

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

BEGAVÎ'NİN MEÂLİMÜ'T-TENZÎL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ
HADİSLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ
(FATİHA VE BAKARA SÛRELERİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Musa ERKAYA

HAZIRLAYAN
Hüseyin BAĞATARHAN

ELAZIĞ - 2015

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

BEGAVÎ'NİN MEÂLİMÜ'T-TENZÎL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN
TAHRÎÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ
(FATİHA VE BAKARA SÜRELERİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Musa ERKAYA

HAZIRLAYAN
Hüseyin BAĞATARHAN

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği /oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek lisans Tezi****Begavî'nin Meâlimü't-Tenzîl İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahrîç ve Değerlendirilmesi (Fatıha Ve Bakara Sûreleri)****Hüseyin BAĞATARHAN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Hadis Bilim Dalı****Elazığ – 2015, Sayfa: VII + 275**

Bu çalışmamızda Begavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* adlı eserinin Fatıha ve Bakara sûrelerindeki hadislerin *tahrîç* ve değerlendirmesini yaparak tefsirin hadis ilmi yönünden güvenilirliğini ortaya koymaya çalıştık.

Muhaddis, müfessir ve aynı zamanda iyi bir şafii fakihî olan Begavî (516/1122), Fatıha ve Bakara sûrelerinin tefsirinde toplam 333 hadis nakletmiştir. Bu hadislerin sıhhatiyle ilgili olarak münekkit muhaddislerin kanaatlerinden hareketle şunları söyleyebiliriz: 252'si *sahîh*, 5'i *hasen*, 33'ü *zayıf*, 1'i ise *mevzû*'dur. Hadislerden 35'inin sıhhati hakkında ise ihtilaf edilmiştir. Görüldüğü gibi o, kullandığı hadislerin büyük bölümünü (% 78) *sahîh* rivâyetlerden seçmiştir. Zayıf hadislerin oranı ise ancak % 10'dur.

Kullanılan rivayetlerin 280'i *Kutub-i Tis'a* diye bilinen temel hadis kaynaklarında, 12 tanesi diğer hadis kaynaklarında geçmektedir. 28 tanesi ise hadis eserleri dışındaki kaynaklarda geçmektedir. 6 rivâyetin de kaynağı tespit edilememiştir. Buna göre, *Kutub-i Tis'a*'da geçen hadislerin tüm hadislere oranı % 86; diğer kaynaklarımızda geçen hadislerin oranı % 12.5'tir. Kaynağı tespit edilemeyen hadisler ise % 1.5'lik bir orana sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Begavî, Meâlimü't-Tenzîl, Kutub-i Sitte, Hadis, Tahrîç, İsnad.

ABSTRACT

Master's Thesis

**Citation And Evaluation Of Hadiths In Begavi's Mealimü't-Tenzil Commentary
(Fatiha and Bakara Surahs of the Qoran)**

Hüseyin BAĞATARHAN

Firat University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Hadith Field

ELAZIĞ – 2015, Pages: VII + 275

In this study we tried to make citation and evaluate of hadiths in the Begavi's Mealimü't-Tenzil commentary and tried to expose reliability of the commentary from the point of hadith.

Begavi (516/1122) is a muhaddis (traditionist), exegete and also a good jurists (faqih) of Shafii related 333 hadiths in his Fatiha and Bakara surahs commentary of Qoran. As regards these hadiths authenticities, we can say from the opinions of the critics traditionists that 252 of them are authentic (saheeh), 5 of them are good (hasen), 33 of them are weak, and 1 of them is fabricated (mevzuu) hadith. On the authenticities od 35 hadiths are conflict. As seen he has used authentic hadiths (%78) from the large part of the authentic rumors. Percentage of weak hadiths is %10.

280 rumors which are used in the commentary are in the basic hadith sources which is named Kutub-i Tis'a and 12 of them is in the other hadith sources. Also 28 of them are in the other sources which are not hadiths resources. Source of 6 rumors could not be detected. Accordingly all hadith of the Kutub-i Tis'a hadith book ratio is %86, and the others is %12,5. The rate of hadiths that sources could not be detected is %1,5.

Keywords: Begavi, Mealimü't-Tenzil, Kutub-i Sitte, Hadith, Citation, Attribute.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	1
III. ARAŞTIRMANIN METODU	2
IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEGAVÎ'NİN HAYATI VE MEÂLİMÜ'T-TENZÎL İSİMLİ TEFSİRİ	5
1.1. Begavî'nin Hayatı	5
1.1.1. Nesebi, Doğumu ve Vefatı	5
1.1.2. İlmi Şahsiyeti.....	7
1.1.3. Hocaları	8
1.1.4. Talebeleri.....	9
1.2. Begavî'nin Hadisçiliği	9
1.3. Begavî'nin Eserleri	12
1.3.1. Hadis alanına dair eserleri	12
1.3.2. Fıkıh alanına dair eseri	13
1.3.3. Tefsir alanına dair eserleri	13
1.4. Yazılış Sebebi	14
1.5. Tefsiri Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEÂLİMÜ'T-TENZÎL'DEKİ HADİSLERİN TAHRÎÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FATİHA VE BAKARA SÛRELERİ).....	22
2.1. Tahrîcin Tarifi.....	22
2.2. Araştırmada Takip Edilen Tahrîç Usûlü	24
2.3. Hadislerin Tahrîci	24

2.4. Hadislerin Rivâyet, Kaynak Ve Sihat Bakımından Sınıflandırılması Ve Tablolar Halinde Gösterilmesi	256
2.5. Tabloların Değerlendirilmesi	261
SONUÇ	262
EKLER	264
BİBLİYOGRAFYA	265
ÖZGEÇMİŞ	275

ÖNSÖZ

Yüce dinimizin iki temel bilgi kaynağı vardır. Bunlar Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hadisleridir.

Kur'ân'la birlikte hadis, İslâm'ın vazgeçilmez ikinci kaynağıdır. Müslümanlar ancak Kur'ân ve sünnete sarılmak sûretiyle İslâmi kimliklerini koruyabilirler. Farklı renk, ırk ve milletlerden meydana gelen İslâm âlemi çağlar boyu Hz. Peygamberin manevi şahsında, onun birleştirici, bütünleştirici ve evrensel mesajları, yani hadisleri sayesinde varlığını koruyabilmiştir. Özetle söyleyecek olursak, ümmet hadisle vardır, ümmetin bütünlüğü hadislerin verdiği mesajları anlamak ve yaşamakla mümkündür. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini içeren sünnetini öğrenmek ve öğretmek müslümanlar için önemli bir görev olmuştur. Bu sebeple ilk dönemlerden itibaren birçok âlim hadis ilmiyle meşgul olmuş, bu alanda binlerce kitap te'lif edilmiştir.

Ayrıca bütün dinî ilimler doğrudan veya dolaylı olarak hadisle bağlantılıdır. Tefsir ilmi de, bu ilimlerden biridir. Müfessirler tefsirlerini yazarken hadislerle ihtiyaç duymuş ve bilhassa rivâyet usulüne göre tefsir yazanlar sık sık hadislerle başvurmuşlardır.

Begavî de '*Meâlimü't-Tenzil*' adlı tefsirini yazarken rivâyet yöntemini kullanmış ve hadislerden bolca istifade etmiştir.

Biz bu çalışmamızda, Begavî'nin '*Meâlimü't-Tenzil*' adlı tefsirinin Bakara ve Fatiha sûrelerinin tefsirinde kullandığı hadislerin tahrîç ve değerlendirmesini yapacağız.

Tez; giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Tezin sonunda da genel bir değerlendirme yapılacaktır. Girişte konunun önemi ve amacı üzerinde durulacak, kaynaklar tanıtılacaktır. Birinci bölümde, Begavî (516/1122), Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferra'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir.

İkinci bölümde ise onun '*Meâlimü't-Tenzil*' isimli eserinin Bakara ve Fatiha sûrelerinin tefsirinde geçen hadislerin *tahrîç* ve değerlendirmesi yapılacak, değerlendirmeler tablolar halinde gösterilecektir.

Araştırma konumuzun belirlenmesinde ve çalışmalarımın şekillenmesinde şahsıma yol gösteren, çalışmamızın hazırlanmasına çok büyük katkı sağlayan, ihtiyaç duyduğum her an kıymetli vakitlerini esirgemeyen değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Musa ERKAYA'ya şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.y.	: Aynı Yer
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
bnt.	: Binti
bsk	: Baskı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB Yay.	: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicri
h. no	: Hadis no
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladî
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallâhu Anh,
r.anha	: Radiyallâhu Anha
sad.	: Sadeleştiren
s.a.s.	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
sh.	: Sahife, sayfa
thk.	: Tahkik
thr.	: Tahriç eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve devamı
vr.	: Varak
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Konumuz, Begavî'nin '*Meâlimü't-Tenzîl*' isimli tefsirindeki Bakara ve Fatiha sûrelerinin tefsirinde geçen hadislerin *tahrîç* ve değerlendirilmesidir.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında ve hayata tatbik edilmesinde hadisler çok önemlidir. Çünkü Kur'ân'ı en iyi anlayan ve yaşayan Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. Aynı zamanda Kur'ân'ın ilk müfessiri de Rasûlullah (s.a.s.)'tır.

Özellikle rivâyet tefsiri yazarlar âyetlerin açıklanmasında hadislerden, sahâbe ve tabiûn sözlerinden bolca faydalanmışlardır. Begavî de tefsirini rivâyet metoduna göre yazmıştır. Ona göre Kur'ân'ın tefsirinde birinci esas yine Kur'ân'dır. İkincisi Rasûlullah (s.a.s.)'in âyetler hakkındaki hadisleridir. Üçüncü esas da, sahâbe ve tabiûn'un ilgili âyetlerin tefsirinde naklolunan açıklamalarıdır. Begavî kendi yorumuna fazla yer vermemiş, mezhep taassubuna kapılmamış, mümkün merteye objektif bir bakış açısıyla eserini kaleme almaya gayret etmiştir. Kur'ân'ı tefsir ederken Hz. peygamberin hadislerine, sahâbe ve tabiûn'un sözlerine sık sık başvurmuştur.

Başvurulan bu hadislerin kaynakları ve sıhhat durumu en az âyetlerin tefsiri kadar önem arz etmektedir.

Rasûlullah (s.a.s.), Kur'ân'ı hayata tatbik eden idi. Sahâbe de Peygamber (s.a.v)'i kendine örnek almış; İslâm'ı, Kur'ân ve sünnet bütünlüğü içinde, hem kendi hayatlarına uygulamak hem de gelecek nesillere aktarmak için büyük gayretler göstermişlerdir. Özellikle Peygamber'in söylediği hadislerin doğru anlaşılması sözlerinde fazlalık veya eksiklik olmaması için çok titiz davranmışlardır. Sahâbe'den sonra gelen Müslümanlar da İslâm'ın, Kur'ân-Sünnet bütünlüğü içinde yaşanması için hizmetlerine devam etmişlerdir. İslâm'a hizmet faaliyetleri zamanla, çeşitli ilim dalları vasıtasıyla devam etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu ilim dallarının hepsi de bir yönüyle hadisle bağlantılıdır.

Bu hizmetlerden Kur'ân tefsirinin de hadis olmadan yapılamayacağı aşikârdır. Esas itibariyle Sünnet'in vahiy kaynaklı olması, Hz. Peygamber'in hadislerinin Allah'ın vahyini anlamamızda büyük önem taşıyacağını düşündüğümüzde, böyle bir çalışmanın gereğine inanıyoruz.

Bu düşünceden hareketle biz bu çalışmamızda; müfessir, muhaddis ve fakih olan Begavî'nin bu özelliklerini ortaya koymaya, söz konusu eserdeki hadisleri rivâyet ederken sıhhat yönünden ne tür hadislerden istifade etmiştir bunu belirlemeye, hadislerin tahrîcini yapıp, muhaddislerin kanaatleri doğrultusunda sıhhat derecelerini tespit etmeye çalıştık.

III. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu tez çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Begavî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde ise '*Meâlimü't-Tenzîl*'in (Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a Damîriyye ve Süleyman Müslim el-Haraş tarafından tahkik edilen Dâru't-Tayyibe, Riyad, 1409/1989 baskısı esas alınarak) Fatiha ve Bakara sûrelerinin tefsiri bağlamında rivâyet edilen hadisleri tahrîç etmek ve hadislerin sıhhati açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Fatiha sûresinin tefsirinde yedi rivâyet, Bakara sûresinin tefsirinde ise tekrarlarla birlikte üç yüz yirmi altı rivâyet tesbit edilmiştir. Bunlardan bazıları muhteva bakımından birbirine benzemekle birlikte lafız/metin bakımından farklı olduğu için ayrı ayrı incelenecektir.

Bu çalışmada ilk olarak, kaynak tarama ve bilgi toplama, daha sonra toplanan bilgilerin hadis Metodolojisi bağlamında düzenlenip değerlendirilmesi gibi temel yöntemler takip edilecektir.

Begavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* adlı tefsirindeki tüm hadislerin *tahrîç* ve değerlendirmelerini yapmak, tezin hem formatını hem de hacmini aşacaktır. Bundan dolayı sadece Fatiha ve Bakara sûrelerinin tefsirinde rivâyet ettiği hadislerin *tahrîç* ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Fatiha ve Bakara sûrelerinin tefsirindeki hadislerin *Meâlim*'deki yerleri tespit edilecek, hadisler *el-Mektebetu'ş-Şâmile*'den taranarak bu hadislerin *Kutub-i Tis'a*'daki yerleri belirlenecektir. Burada tespit edemediğimiz hadisler (ilk üç dönem kaynaklarından başlamak suretiyle) daha sonradan te'lif edilmiş muteber hadis kaynakları kullanılarak araştırılacaktır. Bu kaynaklarda da tespit edilemeyen hadisler için bazı tefsir kaynaklarına da müracaat edilecektir.

Hadislerin sıhhat açısından değerlendirilmesini yaparken başvurulacak bütün kaynaklardaki bilgiler dikkate alınacak, hadis ve kaynak kullanımında güvenilirlik bakımından sahîh ve yaygın olanlara öncelik verilecektir.

Buhârî ve Müslim'in birlikte rivâyet ettikleri hadisler için *Muttefekun Aleyh* denilecek, Buhârî veya Müslim'den birinin rivâyet ettiği halde hakkında hüküm verilmeyen ve olumsuz bir değerlendirme de tesbit edilemeyen hadislerin senedleri sahîh olarak kabul edilecektir.

Sihhat bakımında hadisler 'makbul', 'merdud' ve 'hakkında hüküm verilemeyenler' olmak üzere üç grupta toplanacaktır. Makbul hadisler; *sahîh* ve *hasen* kısımlarına ayrılacak, merdud hadisler ise *zayıf*¹ ve *mevzu*² olmak üzere iki kısımda incelenecektir. Kaynaklarda bulduğumuz halde hakkında farklı kanaatler belirtilen ve tercih imkânı olmayan hadisler 'hakkında hüküm verilemeyenler' grubunda değerlendirilecektir.

Kısaca şu metot takip edilmiştir:

1. Begavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* adlı tefsirindeki (Fatiha ve Bakara sûrelerindeki) hadisleri tespit etmek. Müellif, tefsirinde genelde hadisleri senediyle birlikte, bazen de sadece metnini vermiştir. Bu hadisler ister senedli olsun ister senedsiz olsun hepsini tespit edilmesi.

2. Bu hadisleri öncelikle *Kutub-i Tis'a* başta olmak üzere ve diğer hadis kaynaklarından da araştırarak tahrîcini yapmak.

3. Tahrîç edilen hadisler mevzu'at kitaplarından araştırılarak uydurma olup olmadıkları, cerh-ta'dîl kitaplarından bu hadislerin sihhat derecesini araştırmak, devamında şayet Tirmizî hadisi rivayet etmiş ise onun, hadisin sihhati hakkında söyledikleri (... قال ابو عيسا هذا حديث) ve daha sonra Şuayb Arnaûd, Elbânî, Hüseyin Selîm Esed gibi önemli muhakkiklerin görüşlerini dikkate alarak değerlendirmeye çalışmaktır.

IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Begavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* isimli tefsiri, çalışma alanımızın aslını oluşturduğu için ilk kaynağımız olmuştur.

¹ *Zayıf hadis*: İslâm âlimleri ilk dönemlerden itibaren terğîb ve terhîb konularında zayıf ravilerden de hadis alınabileceğini, haram ve helal konularda ise daha titiz davranılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, s. 192.

² *Mevzu Hadis*: Söylemediği veya yapmadığı halde iftirayla Rasûlullah'a ait olduğu söylenen hadis. Udurma haber. Aydın, a.g.e., s. 183.

Meâlimu't-Tenzil'in tefsirinde nakledilen hadislerin büyük bir bölümünü müellifin yine kendisine ait olan *Şerhu's-Sünne* adlı hadis eserinde de yer aldığından, bu eser ikinci başvuru kaynağımız olmuştur.

Müfessirin hayatı ve eserleri hakkında bilgi edinmek için çeşitli tabakat kitaplarının yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı İslam Ansiklopedisi de istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır.

Hadislerin tahrîcini yaparken başta *Kutub-i Tis'a* olmak üzere Ma'mer b. Râşid (153/770)'in *Sahîh*'i; İbn Ebî Şeybe (235/849)'nin, *Musannef*'i; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (307/919)'nin *Müsned*'i; İbn Huzeyme (311/923) ve İbn Hibbân, (354/965)'in *Sahîh*'leri; Taberânî (360/971)'nin *Mu'cem*'leri; Dârekutnî (385/995)'nin *Sünen*'i; Hâkim (405/1014)'in *Müstedrek*'i; Beyhakî (458/1066)'nin *Sünenü'l-Kübrâ*'sı vb. kitaplar başvurduğumuz hadis kaynakları arasında yer almaktadır.

Bu hadis kaynaklarının yanı sıra Taberî (310/923), İbn Ebî Hâtim (327/938), Cessâs (370/980), Sa'lebî, (427/1035), Vâhidî (468/1075), Zemahşerî (538/1143), Endelusî (549/1155), Kurtubî (671/1273), İbn Kesîr (774/1373), Suyûtî (911/1505)'nin tefsirleri ve diğer bazı tefsirler istifade ettiğimiz eserlerdendir.

Hadisin uydurma olup olmadığını tespit etmek için İbnü'l-Cevzî (597/1200), Sağânî (650/1252), Suyûtî (911/1505), İbn Arrâk (963/1555), Fettenî (986/1578), Aliyyu'l-Kârî (1014/1605), Makdisî (1033/1624), Şevkânî (1250/1832), Leknevî (1304/1886), Kâvukçî (1305/1888) ve diğer önemli müelliflerin mevzu'ât kitaplarına müracaat ettik.

Hadisin sened ve metin yönünden sıhhatini araştırırken Buhârî (256/869), Nesâî (303/915), Ukaylî (322/933), İbn Ebî Hâtim (327/938), İbn Hibbân (354/965), İbn Adî (365/975), Dârekutnî (385/995), Zehebî (748/1347), İbn Hacer (852/1448) ve diğer önemli müelliflerin cerh - ta'dîl kitapları kullandığımız eserler arasındadır.

Esas konumuz hadis tahrîci olması münasebetiyle Zeylaî (762/1361), Heysemî (807/1404), İbn Hacer (852/1448), Ali el-Muttakî (975/1567), Aclûnî (1162/1748), Nasıruddîn el-Elbânî (1419/1999)'nin tahrîç niteliği taşıyan eserleri ve diğer bazı tahrîç kitaplarından da istifade ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEGAVÎ'NİN HAYATI VE MEÂLİMÜ'T-TENZÎL İSİMLİ TEFSİRİ

1.1. Begavî'nin Hayatı

1.1.1. Nesebi, Doğumu ve Vefatı

Begavî'nin 433/1041 yılında Horasan'ın Merverrûz ile Herat arasında bulunan Bağşur veya Bağ denilen küçük bir kasabada doğduğu ifade edilmektedir. Buraya nisbeten kendisine Begavî denilmiştir.³ Burası Afganistan ile Pakistan arasında bir bölgenin ismidir. Kaynaklar Begavî'nin 80 yılı aşkın ömür sürdüğünü kaydetmektedir.⁴

Begavî'nin fikri, içtimaî, siyasi ve dini alanda birçok olayın meydana geldiği hicri 433 ile 516 yılları arasında yaşadığı belirtilmektedir.

Künyesi “Ebû Muhammed” olan Begavî'nin tam ismi Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî el-Ferrâ' eş-Şâfiî'dir.⁵ Babasının kürk alım satım işleriyle meşgul olması nedeniyle kendisine “*Ferrâ*” “kürkçünün oğlu” denilmiştir.⁶

Begavî, amelde Şâfiî mezhebine mensup bir âlim olduğundan *eş-Şâfiî* nisbesiyle de anılmaktadır. Babasının ismi Mes'ûd, dedesinin ismi ise Muhammed'dir. Kendisi çok yönlü bir âlim olduğu için birçok lakapla anılmıştır. Onun en çok kullanılan lakabı *Muhyi's-Sünne*'dir. Begavî'ye bu lakabın verilmesinin nedeni *Şerhu's-Sünne* adlı eserini kaleme aldıktan sonra rüyasında Hz. Peygamberi görmesidir. Hz. Peygamber'in ona: “*Sünnetimi ihya ettin Allah'ta seni ihya etsin*” buyurduğunu nakletmiştir. Bundan böyle Begavî bu lakabıyla meşhur olur.⁷ Bunun dışında şu lakaplarla da anılmaktadır: *Muhyi'd-Din*, *Şeyhu'l-İslam*, *Rüknü'd-Din*.⁸

Kaynaklarda babasının kürkçü olduğu ve çocuğunu çok güzel bir şekilde terbiye ettiği zikredilmektedir. Ayrıca fıkıh ilmini okuttuğu Hasan b. Mes'ûd el-Begavî adında âlim ve müfti bir kardeşi olduğu da belirtilmektedir.⁹ Bununla beraber ailesi hakkında çok az bilgi vardır.

Begavî, miladi 1067 yılı civarında ilim tahsili için Merverrûz'a giderek Şâfiî fakihi Kadı Hüseyin b. Muhammed el-Merverrûzî'den fıkıh ve hadis okumuş, Horasan

³ Kazvinî, *Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, s. 329-330.

⁴ Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, VII, 77.

⁵ Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, I, 457.

⁶ İbn Hallikân, *Veşiyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, II, 137.

⁷ Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, I, 12.

⁸ Sübkî, *a.g.e.*, VII, 77.

⁹ Sübkî, *a.g.e.*, VII, 68.

illerini dolaşıp Ebû Ömer Abdülvâhid el-Melîhî, Ebu'l-Hasan Ali el-Cüveynî ve Ebû Bekir Ya'kûb es-Sayrafî gibi hocalardan çeşitli dersler almıştır. Daha sonra Merverrûz'a yerleşen Begavî burada hadis, tefsir ve fıkıh gibi islami ilimleri tahsil etmiş ve bu alanda pek çok talebe yetiştirmiştir.¹⁰

Zühd ve takvası, sade giyimi, önceleri sadece ekmekle, fakat zayıf düşmesi üzerine zeytin ekmekle yetinmesi, abdestsiz ders vermemesi gibi özellikleriyle tanınan Begavî bulunduğu çevrenin dışına çıkmamıştır.¹¹

İyi bir eğitim alan ve kendisini çok iyi yetiştiren Begavî, sekseni aşkın hocadan hadis rivâyet etmiştir. Bunlar arasında Ebû Ömer Abdülvâhid b. Ahmed el-Melîhî (462/1071), Ebû Ali Kâdî Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî (462/1071), Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed el-Bûşencî (463/1072), Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Cüveynî (463/1072) ve diğer bazı hocalarının isimleri *Meâlimü't-Tenzîl*'deki (senedli) hadislerin tahrîçlerinde geçmektedir.¹²

Begavî, ilmi anlayışında selefîn yolunu takip etmiştir. Şâfîî mezhebine bağlı bir çevrede yetiştiği ve Şâfîî fikhına dair *et-Tehzîb* adlı önemli bir eser yazdığı belirtilmektedir. Kur'ân ve Sünnet kültürünün yaygınlaşması ve müslümanların bu iki kaynağa sarılması için çok gayret etmiş, bu sebeple de kendisine *Muhyi's-Sünne* ve *Rüknü'd-Din* lakapları verilmiştir. Bütün çalışmalarını sünnet üzerinde yoğunlaştırdığını belirten Begavî, hadisin metinleri üzerinde daha fazla durulmasını sağlamak için senedsiz hadis nakil geleneğini başlatmıştır.¹³

Kendisinin ameldeki mezhebi ise kaynakların ittifakla naklettiğine göre Şâfîî mezhebidir. *Şerhu's-Sünne*'de onun fikhî görüşleri tetkik edildiğinde kendisini Şâfîî mezhebine mensup olduğu görülmektedir. Örneğin, o abdest ve gusülde niyetin farz olduğu, namazda fatiha sûresinin okunmasının farz olduğu görüşündedir.¹⁴

Begavî seksen yaşlarında Merverrûz'da vefat etmiş ve Tâlekân Kabristanı'na çok sevdiği hocası Kadı Hüseyin b. Muhammed el-Merverrûzî'nin yanına defnedilmiştir.¹⁵ Kaynaklarda vefat yılı (516/1122)¹⁶ veya (510/1116)¹⁷ olarak da geçmektedir.

¹⁰ Sübkî, *a.g.e.*, VII, 75.

¹¹ Sübkî, *a.g.e.*, VII, 75.

¹² Sübkî, *a.g.e.*, VII, 75.

¹³ Suyutî, *a.g.e.*, s, 457.

¹⁴ Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 19; *Şerhu's-Sünne*, I, 402.

¹⁵ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 136.

¹⁶ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, IV, 61.

¹⁷ İbn Hallikân, *a.g.e.*, II, 136.

Begavî'nin fıkıh yönü Salâh Abdülganî Ali eş-Şera' tarafından “*el-İmâmü'l-Begavî ve Eseruhû fi'l-Fıkh*” adlı çalışmayla, tefsirdeki yeri de Afâf Abdulgafûr Hamîd tarafından “*el-Begavî ve Menhecühû fi't-Tefsîr*” adlı eserle ortaya konmuştur.¹⁸

1.1.2. İlmi Şahsiyeti

Begavî tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat ilminde eser verecek şekilde kendisini yetiştirmiş değerli bir âlimdir.¹⁹ Toplumunu cehaletten kurtarmak ve Müslümanları Kur'ân'a ve Peygamber'in sünnetine davet etmek için birçok eser yazmıştır. Bundan dolayı Peygamber'in getirdiklerini tebliğ etmenin bir vecibe olduğunu *Şerhu's-Sünne*'de belirtmektedir.²⁰

Begavî eserlerini Arapça ve Farsça olarak kaleme almıştır. Eserleriyle kendisinden sonrakilere ilmi kaynaklık etmiştir.

Kendisinin ilmi kişiliğinden birçok âlim övgüyle bahsetmiştir. Örneğin;

Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî (682/1283): “Begavî'nin; hadis, tefsir ve fıkıh ilimlerinde, Sahâbe ve râvilerin isimlerini bilmede ve edebiyatta bir benzeri yoktur. Eserleri son derece güzel ve sıhhatlidir. Fukaha ve muhaddisler, onun *Şerhu's-Sünne* adlı eserine itimad etmiş, bundan dolayı onu *Muhyi's-Sünne* diye adlandırmışlardır”²¹ demiştir.

Aliyyu'l-Kârî (1014/1605) ise şöyle der: “O, muhaddis, müfessir, kıraat ilminde mahir, âbid, zâhid, ilmi ve ameli bir arada götüren *selefi salihin*²² yolunda yürüyen bir kişidir.”²³

Begavî ilmi kişiliğiyle âlimler tarafından övülse de her insan gibi onun da bazı ilmi hataları olmuştur. Örneğin *Meâlimü't-Tenzîl*'de bazı İsraili haberlere yer vermiş ve âyetlerin tefsiri sadedinde rivâyet ettiği hadislerden bazıları zayıftır, hatta uydurma hadisler de mevcuttur. Biz, hadisleri tahkik ederken buna şahid olduk.

¹⁸ Güngör, Mevlüt, “Begavî” *DİA*, V, 340.

¹⁹ Suyutî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, s, 457.

²⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne*, I, 250.

²¹ Kazvînî, *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, s. 330.

²² *Selefi salihin*: Akaid konu ve meselelerinde nass (Kur'ân-ı Kerim ve Hadis)'da varid olan hususları müteşabih olanlar da dâhil olmak üzere, olduğu gibi kabul edip, teşbih ve teccime (benzetme ve cisimlendirme) düşmemekle birlikte, te'vile (yorum) de başvurmayan Ehl-i Sünnet-i Hassa'ya selefiyye denmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Özervarlı, M. Sait, “Selefiyye”, *DİA*, XXXVI, 402.

²³ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, I, 12.

Begavî fıkıh ilminde de iyi bir kariyere ulaşmış ve bu konuda eserler te'lif etmiştir. Begavî'den sonra gelen Şâfiî âlimleri bu eserlerden faydalanarak birçok nakillerde bulunmuşlardır.

Yukarıda yaptığımız bu değerlendirmeler ile Begavî'nin ne derece büyük bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. İslâmi ilimlerde otorite olduğundan müfessir, muhaddis, fakih ve müctehid olarak anılmıştır. Kendisinden sonra gelen ilim ehline yol gösterici olmuş, âlimler onun eserlerinden azami derecede faydalanmışlardır. Günümüzde de onun eserlerinden faydalanmaya devam edilmekte ve eserleri üzerinde çeşitli akademik çalışmalar yapılmaktadır.

1.1.3. Hocaları

Begavî tefsir, hadis ve fıkıh alanında pek çok hocadan ders almıştır. Ders aldığı hocalarından bazıları şunlardır:

1. Ebû Ali Kâdî Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî (462/1071).
2. Ebû Ömer Abdulvâhid b. Ahmed b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed el-Herevî, el-Melîhî (463/1071).
3. Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Cüveynî (463/1071).
4. Ebû Ali Hasan b. Saîd b. Hasan b. Muhammed el-Menî (463/1071).
5. Ebû Bekir Muhammed b. Abdussamed et-Turâbî el-Mervezî (463/1071).
6. Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzîn (465/1073).
7. Ebû Bekir Ya'kûb b. Ahmed es-Sayrafî en-Neysâbûrî Şeyhu'r-Reîs (466/1074).
8. Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed b. Muzaffer b. Muhammed b. Dâvud el-Bûşencî (467/1075).
9. Ebû Sâlih Ahmed b. Abdümelik b. Ali b. Ahmed b. Abdussamed b. Bekir en-Neysâbûrî es-Sûfî el-Me'zîn (470/1078).
10. Ebû Turâb Abdülbâkî b. Yusuf b. Ali b.Sâlih b. Abdümelik b. Hârûn el-Merâğî en-Nerîzî (492/1100).
11. Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mervezî, el-Kurkâncî, (484/1091).²⁴

²⁴ Begavî, *Meâlimü't-Tenzil* (Muhakkik Mukaddimesi), I, 16-17.

1.1.4. Talebeleri

Begavî pek çok talebe yetiştirmiştir. Yetiştirdiği talebelerinden bazıları şunlardır:

1. Ebû Mansûr, Muhammed b. Esâd b. Muhammed b. Hüseyin el-Attârî, et-Tûsî, el- Hafede (571/1175).
2. Ebu'l-Fütûh Muhammed b. Ebî Ca'fer Muhammed b. Ali b. Muhammed et-Tâî el-Hemedânî (555/1160).
3. Ebu'l-Mekârim Fadlullah b. Muhdesi'l-Âlim Ebî Saîd Muhammed b. Ahmed en-Nevkânî eş-Şâfî (600/1205).
4. Ebû Ali, Hasan b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Begavî (529/1135).
5. Ebû Muhammed, Abdurrahman b. Abdillâh b. Abdurrahman b. Hüseyin b. Muhammed el-Leysî (548/1153).
6. Musavvîr b. Mezkûh Ebû Mukâtil ed-Deylemî el-Ezdî (546/1151).
7. Ebû Abdillâh, Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Mervezî, ez-Zâgûlî (559/1164).
8. Abdurrahman b. Ali b. Ebi'l-Abbas en-Naîmî.²⁵

1.2. Begavî'nin Hadisçiliği

Begavî tefsirde, kıraatta ve fıkhıta ileri düzeyde bir âlim olduğu gibi hadis alanında da kendisini kanıtlamış müstesna şahsiyetlerden biridir. Kaleme aldığı *Şerhu's-Sünne* adlı eseriyle kendisine *Muhyi's-Sünne* lakabı verilmiş ve bu lakapla ilmi çevrelerde meşhur olmuştur.

Begavî gerçekten hadis ilmine vakıf bir muhaddistir. Hadislerin râvilerini ve senetlerini çok iyi bilmekte rivâyet ettiği hadislerin senet tenkidini yaparak bu konuda kendisini kanıtlamış ve hadis ilminde otorite olduğunu göstermiştir.²⁶

Şerhu's-Sünne'yi kaleme alırken seksenden fazla şeyhten hadis alan Begavî, bu şeyhlerden binlerce hadis rivâyet etmiştir. Başta *Kutub-i Sitte* olmak üzere hocalarından birçok hadis kaynağını okuyarak kendisini yetiştirmiş ve daha sonraki nesillere büyük bir ilmi miras bırakmıştır.

Begavî, hadislerdeki *müşkil*, *garib*, *mübhem* ve *mecâzî*, *nasih* ve *mensuhu* iyi bilen ve hadis ilmine dair bütün problemleri izah edebilecek bir muhaddis ve şârihtir.

²⁵ Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, (Muhakkik Mukaddimesi), I, 17-18.

²⁶ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, I, 12.

Dolayısıyla *Şerhu's-Sünne*'de hadisleri sadece nakletmekle kaymayıp belli bir sistem ve usul içerisinde şerhederek yaşadığı asrın şârihleri arasında yer almış, şerh edebiyatının geliştiği bir dönemde Begavî'nin şerhi ilk dönem eserleri arasında yerini almıştır.²⁷

Kendisi, hadis konusunda bazı eleştirilere tabi tutulmuştur. Nedeni ise onun *Mesâbîhu's-Sünne*'de geçen hadisleri senetsiz olarak nakletmesidir. Onun bu durumu âlimlerin dikkatini çekmiş, bazı hadislerin ise mevzu olduğu kimi âlimler tarafından iddia edilmiştir. Bu âlimlerden biri de Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvîni'dir. Aynı zamanda bir Hanefî fakîhi olan el-Kazvîni, *Mesâbîhu's-Sünne*'deki bazı hadislerin mevzu olduğunu iddia etmiştir. Bu iddialara ise İbn Hacer el-Askalânî *el-Ecvibe an Ehâdis vaka'at fi Mesâbîhi's-Sünne ve vusîfet bi'l-vaz'* adıyla yazdığı bir risâlede bahse konu olan (on sekiz) hadisleri savunarak, sıhhat derecesini de belirtmek suretiyle cevap vermiştir. Bilindiği gibi Askalânî meşhur bir muhaddistir. Ancak Kazvîni hadis literatüründe Askalânî gibi şöhret sahibi değildir. Kazvîni'nin konuyla ilgili itirazları bizzat kendi eseriyle tespit edilemediği için, ona isnad edilen görüşlerin sıhhati tartışma konusu olabilir. Nitekim İbn Hacer'in kendisi de bu konuda şüphe taşıdığını ima eden ifadeler yer vermiştir. Kanaatimiz odur ki bu tartışmanın temel öğelerinden biri, Hanefilik-Şâfiilik tartışmasıdır. Zira Begavî'nin aynı zamanda önemli bir Şâfiî fakîhi olduğu bilinmektedir. Onu savunan İbn Hacer el-Askalânî'nin de Şâfiî olduğu bilinmektedir. Ancak biz bu tartışmanın çıkış sebebi üzerinde durmayacağız.²⁸ Begavî'nin en çok tenkit edilen yönü ise hadisleri *Sihâh* ve *Hisân* şeklinde iki kısma ayırması ve *Sihâh* ve *Hisân* kavramlarını bilinenin dışında değerlendirmiş olmasıdır. Begavî'nin bu değerlendirmesi tenkide uğramıştır. *Sünen*²⁹ kitaplarından aldığı tüm hadislere *Hasen* ismini vermesi hadis geleneğinde bilinen ıstılahlara ters düşmektedir. Çünkü *Sünen* kitaplarında *sahîh*,³⁰ *hasen*,³¹ *zayıf*³² hatta *münker*³³ hadisler dahi vardır.³⁴

²⁷ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nevevî*, I, 179.

²⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz., "Mesâbîhu's-Sünne'nin Bazı Hadisleri Çerçevesinde Ömer el-Kazvîni'nin Risâlesi'ne İbn Hacer el-Askalânî'nin Cevapları", çev: ERKAYA, Musa, *Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XI, s. 2, ELAZIÇ, 2006, ss, 95-108.

²⁹ *Sünen*: Fıkhi bir hüküm ihtiva eden merfû' hadisleri fıkhi konularına göre düzenleyen eserlere denir. Aydınli, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 280.

³⁰ *Sahîh Hadis*: Adalet ve zabt sahibi râvilerin muttasıl senedle rivâyet ettiği, şazz ve illetli olmayan hadislere denir. Aydınli, a.g.e., s. 266.

³¹ *Hasen Hadis*: Adâlet sahibi olup zabt sıfatı tam olmayan, bununla beraber kendisinin tek başına rivâyet ettiği hadisi münker de sayılmayan kimsenin rivâyet ettiği, şazz ve muallal olmayan hadis. Aydınli, a.g.e., s. 110-111.

³² *Zayıf Hadis*: Sahîh ve hasen hadisin şartlarından birini ya da birkaçını taşımamakla beraber mevzu' olduğuda söylenmeyen hadis. Aydınli, a.g.e., s. 336.

³³ *Münker Hadis*: Zayıf râvinin kendinden daha sika olan râviye aykırı bir şekilde rivâyet ettiği hadis. Aydınli, a.g.e., s. 210-211.

Begavî'nin *Mesâbîhü's-Sünne*'sine bu tür eleştiriler yapılsa da eserin tertibi beğenilmiştir. Kâtip Çelbebî (1067/1658), bununla ilgili şunları nakletmektedir: “*Sahîhayn*’ın toplanması ashâbın faziletlerine göredir. (Bu Kâtip Çelebi’nin kendi görüşüdür) İbnu’l-Esîr, hece harflerine göre; es-Sağânî, el-Kudâ’î ve el-Uklişî, kelimelerin başında bulunan benzer lafızlara göre; en-Nevevî, el-Medinî ve diğerleri de ahlak, sıfat ve vakitlere göre tertip etmişlerdir. Hâlbuki *Mesâbîh*’in tertibi, bunların hepsinden güzeldir. Çünkü o, fakihin beğeneceği bir metodla, hükümlerin delillerini, ilmin gerektiği ve kabul ettiği şekilde, *terğib* ve *terhib*’le ilgili hadislerin en uygun şekilde yerleştiği bir eserdir. Bir kimse herhangi bir babın yerini değiştirmeyi düşünse Begavî’nin koyduğu yerden daha uygun bir yere koyamaz.”³⁵

Mesâbîh’de 4719 hadis vardır. Bunlardan *Muttefekun Aleyh* olan hadislerin sayısı 1051, Buhârî’ye ait olan hadis sayısı 325, Müslim’e ait olanlar ise 825’tir. Geriye kalan hadisler, diğer hadis kitaplarından alınmıştır.³⁶

Begavî’nin *Mesâbîh*’i üzerine çeşitli şerhler kaleme alınmıştır. Bunlar:

1. *el-Havâşî li’l-Mesâbîh*, Osman b. Hac Muhammed el-Haravî (ö. ?).
2. *el-Mefâtiḥ fi Şerhi’l-Mesâbîh*, Hüseyin b. Mahmud b. Hasan ez-Zeydan (727/1326).
3. *el-Menâhic ve’t-Tenâkih fi Tahrici Ehâdisi’l-Mesâbîh*, Muhameed b. İbrahim b. İshak es-Sülemî el-Münavî (803/1400).
4. *el-Meysîr fi Şerhi’l-Mesâbîh*, Fadlullah b. Hüseyin et-Turpuştî (661/1262).
5. *Şerhu’l-Mesâbîh*, Ebû Sa’id Nasıruddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydavî (685/1286).
6. *Şerhu’l-Mesâbîh*, Zeynu’l-’Arab Ali b. Ubeydillah (758/1356).
7. *Yenâbî’ Şerhi’l-Mesâbîh*, ‘Abdu’l-mu’min b. Ebî Bekr b. Muhammed ez-Zaferânî (ö.?).³⁷

Begavî’nin *Mesâbîh*’i dışında Muhyî’s-Sünne lakabı ile şöhret bulmasını sağlayan eseri ise *Şerhu’s-Sünne*’dir. Begavî bu eserini kendisinden önce gelen muhaddislerin metodu üzerine te’lif etmiştir. Hadisleri konularına göre toplamıştır. Birçok hadis ve babları biraraya toplayan genel başlığa “*Kitab*” özel bir meseleye

³⁴ Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, I, 179-180.

³⁵ Kâtip Çelebî, *Keşfu’z-Zünûn an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn*, II, 1698.

³⁶ Kâtip Çelebî, *a.g.e.*, II, 1698-1702.

³⁷ Eroğlu, Ali, *Müfessir Begavî, Hayatı Ve Tefsirdeki Metodu*, s. 61-62, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1987.

delalet eden hadisleri bir araya toplayan alt başlıklara “*Bâb*” adını vermiştir. Her kitabın arasına bazı babların başına konuyla ilgili âyetleri yerleştirip âyetleri sahâbe ve tabiûndan gelen rivâyetlerle açıklamıştır. Rivâyet ettiği hadisleri senedleriyle beraber nakletmiştir. Naklettiği hadislerin sonunda “*Müttefekun Aleyh*”, “*Hadisun Sahîhun*”, “*Müttefekun Âlâ Sıhhatihî*” veya Tirmizî’ye istinaden “*Hazâ Hadisun Sahîhun*” terimlerini kullanmıştır.

Rivâyet ettiği hadisler hakkında bazen hadisin dayandığı fıkhi konuları ele almış ve açıklamalarda bulunmuştur.

Şerhu’s-Sünne 1403/1983 yılında Dimaşk ve Beyrut’ta 15 cilt halinde ikinci baskı olarak yayımlanmıştır. Eseri tahkik edip baskıya hazırlayan Şuayb Arnaûd ve Muhammed Züheyr eş-Şavîş bu esere bir mukaddime yazmışlardır. Bu mukaddime eserin te’lif ediliş metodunu ve eseri tahkik ederken uyguladıkları yöntemi belirtmişlerdir.

1.3. Begavî’nin Eserleri

Begavî hadis, tefsir ve fıkıh alanında çalışmış, eserlerini Arapça ve Farsça kaleme almıştır.

1.3.1. Hadis alanına dair eserleri

1. *Şerhu’s-Sünne*: Begavî tanınmış muhaddislerin eserlerinden seçtiği hadisleri konularına göre sıraladıktan sonra az kullanılan kelimeleri açıklayarak ve âlimlerin ihtilâf ettiği fikhî problemleri, hadisten elde edilen hükümleri belirterek şerhetmiştir.³⁸

2. *Mesâbîhu’s-Sünne*:³⁹ Begavî’nin hadisçiliği bölümünde eser kısaca tanıtıldığı için aynı bilgileri tekrarlamaya gerek duymadık. Sadece şu bilgiyi vererek başka bir eserinin tanıtımına geçeceğiz: *Mesâbîh* 1294/1877 ve 1318/1900 yıllarında Kâhire’de yayımlanmış, son olarak Yusuf Abdurrahman el-Mar’aşlî, Muhammed Selim İbrahim ve Cemal Hamdî ez-Zehebî tarafından tahkik edilerek dört cilt halinde Beyrut’ta basılmıştır (1407/1987).⁴⁰

3. *el-Cem’ Beyne’s-Sahîhayn*: Hem Sahîh-i Buhârî hem de Sahîh-i Müslim’de bulunan hadisleri senedsiz olarak bir araya getirdiği bu eserin günümüze gelip

³⁸ Begavî, *Meâlimü’t-Tenzil*, (Muhakkik Mukaddimesi), I, 20-21.

³⁹ Müellife *Muhyi’s-Sünne* lakabını kazandıran bu eser, Züheyr eş-Şavîş ve Şuayb Arnaûd tarafından son cildi fihrist olmak üzere on altı cilt halinde Dimaşk (1390-1400, 1970-1980) ve Beyrut’ta (1403, 1983) yayımlanmıştır.

⁴⁰ Begavî, *a.g.e.*, (Muhakkik Mukaddimesi), I, 21.

gelmediği bilinmemektedir.⁴¹

4. *el-Envâr li Şemâili'n-Nebiyi'l-Muhtâr: İrşâdü'l-Envâr* diye de anılan eser 101 bab olup hadisler senedleriyle birlikte zikredilmiştir.⁴²

1.3.2. Fıkıh alanına dair eseri

et-Tehzîb: Müellif, Şâfiî fıkının önemli bir kaynağı kabul edilen bu eserinde hocası Kadı Hüseyin el-Merverrûzî'nin *et-Talika* adlı meşhur kitabını esas almıştır. Eserin her babı ilgili âyet ve hadislerle başlamakta, sonra Begavî o konuda hem kendinin hem de diğer âlimlerin görüşlerini zikretmektedir. Dört cilt olan eserin I. cildi Ezher Kütüphanesi'nde (Fıkhu's-Şâfiî, nr. 43) ve Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye'de (nr. 488), II ve III. ciltleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 870), IV. cildi de Zâhiriyye Kütüphanesi'nde (Fıkhu's-Şâfiî, nr. 992) bulunmaktadır.⁴³

1.3.3. Tefsir alanına dair eserleri

1. *Meâlimü't-Tenzîl*:

Esas çalışma alanımıza ait olduğu için bu esere geniş yer ayırdık.

Meâlimü't-Tenzîl Adlı Eserinin Tanıtımı

Begavî'nin en tanınmış eseri olup âyetleri hadislerle, sahâbe, tabiûn ve daha sonraki âlimlerin görüşleriyle açıklamaktadır. Muhaddis olması sebebiyle daha önce yazılan tefsirlerdeki zayıf ve uydurma rivâyetleri tenkit etmiştir. Rivâyet usulüne göre yazılan bu eserin çeşitli baskıları yapılmıştır. İlk olarak İran'da taş baskısı olarak dört cilt halinde tarih belirtilmeden, Bombay'da (1205, 1296, 1309) ve Kahire'de *Lübâbü't-Te'vil* ile birlikte (1285, 1343)⁴⁴ ve son olarak Beyrut'ta (1407/1987) basılmıştır.⁴⁵ Müellif mukaddimede eserin te'lif sebebini ve orta hacimde bir tefsir yazmayı amaçladığını belirtmiştir. Burada ayrıca tefsir, siyer, ahbâr ve kıraatle ilgili rivâyetlerin kimlerden, hangi isnadlarla alındığı zikredilmiş, Kur'ân okumanın ve öğretmenin faziletleri, tefsir, te'vil ve yedi harf gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

Meâlimü't-Tenzîl'de tefsire geçilmeden önce sûrenin adı, âyet sayısı, Mekkî veya Medenî olduğu, nerede ve hangi olay hakkında indiği belirtilmiştir. Âyetler

⁴¹ Begavî, *a.g.e.*, (Muhakkik Mukaddimesi), I, 21.

⁴² Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, (Muhakkik Mukaddimesi), I, 21.

⁴³ Güngör, Mevlüt, "Begavî, Ferrâ", *DİA*, V, 340-341.

⁴⁴ Begavî, *a.g.e.*, I, 20.

⁴⁵ Güngör, Mevlüt, "Meâlimü't-Tenzîl", *DİA*, XXVIII, 203-204.

üzerinde önce lügat bakımından açıklamalar yapılmıştır. Ardından âyetin diğer âyet ve hadislerle tefsirine geçilmiş, sahâbe ve tabiûn görüşlerinden yararlanılmış, kıraat vecihlerinin izahına geniş şekilde yer verilmiş, şâz kıraatler zikredilmiş, sarf ve nahiv tahlilleri yapılmıştır. Müellifin hadis alanındaki otoritesi âyetlerin tefsirinde açıkça görülmektedir. Hadislere sıkça başvurulması, *Mesâbîhu's-Sünne*'nin aksine hadislerin çoğunun senediyle birlikte rivayet edilmesi ve senedlerin hemen hepsinin bizzat müellife dayanması eserin başta gelen özelliğidir. *Meâlimü't-Tenzîl*'de İsrâili haberlere yer verilmekle birlikte müellif bunları yer yer tenkit süzgecinden geçirmiş ve bazılarını reddetmiştir.

Âyetin âyeti neshi yanında âyetin sünneti ve sünnetin âyeti neshedebileceği, neshin haberlerde değil ancak emir ve yasaklarda olabileceği ve sadece rivâyetle bilinebileceği görüşünde olan Begavî, müteşâbih âyetlerin tefsirinde iman ve teslimiyet prensibiyle hareket etmiştir. Kelâm hükümlerini içeren âyetlerin tefsirinde uzun tartışmalara yol açan ihtilafli konulara kısa açıklamalarla değinilmiş, bunda müellifin Selef yolunu izleme anlayışı ve sünnete hâkimiyeti etkili olmuştur. Fikhî meselelerin genişçe ele alındığı eserde az da olsa işârî tefsirlere yer verilmiş, Mu'tezile açıkça reddedilmiş, dilcilerin nasla çatışan görüşlerine karşı çıkmış, Râfizîler'in tefsirlerinden kaçınılmıştır.

Begavî'nin hadisteki titizliğini akîde ve ahkâm dışındaki kıssalar, haberler ve İsrâiliyat'a dair rivayetlerde göstermemesi onun en çok eleştirilen yönü ise de bu tür rivâyetler genellikle İslâm'a aykırı olmayan ve senedi verilerek zikredilen bilgilerle ilgilidir. Rivâyet zenginliği yanında icthadî görüşlere, akaid, fikhî, nahiv ve dil gibi konularda yapılan açıklamalara bakıldığında *Meâlimü't-Tenzîl* rivâyet tefsiri olmakla beraber dirâyet tefsiri özelliğini de taşımaktadır.⁴⁶

1.4. Yazılış Sebebi

Meâlimü't-Tenzîl, *Tefsîru'l-Begavî* diye meşhur olmuştur. Eser *Tefsîru'l-Ferrâ* diye de tanınmaktadır.

Begavî tefsirinin yazılış sebebini mukaddimesinde şöyle açıklamaktadır: *Meâlimü't-Tenzîl* adlı bu kitabım hakkında yaptığım değerlendirmelerden dolayı samimi arkadaşarımdan bir topluluk bana soru sordu. Allah'ın fadlı ve kolaylaştırması ile

⁴⁶ Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh*, I, 315.

Rasûlullah'ın vasiyyetini yerine getirerek onları cevapladım. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir ki. Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

“*Muhakkak size yeryüzünün değişik bölgelerinden insanlar dini anlamak için geliyorlar. Onlar size geldiği zaman onlara hayrı tavsiye edin*”⁴⁷ hadisini naklettikten sonra yazılış sebebine şöyle devam etmektedir:

“Bizim yaptığımız sadece ilim tedvininin insanlar arasında kalıcı olması konusunda bizden önceki selefi salihine uymaktır. Yoksa biz onların yaptıklarına ilaveten ayrıca bir şey yapmıyoruz. Ancak değişik zamanlarda ve dönemlerde insanları uyarmak ve hazırlamak için yapılan tecdid hareketlerinde bir sakınca yoktur. Allah Teâla'nın yardım ve inâyeti ile soruları bu kitapta bir araya getirdim. Bunları fazlasıyla öğrenmek isteyen insanlara cevap için Allah'tan yardım diliyorum.”⁴⁸

Begavî'nin de belirttiği gibi bu eserini yazmasının sebebi ilmin insanlar arasında devam etmesi, yani insanların bir an bile olsa ilimden uzaklaşmamalarıdır. Tecdid hareketlerinin sürekliliğinin ilme bağlı olduğunu, ilmin de gayesinin insanları uyarmak olduğunu söylemektedir.

Ayrıca ilmin durağan bir şey olmadığını, sürekli yenilenmesi gerektiğini belirtmektedir

Metodu

Tefsir ilminde başlıca iki tür tefsir vardır. Bunlar temelde rivâyet tefsiri ve dirâyet tefsiridir. Müfessirler tefsirlerini bu iki metoda göre yazmaktadırlar. Genelde bu iki yaklaşım belirleyicidir. Bu iki yaklaşım göz ardı edilmemekle birlikte bunların yanında sezgiyi de işin içine katan ve Kur'ân'ı tefsir ederken bazı işaretleri önemseyen bir yaklaşım biçimi de vardır. Bu metoda göre yazılan tefsirlere ise işari tefsir denir.⁴⁹

Rivâyet tefsirine *me'sur* veya nakli tefsir de denilmektedir. Zehebî (748/1347), rivâyet metoduna göre yazılan tefsirler hakkında şu tanımlı yapmıştır: “Rivâyet tefsiri Kur'ân'ın, bizzat kendi bütünlüğü içerisinde âyetlerin birbirleriyle ve Rasûlullah (s.a.v)'tan, sahâbeden, tabiûndan nakledilen bilgilerle açıklanması demektir.”⁵⁰

⁴⁷ Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, I, 34.

⁴⁸ Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, I, 34.

⁴⁹ Birışık, Abdülhamit, “Tefsir” *TDV*, LX, 285-286.

⁵⁰ Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, I, 112.

Begavî de tefsirini rivâyet tefsiri metoduna göre kaleme almıştır. Bu nedenle o, bu eserini başta Ebû İshak es-Sa'lebi (ö. 427/1035)'nin *el-Keşf ve'l-Beyan*'ı⁵¹ olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh, kıraat, siyer, sarf, nahiv ve lügata dair te'lif edilen birçok eserden istifade ederek, vücuda getirmiştir. *Meâlim*'de akli ve nakli tefsir bir araya cem edilmiştir. Nakledilen görüşler, olduğu gibi kabul edilmeyip bazen bu görüşler tenkid edilmiş bazen de tercih edilmiştir. Kur'ân âyetleri, kelime kelime, cümle cümle ele alınıp tefsir edilmiş, Kur'ân'ın Kur'ân'la, Kur'ân'ın sünnetle tefsirine önem verilmiştir. Mümkün mertebe haberlerin sıhhatine dikkat edilmiş, daha ziyade sahîh haberlere yer vermeye çalışılmıştır. Âyetlerin tefsiri yapılırken verilen hadis isnatları hemen hemen sahîh ve sağlamdır. Bunun yanında Muhammed İbn Saib el-Kelbî (ö.146/763)'nin tefsiri başta olmak üzere, bazı zayıf isnatlı haberlerin bu tefsirde yer almış olması da, bir gerçektir. Ancak bazen bu haberlerin zayıflığına dikkat çekilmiştir. Bazen de sıhhat durumları açıkça belirtilmemiş fakat isnad zincirleri verilmiştir. Müteşabih âyetler te'vil edilmekten sakınılmış bu konuda selefin tavrı benimsenmiştir. Fıkhî meseleler Şafii mezhebine göre ele alınmış fakat mümkün-mertebe mezheb taassubu güdülmemiştir. İtikadda ehl-i sünnet mezhebi, bilhassa Allah'ın sıfatları konusunda selef mezhebi'nin bakış açısı benimsenmiştir. Kur'ân kelimelerinin lügat manaları ve âyetlerin i'rabları üzerinde teferruata dalınmamış, ihtiyaç hasıl oldukça lügata ve nahve başvurularak bu yönden âyetlerin durumu izaha çalışılmıştır.⁵²

Begavî, bazen âyetleri âyetlerle tefsir etmiştir. Şu örnek bunun delilidir. Yüce Allah Mâide sûresinin 1. âyetinde meâlen: **“Ey iman edenler! Anlaşmaları yerine getirin. İhrama girdiğinizde avı helal saymamanız şartıyla size (aşağıda) okunacak olanlar dışında, hayvanlar size helal kılındı. Şüphe yok ki Allah, dilediği şeye hüküm verendir.”**⁵³ Bu âyetin **“...Size aşağıda okunacak olanlar hariç kalmak şartıyla...”** kısmı mücmeldir. Çünkü istisna edilenlerden Şâri'in muradının ne olduğu açıkça belli değildir. O, Şâri'in muradını aynı sûrenin üçüncü âyetinde geçen neyin

⁵¹ *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsiri'l-Kur'ân* (et-Tefsîrû'l-kebîr, Tefsîrû's-Sa'lebî). Sa'lebî kullandığı kaynakların müelliflerinden kendisine kadar ulaşan isnad zincirlerini zikreder. Kur'ân'ı Kur'ân'la, sahâbe ve tâbiünden gelen rivayetlerle tefsir eden Sa'lebî sûrelerin âyet, kelime ve harf sayılarını verir. Sûrelerin faziletiyle ilgili rivayetler, kıraat vecihleri, fıkha ve nahve dair izahlar üzerinde durur. Özellikle Kur'ân kıssaları hakkında çeşitli İsrâili rivâyetleri kaydeder. Mertoğlu, Mehmet Suat, “el-Keşf ve'l-Beyân”, *DİA*, XXXVI, 29.

⁵² Bkz. Eroğlu, *Meâlimü't-Tenzîl ve Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azim Tefsirleri Üzerine Bir Mukayese, Atatürk Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 1990, s. 280-303.

⁵³ Mâide, 1.

haram olduğunu belirten aşağıdaki âyetle birinci âyeti tefsir etmiş ve Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etme yoluna gitmiştir.

“Size ölü (eti), kan, domuz eti, Allah’tan başkası adıyla kesilen, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yüksekten düşmüş, boynuzlanmış ve canavar yemiş (parçalamış) hayvanlar - henüz canlı iken kestiğiniz müstesna - dikili taşlar üzerinde kesilenler ve fal oklarıyla kısmet aramanız haram kılınmıştır.”⁵⁴

Kur'ân tefsirinin temel metodlarından birisi de Kur'ân'ı sünnet'le açıklamaktır. Sünnetin Kur'ân karşısındaki konumu iki şekildedir. Ya Kur'ân'ı beyan etmek (tebyin) ya da Kur'ân'a ilave bir hüküm getirmektir (teşri). Tefsirlerini rivâyet tefsiri metoduyla kaleme alan müfessirler en çok âyetleri Hz. Peygamber'in sünnetine (kavli, fiili ve takriri) göre tefsir etmişlerdir. Çünkü vahyin ilk muhatabı ve sahâbenin anlamada zorluk çektiği âyetleri tefsir eden ilk kişi Hz. Peygamber (s.a.s.) idi. Dolayısıyla müfessirler âyetleri tefsir ederken başvurdukları ilk kaynak Hz. Peygamber'in hadisleri idi. Begavî de âyetleri tefsir ederken bol bol hadislere başvurmuştur. Bununla ilgili mukaddimesinde şöyle demektedir: “Hükümlerin beyanı ya da âyetlerin okunuşunda bu kitapta Rasûlullah'ın hadislerinden de zikrettim. Muhakkak ki Kitab sünnet'ten açıklama bekler. O ikisinde şeriat bilgilerinin vesileleri ve dinin hükümleri ile ilgili bilgiler vardır. Muhakkak sünnet de muhaddislerden ve kıraat hafızlarına ait kitaplardan öğrenilir. Bu kitapta tefsire yakışmayan şeylerden ve münkerlerden yüz çevirdim. İlmi isteyen kimseye mübarek olmasını dilerim. Yardım Allah'tandır.”⁵⁵

Begavî Kur'ân'ı tefsir ederken sahâbenin sözlerinden de yararlanmıştır. Çünkü sahâbe, Hz. Peygamber'den sonra Kur'ân'ı en iyi anlayan ve hüküm çıkarırken isabet edendir. Bundan dolayı o tefsirini kaleme alırken sık sık sahâbenin sözlerine müracaat etmiştir. Örneğin Bakara sûresinin şu âyetinin tefsirinde olduğu gibi: **“Biz bir âyeti nesh ettiğimizde...”**⁵⁶. O, İbn Abbâs (a.r.)'ın şu sözüyle bu âyeti tefsir etmiştir: “Tilavetini sabit kılıp hükmünü değiştirdiğimizde.”⁵⁷

Begavî tefsirini yazarken yukarıda belirttiğimiz gibi âyetleri âyetle, Hz. Peygamber'in hadisleriyle ve sahâbe sözleriyle tefsir ettiği gibi tabiûn'un görüşleriyle de Kur'ân'ı tefsir etmiştir. Sahâbe döneminde Kur'ân âyetlerinin hepsi tefsir edilmemişti. Sadece kendilerine kapalı gelen hususları Hz. Peygambere soruyorlardı, o da sahâbeye

⁵⁴ Mâide, 3.

⁵⁵ Begavî, *a.g.e.*, I, 38.

⁵⁶ Bakara, 106.

⁵⁷ Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, II, 168.

gerekli açıklamalarda bulunuyordu. Fakat tabiûn döneminde Kur'ân'ın tefsir edilmesi üzerine yorumlar daha da yoğunlaştı. Begavî de tefsirinde tabiûn sözlerine çokça yer vermiş ve çeşitli yorumlar için onların sözlerinden yararlanmıştı. Örnek: **“Allah'ın, yaşayışımızın sebebi kıldığı mallarınızı, akli zayıf olanlara (sefihlere) vermeyin. Ancak onlara o mallardan yedirin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”**⁵⁸ Âyette geçen **“...aklı zayıf olanlara vermeyin...”** tefsiri için Dahhak: “Kadınlar sefihlerin en sefihidir, der.” Mücahid; erkekler mallarını sefihlere vermekten nehyedilmişlerdir. Onlar ise - eşler, kızlar veya anneler olsun – kadınlardır.⁵⁹ Görüldüğü gibi Begavî **“...aklı zayıf olanlar...”** cümlesinin tefsiri için Mücahid ve Dahhak'ın görüşlerini tefsirinde nakletmiştir.

O, ahkâmla ilgili âyetleri tefsir ederken mezhep imamlarının da görüşlerine değinmiştir. Şu âyetin tefsiri bunun en güzel örneğidir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: **“Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. Cünüp iken de gusül edinceye kadar namaz kılmayın. Yolcu olanlar müstesnadır. Eğer hasta iseniz veya yolculukta iseniz yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve bu durumdada su bulamamışsanız, tertemiz bir toprak ile teyemmüm edin. Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.”**⁶⁰ Âyette geçen **“...kadınlara dokunmuşsanız...”** cümlesi hakkında şunları nakletmiştir: Fakihler bu âyetin hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları; erkeğin vücudundan bir kısmının kadının bedeninden bir kısmına (aralarında elbise gibi bir engel olmadığı bir durumda) dokunduğunda ikisinin de abdesti bozulur, demişlerdir. Bu İbn Mes'ûd'un görüşüdür. Zührî, Evzaî ve Şâfî de bu görüşü benimsemişlerdir. Mâlik, Leys b. Sa'd, Ahmed ve İshak da: Dokunma şehvetle olursa abdesti bozar, yoksa bozmaz, demişlerdir. Ebû Hanife ise, dokunma esnasında cinsel organda sertleşme olursa abdestin bozulacağını, sertleşme olmazsa bozulmayacağı görüşündedir.⁶¹

Begavî *Meâlimü't-Tenzil*'ini kaleme alırken sık sık âyetlerin okunuşu üzerinde kıraat âlimlerinden örnekler vermiştir.⁶² Daha önce belirttiğimiz gibi o çeşitli ilim dallarında eğitim görmüştür. Bu ilimlerden biri de kıraat ilmidir. O, birçok âlimden kıraat ilmini okumuş ve bu alanda kendisinden söz ettirmiştir.

⁵⁸ Nisâ, 5.

⁵⁹ Begavî, *a.g.e.*, II, 164.

⁶⁰ Nisâ, 43.

⁶¹ Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, II, 222, 223.

⁶² Begavî, *a.g.e.*, II, 159.

Begavî rivâyet tefsirinin gerektirdiği tüm metotları kullanarak tefsirini hazırlamış ve gelecek nesillerin ilim öğrenmelerine, akademisyenlerin ilmi araştırmalar yapmalarına ve müfessirlerin tefsirlerine şekil vermelerine büyük katkılar sağlamıştır.

Kaynakları

Müellifler eserlerini yazarken kendilerinden önce yazılan kaynaklardan faydalanırlar. Çünkü eserlerinin sıhhat derecesi yapılan nakillere ve bu nakillerin değerlendirilmelerine bağlıdır. Zaten tefsirlerini rivâyet tefsiri metoduna göre yazanlar bu sistemi tercih ederler. Begavî de tefsirini yazarken çeşitli kaynaklardan yararlanmıştı. Bu kaynakları üslub bakımında ikiye ayırmak yerinde olacaktır.

Birincisi, Begavî'nin tefsirinin mukaddimesinde kendi isnad zinciriyle verdiği kaynaklardır. Bu kaynaklar sahâbe, tabiûn ve tebeu't-tabiîn tefsirleriyle İbn İshâk'ın *el-Meğazî*'si, Vehb b. Münebbih'in *el-Mubtedâ*'sı ve İbn Mihrân'ın *Kitâbu'l-Ğâye fi'l-Kırâa* adlı eseridir. Mukaddimedede verdiği bu hadislerin isnat zincirlerini tefsir esnasında zikretmemiştir.

İkincisi, tefsir esnasında ismini verdiği kaynaklar fakat mukaddimedede isim vermediği (sahâbe, tabiûn, tebeu't-tabiîn başta olmak üzere), kendisinden önce te'lif edilmiş tefsir kitapları ile hadis, fıkıh, nahiv, lügat ve diğer kaynaklar yer almaktadır. Saydığımız bu kaynakların isimleri şöyledir:

Kıraat kaynağı

Kitâbu'l-Ğâye fi'l-Kırâa.

Bu eser, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-İsbehânî (381/911)'nin eseridir. Kıraatla ilgili faydalandığı diğer bir eser de el-Cüveynî'nin *eş-Şâmil fi Usûli'd-Dîn*'dir. Her ikisi de "*Kırâat-ı Aşere*" konusunda te'lif edilen ilk eserlerdendir.⁶³

Tefsir Kaynakları

Begavî tefsirini yazarken birçok eserden yararlanmıştı. Bu eserlerin başında Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân* isimli eseri gelmektedir. Biz, Begavî'nin en çok yararlandığı bu tefsirin müellifi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra diğer tefsir kaynaklarının sadece ismini vermekle yetineceğiz.

⁶³ el-Yâfiî, *Mir'âtu'l-Cinân ve İbratü'l-Yekzân*, II, 309.

Ebû İshâk Ahmed b. İbrahim es-Sa'lebî (427/1035) müfessir Kur'ân ilimlerinde maharetli, nakli sağlam, mukrî, va'iz, edib bir âlimdir. Birçok âlimden ilim öğrenmiş ve rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebu'l-Hasan el-Vâhidî, Ebû Saîd eş-Şureyhî vb. zatlar rivâyette bulunmuşlardır. Sa'lebî h. 427 yılında vefat etmiştir.⁶⁴

Diğer tefsir kaynakları ise şunlardır:

Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*.

Ma'mer b. Müsennâ Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*.

Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî el-Kuteybî, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân ve Garîbu'l-Kur'ân*.

Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*.

Ebû İshâk İbrahim İbnu's-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*.⁶⁵

Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Ziyâd b. Hârun b. Ca'fer el-Mevsîlî en-Nakkâş Ebû Bekir, *Şifâu's-Sudûr*.

Vâhidî, Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Mutteveyh, en-Nisâbûrî, Ebu'l-Hasan, *Esbâbü'n-Nüzûl ve el-Vasît* adlı eserler *Meâlimü't-Tenzîl*'in kaynakları arasında yer almaktadır.⁶⁶

Baskıları

Meâlimü't-Tenzîl yazıldığı dönemden itibaren çok rağbet görmüş, daha sonra birçok esere kaynak olmuştur. Çeşitli kütüphanelerde ve özellikle İstanbul'da pek çok yazma nüshası bulunan *Meâlimü't-Tenzîl*'in ilk neşri taşbaskı olarak dört cilt halinde gerçekleştirilmiştir (Bombay, 1269). Daha sonra tekrarlanan bu baskının (Bombay, 1309) ardından eser Hâzin ve İbn Kesîr'in tefsirleriyle birlikte basılmıştır. *Meâlimü't-Tenzîl*, Hâlid Abdurrahman el-Ak ve Mervân Süvâr tarafından tahkik edilmiş Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlî bu baskılardan ilkini esas alarak eserin hadisleri için *Fihrisü Ehadîsi Tefsîri'l-Begavî* adıyla bir fihrist hazırlamıştır (Beyrut, 1411/1990).⁶⁷ Kitap ayrıca çalışmamızın da esası olan Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a Damîriyye ve Süleyman Müslim el-Haraş'ın tahkikiyle sekiz cilt halinde neşredilmiştir.

⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Tarih*, XII, 50.

⁶⁵ İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân*, I, 49-50.

⁶⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 102-103-104.

⁶⁷ Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, (Muhakkik Mukaddimesi), I, 20.

Muhtasarlari

Meâlimü't-Tenzîl'in, bazı muhtasarlari da yapılmıştır. Bunlari müellifleriyle birlikte şöyle sıralamak mümkündür:

Lubâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl, Alâuddîn Ali b. İbrahim el-Bağdâdî el-Hazîn;⁶⁸ *el-Cevheretü'l-Asîl*, Abdullah b. Abdulvelî b. Muhammed el-Verd; *Muhtasaru Meâlimü't-Tenzîl*, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyumî; *Nefâisu'l-Murgân fî Cem'i Kasâsi'l-Kur'ân*, Abdulvehhâb b. Muhammed el-Hüseynî; *Muhtasaru'l-Celîl*, Muhammed Nuri el-Kadirî.⁶⁹

Tercümeleri

Yaptığımız araştırmalarda *Meâlimü't-Tenzîl*'in tercümesinin yapıldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Ali Eroğlu doktora tezinde; British Museum kataloğunun zeylinde, *Meâlim*'in Hintçe bir muhtasar tercümesinin olduğunu belirtmiş, bu tercümenin Abdulkadir adlı bir zat tarafından yapılan ve satırlar arasına koyulan Hintçe Kur'ân tercümesinin hamisinde olduğunu ve *Mühnetü'l-Celîl* adını taşıdığını ifade etmiştir.⁷⁰

1.5. Tefsiri Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar

Meâlimü't-Tenzîl üzerinde Ali Eroğlu, *Müfessir Begavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*. Saffet Bakırcı, *Meâlimü't-Tenzîl'in Rivâyet Tefsirleri İçindeki Yeri*. Bedreddin b. Affân, *Meâlimü't-Tenzîl Min Evveili'l-Kitâb ilâ Nihâyeti Câmiâtü'l-İmâm*. Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, *Usûlü'd-Dîn el-Kur'ân ve Ulûmüh* adıyla birer doktora tezi hazırlamışlardır.

İbrahim Şerif'in *el-Begavî el-Ferrâ ve Tefsîruhû li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire, 1406/1986) ve Afâf Abdülgafûr Hamîd'in *el-Begavî ve Menhecühû fî't-Tefsîr* (Bağdat, 1982) adlı çalışmaları da burada zikredilebilir.⁷¹

2- *el-Kifâye fî'l-Kırâa*: Begavî'nin başka bir tefsir eseri olup Musul Umumi Evkaf Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁷²

⁶⁸ Kâtib Çelebî, *a.g.e.*, II, 1540.

⁶⁹ Eroğlu, Ali, *a.g.e.*, s. 70.

⁷⁰ Eroğlu, Ali, *a.g.e.*, s. 71.

⁷¹ Bakırcı, Saffet, "Meâlimü't-Tenzîl", *DİA*, XXVIII, 203-204.

⁷² Kâtib Çelebî, *a.g.e.*, II, 1499.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEÂLİMÜ'T-TENZİL'DEKİ HADİSLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FATIHA VE BAKARA SÛRELERİ)

Bu bölümde *Meâlimü't-Tenzîl*'de Fatıha ve Bakara surelerindeki hadislerin *tahrîç* ve değerlendirmesini yapacağız. Ancak bundan önce *tahrîç* hakkında kısa bir bilgi vermek istiyoruz.

2.1. Tahrîcin Tanımı

Tahrîç (التخريج), sözlükte “çıkarmak” anlamındaki hurûc kökünden türeyen tahrîç kelimesi “çıkarmak, hüküm elde etmek” mânasına gelmektedir.⁷³

Hurûc: Girişin zıddı demektir. Mahrec çıkış yeri anlamına gelir. Örneğin nebatatın yerden çıkması gibi.

İstinbât: İstinbât yâni hüküm çıkarmak manasına da gelmektedir.⁷⁴

Tahrîç: Aynı konuda iki zıt durumun bir araya gelmesi anlamına gelen tahrîç Sözlükte “Kurak ve verimli” anlamlarını birlikte içerir. Örneğin: “مخرجة أرض” bir tarafı yeşermiş diğer tarafı kurak yer demektir. Yine “اللوح خرج” tahtanın bir kısmını yazıp diğer kısmını bırakmak demektir. Ayrıca tahrîç, istinbat (hüküm çıkarmak), tedrîb (alıştırmak) ve tevcîh (yönelmek) manalarını da ifâde eder. Aynı kökten gelen ihrâc kelimesi de ibrâz (ortaya çıkarmak), izhâr (açıklamak) demektir.⁷⁵

Hadis ıstılahında ise hadis âlimleri tahrîci şöyle tanımlamışlardır:

Sehâvî (902/1496): Muhaddisin, hadisleri cüzlerden, kitaplardan, merviyat siyakından ve benzerlerinden çıkarmasıdır.⁷⁶

Cezâirî (1338/1918): “Muhaddisin hadisleri kitaplardan çıkartması ve bazı hadis mudavimlerine ve kitap sahiplerine ulaştırması demektir.”⁷⁷

Talat Koçyiğit, *tahrîç* kelimesinin hadisçilere göre üç anlama geldiğini belirtmiş ve şöyle tarif etmiştir:

1. İhrac ile eş anlamlı olarak: Bir hadisi isnadı ile birlikte bir kitapta nakletmek demektir.

⁷³ Görmez, Mehmet, “Tahrîç”, *DİA*, XXXIX, 419.⁷³

⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 249.

⁷⁵ Mahmûd et-Tahhân, *Usûlu't-Tahrîç ve Dirâsetü'l-Esânîd*, s. 9.

⁷⁶ Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadîs li'l-Irâkî*, III, 317.

⁷⁷ Cezâirî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, II, 724.

2. Bir kitaptaki hadisleri senedleri ile birlikte tespit etmek, hadislerin başka rivâyetleri varsa onları ortaya koymak, her hadis hakkında ne söylenmiş ise onları naklederek hadisin sıhhatine işaret etmektir.

3. Hadisin asli kaynaklardaki yerinin belirtilmesidir.⁷⁸

Ahmet Yücel, *tahrîç* lafzının hadis ilminde iki farklı anlamda kullanıldığını belirtmiştir. Birincisi rivâyet dönemi olarak kabul edilen ilk dört asırda, bir kimsenin bir hadisi, sözlü veya yazılı olarak ilk kaynaklarından alıp senediyle birlikte eserine alması; ikincisi ise bir hadisin veya bir kitaptaki hadislerin temel hadis kaynaklarındaki yerlerini tespit ederek değişik açılardan değerlendirmesini yapmaktır.⁷⁹

Abdullah Aydın, *tahrîci* şöyle tanımlamıştır.

1. Bir kimsenin bir hadisi, sözlü veya yazılı olarak ilk kaynaklarından alıp senediyle birlikte kitabına kaydetmesi.

2. Bir kitaptaki hadislerin kaynak eserlerdeki yerlerini tespit ederek değerlendirmesini yapmak ve bu şekilde yazılan eser.

3. Bir hadis kitabındaki hadislerin, bu kitabın yazarının senedlerinden ayrı senedlerinin bulunması, söz konusu hadislerin bu yeni senedleriyle yazılarak oluşturulan hadis kitabı.

4. Hocanın rivâyet edeceği hadislerin, kitaplarından seçilip çıkarılması, tespit edilmesi.

5. Hadisten düşen, hadiste yanlışlıkla yazılmayan kelime veya ibareyi sayfa kenarına ya da satırların arasına yazma.

6. Bir kitaba açıklayıcı dipnotları, haşiyeleri yazma.⁸⁰

İsmail Lütfi Çakan ise *tahrîç* lafzı yerine *tahrîç* edebiyatını şöyle tarif etmiştir: Değişik ilim dallarına ait eserlerdeki hadislerin, tasnif devri hadis kaynaklarındaki yerlerine işaret etmek ve bu hadislerin sıhhat durumlarını incelemek üzere meydana getirilmiş eserlerdir.”⁸¹

Mehmet Görmez de *tahrîç* kelimesinin üç anlama geldiğini belirterek şöyle tanımlamıştır:

1. Bir hadisi isnadıyla birlikte bir kitaba alıp nakletmek.

2. Belirli kitaplardan seçilen hadislerle yeni bir kitap derlemek.

⁷⁸ Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, s. 450.

⁷⁹ Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, s. 154.

⁸⁰ Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 300-301.

⁸¹ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 237.

3. Bir eserde Hz. Peygamber'e veya sonraki iki nesle isnad edilen rivâyetlerin temel kaynaklardaki yerlerini göstermek, bunların isnad ve sıhhat açısından durumuna işaret etmek.⁸²

Bizim çalışmamız açısından *tahrîç*: Herhangi bir eserde bulunan hadislerin her birinin bütün isnadları ile birlikte asli kaynaklardaki yerinin belirtilmesidir.

2.2. Araştırmada Takip Edilen Tahrîç Usûlü

Meâlimu't-Tenzîl'de tespit ettiğimiz hadisleri ilk olarak '*el-Mektebetu's-Şâmile*' programından taratarak hangi kaynaklarda geçtiğini araştırdık. Bu programa baktıktan sonra sonuçları matbu nüshalardan kontrol ettik.

Kutub-i Tis'a adıyla meşhur olan dokuz hadis kitabına müracaat ederek hadisleri aradık. Bu eserlerde bulamadığımız hadisleri diğer mu'teber hadis kaynaklarından ve bazı tefsir kitaplarından araştırarak yerlerini tespit ettik.

Bundan sonra hadisleri mevzu'ât kitaplarından arayarak uydurma olup olmadığını tespit etmeye çalıştık.

Hadislerin sened ve metin yönünden sıhhat değerlendirmesini yaparken Cerh-Ta'dîl kitaplarına müracaat ettik, devamında şayet Tirmizî o hadisi nakletmiş ise onun hadisin sıhhati hakkındaki yorumu, daha sonra Şuayb Arnaût, Elbânî, Hüseyin Selîm Esed gibi hadis muhakkiklerinin görüşlerini dikkate alarak hadisin sıhhati hakkındaki kanaatimizi belirtmeye çalıştık.

2.3. Hadislerin Tahrîci

Bu bölümde *Meâlimu't-Tenzîl*'deki Fatiha ve Bakara sûrelerinin tefsirinde rivayet edilen hadisler, eserde geçtiği şekliyle aktarılmış. Hadisin tefsirde geçtiği yer cilt ve sayfa numarasıyla beraber parantez içinde gösterilmiştir.

⁸² Görmez, "Tahrîç" *DİA*, XXXIX, 419.

FATIHA SÛRESİ

Fatiha sûresinin tefsirinde geçen hadislerin *tahrîç* ve değerlendirmesi yapılırken; önce bu sûre ve meâli yazılmış, akabinde de hadislerin *tahrîç* ve değerlendirmesine geçilmiştir.

Fatiha sûresi ve meali:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(1) الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (2) الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (3) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (4) إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (5)
اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (6) صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (7)

1. Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

2. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

3. O, Rahman ve Rahîm'dir.

4. Ceza gününün tek sahibidir.

5. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.

6. Bizi dosdoğru yola ilet.

7. Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların ve doğruluktan sapmışların yoluna değil.⁸³

1. Ebu'l-Hasan Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kisâî ← Ebû Muhammed Abdulaziz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb el-Esam ← Rabî' b. Süleyman ← Şâfî ← Abdulmecid ← İbn Cüreyc ← o da babasından ← Saîd b. Cübeyr: İbn Cüreyc şöyle dedi: Babam “**And olsun ki biz sana ikişerliden yediği ve büyük Kur'ân verdik**” (Hicr, 87) âyetini okudu ve şöyle dedi: “O ise *Ummu'l-Kur'ân*'dır. Ben Fatiha sûresini Saîd b. Cübeyr'e sonuna kadar okudum ve dedim ki:

“Bismillahirrahmanirrahim yedinci âyettir.” Saîd de bana dedi ki: “Senin okuduğun gibi ben de bunu İbn Abbâs'a okudum.” İbn Abbâs bana: “Bu size verilmiş, sizden öncekilere verilmemiş, sizden sonra da kimseye verilmeyecek olan Fatiha Sûresidir” dedi. (I/51).

Saîd b. Cübeyr'den gelen bu *mevkûf* hadisi⁸⁴ Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁸⁵ Ayrıca hadisi Abdurrazzâk es-San'ânî (211/826), Şafî (204/832) ve İbn Hacer (852/1448)'de benzer lafızlarla nakletmişlerdir.⁸⁶

⁸³ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sabrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu*: I, 6.

⁸⁴ *Mevkûf Hadis*: Sahâbenin söz ve fiillerine denir. Aydın, a.g.e., s. 181.

⁸⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, II, 66, (h. no: 2386); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, III, 50.

Taberî (310/923) ve Vâhidî (468/1075) de Hicr sûresinin 87. âyetinin tefsiri sadedinde bu *mevkûf* hadisi nakletmişlerdir.⁸⁷

Sa'lebî (427/1035), Fatiha sûresini tefsir ederken Ebû Hureyre tarikiyle şu hadisi aktarmıştır:

“*Bismillahirrahmanirrahim yedinci âyettir. Ummu'l-Kur'ân ise Fatiha Sûresidir.*”⁸⁸

Ayrıca İbn Ebî Hâtim (327/938), “**And olsun ki biz sana ikişerliden yediye ve büyük Kur'ânı verdik**” (Hicr/87) âyetinin tefsirinde Hz. Ali'ye göre bundaki muradın Fatiha sûresi olduğunu rivâyet etmiştir.⁸⁹

Bu *mevkûf* hadis, *Kutub-i Tis'a*'da geçerse de hem yukarıda ismi geçen muhaadislerce, hem de bazı müfessirlerce rivâyet edilmesi, birbirini destekleyen birden fazla tarihinin olması, sened ve metni aleyhinde bir eleştirinin olmaması nedeniyle, *sahîh* olup *ihiticâc* edilebilir.

2. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed eş-Şîrazî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İsa İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Humeyd et-Tavîl ← Enes (r.a.) şöyle demiştir: “Ben, Hz. Peygamber, (s.a.s.), Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ile birlikte namaz kıldım. Onlardan hiç birinin ‘*Bismillahirrahmanirrahim*’i’ okuduklarını işitmedim.” (I/52).

Bu hadisi Müslim (261/875), Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmiştir.⁹⁰ Buhârî (256/869), Ebû Dâvud (275/888) ve Tirmizî (279/892) de hadisi Enes'ten fakat şöyle rivâyet etmişlerdir: Ben, Rasûlullah (s.a.s.), Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ile birlikte namaz kıldım. Onlar Elhamdu Lillahi Rabbi'l-Âlemin diyerek namaza başladılar.⁹¹

Ayrıca Nesâî (303/915), İbn Mâce (273/886), Mâlik b. Enes (179/795) ve Begavî, Enes b. Mâlik'ten benzer lafızlarla hadisi rivâyet etmişlerdir.⁹²

Tirmizî bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁹³

⁸⁶ Abdurrazzâk, *el-Musannef*, II, 90, (h. no: 2609); Şafîi, *el-Müsned*, I, 36; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, 382; *Telhisu'l-Habîr*, I, 579, (h. no: 351); I, 675, (h. no: 452).

⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 107, XVII, 133; Vahidî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd*, I, 59.

⁸⁸ Sa'lebî, *Keşfu'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, I, 89, V, 349.

⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 2272.

⁹⁰ Müslim, *Sahîh*, Salât, 50, (399), (I, 299).

⁹¹ Buhârî, *Sahîh*, Ezân 89, (I, 181); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Salât, 121-122, (I, 494); Tirmizî, *es-Sünen*, Salât, 68, (II, 15).

⁹² Nesâî, *es-Sünen*, İftitah, 22, (II, 134-135); İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmet, 4, (I, 267); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Nidâun li's-Salât, 30, (I, 81); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, III, 53-54.

⁹³ Tirmizî, *es-Sünen*, II, 15.

Mezkûr hadisin *Kutub-i Sitte*'nin tamamında rivâyet edilmesi, Tirmizî'nin *hasen sahih* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

3. İbn Abbâs şöyle demiştir: “Allah Rasûlü Besmelenin nüzulundan önce bir sûrenin nerede bittiğini bilmiyordu.” (I/52).

Bu hadisi Ebû Dâvud et-Tayalisî (204/819) ve Abdurrazzâk, Saîd b. Cübeyr'den rivâyet etmişlerdir.⁹⁴

Begavî'nin doğrudan İbn Abbâs'tan naklettiği bu hadisi, Abdurrazzâk es-San'ânî şu senedle rivâyet etmiştir: İbn Cüreyc ← Amr b. Dînâr ← Saîd b. Cübeyr:...

Hâzin (741/1340) ve Suyutî (911/1505) de Fatıha sûresinin tefsirinde bu hadisi nakletmişler ve hakkında geniş bilgi vermişlerdir.⁹⁵

Mezkûr hadisin yukarıdaki muhaddislerce *tahrîç* edilmesi ayrıca bazı müfessirlerce de rivâyet edilmesi, gerek sened ve gerekse metni aleyhinde bir eleştirinin olmaması nedeniyle *sahih* olup *ihiticâc* edilebilir kanaatindeyiz.

4. İmâm Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed el-Kâdî ve Ebû Hâmid Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ← Ebû Bekir Ahmed b. Hasan el-Hîrî ← Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ma'kel el-Meydânî ← Muhammed b. Yahya ← Abdurrazzak ← Ma'mer ← Zührî ← İbnu'l-Müseyyeb ← Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurdu ki:

“İmam ‘âmîn’ dediğinde siz de ‘âmîn’ deyin. Bilinmelidir ki kimin ‘âmîn’ demesi meleklerin ‘âmîn’ demesine rastlarsa onun geçmiş günahları bağışlanır.” (I/55).

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi *Kutub-i sitte* müelliflerinin tamamı, Dârimî (255/868), Malik b. Enes ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁹⁶

Tirmizî, Ebû Hureyre'nin hadisinin *hasen sahih* olduğunu söylemiş; Begavî de bu hadisin *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁹⁷

Hadisin *Kutub-i Sitte*'nin tamamında rivâyet edilmesi, Tirmizî'nin *hasen sahih*, Begavî'nin de *sahih* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de hadisin *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

⁹⁴ Ebû Dâvud et-Tayalisî, *Merâsîl*, I, 90, (h. no: 36); Abdurrazzâk, *el-Musannef*, II, 92 (h. no: 2617).

⁹⁵ Hâzin, *et-Te`vil fî Meâni't-Tenzîl*, I, 18; Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, I, 20.

⁹⁶ Buhârî, *Sahih*, Ezân, 111, (I, 190), Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 146); Da'avât, 63, (VII, 166-167); Müslim, *Sahih*, Salât, 72, (410), (I, 307); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Salât, 167-168, (I, 575); Tirmizî, *es-Sünen*, Salât, 71, (II, 30); Nesâî, *es-Sünen*, İftitâh, 33-34, (II, 143-144); İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmetu's-Salât, 14, (I, 277); Dârimî, *es-Sünen*, Salât, 38; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Nidâun li's-Salât, 45, (I, 88); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, III, 61.

⁹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, II, 30; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, III, 61.

5. Ebû Hüseyin Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Keyyâlî ← Ebû Nasr Muhammed b. Ali b. el-Fadl el-Huzâî ← Ebû Osman Amr b. Abdullah el-Basrî ← Muhammed b. Abdulvehhab ← Hâlid Muhalled el-Kutvânî ← Muhammed b. Ca'fer b. Ebî Kesîr (İsmail b. Ca'fer'in kardeşi) ← A'lâ b. Abdurrahman ← o da babasından ← Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) Ubey b. Ka'b'ın yanına uğradı. O ise namazı ikame ediyordu. Hz. Peygamber ona:

“*Gel ya Ubey, namazında acele et ya Ubey.*” Daha sonra Ubey geldiğinde Rasûlullah ona:

“*Seni çağırduğımda gelmene engel olan şey ne idi. Şöyle söyleyen Allah değil mi? “Ey iman edenler Allah ve Rasûlü sizi hayat veren şeye çağırdukları zaman icabet edin.”* (Enfâl/24). Ubey dedi ki: “Ya Rasûlallah beni çağırдың ben de geldim. Ne var ki ben namaz kılıyordum.” Rasûlullah buyurdu ki:

“*Sana bir sûre öğretmemden hoşlanırsınız. Öyle bir sûre ki, onun gibi bir sûre ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebûr'da ve ne de Kur'ân'da inmedi.*” Ubey: “Evet! Ya Rasûlallah” dedi. Hz. Peygamber:

“*Onu öğrenmeden mescidin kapısından çıkma*” buyurdu. Nebî (s.a.s.) mescidden çıkmak üzere yürüyordu. Mescidin kapısına gelince Ubey ona dedi ki: “Hani sûre ya Rasûlallah!” Hz. Peygamber durdu ve buyurdu ki:

“*Sen namazında ne okuyorsun*” Ubey, Ümmü'l-Kur'ân'ı okudu. Rasûlullah:

“*Nefsim elinde olana yemin ederim ki, bu sûrenin bir benzeri ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ve ne de Kur'ân'da inmedi. O ikişerliden yedidir. Öyle ki Allah (c.c.) onu bana vermiştir.*” (I/56).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi benzer lafızlarla Buhârî, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel (241/859) *tahrîç etmişlerdir*.⁹⁸

Buhârî'nin rivâyet ettiği hadisin senedinde Ubey b. Ka'b yerine Ebû Saîd b. Muallâ ismi geçmektedir.⁹⁹

Tirmizî bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylerken; Begavî de bu hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet etmiş ve *sahîh* olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰

⁹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân, 1, (V, 146); Tirmizî, *es-Sünen*, Fedâilu'l-Kur'ân, 1, (V, 155); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 412, 413.

⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân, 1, (V, 146).

¹⁰⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 155; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IV, 45-46-47.

Bu hadisin metninde bazı farklılıklar olsa da muhteva itibariyle aynı konuya temas etmektedir. Buhârî ve Tirmizî gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, sıhhati hakkındaki olumlu kanaatlere istinaden biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

6. Ebû Bekir Muhammed b. Abdussamed et-Turâbî ← el-Hâkim Ebu'l-Fadl Muhammed el-Hüseyin el-Haddâdî ← Ebû Yezîd Muhammed b. Yahya b. Hâlid ← İshâk b. İbrahim el-Hanzali ← Yahya b. Âdem ← Ebu'l-Ahves ← Ammâr b. Ruzeyk ← Abdullah b. İsâ ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs şöyle rivâyet etmiştir: “Cibril, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in yanında otururken, Efendimiz üzerinden kapı sesine benzer bir ses işitti ve başını kaldırdı. Cibril: “Bu şimdiye dek asla açılmayıp, yalnız bugün açılan bir gök kapısıdır” dedi. Müteakiben o kapıdan bir melek indi ve Resûlullah (s.a.s.)’a gelerek: “Müjde! Sana, senden önce hiç bir Peygambere verilmeyen iki nûr verildi. *Fâtîha-ı Kitâp* ve *sûre-i Bakara*’nın son âyetleri! Bunlardan okuyacağın her harfe mukaabil mutlaka sana, o harfin tezammun ettiği sevap verilecektir” dedi. (I/57).

İbn Abbâs’tan gelen bu *Kudsi* hadisi Müslim, *tahrîç* etmiştir.¹⁰¹ Ayrıca Nesâî, İbn Ebî Şeybe (235/849), İbn Hibbân (354/965) ve Begavî benzer lafızlarla rivâyet etmişlerdir.¹⁰²

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *hasen* olduğunu belirtmiştir.¹⁰³

Şuayb Arnaûd, hadisin isnadını *hasen* kabul ettiği için biz de onun kanaatine katılarak *hasen* derecesinde değerlendirdik.

7. Ebû Hasan Muhammed b. Muhammed eş-Şirâzî ← Zâhir b. Ahmed es-Serahsî ← Ebû İshâk İbrahim b. Abdussamed el-Hâşimî ← Ebû Mus’ab Ahmed b. Ebî Bekir ez-Zührî ← Mâlik ← A’lâ b. Abdurrahman ← Sâib (Hişâm b. Zührî’nin kölesi) ← Ebû Hureyre’nin rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) buyurdu ki:

“*Kim Namaz kılar da namazında Ummu’l- Kur’ânı okumazsa o namaz eksiktir, yani tamam değildir.*” Fâris dedi ki: “Ya Ebâ Hureyre Muhakkak ben bazen imamın arkasında duruyorum. O zaman ne olacak.” Ebû Hureyre dedi ki: “Ey okuyucu sen de imamla birlikte içinden oku. Muhakkak ben Rasûlullah (s.a.s.)’ı şöyle söylerken işittim.”

“*Allah buyurdu ki: Ben namazı kulumla kendi aramda iki eşit parçaya taksim ettim. Yarısı benim içindir, yarısı da kulum içindir. Kulumun benim için istediği şey*

¹⁰¹ Müslim, *Sahîh*, Salâtu’l-Müsâfirîn, 254, (806), (I, 554).

¹⁰² Nesâî, *es-Sünen*, İftitâh, 25, (II, 138); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 313, (h. no: 31701); İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 57, (h. no: 778); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IV, 466.

¹⁰³ İbn Hibbân, *a.g.e.*, III, 57.

vardır. Rasûlullah buyurdu ki: Kul: “Alemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun” deyince, Allah: Kulum bana hamd etti der. Kul: “er-Rahmanirrahim” deyince Allah: Kulum beni sena etti, övdü der. Kul: “Mâliki yevmiddin” deyince Allah: Kulum beni övdü der. Kul: “Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz” deyince Allah der ki: Bu âyet sadece kulumla benim aramdadır. Kulum için de istediği şey vardır. Kul: “Bizi dosdoğru yola ilet kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, sapıtanların ve gazaba uğrayanların yoluna değil” deyince Allah: İşte bu kulum içindir. Kulum için istediği şey vardır” buyurur. (I/57

Ebû Hureyre tarikiyle gelen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve Begavî *tahrîç etmişlerdir.*¹⁰⁴ Ayrıca İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme (311/923) ve İbn Hibbân da benzer lafızlarla hadisi rivayet etmişlerdir.¹⁰⁵

Tirmizî, hadisin *hasen* olduğunu; Muhakkik Şuayb Arnaûd, Müslim’in şartlarına göre isnadının *sahîh*, ricalinin *sika* olduğunu, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ismi geçen A’lâ b. Abdurrahman ve Ebû Sâib dışındaki râvilerin *Şeyhayn*’ın ricalinden, adı geçen şahısların da Müslim’in ricalinden olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶

Mezkûr hadisi Müslim ve Ebû Dâvud gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd’un *sıhhat* yönünden olumlu değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

¹⁰⁴ Müslim, *Sahîh*, Salât, 38, (395), (I, 296); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Salât, 131-132, (I, 512-513-514); Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 1, (V, 201); Nesâî, *es-Sünen*, iftitâh, 23, (II, 135-136); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, III, 47-48.

¹⁰⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, Edeb, 52, (II, 1243-1244); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 460; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 252, (h. no: 502); İbn Hibbân, *Sahîh*, V, 84, (h. no: 1784).

¹⁰⁶ Tirmizî, V, 201; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, 25, (thk: Şuayb Arnaûd).

BAKARA SÛRESİ

Bakara sûresinin tefsirinde geçen hadislerin *tahrîç* ve değerlendirilmesi yapılırken de; zaman zaman ilgili âyetlerin, rivayet edilen hadisle alakalı kısmının meâli yazılmış, akabinde hadis/hadislerin *tahrîç* ve değerlendirilmesine geçilmiştir.

1. Mutahhar b. Ali b. Ubeydullâh el-Fârisî ← Ebû Zerr Muhammed b. İbrahim es-Salhânî ← Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân ← Abdullah b. Muhammed el-Begavî ← Ali b. Ca'd ← Züheyr ← Ebî İshak ← Hârise b. Mudarrib ← Ali b. Ebî Tâlib dedi ki:

“*Harb kızıştı mı biz Rasûlullah (s.a.s.) tarafından korunuyorduk. Bizim en cesurumuz onunla bir hizada durandı. Nasıl ki bir müttaki Allah'ın emrine yapışıp günahlardan kaçındığında takvası onunla azap arasında set oluşturuyorsa, Allah Rasûlü de bizimle düşman arasında öylece set oluşturuyordu.*” (I/60).

Hz. Peygamber'in Huneyn (8/630) savaşı sırasındaki durumunu belirten bu hadisi Müslim, Berâ'dan; Begavî ise Ali b. Ebî Tâlib'den rivâyet etmişlerdir.¹⁰⁷

Begavî'nin naklettiği hadiste olmadığı halde, Müslim'in rivayet ettiği hadis şu bölümle tamamlanmaktadır:

“*Ben yalancı olmayan peygamberim, ben Abdulmuttalib'in oğluyum.*”¹⁰⁸

Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (307/919) ve Beyhakî ise hadisi Hz. Ali'den rivâyet etmiş ve devamında onun şöyle dediğini nakletmişlerdir: “Hiç birimiz diğer tarafa ondan daha yakın değildik.”¹⁰⁹

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin *Müsned*'ini tahkik eden Hüseyin Selîm Esed, hadisin ricalinin ‘*sikâ*’¹¹⁰ olduğunu;¹¹¹ Beyhakî, isnadının *sahîh* olduğunu;¹¹² Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd da isnadının *sahîh* olup, Hârise b. Mudrab dışındaki râvilerin Şeyhayn'ın ricalinden ve *sika* olduklarını, ismi zirkedilen râvinin de *Sünen*'lerin¹¹³ ashabından (ravilerinden) ve *sika* olduğunu¹¹⁴ belirtmişlerdir.

¹⁰⁷ Müslim, *Sahîh*, Cihâd ve's-Siyer, 78, (1776), (II, 1400); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII, 257.

¹⁰⁸ Müslim, *a.y.*

¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 86; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, I, 258, (h. no: 302); Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, I, 324.

¹¹⁰ *Sikâ*: Adalet ve zabt niteliklerini tam olarak taşıyan, hadis rivâyetinde güvenilir râvi. Aydınli, *a.g.e.*, s. 277.

¹¹¹ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, I, 258.

¹¹² Beyhakî, *a.g.e.*, I, 324.

¹¹³ *Sünen*: Fıkhi hükümleri ihtiva eden merfu' hadisleri konularına göre düzenlemek suretiyle yazılan hadis kitaplarına sünen denir. Aydınli, *a.g.e.*, s. 280.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 307, (thk: Şuayb Arnaûd).

Bu hadisi Müslim ve Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, birden fazla tarikinin olması, ayrıca yukarıdaki muhakkiklerin sıhhatinde ittifak etmeleri nedeniyle biz hadisin *sahîh* olduğu ve onunla *ihiticâc* edilebileceği kanaatindeyiz.

“(Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar.” (Bakara/3).

2. Ebû Tâhir Muhammed b. Ali b. Muhammed Beveyhi ez-Zerrâd el-Buhârî → Ebu'l-Kasım Ali b. Ahmed el-Huzâî → Ebû Sa'îd el-Heysen b. Kuleyb Eş-Şâşî → Ebû Ahmed İsa b. Ahmed el-Askalanî → Yezîd b. Hârûn → Kehems b. El-Hasan → Abdullah b. Büreyde → Yahya b. Ya'mer → Ömer b. Hattâb: “Allah Rasûlü (s.a.s.)’nün yanındaydık. Birden bembeyaz elbiseli, simsiyah saçlı ve üzerinde yolculuk eseri bulunmayan, bizden kimsenin de tanımadığı bir adam çıkageldi. Allah Rasûlü (s.a.s.)’nün önüne öyle oturdu ki dizleri onun dizlerine değiyordu. Şöyle dedi:

“Ey Muhammed bana İslâmı anlat.” Allah Rasûlü (s.a.s.):

“İslâm, Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna şehadet etmendir, namazı kılmak, zekâtı vermek, ramazan oruncunu tutmak, gücün yeterse Beyti haccetmendir” diye cevapladı. O da:

“Doğru söyledin” dedi. Bunun üzerine biz onun sormasına ve tasdik etmesine taaccub ettik. Sonra şöyle dedi:

“İman nedir” o da:

“Yalnızca Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ölümden sonra dirilmeye, cennete ve cehenneme, sonra kadere, hayra ve şerre inanmandır” diye cevapladı.

“Doğru söyledin” dedi. Sonra.

“İhsan nedir” dedi.

“Senin onu görüyormuşsun gibi Allah’a ibadet etmendir. Sen onu görmeden de o seni görür” diye cevapladı.

“Doğru söyledin” dedi.

“Bana kıyametten haber ver” dedi. O da:

“Sorulan sorandan daha bilgi sahibi değildir” dedi.

“Doğru söyledin” dedi.

“Öyleyse bana onun alametlerinden haber ver” dedi.

“Cariyenin efendisini doğurması ve açlıktan nefesi kokanların yüksek bina yapmada birbiriyle yarıştıklarını görmendir” diye cevapladı.

“Doğru söyledin” dedi.

Sonra kalktı gitti üç gün sonra Allah Rasûlü (s.a.s.) bana:

“Ya Ömer o kimdi biliyor musun” dedi.

“Allah ve Rasûlü daha iyi bilir” dedim.

“O Cebrail idi. Size dininizi öğretmek için geldi, bana ancak onu tanıdığım bir surette gelir ve ancak o da şu surettir” dedi. (I/61).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu Kudsi hadisi ¹¹⁵ Buhârî, Ebû Hureyre'den; Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî, İbn Ebî Şeybe, Taberânî (360/970) ve Begavî ise Hz. Ömer'den rivâyet etmişlerdir. ¹¹⁶

Begavî'nin Hz. Ömer'den rivâyet ettiği bu hadisi Buhârî şu senedle rivâyet etmiştir: İshâk ← Cerîr ← Ebû Hayyân ← Ebû Zür'a ← Ebû Hureyre:...

Buhârî'nin rivâyet ettiği hadis metninde önce iman sorusu sorulmuş, iman'la ilgili esaslar sayılırken;

“...ölümden sonra dirilmeye, cennete ve cehenneme, sonra kadere, hayra ve şerre inanmandır”, islam'la ilgili esaslar sayılırken de; “Gücüm yettiğinde beyti haccetmendir” bölümleri mevcut değildir, islâm sorusuna verilen cevapta ise şahadet yerine “Allah'a ibadet etmen ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamandır” şeklinde aktarılmıştır. Yine Buhârî'nin naklettiği hadiste: “...açlıktan nefesi kokanların yüksek bina yapmada birbiriyle yarıştıklarını görmendir” yerine “...kim oldukları belirsiz deve çobanları yüksek bina kurmakta birbiriyle yarışa çıkarsa” cümlesi geçmektedir. ¹¹⁷

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* ¹¹⁸ olduğunu söylemiştir. ¹¹⁹

¹¹⁵ Kudsi hadisi: 1. Yüce Allah'a Kur'ân'ı Kerim dışında nisbet edilen söz ve iş; 2. Mânâsı Yüce Allah'a lafzî Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olduğu söylenen söz.

¹¹⁶ Buhârî, *Sahîh*, İmân, 37, (I, 18); Müslim, *Sahîh*, İmân, 1, (8), (I, 36); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Sünnet, 16, (V, 72-73); Tirmizî, *es-Sünen*, İmân 4, (V, 8); Nesâî, *es-Sünen*, İmân, 5, (VIII, 97-98-99-100-101); İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 9, (I, 24-25); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 51-52; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 532, (h. no: 8610); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 170, (h. no: 30429); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 430, (h. no: 13581); Begavî. *Şerhu's-Sünne*, I, 37.

¹¹⁷ Buhârî, *Sahîh*, İmân, 37, (I, 18).

¹¹⁸ *Hasen sahîh hadis*: 1. Hasen iken diğer rivâyetlerin desteğiyle sahîh derecesine yükselen hadis. 2. Birden fazla senedi olupta bunlardan bazıları hasen bazıları sahîh olan hadis. 3. Bazı âlimlerce hasen, bazılarına göre de sahîh olan hadis. 4. Hasenden üstün ama sahîh derecesine de ulaşamayan hadis. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 113.

¹¹⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 8.

Mezkûr hadisi *Kutub-i Sitte* müelliflerinin tamamının rivâyet etmesi, senedinin herhangi bir tenkide uğramaması nedeniyle kanatimizce *sahîh*'tir.¹²⁰

3. Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ← Ebu'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed b. Ali b. eş-Şâh ← Ebû Ahmed Muhammed b. Kurayş b. Süleyman ← Bişr b. Musa ← Halef b. Velîd ← Cerîr er-Râzî ← Süheyl b. Ebî Sâlih ← Abdillâh b. Dînâr ← Ebû Sâlih ← Ebû Hureyre'den gelen rivâyette Rasûlullah (s.a.s.) buyurdu ki:

“İman yetmiş küsur şu'bedir. En üst derecesi Allah'tan başka ilah yoktur sözüdür. En alt derecesi yoldan eziyet veren şeyleri uzaklaştırmaktır. Hayâ da imandan bir şu'bedir.” (I/62).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân, Taberânî ve Begavî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹²¹

Hadisin Buhârî ve Müslim tariklerinde “en üst derecesi Allah'tan başka ilah yoktur sözüdür. En alt derecesi yoldan eziyet veren şeyleri uzaklaştırmaktır” bölümü yoktur.¹²²

Ayrıca Buhârî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebî Şeybe'deki hadiste “...yetmiş şu'bedir” yerine “...atmış veya yetmiş şu'bedir” ibaresi mevcuttur.

Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin *Müsned*'inde ise “Hayâ imandan bir şu'bedir” ibaresi yoktur.¹²³

Tirmizî bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu;¹²⁴ İbn Hibbân'ın *Sahîh*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd, Müslim'in şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu;¹²⁵ muhakkik Elbânî de hadisin *sahîh* olduğunu¹²⁶ söylemişlerdir.

Bu hadisin *Kutub-i Sitte*'nin tamamında geçmesi ve muhakkiklerce *sahîh* olarak değerlendirilmesi, bize göre *sahîh* olduğunu göstermektedir.

¹²⁰ *Sahîh Hadis*: Adalet ve zabt sahibi râvilerin muttasıl senedle rivâyet ettiği, şazz ve illetli olmayan hadislere denir. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 266.

¹²¹ Buhârî, *Sahîh*, İmân, 3, (I, 8); Müslim, *Sahîh*, İmân, 57, (35), (I, 63); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Sünne, 14, (V, 55-56); Tirmizî, *es-Sünen*, İmân, 6, (V, 10); Nesâî, *es-Sünen*, İmân, 16, (VIII, 110); İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 9, (I, 22); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 379; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, IV, 154, (h. no:2524); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 212, (h. no: 25339); İbn Hibbân, *Sahîh*, I, 384, (h. no: 166); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IX, 20, (h. no: 9004); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, I, 34.

¹²² Buhârî, *Sahîh*, İmân, 3, (I, 8); Müslim, *Sahîh*, İmân, 57, (35), (I, 63).

¹²³ Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *a.g.e.*, IV, 154, (h. no:2524).

¹²⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 10.

¹²⁵ İbn Hibbân, *a.g.e.*, I, 384.

¹²⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, IV, 219, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid)

“Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar. Hâlbuki Allah inkârcıları çepeçevre kuşatmıştır.” (Bakara/19).

4. Sâlim b. Abdullah b. Ömer, o da babasından rivâyet etmiştir ki Rasûlullah (s.a.s.) gök gürlediği ve şimşek çaktığı zaman şöyle buyururdu:

“Allah’ım bizi gazabla öldürme, bizi azabla helak etme, ondan önce bizi affet.”

(I/70).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Tirmizî, Nesâî (*Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle* adlı eseri), Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, Taberânî, Hâkim (405/1014), Beyhakî ve Begavî, Sâlim b. Abdullah b. Ömer’den rivâyet etmişlerdir.¹²⁷

Begavî’nin doğrudan İbn Ömer’den rivâyet ettiği bu hadisi, Tirmizî şu senedle rivâyet etmiştir: Kuteybe ← Abdulvâhid b. Ziyâd ← Haccâc b. Ertât ← Ebû Matar ← Sâlim b. Abdullah b. Ömer:... O, hadisin *garib*¹²⁸ olduğunu, bu vecih dışında başka bir şekilde bilmediklerini söylemiştir.¹²⁹

Nesâî şu senedle rivâyet etmiştir: Muhammed b. Ali b. Harb el-Mervezî ← Abdulvahid b. Ziyâd ← Ebû Matar ← Sâlim b. Abdullah b. Ömer ← İbn Ömer:

İbn Ebî Şeybe ise şu senedle rivâyet etmiştir: Fadl b. Dukeyn ← Ca’fer b. Burkân:...

Görüldüğü gibi Nesâî ve İbn Ebî Şeybe’nin rivâyet ettiği hadisin senedinde Haccâc b. Ertât ismi geçmemektedir. Ancak Nesâî’nin rivâyet ettiği hadisin senedinde ismi geçen Abdulvâhid b. Ziyâd hadisi doğrudan Ebû Matar’dan mı rivâyet etmiş yoksa aralarında sened kopukluğu var mıdır bilemiyoruz.

Hadisin senedini incelediğimizde, Mizzî (742/1341)’nin *Tehzibu’l-Kemâl* adlı eserinde Haccâc b. Ertât ismi geçmektedir.¹³⁰ Onun hakkında ise; Sufyân es-Sevrî,

¹²⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, Da’avât, 49, (V, 503); Nesâî, *Amelu’l-Yevmi ve’l-Leyle*, s, 518, (h. no: 927); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 100, 101. İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, VI, 27 (h. no: 29215); Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, IX, 380, (h. no: 5507); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XII, 318, (h. no: 13230); Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahihayn*, IV, 318, (h. no: 7772); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, III, 505, (h. no: 6470); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IV, 393.

¹²⁸ *Garib Hadis*: Metin ya da isnad yönünden tek kalmış yahut benzeri başka râviler tarafından rivâyet edilmemiş hadise denir. Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 26.

¹²⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 503.

¹³⁰ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXXIV, 298.

Şu'be ve İbn Mübârek; onun *mudellis*¹³¹ biri olduğunu söylemişlerdir.¹³² Münâvî (1030/1622); Nevevî ve Buhârî'nin bu hadisi zayıf saydıklarını, sebebinin ise Haccâc b. Ertât'ın *kezzâb* (yalancılıkla itham edilmiş) olmasını göstermişlerdir.¹³³ Ayrıca İbn Hacer; İbn Hibbân'ın Haccâc b. Ertât, *münkeru'l-hadis*'tir;¹³⁴ Buhârî'nin *onun hadisi yazılmaz*; İbn Ebî Hâtim'in *la yu'raf* (o, tanınmayandır) dediklerini belirtmiştir.¹³⁵

Begavî bu hadisi doğrudan Sâlim b. Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir. Bu nedenle onun rivâyet ettiği hadisin senesinde Haccâc b. Ertât isimli râvi var mıdır tespit edemedik. Bu nedenle de sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

“...Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın...” (Bakara/23).

5. Osman b. Ebî Şeybe ← Cerîr ← Mensûr ← Ebû Vâil ← Amr b. Şurabhîl ← Abdullah b. Mes'ûd, Rasûlullah'a: “Allah katında hangi günahın daha büyük olduğunu” sordum. Şu cevabı verdi:

“*Seni yaratmış olduğu halde Allah'a ortak koşmandır!*”

“Sonra hangisi gelir” dedim.

“*Seninle beraber yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir!*” dedi. Ben tekrar:

“Sonra ne gelir” dedim.

“*Komşunun helâllîği ile zina etmendir!*” dedi. **(I/72).**

Bakara/23. âyetinin tefsirinde nakledilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.¹³⁶

Tirmizî, bu hadisin ‘*hasen garib*’¹³⁷ olduğunu belirtmiş, Muhammed b. Beşşâr yerine Muhammed b. Bündâr tarikiyle yaptığı rivâyette ise hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.¹³⁸

¹³¹ *Mudellis*. Hadiste bulunan bir kusuru veya ekseriye hoş görülmeleyen bir özelliği gizleyerek onun bulunmadığını zannettirecek şekilde rivâyet eden râvi. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 195.

¹³² Buhârî, *Dua'fâi's-Sağîr* I, 46.

¹³³ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, V, 144, (no: 6726).

¹³⁴ *Münkeru'l-Hadis*: Zayıf bir râvinin kendisinden daha güvenilir bir râviye aykırı olarak rivâyet ettiği hadis. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 213.

¹³⁵ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, II, 446.

¹³⁶ Buhârî, *Sahîh*, Tevhîd, 40, (VIII, 207); Edeb, 20, (VII, 75); Diyât, 1, (VII, 34); Hudûd, 20, (VIII, 21); Müslim, *Sahîh*, Îmân, 141, (86), (I, 90); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 48, 50, (II, 732); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 25, (V, 326); Nesâî, *es-Sünen*, Tahrimu'd-Dem, 4, (VII, 89-90); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 380.

¹³⁷ *Hasen Garib Hadis*: Bir râvinin tek başına rivâyet ettiği hasen hadis. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 112.

¹³⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 326.

Hadisin *muttefekun aleyh*¹³⁹ olması, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî gibi önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve aleyhinde herhangi bir eleştirinin olmaması nedeniyle *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

6. “Cennetin nehirleri tükenmeksizin, sürekli akar.” (I/73).

Bu hadisi İbn Ebî Şeybe, Mesrûk tarikiyle rivâyet etmiştir.¹⁴⁰

Ayrıca Taberî, İbn Kesîr (774/1373), Suyutî ve Münâvî de Mesrûk tarikiyle hadisi tefsirlerinde rivâyet etmişlerdir.¹⁴¹

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi, İbn Ebî Şeybe şu senedle rivâyet etmiştir: Vekî' ← Mis'ar - Amr b. Mürre ← Ebû Ubeyde ← Mesrûk: ...

Taberî'nin rivâyet etmiş olduğu hadisin senedi ise şu şekildedir: Eşceî ← Süfyân ← Amr b. Mürre ← Ebû Ubeyde ← Mesrûk: ...

Mezkûr hadisi *Kutub-i Tis'a*'da tespit edemedik. Fakat hadisin hem muhaddis İbn Ebî Şeybe tarafından hem de Taberî ve İbn Kesîr gibi önemli müfessirlerce rivâyet edilmesi, sened ve metni aleyhinde bir eleştirinin olmaması nedeniyle bizde *sahîh* hadis hükmünde olduğu kanaati hasıl olmuştur.

“İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver...” (Bakara/25).

7. Ebû Hâmid (Ahmed) b. Abdullah es-Sâlih ← Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî ← Ebû Abdillâh Muhammed b. (Abdillâh) es-Saffâr ← Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Bertî ← Muhammed b. Kesîr ← Süfyân es-Sevrî ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir b. Abdillâh (r.a.)'ın rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Cennet ehli, cennette yerler ve içerler. Tükürmezler, küçük ve büyük abdest bozmazlar, sümkürmezler de! Onlara tıpkı nefes ilham olunduğu gibi tesbih ve tahmid ilham olunur. Yemeleri geçirme, terleri misk sızıntısı gibidir.” (I/73).

Müellifin yukarıdaki âyetin tefsirinde naklettiği bu hadisi Müslim, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Begavî, Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet etmişlerdir.¹⁴²

¹³⁹ *Muttefekun Aleyh*: Buhârî ve Müslim'in her ikisinin de *el-Câmiu's-Sahîh* isimli kitaplarına aldıkları hadis. Âlimlerin cumhuru bununla senedi ve metni aynı olan hadisi kastederler. Aydın, *a.g.e.*, s. 238.

¹⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 28, (h. no: 33959).

¹⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, I, 384; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 113; Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, I, 95; Münâvî, *Fethu's-Semâvî*, I, 148.

¹⁴² Müslim, *Sahîh*, Cennet ve sifetu Naîmihâ, 18, (2835), (III, 2180); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, III, 418, (h. no: 1906); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XV, 212.

Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde şu bölümü geçmektedir: “*Cennet ehli, cennette yerler ve içerler*”; Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*¹⁴³inde de hadisin bir bölümü geçmektedir.¹⁴⁴

Müslim, Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle, biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

8. Ebû Amr ve Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Hâmid Ahmed b. Abdillâh en-Nâimî ← Muhammed b. Yusuf el-Firebrî ← Muhammed b. İsmail el-Buhârî ← Kuteybe b. Saîd ← Cerîr ← Umâre ← Ebû Zur'a ← Ebû Hureyre'den gelen rivâyette Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Cennete ilk girecek zümre, dolunay gecesindeki ay suretindedir. Onu takip eden zümre parlaklık yönüyle gökteki en büyük yıldız gibidir. Cennetlikler bevletmezler, büyük abdest bozmazlar, tükürmezler, sümükürmezler de. Tarakları altındandır, terleri misktir. Buhurdanları öd ağacından, zevceleri kara gözlü hurilerden olacak. Tek bir adam suretinde, ataları Âdem'in yaratılışı üzere, gökte altmış zirâ boyunda olacaklardır.*” (I/74).

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.¹⁴⁵ Ayrıca Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel de benzer lafızlarla rivâyet etmişlerdir.¹⁴⁶ Tirmizî bu hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiş; muhakkik Şuayb Arnaûd da *Şeyhain*'in şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un hadisi *sahîh* olarak değerlendirmeleri nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

9. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî Abdurrahman b. Ebî Şurayh ← Ebu'l-Kâsım el-Begavî ← Ali b. Ca'd ← Fudayl (İbn Merzûk) ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen rivâyette, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Kıyamet gününde cennet'e girecek ilk zümre suret olarak yüzleri gecedeki dolunay sureti gibidir, ikinci zümre gökteki yıldızların en güzel rengi üzeredir. Her birinin iki eşi vardır. Her eşin de yetmiş elbisesi vardır. Etleri, kanları ve kemiklerindeki ilik görünür.*” (I/74).

¹⁴³ *el-Müsned*: Her bir *sahâbinin* veya sonraki bir şahsın rivâyet ettiği merfû muttasıl hadisleri, sahîhlik durumlarına ve konularına bakmaksızın kendi ismi altında bir araya getiren kitap. Aydınlı, *age*, s.218.

¹⁴⁴ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Sünnet, 20, 21, (V, 107); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 316.

¹⁴⁵ Buhârî, *Sahîh*, Enbiyâ, 1, (IV, 102); Müslim, *Sahîh*, Cennet ve Sifatü Nâf'mihâ, 14, (2834), (III, 2178-2179); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XV, 211.

¹⁴⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, Sifatü'l-Cenne, 7, (IV, 678); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 232.

¹⁴⁷ Tirmizî *Sünen*, IV, 678; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII, 83, (thk: Şuayb Arnaûd).

Bu hadisi Buhârî ve Müslim, Ebû Hureyre'den; Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe ve Begavî, Ebû Saîd el-Hudrî'den; Taberânî ise Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği hadiste 'ikinci zümre' cümlesi mevcut değildir. Şu bölüm ise *Meâlimü't-Tenzîl*'de olmamasına rağmen Buhârî'nin naklettiği hadis metninde mevcuttur:

“*Cennet ahâlîsinin gönülleri, bir tek kişinin gönlündeki irâdeye benzer bir fitrat üzerinedir. Onların aralarında ihtilâf ve kinleşme yoktur.*”

Yine Müslim'in *Sahîh*'indeki şu bölüm de *Meâlimü't-Tenzîl*'de yoktur:

“*Cennette bekâr olmayacak.*”¹⁴⁸

Tirmizî'nin *Sünen*'inde de “*Etleri, kanları ve kemiklerindeki ilik*” kısmı yoktur. O, hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.¹⁴⁹

Taberânî'nin rivayet ettiği hadisin sonunda ise şu cümle fazladan vardır:

“*Etleri, beyaz camdaki kırmızı şarabın görüldüğü gibi görünür.*”¹⁵⁰

Heysemî (807/1404), İbn Mes'ûd tarihiyle gelen hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹

Hadiste lafız farklılıkları olsa da içerik itibariyle rivâyetler çok da farklı değildir. Sihatine gelince; *muttefekun aleyh* olması, birden fazla tarikten gelmesi, Tirmizî'nin *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

10. Ebû Abdillâh Muhammed b. Fadl el-Harakî el-Mervezî ← Ebu'l-Hasan Ali b. Abdillâh et-Taysefûnî ← (Ebû) Abdirrahman Abdullah b. Ömer el-Cevherî ← Ahmed b. Ali el-Kuşmîhenî ← Ali b. Hucr ← İsmail b. Ca'fer b. Ebî Kesîr el-Medenî ← Humejd et-Tavîli ← Enes b. Mâlik'ten gelen rivâyette Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Cennet ehli kadınlarından bir kadın eğer yeryüzüne görünseydi etrafında olan herşeyi aydınlatır, çevresine bir koku doldururdu. Onun başındaki tac dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.*” (I/75).

Bu hadisi Buhârî, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, İbn Hibbân ve Taberânî, Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir.¹⁵²

¹⁴⁸ Buhârî, *Sahîh*, Bed'u'l-Halk, 8, (IV, 88); Müslim, *Sahîh*, Cennet ve Sifetü Naî'mihâ, 14, (2834), (III, 2178-2179); Tirmizî, *es-Sünen*, Sifatü'l-Kiyâme, 60, (IV, 670); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 16; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 37, (h. no: 34017); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XV, 212; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, III, 317, (h. no: 3273).

¹⁴⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 670.

¹⁵⁰ Taberânî, *a.y.*

¹⁵¹ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 411-12, (h. no: 18716).

İbn Ebî Şeybe ise Hasan'dan rivâyet etmiştir. Ondaki hadis şu cümle ile başlamış:

“*Muhammed'in nefsi elinde olana (Allah'a) yemin olsun ki...*”

Sonunda ise şu bölüm fazladan mevcuttur:

“*Nefsin ne olduğunu bilir misiniz? O başörtüsüdür.*”¹⁵³

Tirmizî bu hadisin *sahîh* olduğunu; muhakkik Hüseyin Selîm Esed de isnadının *sahîh* olduğunu söylemişlerdir.¹⁵⁴

Muhakkik Şuayb Arnaûd, Müslim'in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh*, râvilerinin *Şeyhayn*'in ricalinden ve *sika* olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁵ Heysemî de Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmiş ve isnadının *ceyyid*¹⁵⁶ olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷

Mezkûr hadisi Buhârî, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, birden fazla tarikten gelmesi ve yukarıdaki değerlendirmelere dayanarak biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

11. Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Cüveynî ← Ebû Muhammed Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Şerîk eş-Şâfiî ← Abdullah b. Muhammed b. Müslim ← Ebû Bekr el-Cûrabazî - Ahmed b. el-Ferac el-Himsî ← Osman b. Saîd b. Kesîr b. Dînâr ← Muhammed b. el-Muhâcir ← Dahhâk el-Me'âfirî ← Süleyman b. Musa ← Kurayb ← Usâme b. Zeyd (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) bir gün sahâbilerine şöyle buyurdu:

“*Cennet için çabalayıp gayret edecek kimse yok mu? Şüphesiz cennete denk hiç bir şey yoktur. Kâbe'nin Rabbi'ne yemin ederim ki, cennet güzel, sağlam ve yüksek saraylarda, yüz parlaklığı, mutluluk ve refah içinde sonsuza dek devamlı kalınacak, parlayan nur, (rüzgâr esintisiyle) sallanıp dalgalanan güzel kokulu yeşillik, sağlam köşk, akan nehir, olgunlaşmış bol meyve, (huyu) beğenilen güzel hanımlardan ve çok giysiden ibarettir. Ebedi olan selamet yurdu ve olgun meyveler ve yüksek makamlar içinde nimetler vardır.*” Sahâbîler:

“Cennet için çabalayıp gayret edenler bizleriz, yâ Rasûlullah” dediler. O:

¹⁵² Buhârî, *Sahîh*, Cihâd ve's-Siyer, 6, (III, 203); Tirmizî, *es-Sünen*, Fedâilu'l-Cihâd, 17, (IV, 179-180); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 141, 263-4; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VI, 411, (h. no: 3775); İbn Hibbân, *Sahîh*, XVI, 411, (h. no: 7398); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, III, 281, (h. no: 3148).

¹⁵³ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, XVIII, 448-449, (h. no: 35156).

¹⁵⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 179-180; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, VI, 411.

¹⁵⁵ İbn Hibbân, *a.g.e.*, XVI, 411, (h. no: 7398).

¹⁵⁶ *Ceyyid*: Hasen li zatihî mertebesinden yüksek olmakla beraber *sahîh* derecesine varmasından tereddüt edilen hadis. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁵⁷ Heysemî, *a.g.e.*, IX, 418, (h. no: 18756).

“İnşâallah deyiniz” buyurdu. Topluluk da: “İnşâallah” dedi. (I/75).

Bu hadisi İbn Mâce, İbn Hibbân ve Beyhakî, Usâme b. Zeyd'den rivâyet etmişlerdir.¹⁵⁸

Taberânî de hadisin bir bölümünü rivâyet etmiştir.¹⁵⁹

İbn Hacer, Süleyman b. Musa adlı râvinin *meçhul*¹⁶⁰ biri olduğunu;¹⁶¹ Dahhâk el-Meâfirî adlı râvi hakkında da Zehebî'nin: O tanınmayan biridir dediğini belirtmiştir.¹⁶² Zehebî de onun tanınmadığını belirtmiştir.¹⁶³ Yine muhakkik Şuayb Arnaûd, Dahhâk el-Me'âfirî'nin zayıf biri olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴

Ancak İbn Hibbân, onun rivâyet şeyhi olduğunu belirtmiş ve herhangi bir eleştiride bulunmamıştır.¹⁶⁵

Bu hadisin râvilerinden Dahhâk el-Meâfirî ve Süleyman b. Musa cerhedildiğinden dolayı *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

12. Muhammed b. Beşşâr ← Ebû Hişâm er-Rufâî ← Muâz b. Hişâm ← o da babasından ← Âmir el-Ahver ← Şehr b. Havşeb ← Ebû Hureyre'den yapılan rivâyette, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Cennet ehlinin vücudu kılsız, yüzü sakalsız, gözleri sürmelidir, gençlikleri zail olmaz, elbiseleri eskimez.*” (I/75).

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi Tirmizî ve Dârimî *tahrîç* etmişlerdir.¹⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Heysemî de hadisi benzer lafızlarla rivâyet etmiştir.¹⁶⁷

Tirmizî, bu hadisin *garib* olduğunu;¹⁶⁸ Elbânî ve Heysemî ise hadisin *hasen*¹⁶⁹ olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷⁰

¹⁵⁸ İbn Mâce, *es-Sünen*, Zühd, 39, (II, 148-149); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XVI, 389, (h. no: 7381); Beyhakî, *el-Ba's ve'n-Nüşûr*, s. 217, (h. no: 433).

¹⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 162, (h. no: 388).

¹⁶⁰ *Meçhul*: Hadis öğrenimiyle meşhur olmamış veya hadis âlimleri tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve kendisinden sadece bir râvinin hadis rivâyet ettiği kimse. Meçhul râvi zayıf kabul edilir. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 173.

¹⁶¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 24.

¹⁶² İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 455.

¹⁶³ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, II, 327.

¹⁶⁴ İbn Hibbân, *Sahîh*, XVI, 389.

¹⁶⁵ İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 325.

¹⁶⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, Sifetü'l-Cenne, 8, (IV, 679); Dârimî, *es-Sünen*, Rikâk, 104, (II, 639).

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 295); Taberânî, *Mu'cemu's-Sağîr*, II, 75, (h. no: 808); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 399, (h. no: 18658).

¹⁶⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 679.

¹⁶⁹ *Hasen Hadis*: Adalet sahibi olupta zapt sıfatı tam olmayan, bununla beraber tek başına rivâyet ettiği hadisi münker de sayılmayan kimsenin rivâyet ettiği, şazz ve muallel olmayan hadis. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁷⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 679, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki, İbrahim Utve); Heysemî, *a.g.e.*, X, 399.

Hadisin *Kutub-i Sitte*'de rivâyet edilmesi, Tirmizî'nin *garîb*, Elbânî ve Heysemî'nin *hasen* olarak değerlendirmelerine dayanarak biz hadisin *hasen* olduğu kanaatindeyiz.

13. Ebû Bekr Muhammed b. Abdussamed et-Turâbî ← Hâkim Ebu'l-Fadl el-Haddâdî ← Ebû Yezîd Muhammed b. Yahyâ b. Hâlid ← İshâk el-Hanzelî ← Ebû Muâviye ← Abdurrahman b. İshâk ← Nu'mân b. Saîd ← Hz. Ali (r.a.)'den yapılan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Cennette bir çarşı vardır. Orada alım ve satım yoktur. Ancak erkek ve kadınların sesleri vardır. Bir adam hangi surete girmek isterse o surete girer. Orada ise iri gözlü huriler toplanmışlardır. Onun gibi yaratıkların duymadığı bir sesle: Bizler ebedi kalıcı hurileriz. Asla helak olmayız. Bizler nimetleriz asla kötü olmayız, bizler razı olunanlarız, kızdırmayız, bize sahip olanlara veya bizim sahip olduklarımıza ne mutlu.”

(I/76).

Bu hadisi Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Beyhakî ve Begavî, Hz. Ali'den rivâyet etmişlerdir.¹⁷¹

Tirmizî hadis *hasen garîb*'tir demiş ve sadece şu kısmını almıştır:

*“Cennette bir çarşı vardır. Orada alım ve satım yoktur. Ancak erkeklerin ve kadınların sesleri vardır. Bir adamın hangi sureti canı çekerse o surete girer.”*¹⁷²

Ahmed b. Hanbel “...öyle bir sesle çağırır ki diğer varlıklar işitmez” yerine “...Yüksek sesle çağırdığı halde diğer varlıklar işitmez” cümlesini rivâyet etmiş ve hadisin sonundaki “...bizim sahip olduklarımıza, ne mutlu.” Kısmı yoktur.¹⁷³

İbnü'l-Cevzî (597/1200), bu hadisin *sahîh* olmadığını, Abdurrahman b. İshâk adlı râvinin asıl isminin Ebû Şeybe el-Vâsitî olduğunu; Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında “*leyse bi şey*'dir”¹⁷⁴ dediğini; Yahyâ b. Maîn'in de onun için “*metruk*”¹⁷⁵ dediğini söylemiştir.¹⁷⁶

¹⁷¹ Tirmizî, *es-Sünen*, Sifatü'l-Cenne, 15, (IV, 686); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 156; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 30, (h. no: 33971); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, I, 338, (h. no: 429); Beyhakî, *el-Ba's ve'n-Nüşûr*, s, 210, (h. no: 418); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XV, 226.

¹⁷² Tirmizî, *es-Sünen*, Sifatü'l-Cenne, 15, (IV, 686).

¹⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 156.

¹⁷⁴ *Leyse bi şey*: 1. Cerhin, Zehebî ve Sehâvî'ye göre dördüncü, Irâkî'ye göre üçüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. 2. Yahyâ b. Maîn bu sigayı, cerh için de kullanmakla beraber bazen, râvinin az hadis rivâyet etmiş biri olduğunu ifade etmek için kullanır ki, bu durumda cerh manası taşımaz. Aydınli, *a.g.e.*, s.164.

¹⁷⁵ *Metruk*: İttihâm bi'l-Kizb, Fısk, Kesretü'l-Galat, Fartu'l-Gaflet gibi ağır bir kusurla tenkid edilen râvinin tek başına rivâyet ettiği hadis. Aydınli, *a.g.e.*, s.180.

¹⁷⁶ İbnü'l-Cevzî, *İlelu'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, II, 450, (h. no: 1555); *el-Mevzûât*, III, 256.

Tirmizî'nin hadis için “*hasen garib*’tir” demesi; İbnü'l-Cevzî'nin de Abdurrahman b. İshâk adlı râviyi cerhetmesi nedeniyle biz bu hadisi *zayıf* olarak değerlendirdik.

14. İsmail b. Abdilkâhir el-Cürcânî ← Abdulğâfir b. Muhammed el-Fârisî ← Muhammed b. İsâ el-Culûdî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Ebû Osman Saîd b. Abdülcebbâr el-Basrî ← Hammâd b. Seleme ← Sâbit el-Bünânî ← Enes b. Mâlik'ten yapılan rivâyette Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Cennet ehlinin bir çarşısı vardır. Her cuma oraya gelirler. Derken kuzey rüzgârı eser, elbiselerini ve yüzlerini okşar. Bunun tesiriyle güzellikleri artar. Böylece ailelerine, daha da güzelleşmiş olarak dönerler. Hanımları: Vallahi, bizden ayrıldıktan sonra sizin cemal ve güzelliğiniz daha da artmış!* derler. Erkekler de: *Allah'a kasem olsun ki, Sizler de, bizden sonra çok daha güzelleşmişsiniz!*” Derler. **(I/76).**

Bu hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel ve Begavî, Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁷ Ayrıca hadisi, Dârimî de benzer lafızlarla nakletmiştir.¹⁷⁸

Begavî bu hadisin *sahîh* olduğunu söylemiş; muhakkik Hüseyin Selîm Esed de Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹

Müslim ve Ahmad b. Hanbel gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi Begavî ve Hüseyin Selîm Esed'in de yukarıdaki değerlendirmeleri doğrultusunda kanaatimizce bu hadis *sahîh* 'tir. Onunlu *ihiticâc* edilebilir.

“**Seni tenzih ederiz!...**” (Bakara/32).

15. İsmail b. Abdilkâhir ← Abdulğâfir b. Muhammed ← Muhammed b. İsâ ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Züheyr b. Harb ← Habbân b. Hilâl ← Vuheyb ← Saîd el-Cerîrî ← Ebû Abdullah el-Cusrî ← İbn Sâmit ← Ebû Zerr (r.a.)'den rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü'ne:

“En faziletli kelim hangisidir” diye soruldu. Buyurdular ki:

“*Allah'ın melekleri veya kulları için seçtiği sübhanellahi ve bihamdihi'dir.*”

(I/79).

Yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi Müslim, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel, Ebû Zerr'den rivâyet etmişlerdir.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Müslim, *Sahîh*, Cennet ve Sifatu Naîmihâ, 13, (2833), (III, 2178); Ahmed b.Hanbel, *el-Müsned*, III, 284-285; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XV, 227.

¹⁷⁸ Dârimî, *es-Sünen*, Rikâk, 116, (II, 642).

¹⁷⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XV, 227; Dârimî, *es-Sünen*, III, 1877, (thk: Hüseyin Selîm Esed).

Tirmizî'nin rivayet ettiği hadiste “*En faziletli kelim hangisidir*” yerine “*En sevimli kelim hangisidir*” cümlesi geçmektedir. O, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiş;¹⁸¹ muhakkik Elbânî de, *sahîh* olduğunu belirtmiştir.¹⁸²

Mezkûr hadisi Müslim ve Tirmizî gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve Elbânî'nin *sahîh* olarak değerlendirmeleri nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“Bunun üzerine Âdem Rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); Rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu...” (Bakara/36).

16. Ebû Bekr Muhammed b. Abdissamed et-Turâbî ← Hâkim Ebu'l-Fadl Muhammed b. Hüseyin el-Haddâdî ← Ebû Yezîd Muhammed b. Yahyâ b. Hâlid ← İshâk b. İbrahim el-Hanzali ← Cerîr ← Vekî' ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Hureyre'den yapılan rivâyette Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Âdemoğlu secde âyetini okuduğunda secde etti. Şeytan ağlayarak ve: Yazıklar olsun! Ademoğlu secde ile emredildi ve secde etti cennet onun oldu. Ben de secde ile emredildim isyan ettim. Cehennem benim oldu diyerek uzaklaşır.*” I/82).

Bakara/36. âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁸³

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *Şeyhain*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu söylemiş; muhakkik Muhammed Fuad Abdalbaki de hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁴

Hadisi Müslim, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi ve muhakkiklerin sihhati hakkındaki değerlendirmelerine dayanarak *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

17. Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebu'l-Hüseyin b. Bişrân ← İsmail b. Muhammed es-Saffâr ← Ahmed b. Mensûr er-Ramâdî ← Abdurrazzâk ← Ma'mer ←

¹⁸⁰ Müslim, *Sahîh*, Zikr ve'd- Duâ ve Tevbe ve İstîğfâr, 84, (2731), (III, 2093); Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 127, (V, 576); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 148, 176.

¹⁸¹ Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 127, (V, 576).

¹⁸² Tirmizî, *es-Sünen*, V, 576, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbaki, İbrahim Utve).

¹⁸³ Müslim, *Sahîh*, İmân 81, (51), (I, 71); İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmetü's-Salât ve Süneniha, 70, (I, 334); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 443; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 276, (h. no: 549); İbn Hibbân, *Sahîh*, VI, 465, (h. no: 2759); Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, III, 72, (h. no: 1407); Begavî, *Şerhus'Sünne*, II, 147.

¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XV, 445, (thk: Şuayb Arnaûd); İbn Mâce, *es-Sünen*, I, 334, (thk: Muhammed Fuad Abdalbaki).

Eyyûb ← İkrime ← İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.) yılanların öldürülmesini emretti ve şöyle buyurdu:

“Korkarak veya saldırmasından çekinerek onları vurmayan bizden değildir.”

Musa b. Müslim, İkrime'den şu ilaveyi yapmıştır:

“Biz onlarla savaşa girdiğimizden beri hiç barış yapmadık.”

Ebû Saîd el-Hudrî hadisin devamında: Medîne'de Müslüman olmuş bir cin taifesi vardı. Onlar hakkında Rasûlullah buyurdu ki:

“Onlardan birini gördüğünüzde ona üç gün izin verin. Bundan sonra yine size görünürse onu öldürün. O yalnızca şeytandır.” (I/84).

Bu hadisi Buhârî, Abdullah b. Ömer'den; Müslim, Ebû Dâvud ve Mâlik b. Enes ise Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.¹⁸⁵

Buhârî hadisi şu şekilde *tahrîç* etmiştir:

“Siz yılanları öldürünüz. Bilhassa arkasında iki beyaz çizgili cinsi ile kuyruksuz engerek yılanını öldürünüz! Çünkü yılanların bu iki (habîs ve zehirli) cinsi gözün nurunu giderir, yüklü (hamile) kadının da çocuğunu düşürür.”

Abdullah b. Ömer (diğer bir rivâyette) şöyle demiştir: Bir kere ben bir yılanı öldürmek için arkasından kovalıyordum. Ebû Lubâbe bana: “Onu öldürme” diye nida etti. Ben de ona: “Rasûlullah (s.a.s.) yılanları öldürmeyi emretmiştir” dedim. Ebû Lubâbe: “Râsulullah yılanların umumiyetle öldürülmesini emrettikten sonra, ev yılanlarını öldürmekten nehyetti. (Beyaz ve zehirsiz) olan bu ev yılanları avâmirdir, uzun ömürlüdürler dedi.”¹⁸⁶

Müslim ve Mâlik b. Enes hadisi şöyle nakletmişlerdir:

“Gerçekten Medine'de müslüman olmuş cinler vardır. Onlardan birini görürseniz kendisine üç gün ihtarda bulunun. (Şâyet bundan sonra size) Yine görünürse onu Öldürün! Çünkü o bir şeytandır.”¹⁸⁷

Ebû Dâvud ise İbn Abbâs ve Ebû Lubâbe'den hadisi iki bölümde rivâyet etmiş ve *sahîh* olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁸

Hadisin *mettefekun aleyh* olması ve farklı yollarla rivâyet edilerek sıhhatini desteklemesi nedeniyle *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

¹⁸⁵ Buhârî, *Sahîh*, Bedu'l-Halk, 14, (IV, 97); Müslim, *Sahîh*, Selâm, 139, (2236), (II, 1756); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Edeb, 161, 162, (V, 413); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İsti'zân, 33, (II, 976).

¹⁸⁶ Buhârî, *Sahîh*, Bedu'l-Halk, 14, (IV, 97).

¹⁸⁷ Müslim, *Sahîh*, Selâm, 139, (2236), (II, 1756); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İsti'zân, 33, (II, 976).

¹⁸⁸ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Edeb, 161, 162, (V, 410, 413).

“Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?” (Bakara/44).

18. Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû Ömer Bekr b. Muhammed el-Müzenî ← Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh Hafîd el-Abbâs b. Hamza ← Hüseyin b. Fadl el-Becelî ← Affân ← Hammâd b. Seleme ← Ali b. Zeyd ← Enes b. Mâlik’ten yapılan rivâyette Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Kâbe’den Beytü’l-Makdise yürütüldüğüm gecede ateşten makaslarla dudakları kesilen adamlar gördüm. Bunlar kimdir ya Cibrîl dedim. Bunlar kitabı okudukları halde insanlara emredipte kendilerini unutan ümmetin hatipleridir diye cevap verdi.” (I/89).

Begavî’nin yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında naklettiği bu *kudsi* hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibân, Taberânî, Beyhakî ve Begavî, Enes b. Mâlik’ten rivâyet etmişler ve onların naklettikleri hadisin sonunda “...akletmiyor musunuz” cümlesi mevcuttur.¹⁸⁹

Begavî hadisin *hasen* olduğunu söylemiştir.¹⁹⁰

Taberânî “...dudakları makasla kesilen” yerine “...dilleri kesilen” ve “kendilerini unutan” yerine de “...yapmadığı şeyleri söyleyen” ibarelerini rivâyet etmiştir.¹⁹¹ Mizzî hadisin râvilerinden Ali b. Zeyd b. Cüd’ân’ın zayıf biri olduğunu belirtmiştir.¹⁹²

Begavî bu hadisin *hasen* olduğunu söylese de, senedindeki Ali b. Zeyd b. Cüd’ân adlı râviden dolayı *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

19. Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ali b. Abdillâh ← Süfyân ← A’meş ← Ebû Vâil’den yapılan rivâyette; Usâme: Hz. Peygamber (s.a.s.)’in şöyle dediğini işittim:

“Kıyamet günü bir adam getirilip ateşe atılır. Karnındaki bağırsakları dışarı çıkar. Onları, eşeğin değirmen taşını dönderdiği gibi dönderir. Derken, cehennem ahâlisi etrafında toplanır ve:

“Ey filan, sen dünyada iken (bize) ma’rufu emderip, münkerden nehyetmiyor muydun” O:

¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 238-239; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 353, (h. no: 36576); İbn Hibân, *Sahih*, I, 249, (h. no: 53); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I, 131, (h. no: 411); Beyhakî, *Şuabu’l-Îmân*, VII, 39, (h. no: 4614); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIV, 353.

¹⁹⁰ Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIV, 353.

¹⁹¹ Taberânî, *a.g.e.*, I, 131, (h. no: 411).

¹⁹² Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, XXXV, 250.

“Evet, ma’rufu emrederdim ama kendim yapmazdım.” Eşek kılıcını değirmen taşına dayadığı gibi o oraya kılıcını dayar.” Şu’be, A’meş’ten şunu da nakletmiştir:

“... ‘ve münkeri yasaklardım ama kendim yapardım’ diye cevap verir.” (I/89).

Usâme’den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.¹⁹³

Buhârî ve Müslim’in naklettiği hadiste şu bölümü mevcut değildir: “...Eşek kılıcını değirmen taşına dayadığı gibi o oraya kılıcını dayar...”

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî gibi önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi, sened ve metin yönünden cerhedilmemesi nedeniyle bizde *sahîh* olup, *ihiticâc* edilebileceği kanaati hasıl olmuştur.

“...Size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik...” (Bakara/57).

20. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebû Nuaym ← Süfyân ← Abdilmelik (İbn Umeyr) ← Amr b. Hurays ← Saîd b. Zeyd’den yapılan rivâyette Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Mantar kudret helvası cinsindedir. Suyu göze şifalıdır.” (I/97).

Bakara/57. âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe ve Begavî, Saîd b. Zeyd ve Câbir’den rivâyet etmişlerdir; Taberânî ise Ömer b. Hureys’ten rivâyet etmiştir.¹⁹⁴

Ebû Ya’lâ el-Mevsilî de hadisi Saîd b. Zeyd ve Câbir tarikiyle ve devamında şu ibareyle birlikte rivâyet etmiştir:

“Acve (Hurma çeşidi) cennettendir, o zehire karşı şifadır.”¹⁹⁵

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiş;¹⁹⁶ Elbânî ise *sahîh* olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁷

¹⁹³ Buhârî, *Sahîh*, Bed’ul-Halk, 10, (IV, 90); Müslim, *Sahîh*, Zühd ve’r-Rikâk, 51, (2989), (III, 2290-2291); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 205; Beyhâkî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, X, 162, (h. no: 20209); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIV, 351.

¹⁹⁴ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru’l-Kur’ân, (Bakara), 4, (V, 148); A’râf, 2, (V, 197); Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 157, (2049), (II, 1619); Tirmizî, *es-Sünen*, Tıb, 22, (IV, 400-401); İbn Mâce, *Sünen*, Tıb, 8, (II, 1143); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 187; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 60, (h. no: 23697); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XI, 332; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr* III, 302, (h. no: 3470); *Mu’cemu’l-Evsad*, VI, 324. (h. no: 6530).

¹⁹⁵ Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, XI, 285, (h. no: 6398).

¹⁹⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 401.

¹⁹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 401, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbaki, İbrahim Utve).

Bu hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmizî gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî'nin sıhhati hakkında olumlu kanaatte olması nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur. .

“Dedik ki: Şu şehre girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyip için, kapıdan eğilerek girin ve af dileyin ki hatalarınızı bağışlayalım...” (Bakara/58).

21. Hassân b. Saîd el-Menîî ← Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Mehmîş ez-Zeyâdî ← Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin el-Kattân ← Ahmed b. Yusuf es-Sülemî ← Abdurrazzâk ← Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Eğer Beni İsrail olmasaydı yemek bozulmaz ve et kokuşmazdı. Eğer Havvâ olmasaydı, kadınlar kocalarına hiç bir zaman ihanet etmezdi.” (I/98).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.¹⁹⁸

“...Havvâ olmasaydı, kadınlar kocalarına hiç bir zaman ihanet etmezdi” bölümünü İbn Hacer şöyle yorumlamıştır:

“İhanetin anlamı Havva, İblisin süslü gösterdiği meyveyi kabul edip yemesi, Âdem'e de süslü göstermesi ve onu yemeye teşvik etmesidir. Ne zaman ki Âdem'in kızlarının annesi oldu, kızları da ırkının bozulması konusunda ona benzediler. Yâni kadınlar Havvâ'ya benzediler. Yoksa (hâşa) buradaki ihanet fuhşiyat anlamında değildir.”¹⁹⁹

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd hadisin *sahîh*, isnadının *sika* olduğunu, İbn Ebî Suriyâ dışındaki râvilerin *Şeyhayn*'in ricalinden olduğunu, adı geçen râvinin de *Şeyhayn*'in ricalinin şartlarını taşıdığını belirtmiştir.²⁰⁰

Buhârî ve Müslim gibi meşhur muhaddislerin bu hadisi rivâyet etmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle kanaatimizce *sahîh*'tir. *İhticâc* olunabilir.

22. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî - Ahmed b. Abdillan en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← İshâk b. Nasr ← Abdurrazzâk ←

¹⁹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Enbiyâ, 25, (IV, 126); Müslim, *Sahîh*, Radâ, 63, (1470), (II, 1092); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 315; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 477, (h. no. 4169).

¹⁹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sâhîhi'l Buhârî*, VI, 368.

²⁰⁰ İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 477.

Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hureyre rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“İsrailoğularına kapıdan secde ederek girin ve af dileyin buyuruldu. Değiştirdiler kendilerine kolay gelen şekilde kapıdan arkaları üzere sürünerek girdiler. Göz boyamacılıkla kılın içinden bir tane dediler.” (I/99).

(...kılın içinden bir tane... Bunun anlamı: Onların maksatları Allah'ın emrine muhalefet etmektir. Yâni hem kavlen, hem fiilen Allah'ın emirlerine muhalefet ettiler.)

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân rivâyet etmişlerdir.²⁰¹

Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiği hadiste “...af dileyin...” İbaresinden sonra “hatalarınızı bağışlasın” cümlesi mevcuttur.²⁰²

Tirmizî bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiş; muhakkik Şuayb Arnaûd da hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.²⁰³

Mezkûr hadisin Buhari ve Müslim gibi önemli muhaddislerce rivâyet edilmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un sıhhatinde olumlu kanaat belirtmeleri nedeniyle biz bu hadisin *sahîh* olduğu, *ihiticâc* olunabileceği kanaatindeyiz.

“Hani siz: Ey Musa! Biz bir tek yiyecekla dayanamayacağız. Bizim için Rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin” demiştiniz. Musa ise: Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz?...demişti.” (Bakara/61)

23. Begavî'nin tefsirinde senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi *Şerhu's-Sünne* de şu senedle nakletmiştir: Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî - Ahmed b. Abdillâh en-Nâimî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebû Ma'mer ← Abdolvâris ← Hüseyin ← Abdullah b. Büreyde ← Büşeyr b. Ka'b Adeviyye ← Şeddad b. Avs'ı bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) buyurdular ki:

“İşte verdiğin nimetlerle senin huzurundayım, günahlarımla huzurundayım.” (I/101).

²⁰¹ Buhârî, *Sahîh*, Enbiyâ, 25, (IV, 126); Tefsîru'l-Kur'ân, (Bakara), 5, (V, 148); (A'râf), 4, (V, 197); Müslim, *Sahîh*, Tefsîr, 1, (3015), (III, 2312); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 205); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 318; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 144, (h. no: 6251).

²⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 318.

²⁰³ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 205; İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIV, 144.

Yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi Buhârî, Tirmizî, Nesâî, (*Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*), Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Begavî, Şeddâd b. Evs'ten; Ebû Dâvud, İbn Mâce ve Hâkim ise İbn Büreyde'den rivâyet etmişlerdir.²⁰⁴

Buhârî, bu hadisi şu senedle rivâyet etmiştir: Ebû Ma'mer ← Abdu'l-Vâris ← Hüseyin ← Abdullah b. Büreyde ← Büşeyr b. Ka'b el-Adeviyye ← Şeddâd b. Evs:...²⁰⁵

Tirmizî, hadisin *hasen garib* olduğunu, Şeddâd b. Evs dışında başka bir vecihle bilmediğini; Hâkim, isnadının *sahih* olduğunu fakat *Şeyhayn*'in *tahrîç* etmediklerini; muhakkik Şuayb Arnaûd da isnadının *sahih* olduğunu, ricalinin Buhârî'nin ricalinden olduğunu belirtmiştir.²⁰⁶

Hadisi Buhârî, Ebû Dâvud ve Tirmizî gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, birden fazla tarikten gelmesi ve sıhhati hakkındaki değerlendirmeler doğrultusunda biz *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

“...İşte şimdi doğrusunu anlattın dediler ve ineği (bulup) kestiler, ama az daha (bunu) yapmayacaklardı.” (Bakara/71)

24. Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Allah'a yemin ederim ki eğer beyan edileni istisna etmeselerdi onlar için ebediyen bir güzellik olurdu” buyurdu. (I/108).

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi hem Taberî, hem de İbn Kesîr yukarıdaki (Bakara/71) âyetin tefsiri sadedinde İbn Cüreyc'den rivâyet etmişlerdir.

Taberî, şu senedle rivâyet etmiştir: Kâsım ← Hüseyin ← Haccâc ← İbn Cüreyc: ... Ayrıca O, Katâde'den de rivâyet etmiştir. Onun senedi ise şöyledir: Beşir ← Yezîd ← Saîd ← Katâde:...²⁰⁷

İbn Kesîr bu hadisin bu vecihle *garib* olduğunu belirtmiştir.²⁰⁸

Hadisi sadece bazı tefsir kaynaklarında tespit edebildik. Hadis kaynaklarında bulamadık, lehinde veya aleyhinde de bir yoruma rastlayamadık bu nedenle de sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

²⁰⁴ Buhârî, *Sahih*, Daavât, 2, (VII, 145); Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 15, (V, 467-68); Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 334, (h. no: 465); Ahmed b.Hanbel, *el-Müsned*, IV, 122, 124-125; İbn Hibbân, *Sahih*, III, 212-213, (h. no: 932-933); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 93; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Edeb, 100-101, (V, 312); İbn Mâce, *es-Sünen*, Duâ, 14, (II, 1274); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, I, 696, (h. no: 1896).

²⁰⁵ Buhârî, *Sahih*, Daavât, 2, (VII, 145).

²⁰⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 468; Hâkim, *a.g.e.*, I, 696, (1896); İbn Hibbân, *Sahih*, III, 213.

²⁰⁷ Taberî, *Câ'miu'l-Beyân*, II, 205; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, I, 298.

²⁰⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 298.

“Hani siz bir adam öldürmüştünüz de bu hususta birbirinize düşmüştünüz. Hâlbuki Allah sakladığımızı ortaya çıkaracaktı.” (Bakara/72).

25. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yakûb el-Esamm ← er-Rabî' ← eş-Şâfî –Abdulvehhâb b. Abdilmecîd es-Sekafî ← Yahyâ b. Saîd ← Beşîr b. Yesâr ← Sehl b. Ebî Hasme dedi ki: Abdullah b. Sehl ve Mahîsa b. Mes'ûd Hayber'e gitmek üzere yola çıkarlar. İhtiyaçları için birbirinden ayrılırlar. O arada Abdullah b. Sehl öldürülür. Maktulun kardeşleri Abdurrahman ve Hûveysa b. Mes'ûd Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne gelirler ona Abdullah b. Sehl'in öldürüldüğünü bildirirler. Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Elli kez yemin edersiniz ve arkadaşınızın kanının hak sahibi olursunuz. Yoksa katiliniz yemin eder” buyurur. Onlar:

“Ey Allah'ın Rasûlü biz şahid olmadık ve orada değildik” derler. Peygamber de:

“Yahudiler elli yeminle (elli kişinin yeminiyle) sizi davanızdan uzak kılar”

buyurur. Onlar: *“Ya Rasûlullah küffâr bir kavmin yeminlerini nasıl kabul ederiz”* derler. Nebî (s.a.s.) de daha sonra kendi yanında onların diyetini öder. **(I/109-110)**.

Begavî'nin yukarıdaki âyeti tefsir ederken rivayet ettiği bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî *tahrîç* etmişlerdir.²⁰⁹ Ayrıca bu hadisi Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Şâfî, Abdurrazzâk es-San'ânî, Humeydî (219/834), İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî (385/995) ve Beyhakî de benzer lafızlarla rivâyet etmişlerdir.²¹⁰

Buhârî, *“Biz şahid olmadık ve orada değildik”* yerine *“Bu görmediğimiz bir iştir”* cümlesini; *“küffâr bir kavmin yeminlerini nasıl kabul ederiz”* yerine de *“küffar bir kavme nasıl inanırız”* cümlesini rivâyet etmiştir.²¹¹

Tirmizî bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiş,²¹² muhakkik Şuayb Arnaûd, Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu, Half b. Hişâm el-Berazûri dışındaki râvilerin

²⁰⁹ Buhârî, *Sahîh*, Edeb, 89, (VII, 106); Diyât, 22, (VIII, 42-43); Müslim, *Sahîh*, Kasâme, 1, (1669), (II, 1291-1292); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Diyât, 8, (IV, 659-660); Tirmizî, *es-Sünen*, Diyât, 22, (IV, 30-31); Nesâî, *es-Sünen*, Kasâme, 4, (VIII, 7-8).

²¹⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kasâme, 1, (II, 877-878); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 142; Şâfî, *el-Müsned*, I, 191; Abdurrazzâk, *el-Musannef*, X, 29-30, (h. no: 18258); Humeydî, *el-Müsned*, I, 384, (h. no: 407); İbn Hibbân, *Sahîh*, XIII, 358, (h. no: 6009); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 281, (h. no: 4428); Dârekutnî, *Sünen*, IV, 112, (h. no: 3186); Beyhakî, *es-Süneni's-Sağîr*, III, 255, (h. no: 3100).

²¹¹ Buhârî, *Sahîh*, Edeb, 89, (VII, 106); Diyât, 22, (VIII, 42-43).

²¹² Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 31.

Şeyhayn'ın ricalinden olduğunu, adı zikredilen râvinin asıl isminin Yahyâ b. Saîd olup Ensârdan ve Müslim'in ricalinden olduğunu belirtmiştir.²¹³

Hadisin Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud gibi meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi, Tirmizî ve Şuayb Arnaûd'un sıhhati hakkındaki yorumlarını dikkate aldığımızda, biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

26. Rivayet edildiğine göre Sehl şöyle demiştir: “Hayvanlarımızdan biri ağılımızda beni tepmişti.” Sehl'in bu sözünü Besîr b. Yesâr nakletmiştir. Bir rivayette de Sehl: “Hayvanlarımızdan kırmızı deve beni ağılımızda tepmişti” şeklindedir. **(I/110).**

Bu *mevkûf* hadisi benzer lafızlarla Müslim, Nesâî ve Şâfî, Beşîr b. Yesâr'dan rivâyet etmişlerdir.²¹⁴

Begavî, Sehl'in bu sözünü bir önceki hadisle birlikte verdiği için senedini tekrarlamadık.

Bu hadisi Müslim, Nesâî ve Şâfî gibi meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, sened ve metin yönünden herhangi bir şekilde cerhedilmemesi nedeniyle bizde hadisin *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

“...Taşın öylesi vardır ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de vardır ki, çatlayıp bağrından su fışkırır; bazı taşlar da vardır ki, Allah korkusuyla yerinden düşer...” (Bakara/74).

27. Ebû Ali el-Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Seyyîd Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Hüseyin el-A'levî ← Ahmed b. Muhammed b. Abdilvehhâb en-Neysâbûrî ← Muhammed b. İsmail es-Sâiğ ← Yahyâ b. Ebî Bekr ← İbrahim b. Tahmân ← Simâk b. Harb ← Câbir b. Semura, Rasûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Mekke'de bir taş var, peygamberlik geldiği zaman günler boyu bana selam verdi, şu anda o taşı biliyorum.” **(I/111).**

Begavî'nin yukarıdaki âyetin tefsirinde naklettiği bu hadisi Müslim, Tirmizî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Taberânî ve Begavî, Câbir b. Semura'dan rivâyet etmişlerdir.²¹⁵

²¹³ İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIII, 358.

²¹⁴ Müslim, *Sahîh*, Kasâme, 2, (1669), (II, 1291-1292); Nesâî, *es-Sünen*, Kasâme, 4, (VIII, 8); Şâfî, *a.g.e.*, I, 191.

²¹⁵ Müslim, *Sahîh*, Fedâil, 2, (2277), (II, 1783); Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkib, 5, (V, 592-593); Dârimî, *es-Sünen*, Mukaddime, 4, (I, 19); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 89; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*,

Tirmizî bu hadisin *hasen garib* olduğunu söylemiş; Begavî ise *sahîh* olduğunu belirtmiştir.²¹⁶

Mezkûr hadisi Müslim, Tirmizî, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve Begavî'nin olumlu değerlendirmelerine dayanarak, *sahîh* olduğu, *ihiticâc* olunabileceği kanaatindeyiz.

28. Ebu'l-Hasan eş-Şîrazî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Amr (Muttâlib'in mevlası) ← Enes b. Mâlik'ten gelen rivâyette Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Bu dağ var ya, o bizi seviyor, biz de onu seviyoruz.*” (I/111).

Enes b. Mâlik'ten gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Mâlik b. Enes, Abdurrezâk es-San'ânî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî rivâyet etmişlerdir.²¹⁷

Ahmed b. Hanbel, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiş ve ondaki hadiste “*Bu Uhud dağı*” lafzı geçmektedir.²¹⁸ İbn Ebî Şeybe ise Hişâm'dan rivâyet etmiştir.²¹⁹

Tirmizî bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.²²⁰

Bu hadisin *muttefekun aleyh* olması, birden fazla yolla rivâyet edilmesi, Tirmizî'nin *hasen sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

29. Ebu'l-Muzaffer Muhammed b. Ahmed b. Hâmid et-Temîmî ← Ebû Hâmid Abdurrahman b. Osman b. Kâsım ← Hayseme b. Süleyman ← İbn Ebî Müsennâ (Ebû Yahyâ) ← Humeyd ← Süfyân ← Ebu'z-Zinâd ← A'rac Abdurrahman ← Ebû Seleme b. Abdurrahman ← Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s.) bizimle sabah namazını kıldı sonra insanlara döndü ve buyurdu ki:

“*Bir adam bir ineği götürmekte iken üzerine bindi ve inek onu yere vurdu. İnek: Biz bunun için yaratılmadık, biz toprağı sürmek için yaratıldık*” dedi. İnsanlar: “Sübhanallah inek konuşuyor” dediler. Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Ben ona inanıyorum. Ben, Ebû Bekir, Ömer ve oradaki iki kişi de*” buyurdu. Arkasından buyurdu ki:

VI, 313, (h. no: 31705); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, II, 291, (h. no: 2012); *Mu'cemu's-Sağîr*, I, 115, (h. no: 167); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII, 287.

²¹⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 593; Begavî: *Şerhu's-Sünne*, XIII, 287.

²¹⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cihâd ve's-Siyer, 74, (III, 225); Müslim, *Sahîh*, Hac, 462, (1365), (I, 993); Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkib, 67, (V, 721); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Medîne, (Câmî), 10, (II, 889); Abdurrazâk, *el-Musannef*, IX, 268, (h. no: 17169); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VI, 369, (h. no: 3702).

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 337.

²¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 369, (h. no: 36773).

²²⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 721.

“Bir adam koyunları içinde duruyorken kurt koyunlardan birine doğru koştu. Adam koyunu yakaladı ve kurtardı. Kurt da: Hiçbir çobanın olmayacağı gün, ona benden başka çobanları olmadığı günde kim bakacak” dedi. Bunun üzerine halk: “Sübhanallah kurt konuştu” dedi. Hz. Peygamber:

“Ben ona inanıyorum. Ben, Ebû Bekir, Ömer ve oradaki iki kişi de” buyurdu. Halbu ki o sırada onlar orada değillerdi. (I/111-112).

Ebû Hureyre’den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.²²¹

Buhârî, hadisin ikinci kısmını yani kurdun konuştuğu bölümü, Tirmizî ise ineğin konuştuğu birinci bölümünü *tahrîç* etmiş ve hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.²²²

Müslim’in rivayet ettiği hadiste “Sübhanallah” lafzından sonra “...şaşarak ve ürkerek” cümlesi geçmektedir.²²³

Hadisin *Sahihayn*’da rivâyet edilmesi ve Tirmizî’nin *hasen sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

30. Ebu’l-Muzaffer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed et-Temîmî ← Ebû Muhammed Abdurrahman b. Osman ← Hayseme b. Süleyman ← Muhammed b. Hüseyin el-Huneynî (el-Kûfi) ← el-Ka’nebî ← Hayseme ← Ca’fer b. Muhammed b. Haccâc el-Kattân ← İbrahim b. Hamza ez-Zübeyrî ← Abdulazîz b. Muhammed ed-Derâverdî ← Süheyl b. Ebî Sâlih ← (o da) babasından ← Ebû Hureyre’den gelen rivâyette: Allah Rasûlü (s.a.s.) Hira dağındaydı. Onunla birlikte Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha ve Zübeyr (r.anhum)’de vardı. Büyük bir kaya hareketlendi. Bunun üzerine Nebî (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Sakin ol! Senin üzerinde peygamber, siddîk veya bir şehîd vardır” (I/112).

Bu hadisi Buhârî, Enes b. Mâlik’ten; Müslim, Tirmizî, İbn Mâcê, Ahmed b. Hanbel ve Begavî, Ebû Hureyre’den; Taberânî ise Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh’den rivâyet etmişlerdir.²²⁴

²²¹ Buhârî, *Sahîh*, Eshâbu’n-Nebî, 5, (IV, 192-193); Müslim, *Sahîh*, Fedâilu’s-Sahâbe, 13, (2388), (II, 1857-58); Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkib, 16, (V, 615); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIV, 96-97.

²²² Buhârî, *a.y.*; Tirmizî, *a.y.*

²²³ Müslim, *Sahîh*, Fedâilu’s-Sahâbe, 13, (2388), (II, 1857-1858).

²²⁴ Buhârî, *Sahîh*, Eshâbu’n-Nebî, 6, (IV, 199-200); Müslim, *Sahîh*, Fedâilu’s-Sahâbe, 50, (2417), (II, 1880); Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkib, 18, (V, 624); İbn Mâcê, *es-Sünen*, Mukaddime, 11, (I, 48); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 419; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIV, 127; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I, 119, (h. no: 372).

Buhârî “*Hirâ dağı*” yerine “*Uhud dağı*” lafzını rivayet etmiş. Ayrıca onun rivâyetinde Hz. Ali, Talha ve Zübeyr’in ismi yoktur. Yine “Büyük bir kaya hareketlendi” yerine “Orada buldukları sırada dağ hareketlenip onları salladı. Bunun üzerine Peygamber ayağı ile dağa vurdu” cümlesini rivâyet etmiştir.²²⁵

Tirmizî bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.²²⁶

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, birden fazla tarikten gelmesi ve Tirmizî’nin *hasen sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

31. Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû Saîd Yahyâ b. Ahmed b. Ali es-Sâni’ ← Ebu’l-Hasan Ali b. İshâk b. Hişâm er-Râzî ← Muhammed b. Eyyûb b. Durays el-Becellî er-Râzî ← Muhammed b. Es-Sabbâh ← Velîd b. Ebî Sevr ← Süddî ← Ubâde b. Ebî Yezîd ← Ali b. Ebî Tâlib (r.a.): Allah Rasûlü ile birlikte dağlar ve taşlar arasında Mekke’den çıktık. Hiçbir ağaca ve dağa uğramadı ki ona: “*Sana selam olsun ey Allah’ın Rasûlü demesin.*” (I/112).

Hz. Ali’den gelen bu hadisi Tirmizî, Dârimî, Hâkim, Ebû Nuaym el-İsfahânî (430/1038) ve Begavî rivâyet etmişlerdir.²²⁷

Tirmizî, bu hadisin *garib* olduğunu söylemiş; Hâkim, hadisin isnadının *sahîh* olduğunu fakat *Şeyhayn*’ın *tahrîç* etmediklerini belirtmiştir.²²⁸

Mizzî, Süddî adlı râvinin ‘*metruku’l-hadis*’ olduğunu, kimsenin ondan hadis almadığını; İbn Maîn, onun ‘*sika*’ biri olmadığını; İbn Adî de, Süddî’nin rivâyetinin zayıf olduğunu söylemişlerdir. Buhârî onun hakkında sessiz kalmıştır.²²⁹ Yahyâ b. Maîn, A’kîlî ve Kerhî, Süddî’nin zayıf olduğunu söylemişlerdir. Cûzecânî, onu yalancılıkla itham etmiştir. Yine Taberî onun hadisinin alınamayacağını söylemiştir.²³⁰

Zehebî de bu hadisin râvilerinden Ubâde b. Ebî Yezîd adlı râviyi tanımadığını belirtmiştir.²³¹

²²⁵ Buhârî, *Sahîh*, Eshâbu’n-Nebî, 6, (IV, 199-200).

²²⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 624.

²²⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkib, 6, (V, 593); Dârimî, *es-Sünen*, Mukaddime, 4, (I, 19-20); Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*, II, 677, (h. no: 4238); Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilu’n-Nubuvve*, I, 389, (h. no: 289); Begavî, *a.g.e.*, XIII, 287.

²²⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 593; Hâkim, *a.g.e.*, II, 677.

²²⁹ Mizzi, *Tehzibu’l-Kemâl*, III, 132.

²³⁰ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, I, 314.

²³¹ Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, II, 378.

Bu hadisin senesinde ismi geçen Süddî'nin asıl ismi, İsmâîl b. Abdurrahman b. Ebî Kerîme es-Süddî'dir. Hadis, senesindeki Süddî ve Ubâde b. Ebî Yezîd'den dolayı *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

32. Ebu'l-Hasan Abdulvahhâb b. Muhammed el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← er-Rabî' ← Şâfîî ← Abdulmecîd b. Abdilazîz ← İbn Cüreyc ← Ebu'z-Zübeyr ← Câbir b. Abdullah'tan gelen rivâyette: “Nebî (s.a.s.) hutbe okuyacağı zaman mescidin direklerinden bir hurma kütüğüne dayanırdı. Daha sonra onun için minber yapıldı. Hutbe için minbere oturunca bu kütük ızdırap duyardı. Sesini mescid ehli duyacak kadar devenin ağlaması gibi ağlardı. Tâki Allah Rasûlü (s.a.s.) iner onu kucağına alır ve o da susardı.” (I/112).

Bu hadisi Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve Şâfîî, Enes b. Mâlik'ten; İbn Mâce ise Ubeyy b. Ka'b'dan rivâyet etmişlerdir.²³²

Ancak Tirmizî, Ubeyy, Câbir, İbn Ömer, Sehl b. Sa'd, İbn Abbâs, Ümmü Seleme'den de bu hadisin rivâyet edildiğini; Enes hadisinin *hasen sahih* olduğunu söylemiştir.²³³

Şâfîî de hadisin *hasen sahih garib*²³⁴ olduğunu belirtmiştir.²³⁵

Bu hadisin Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel gibi meşhur muhaddislerce nakledilmiş olması ve farklı tariklerden gelerek sıhhat yönünden birbirini desteklemesi nedeniyle kanatimizce *sahih* olup *ihiticâc* edilebilir.

“Onlar inananlarla karşılaştıklarında “İman ettik” derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise, “Allah’ın size açtıklarını (Tevrat’taki bilgileri) Rabbiniz katında sizin aleyhinizde delil getirsinler diye mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz!” derler.” (Bakara/76).

33. Nebî (s.a.s.) onlara (Yahudilere):

“*Ey maymun ve domuzların kardeşleri*” diye hitap edince (Yahudiler):

“Muhammed’e bunu kim haber verdi, bu ancak sizden çıkar” dediler. (I/114).

²³² Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkib, 6, (V, 594); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 290, III, 324; Şâfîî, *el-Müsned*, I, 64; İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmetu's-Salât, 199, (I, 454).

²³³ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 594.

²³⁴ *Hasen Sahih Garib Hadis*: 1. Rivâyetlerinin birbirini desteklemeleriyle sahih derecesine yükselmiş olan hadisin bu rivâyetleri arasında kendisinde bir gariblik görülen rivâyeti. 2. Tek senedle rivâyet edilmiş olan, ancak bu senediyle sahih mi, hasen mi olduğu kestirilemeyen hadise denir. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 113.

²³⁵ Şâfîî, *a.g.e.*, I, 64.

Begavî'nin yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında senedsiz olarak rivayet ettiği bu hadisi Taberî ve İbn Kesîr de senedsiz olarak (tefsirlerinde) *tahrîç* etmişlerdir. Onların rivayet ettiği hadisin sonu şu şekilde bitmektedir: "...ve ey! Tağutun köleleri."²³⁶

Mezkûr hadisi müfessirler nakletseler de hadis kaynaklarında tespit edemedik. Lehinde veya aleyhinde herhangi bir yoruma da rastlayamadık. Bu nedenle sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

"İçlerinde birtakım ümmîler vardır ki, kitabı bilmezler, bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar."
(Bakara/78).

34. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Âdem ← Şu'be ← Esved b. Kays ← Saîd b. Amr ← İbn Ömer'in Rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Biz Arab kavmi, ümmî bir topluluğuz, yazı yazmaz ve (yıldız) hesap yapmayız."

(I/114).

Bakara/78. âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe ve Begavî, İbn Ömer'den rivâyet etmişler ve onların naklettiği hadisin sonu şu ibareyle bitmektedir: "*Ay bazen şöyledir, bazen böyledir.*"²³⁷

Mezkûr hadisi Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle *sahih* olduğu kanatindeyiz.

"...Elleriyle yazdıkları yüzünden vay haline onların! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay haline onların!" (Bakara/79).

35. Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh (b. Ebî Tevbe) ← Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Hâris ← Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ya'kûb el-Kisâî ← Abdullâh b. Muhammed ← Ebû İshâk İbrahim b. Abdillâh el-Hallâl ← Abdullâh b. Mübârek ← Rişdîn b. Sa'd ← Amr b. Hâris ← Ebu's-Semh ← Ebu'l-Heysen ← Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivâyet ettiğine göre Nebî (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

²³⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 253; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 309.

²³⁷ Buhârî, *Sahîh*, Savm, 13, (II, 230); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 15, (1080), (I, 761); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 4, (II, 739-740); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 17, (IV, 139-140); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 43, II, 52; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 332, (h. no: 9604); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, II, 761.

“*Veyl cehennemde bir vadidir. Orada kâfirler kırk yıl dibe inmeden önce kalırlar ve ateşten bir dağa çıkarlar. Oraya da yetmiş yılda çıkarlar. Sonra inerler. Bu böylece devam eder.*” (I/115).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Tirmizî, İbn Lehîa’dan; Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Hâkim ve Begavî ise Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyet etmişlerdir.²³⁸

Tirmizî’nin rivâyet etmiş olduğu hadisin sonunda şu kısım yoktur:

“*Ateşten bir dağa çıkarlar. Oraya da yetmiş yılda çıkarlar. Sonra inerler. Bu böylece devam eder.*”

O, bu hadis *garib* olup sadece İbn Lehîa’nın rivâyetiyle bilmekteyiz demiştir.²³⁹

Hâkim, hadisin isnadının *sahih* olduğunu fakat *Şeyhayn*’ın *tahrîç* etmediğini; muhakkik Şuayb Arnaûd ise isnadının *zayıf* olduğunu belirtmiştir.²⁴⁰ Dârekutnî de bu hadisin râvilerinden Rişdîn b. Sa’d adlı râvinin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.²⁴¹

Hadis birden fazla yolla rivâyet edilse de, Tirmizî’nin rivâyet ettiği hadisin senesinde zayıf olduğu belirtilen Rişdîn b. Sa’d adlı râvi olmasa da, biz Begavî’nin hadisçiliğini değerlendirdiğimiz için, onun *tahrîç* ettiği hadisin senesinde Rişdîn b. Sa’d ismi geçmektedir. Bu râviden dolayı hadisin *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

“Onlara, “Şâyet Allah katında âhiret yurdu, diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğru iseniz haydi ölümü isteyin bakalım! De.” (Bakara/94).

36. İbn Abbâs’tan Nebî (s.a.s.)’nin:

“*Eğer ölümü isteselerdi muhakkak ki onların herbirinin içtiği su boğazına duracaktı, yeryüzünde ölmedik hiçbir Yahudi kalmayacaktı*” buyurduğu rivâyet edilmiştir. (I/123).

Bu hadisi sadece Taberî, Cessâs (370/980), İbn Kesîr ve Ali Munâvî (1030/1622) (tefsirlerinde), Enes b. Mâlik’ten rivâyet etmişlerdir.²⁴²

²³⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru’l-Kur’ân, 21, (V, 320); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 75; Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, II, 523, (h. no: 1383); İbn Hibbân, *Sahih*, XVI, 508, (h. no: 7467-7468); Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahihayn*, II, 551, (h. no: 3873); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XV, 247.

²³⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 320.

²⁴⁰ Hâkim, *a.g.e.*, II, 551; İbn Hibbân, *a.g.e.*, XVI, 508.

²⁴¹ Dârekutnî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkîn*, s. 209.

²⁴² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, II, 363; Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, I, 49; İbn Kesîr, *Tefsîru’r-Kur’âni’l-Azîm*, I, 331; Münâvî, *Fethu’s-Semâvî*, I, 176-177.

Begavî'nin senedini hazfederek doğrudan İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği bu hadisi Taberî şu senedle *tahrîç* etmiştir: İbn Hümejd ← Seleme ← İbn İshâk ← Muhammed b. Ebî Muhammed ← Ebû Ca'fer ← Saîd (ya da İkrime) ← İbn Abbâs: ...²⁴³

Ayrıca Zemahşerî (538/1143) de bu hadisi (senedsiz olarak) nakletmiştir.²⁴⁴

Bu hadisi sadece müfessirlerin rivâyet etmesi nedeniyle sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

“Söyle (yahudilere): Cebrâil’e kim düşmansa bilsin ki, Allah’ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıcı, Mü’minler için bir hidâyet rehberi ve müjdecisi olarak Kur’ân’ı senin kalbine indiren O’dur.” (Bakara/97).

37. İbn Abbâs (r.a.): Abdullah b. Suriya denilen Yahudi âlimlerinden biri Peygamber (s.a.s.)’e:

“Gökten sana hangi melek geliyor” diye sordu. Peygamber (s.a.s.):

“*Cibril*” dedi. O da:

“Bu bizim düşmanlarımızdan olan meleklerdendir. Eğer Mikâil olsaydı sana inanırdık. Cibril azap, savaş ve şiddet getirir. O defalarca bize düşmanlık etti. Allah Teâla Peygamberimize vahy indirdi ve buyurdu ki: “*Beytu’l-Makdis*, Buhtunnasır adında birinin eliyle harap olacaktır.” Bu Bizim için en zor olanıydı. Biz, vakti geldiğinde İsrâiloğullarından en kuvvetli olanını onu öldürmesi için aramaya gönderdik. Gitti tâki onu miskin bir çocuk olarak *Bâbil*’de buldu. Onu öldürmek için yakalamıştı ki Cibrîl kurtardı. Daha sonra Buhtunnasır büyüdü, kuvvetlendi ve bizimle savaştı. *Beytu’l-Makdis*’i tahrip etti. Bunun için onu düşman sayarız” diye cevap verdi. (I/124).

Bakara/97. âyetinin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi sadece Taberî, Vâhidî ve İbn Kesîr (tefsirlerinde) rivâyet etmişlerdir.²⁴⁵

Begavî'nin doğrudan İbn Abbâs'tan *tahrîç* ettiği bu hadisi, İbn Kesîr, şu senedle nakletmiştir: Muhammed b. Müsennâ ← Rib’î b. Uleyye ← Dâvud b. Ebî Hind ← Şa’bî: ...

Bu hadisi sadece bazı tefsir kaynaklarında tespit edebildik. Gerek sened ve gerek se metni hakkında da herhangi bir yoruma rastlayamadık. Bu nedenle sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

²⁴³ Taberî, *a.g.e.*, II, 363.

²⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 167.

²⁴⁵ Taberî, *a.g.e.*, II, 381-382; Vâhidî, *Esbâbu Nuzûli’l-Kur’ân*, s, 33-34; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 339-340.

38. Mukâtil Yahudilerin şöyle dediğini nakletmiştir: “Cibrîl bizim düşmanımızdır. Çünkü nübüvvetin bize verilmesi emredilmişken onu başka kavimlere verdi” derler. Katâde, İkrime ve Süddi: “Ömer b. Hattâb’ın Medine’nin yüksek bir yerinde toprağı vardı. Yahudilerin medreseleri onun mevkiine uğrak bir yerde idi. Toprağına geldiğinde onlara gider, onları dinlerdi.” Yahudiler kendisine: “Muhammed’in ashâbı içinde bize senden daha sevimlisi yok, onlar buraya uğruyorlar bize eziyet ediyorlar, sen ise bize eziyet etmiyorsun. Biz seni isteriz” dediler. Ömer (r.a.): “Size gelmem sizi sevdiğim için değildir. Sizi istemem, fakat ben dinimde şüphe içindeyim. Muhammed’in durumu hakkında basiretimi arttırmak için size geliyorum. Kitabımızda onun izlerini görüyorum” dedi. Onlar: “Muhammed’e meleklerden gelen arkadaşı kim” dediler. Ömer: “Cibrîl’dir” dedi. Onlar: “O bizim düşmanımızdır. Onun yüzünden Muhammed bizim sırrımıza muttali oldu. O (Cibrîl) bütün azabın, belanın ve şiddetin sahibidir. Mikâil geldiğinde barış ve bereketle gelir” dediler. Bunun üzerine Ömer onlara: “Cibrîl’i tanıyorsunuz ve Muhammed’i inkâr ediyorsunuz” dedi. “Evet” dediler. Ömer: “Öyleyse bana Cibrîl ve Mikâil’in Allah (c.c.) katındaki değerlerini söyleyin” dedi. Onlar: “Cibrîl sağda, Mikâil soldadır ve Mikâil, Cibrîl ile düşmandır” dediler. Ömer: “Ben Cibrîl’e düşman olanların Mikâil’e de düşman olduğuna inanıyorum. Kim bunlara düşman olursa, Allah da onlara düşman olur.” Sonra Ömer (r.a.) Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne geri döndü. Cibrîl’i kendisinden önce vahy getirmiş buldu. Allah Rasûlü (s.a.s.) bu âyeti (Bakara/97) okudu ve şöyle buyurdu:

“*Ya Ömer! Rabb seni doğruladı*” buyurdu. Bunun üzerine Ömer: “Bundan sonra beni Allah’ın dininde taştan daha katı göreceksin” dedi. (I/124-125).

Bu hadisi sadece Taberî, Vâhidî ve İbn Kesîr (tefsirlerinde) benzer lafızlarla rivâyet etmişlerdir.²⁴⁶

İbn Kesîr: “O bizim düşmanımızdır” yerine “O bizim gökteki düşmanımızdır” cümlesini nakletmiştir.

Bu rivayeti, hadis kaynaklarında tespit edemedik bu nedenle sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

39. İbn Abbâs (a.r.), “**Biz bir âyeti nesh ettiğimizde...**” (Bakara/106). Âyetini: “Tilavetini sabit kılıp hükmünü değiştirdiğimizde” şeklinde tefsir etmiştir. Tilavetinin kaldırılması ve hükmünün bırakılması da bu mevzuya girer. Recm âyeti de buna örnektir. Bir de aslının hem mushaftan hem de hafızalardan kaldırılması vardır ki, Ebû

²⁴⁶ Taberî, a.g.e. II, 385; Vâhidî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Mecîd*, I, 180; İbn Kesîr, a.g.e. I, 340.

Umâme b. Sehl b. Hanîf'in rivayet ettiği gibi: "Sahâbeden bir grup, bir gece bir sûreyi okumak için kalktılar fakat *besmele* dışında hiçbir şey hatırlamadılar. Sabahleyin Peygamber (s.a.s.)'e gittiler. Onu haber verdiler. Allah Rasûlü (s.a.s.):

"*O sûre tilaveti ve hükümleri ile kaldırıldı*" buyurdu. (I/134).

İbn Abbâs'tan gelen bu hadis, sadece Suyûtî Bakara/106. âyetini tefsir ederken nakletmiştir.²⁴⁷

Bu rivayeti, hadis kaynaklarında tespit edemedik. Âyetlerin neshi meselesi de tartışmalı bir konu olduğu için sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

"Eğer sizi döndürürlerse ey Mü'minler imanınızdan sonra kafirler olmaya hased mi edeceksiniz" (Bakara/109).

40. Yukarıdaki âyetin bir grup yahudi hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir. Bu yahudiler Uhud harbinden sonra Huzeyfe ve Ammâr b. Yâsir'e:

"Eğer siz hak üzere olsaydınız hezimete uğramazdınız. Bizim dinimize dönün! Çünkü biz sizden daha çok hidâyet üzereyiz" dediler. Ammâr: "Sizde sözünden dönmek nasıldır" dediler ki: "Çok çirkindir" Ammâr: "Ben de yaşadığım müddetçe Muhammed'i inkâr etmeyeceğime söz verdim." Yahudiler: "Bu gerçekten kötü bir şeydir." Huzeyfe dedi ki: "Rabb olarak Allah'a, Peygamber olarak Muhammed (s.a.s.)'e, din olarak İslâma, önder olarak Kur'ân'a, kible olarak Kâbe'ye ve kardeşler olarak Mü'minlere razıyım" deyip ikisi beraber Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne gelerek bunu haber verdiler. Allah Rasûlü (s.a.s.):

"*Hayra isabet etmişsiniz ve kurtuluşa ulaştığınız*" buyurdu. Arkasından Allah Teâla bu âyeti indirdi. Yani sizi hased ediyorlar. Nefislerinden işlerinden - ki Allah onlara bunu emretmedi. (I/136).

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadis, sadece İbn Kesîr'in tefsirinde tespit edebildik. O da senedsiz olarak nakletmiştir.²⁴⁸

Bu rivayeti, hadis kaynaklarında tespit edemedik. Gerek sened ve gerekse metni hakkında da herhangi bir yoruma rastlayamadık bu nedenle de hadisin sıhhati hakkında bir karara varamadık.

²⁴⁷ Suyûtî, *Durru'l-Mensûr*, I, 254.

²⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 204.

“Allah’ın meşiclerinde O’nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zalim kim olabilir? Aslında bunların oralara ancak korka korka girmeleri gerekir.” (Bakara/114).

41. İbn Abbâs (r.a.): “Oraya yani Beytü’l-Makdis’e imar edilmesinden sonra bir Romalı ancak korkarak giriyordu. Bilinme ve öldürölme ihtimali vardı” der. Katâde ve Mukatil: “Hristiyanların hepsi Beytü’l-Makdis’e eğer yakalanırsa muhakkak cezalandırılır diye ancak çekinerek ve istemiyerek girebiliyordu.” Katâde bunu şöyle tefsir eder: “Harbiye öldürölme, zimmiye ise cizye vardır.” Mukatil ve Kelbî de: “Onların üç şehirleri fethedilir. Kostantiniyye, Roma ve Umûriye” derler. **(I/139).**

Begavî’nin bütün senedi atlayarak, Bakara/114. âyetinin tefsirinde İbn Abbâs’tan rivâyet ettiği bu *mevkûf* hadisi kaynaklarda tespit edemedik. Ancak Ahmed b. Hanbel ve Dârimî buna yakın manada Amr b. As’tan şöyle bir rivâyette bulunmuşlardır. Rasûlullah (s.a.s.)’a soruldu: “Hangi şehir önce fethedilecek, Kostantiniyye mi Roma mı” Rasûlullah buyurdular ki:

*“Önce Hirakliyus’un şehri yani Kostantiniyye fethedilecek.”*²⁴⁹

Bu *mevkûf* hadisi kaynaklarda tespit edemediğimiz için sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

42. Abdolvâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmâil ← Ebû Yemân ← Şuayb ← Zührî ← Humeyd b. Abdurrahman ← Ebû Hureyre’nin rivâyet ettiğine göre Atâ ve Abdurrahman b. Zeyd demişlerdir ki: “Bu âyet Mekke müşrikleri hakkında nazil oldu. Mescidlerle de, Mescid-i Haram’ı murad eder ki, Allah Rasûlü ve ashabı, Hudeybiye senesinde haccetmekten engellenmişlerdi. Rasûlullah’ı, Allah’ı zikretmekten ve umre yapmaktan engellediklerinde de onu harab etmeye çalıştılar. **“Onların oraya ancak korkarak girme dışında hakları yoktur.”** (Bakara/114). Yani Mekke’lilere: “Orayı size fethedeceğim hatta oraya gireceksiniz ve onlardan ona daha yakın olacaksınız” buyurmaktadır. Orayı onlara fethetti ve Peygamber (s.a.s.) münadiye:

“Dikkat edin bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek” diye nida etmesini emretti. **(I/139).**

Bu hadisi Buhârî, Müslim ve Begavî, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.²⁵⁰

²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 176; Dârimî, *es-Sünen*, Mukaddime, 43, (I, 103-104).

²⁵⁰ Buhârî, *Sahîh*, salât, 10, (I, 97); Müslim, *Sahîh*, Hac, 435, (1347), (I, 982); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VII, 121.

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, sened ve metin yönünden herhangi bir eleştiriye uğramaması nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

43. İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: “Allah Rasûlü (s.a.s.)’nün ashabından bir birlik kiblenin Kâbe’ye doğru değiştirilmesinden önce bir sefere çıktı. Üzerlerine sis çöktü. Namaz vakti geldi kibleyi araştırdılar ve namaz kıldılar. Sis kalktığına doğru yöne doğru namaz kılmadıkları ortaya çıktı. Geldiklerinde Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne bunu anlattılar. Bunun üzerine bu âyet indi. **“Doğu da Allah’ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah’ın zâtı oradadır...”** (Bakara/115). **(I/140).**

Begavî’nin senedsiz olarak rivâyet ettiği İbn Abbâs’ın bu sözünü sadece Kurtubî (671/1273) ve Suyûtî’nin tefsirlerinde tespit edebildik.²⁵¹

Bu haberi hadis kaynaklarında tespit edemedik bundan dolayı sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

44. Ebû Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî (Zâhir b. Ahmed el-Fakîh es-Serahsî) ← Ebû İshâk İbrahim b. Abdissamed el-Hâşimî ← Ebû Mus’ab ← Mâlik ← Abdullah b. Dînâr ← Abdullah b. Ömer (r.a.)’den rivâyet edilmiştir ki: “Allah Rasûlü (s.a.s.) seferde devesinin üzerinde yöneldiği yöne namaz kıları.” **(I/140).**

*Hükmen merfû*²⁵² olan Abdullah b. Ömer’in bu sözünü Buhârî, Abdullah b. Âmir b. Rabîa’dan; Müslim, Nesâî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, İbn Ebî Şeybe ve Begavî ise Abdullah b. Ömer’den rivâyet etmişlerdir.²⁵³

Zehebî bu hadisin râvilerini adalet yönüyle öne çıkarmıştır.²⁵⁴

Bu hadisin *muttefekun aleyh* olması, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel gibi meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve birden fazla tarikten gelmesi nedeniyle *sahîh* olduğu ve *ihiticâc* olunabileceği kanaatindeyiz.

“Allah çocuk edindi, dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir.” (Bakara/116).

45. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebû Yemân ← Şuayb ← (Abdillah)

²⁵¹ Kurtubî, *el-Câmî li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, II, 239; Suyûtî, *Durru’l-Mensûr*, I, 272.

²⁵² *Hükmen merfû Hadis*: Görünüşte bir sahâbe ve tabiûna ait olduğu halde, muhtevasının ancak vahiyyle bilinebilecek bir husus olması dolayısıyla Rasûlullah (s.a.v.)’tan öğrenilmiş olması gereken, bu sebeple de merfû’ sayılan hadis. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 176.

²⁵³ Buhârî, *Sahîh*, Salât, 31, (I, 104); Müslim, *Sahîh*, Salâtü’l-Müsâfirin ve Kasruhâ, 37, (700), (I, 487); Nesâî, *es-Sünen*, Salât, 23, (I, 244); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Kasru’s-Salât fi’s-Sefer, 26, (I, 151); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 66; Şâfiî, *el-Müsned*, I, 23; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 236, (h. no: 8508, 8515, 8524); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IV, 188.

²⁵⁴ Zehebî, *Tezkiratu’l-Huffâz*, III, 248.

b. Ebî Hasan ← Nâfi' b. Cübeyr ← İbn Abbâs (r.a.)'tan yapılan rivâyette Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Allah şöyle buyurdu: Âdemoğlu beni yalanladı. Hâlbuki beni yalanlamak ona yakışmazdı. Bazısı da bana sövdü; hâlbuki bana sövmek ona yakışmazdı. Âdemoğlunun beni yalanlaması şöyledir; o (öldükten sonra) benim onu eskisi gibi iade edip yaratmağa gücüm yetmez sanır. Bana sövmesi hususu da: Benim çocuğum olduğunu söylemesidir. Hâlbuki ben zevce ve çocuk edinmekten uzak bulunuyorum.” (I/141).

Begavî'nin yukarıdaki âyeti tefsir ederken naklettiği bu *Kudsi* hadisi Buhârî, Ahmed b. Hanbel ve Begavî, İbn Abbâs'tan; İbn Hibbân ise Ebû Hureyre'den *tahrîç* etmişlerdir.²⁵⁵ İbn Hibbân ve Ahmed b. Hanbel'deki hadiste; “Ben eş ve çocuk edinmekten münezzehim” yerine “...eşi ve benzeri olmayan, doğmaktan ve doğurulmaktan yüceyim” cümlesi rivâyet edilmiştir.²⁵⁶

Ayrıca Kurtubî de Bakara/116. âyeti tefsir ederken bu hadisi nakletmiştir.²⁵⁷

Hadisi Buhârî ve Ahmed b. Hanbel gibi meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, en az iki farklı tarikten gelmesi nedeniyle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

46. Rasûlullah (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“En efdal namaz, *kunut* 'u uzun olandır.” (I/141).

Bu hadisi Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân, Câbir'den rivâyet etmişlerdir.²⁵⁸

Begavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu hadisi Müslim şu senedle *tahrîç* etmiştir: Abd b. Humeyd ← Ebû Âsım ← İbn Cüreyc ← Ebû Zübeyr ← Câbir: ...

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiş; muhakkik Şuayb Arnaûd da Müslim'in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu, İbn Hibbân'ın rivayet ettiği hadisin senedinde isimleri geçen Ebû Süfyân ve Talha b. Nâfi' dışındaki râvilerin *Şeyhayn*'ın ricalinden olduğunu, adı geçen râvilerden de Buhârî'nin rivâyette bulunduğunu belirtmiştir.²⁵⁹

²⁵⁵ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân, (Bakara), 8, (V, 149); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 317; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, I, 81.

²⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 317; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 128, (h. no: 848).

²⁵⁷ Kurtubî, *Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, II, 85.

²⁵⁸ Müslim, *Sahîh*, Salâtu'l-Müsâfirîn ve Kasruhâ, 164, (756), (I, 520); Tirmizî, *es-Sünen*, Salât, 168, (II, 229); İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmetu's-Salât ve Sünnetün fihâ, 200, (I, 456); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 302; İbn Hibbân, *Sahîh*, V, 54, (h. no: 1758).

²⁵⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, II, 229; İbn Hibbân, *Sahîh*, V, 54.

Müslim ve yukarıdaki önemli muhaddislerin hadisi rivâyet etmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un sıhhati hakkındaki olumlu kanaatlerine dayanarak bize göre de *sahîh*'tir.

47. Atâ, İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir ki: Peygamber (s.a.s.) bir gün:

“*Keşke ben babamın ve anamın ne durumda olduklarını bilmiş olsam*” buyurdu.

Bunun üzerine: **“Doğrusu (Ey Peygamber) biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin.”** (Bakara/119) Âyeti nazil oldu. (I/143).

Bu rivayeti hadis kaynaklarında tespit edemedik. Fakat Bakara/119. âyetin tefsirinde Taberî, Suyûtî ve Endelusî (549/1155), Muhammed b. Kâb'dan; İbn Kesîr, İbn Abbâs'tan; Kurtubî ise İbn Abbâs ve Muhammed b. Kâb'dan bu hadisi rivâyet etmişlerdir.²⁶⁰

Bu hadis müfessirler tarafından birkaç farklı tarikten rivâyet edilsede muhaddisler *tahrîç* etmediklerinden dolayı sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

“O zaman biz Beyt'i insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık...” (Bakara/125).

48. Abdulvâhid b. Ahmad el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ali b. Abdillâh ← Cerîr ← Mensûr ← Mücâhid ← Tâvus ← İbn Abbâs (r.a.)'tan gelen rivâyette Mekke'nin fethi günü Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Bu beldeyi Allah gökleri ve yeri yarattığı gün haram kıldı. O, Allah'ın haram kılması ile Kıyamete kadar haramdır. Ağacı kesilmez, hayvanı avlanmaz, ilân edenden başkası, onda bulunduğu eşyayı alamaz. Otları yolunmaz*” buyurdular. Bunun üzerine İbn Abbâs: “Ey Allah'ın Rasûlü ancak izhır (Güzel kokulu bir nebattır) müstesna, o evlerin süsleri içindir” dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.)'de:

“*Ancak izhır müstesna*” buyurdular. (I/146).

²⁶⁰ Taberî, *a.g.e.*, II, 558; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl*, s, 18; Suyûtî, *Durru'l-Mensûr*, I, 271; Endelusî, *Behru'l-Muhît*, I, 589; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'ı'l-Azîm*, I, 401; Kurtubî, *Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, II, 92.

Bakara/125. âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî, Beyhakî ve Begavî, İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.²⁶¹

Yukarıdaki hadiste olmamasına rağmen Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği hadis şu şekilde tamamlanmaktadır:

“*Benden Önce bu beldede hiç bir kimseye harp helâl olmamıştır. Bana da ancak gündüzün bir saatinde harp helâl olmuştur.*”

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd, Müslim'in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu, Mufaddal b. Mühelhel dışındaki râvilerin *Şeyhayn*'in ricalinden ve *sika* olduklarını, adı geçen râvinin asıl isminin Mensûr b Mu'temir olup Müslim'in ricali olduğunu;²⁶² Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikinde de Buhârî'nin şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu;²⁶³ Elbânî de hadisin *sahîh* olduğunu²⁶⁴ belirtmiştir.

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, muhakkiklerin sıhhati yönündeki olumlu kanaatleri nedeniyle kanaatimizce *sahîh*'tir. *İhticâc* olunabilir.

49. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Müsedded ← Yahyâ ← Hümejd ← Enes'ten rivâyet edildiğine göre Ömer b. Hattâb (r.a.) şöyle demiştir: “Üç şeyde Allah'a uygun düştüm ve Rabbim beni üç şeyde tasdik etti.”

“Ey Allah'ın Rasûlü keşke Makam-ı İbrahim'de bir namaz kılma yeri edinsen dedim.” Bunun üzerine Allah Teâla: “**Makamı İbrahim'de bir namaz kılma yeri edin**” (Bakara/125) buyurdu.

“Ey Allah'ın Rasûlü huzuruna iyi de kötü de geliyor. Keşke Mü'minlerin annelerine örtünmeyi emretsen dedim.” Bunun üzerine Allah (c.c.) örtünme âyetini nazil buyurdu.

Bana Peygamber (s.a.s.)'in bazı hanımları ile hoşnutsuzluk olduğu ulaştı. Onlara vardım: “Sona erdirin yoksa Allah ona sizden daha hayırlısını verir dedim.” Bunun

²⁶¹ Buhârî, *Sahîh*, Cizye ve'l-Mevâdia' 22, (IV, 72); Müslim, *Sahîh*, Hac, 445, (1353), (I, 986-987); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 110, (V, 204), Zekât, 120, (V, 211); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 253; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 36, (h. no: 3720); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 30, (h. no: 10943); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 318, (h. no: 9944); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 166-167, (h. no: 1591); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 249.

²⁶² İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 36.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 134, (thk: Şuayb Arnaûd).

²⁶⁴ Nesâî, *es-Sünen*, V, 204, (thk: Abdulfettah Ebû Gûdde).

üzerine de Allah Teâla: **“Olur ki o sizi boşarsa (Allah) sizden daha hayırlı eşleri ona değiştirir”** (Tahrim/5) âyetini indirdi. (I/147).

Enes b. Mâlik’ten gelen bu hadisi Buhârî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Beyhakî ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.²⁶⁵

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *sahîh* olup, Hümejd b. Zencûye dışındaki râvilerin *Şeyhayn*’ın ricalinden olduğunu, adı geçen râviden de Ebû Dâvud ve Nesâî’nin hadis rivâyet ettiğini ve *sika* biri olduğunu belirtmiştir.²⁶⁶

Hadisi Buhârî ve Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Muhakkik Şuayb Arnaûd’un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

50. Muhammed b. İsmail ← Amr b. Avf ← Hüşeym ← Humeyd ← Hz. Enes, Ömer b. Hattâb (r.a.)’ın şöyle söylediğini rivâyet etmiştir:

“Ben üç şeyde Rabb’ime muvafakat ettim: Yâ Rasûlullah, İbrahim makamını namazgâh edinsek dedim.” Müteakiben,

“...Siz de İbrahim makamından bir namâzgâh edinin...” (Bakara/125) âyeti nazil oldu. (I/147).

Bu hadisi Buhârî, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, İbn Hibbân ve Taberânî, Enes b. Mâlik’ten rivâyet etmişlerdir.²⁶⁷

Tirmizî bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.²⁶⁸

Hadis bir önceki hadisten bir bölümdür. Buhârî, Tirmizî ve İbn Mâce gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi ve Tirmizî’nin hadisin sıhhati hakkındaki kanaatine dayanarak biz de *sahîh* olarak değerlendirdik.

51. Saîd b. Cübeyr, İbn Abbâs (r.a.)’tan rivâyet etmiştir ki: İbrahim, İsmail ve Hacer’i Mekke’ye yerleştirmişti. Bir müddet geçtikten sonra oraya Cürhümiler gelirler. İsmail onlardan bir kadın ile evlenir. Hacer vefat eder. İbrahim Sâre’den Hacer’in yanına gitmeye izin ister. Sâre ona kalmamasını şart koşarak izin verir. İbrahim Mekke’ye gelir ki Hacer vefat etmiştir. İsmail’in evine gider. Onun hanımına: “Kocan

²⁶⁵ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru’l-Kur’ân, 9, (V, 149-150); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 24; İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 319, (h. no: 6896); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, VII/141 13504; Taberânî, *el-Mu’cemu’s-Sağîr*, II, 110, (h. no: 868).

²⁶⁶ İbn Hibbân, *a.g.e.*, XV, 319.

²⁶⁷ Buhârî, *Sahîh*, Salât, 32, (I, 105); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru’l-Kur’ân, 2, (V, 206-207); İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmetu’s-Salât ve Sünnetihi, 56, (I, 322); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 36; Dârimî, *es-Sünen*, Menâsik, 33, (I, 375); İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 319, (h. no: 6896); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XII, 400, (h. no: 13475).

²⁶⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 207.

nerede” der. Kadın: “Avlanmaya gitti” der. İsmail (a.s.) Harem’den çıkıyor ve avlanıyordu. İbrahim kadına: “Yanında bir yiyecek var mı” der. Kadın: “Yanımda yiyecek hiç birşey yok” diye cevap verir. İbrahim ona geçimlerini sorar. “Biz darlık ve sıkıntı içindeyiz” der. İbrahim’e şikâyet eder. İbrahim kadına: “Eşin geldiğinde ona selamımı ve şu sözümü söyle: Kapısının eşliğini değiştirsin.” İbrahim gider. İsmail gelir. Babasının kokusunu alır. Hanımına: “Sana biri geldi mi” diye sorar. Hanımı: “Evet insanların en güzel yüzlüsü ve en güzel kokulusu bir yaşlı geldi. Bana şöyle şöyle dedi. Ben de ona şöyle şöyle cevap verdim. Başını yıkadım bu ayaklarının yeridir” der. İsmail: “O İbrahim Peygamber benim babamdır. Sen de kapının eşigisin bana seninle birlikte yaşamamamı emretti” der. **(I/147-148).**

Bu hadisi Buhârî şu senedle rivâyet etmiştir: Abdullah b. Muhammed ← Ebû Âmir Abdulmelik b. Amr ← İbrâhim b. Nâfi’ ← Kesîr b. Kesîr ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs:...²⁶⁹

Taberî de Bakara/125. âyetinin tefsiri sadedinde bu hadisi rivâyet etmiştir.²⁷⁰

Hadis kaynaklarımızın birinci sırasında yer alan Buhârî’nin bu hadisi nakletmesi gerek sened ve gerekse metni aleyhinde bir değerlendirmenin olmaması nedeniyle biz *sahîh* olarak değerlendirdik.

52. Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs (r.a.)’tan rivâyet edilmiştir ki: Sonra İbrahim yine bir müddet (Allah’ın dilediği kadar) daha oğlundan ve ailesinden uzakta yaşadı. Ondandır Mekke’ye geldi. O sırada İsmail zezemin yakınında büyük bir ağaç altında ok yapıyordu. (İbrahim) Onu görünce kalkar ve baba ile oğulun yaptığı gibi kucaklaşırlar. Sonra: “Ey İsmail Allah Teâla senin beni kendisine tayin etmeni emretti” der. O: “Seni ona tayin ediyorum” der. İbrahim: “Allah işte burada bir ev yapmamı emretti” der. Burada evin temellerini yükseltmeye başlar. İsmail taş getirmeye, İbrahim bina yapmaya başlar. Bina yükselince (İsmail) bu taşı (*Haceru’l-Esved*) getirir oraya koyar. İbrahim makam taşına basar. Bu şekilde o yapar, İsmail de ona taş getirir. O ikisi **“Rabbimiz bizden kabul et. Sen duyan ve bilensin”** (Bakara/127) derler. Haberde rûkun ve makam; cennet yakutlarından iki yakuttur. Eğer ona müşriklerin elleri değmemiş olsaydı doğu ile batı arasını aydınlatırdı diye yer alır. **(I/148).**

Begavî’nin doğrudan Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs’tan rivâyet ettiği bu hadisi Buhârî bir önceki hadisle birlikte rivâyet etmiştir.²⁷¹

²⁶⁹ Buhârî, *Sahîh*, Enbiyâ, 9, (IV, 115-116).

²⁷⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 20.

Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Hâkim ve Beyhakî ise İbn Abbâs'tan sadece şu kısmı rivâyet etmişlerdir:

Eğer ona müşriklerin elleri değmemiş olsaydı, eğer ona müşriklerin elleri değmemiş olsaydı.²⁷²

Tirmizî bu hadisin *garib* olduğunu belirtmiştir.²⁷³

Buhârî'nin rivâyet etmesi, önceki hadisle muhteva bakımından aynı olması nedeniyle bu hadis hakkında da aynı kanaatimizi belirterek, *sahîh*'tir diyoruz.

“Rabbimiz! Soyumuz içinden, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi çıkar...” (Bakara/129).

53. Seyyîd Ebu'l-Kâsım Ali b. Musa el-Müsevî ← Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Abbâs el-Belhî ← el-İmâm Ebû Süleyman Hamid b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâbî ← Muhammed b. el-Mekkî ← İshâk b. İbrahim ← İbn Ebî İbn Vehb ← Ümmî ← Muâviye b. Sâlih ← Saîd b. Süveyd ← Abdu'l-A'lâ b. Hilâl es-Sülemî ← İrbâd b. Sâriye'nin rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Benim Allah katında peygamberlerin sonuncusu olduğum yazılmıştır. Âdem ise yaratılışında tartışmacıdır. Size durumunun öncesini haber vereceğim, ben İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi ve annemin rüyasıym ki beni doğurduğunda gördü. Ondan bir nur çıkmış Şam'ın saraylarını aydınlatmıştır.” (I/151).

Bakara/129. âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî, Hâkim ve Begavî, İrbâd b. Sâriye'den rivâyet etmişlerdir.²⁷⁴

Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadisin devamında şu bölüm mevcuttur:

*“Peygamberlerin anneleride böyle (rüyalar) görürdü. Allah'ın selamı üzerlerine olsun.”*²⁷⁵

Ayrıca Buhârî (*Târîhu'l-Kebîr* adlı eserinde)'de hadis hakkında kısaca bilgi vermiştir.²⁷⁶

²⁷¹ Buhârî, *Sahîh*, Enbiyâ, 9, (IV, 116).

²⁷² Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 49, (III, 226); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 213; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 24, (h. no: 3710); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, I, 626, (h. no: 1677); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 122, (h. no: 9229); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 175, (h. no: 1628).

²⁷³ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 226.

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 128; İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIV, 313, (h. no: 6404); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr* XVIII, 253, (h. no: 631); Hâkim, *a.g.e.*, II, 656, (h. no: 4175); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII, 207.

²⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 128.

²⁷⁶ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, VI, 68.

Hâkim, hadisin *sahîh* olduğunu söylemiş,²⁷⁷ muhakkik Şuayb Arnaûd bu hadisin *sahîh* olduğunu, Saîd b. Süveyd adlı râvî dışındaki ricalinin *sika* olduğunu, bu râvinin de asıl isminin Kelbî olduğunu ve Şâm ehlinden olup onun hakkında *cerh* ve *ta'dîl* yapılmadığını, ayrıca Bezzâr'ın da onun Şâmlı olduğunu ve hakkında bir şey söylenmediğini belirtmiştir.²⁷⁸

Mezkûr hadisin *Kutub-i Tis'a*'da rivâyet edilmesi, Hâkim ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un sıhhati hakkındaki olumlu kanaatleri nedeniyle biz hadisi *sahîh* olarak değerlendirdik.

54. “Kendini bilen Rabbini bilir.” (I/153).

Begavî'den gelen bu rivâyet hakkında Aliyyu'l-Kârî, Kâvukçî (1305/1888), Aclunî ve Sağânî (650/1252), İbn Teymiyye'nin böyle bir hadisin olmadığını, *mevzu* olduğunu söylediğini belirtmişlerdir.²⁷⁹

Ayrıca Sem'ânî, bu hadisin *merfû* olduğunu bilmiyoruz; Nevevî de bu söz Nebî (s.a.s.)'ye ait değildir ama manası doğru bir sözdür demişlerdir.²⁸⁰

Yaptığımız araştırmalardan çıkardığımız sonuç, bu hadisin *mevzu* (uydurma) olduğudur.

“İbrahim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya'kub da oğullarına: Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O'na teslim olmuş Mü'minler olarak can verin! (dediler).” (Bakara/132).

55. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Şürayh ← Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz el-Begavî ← Ali b. Ca'd ← Ebû Ca'fer er-Râzî ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet edilmiştir ki: Allah Rasûlü (s.a.s.)'nü ölümünden üç gün önce duydum şöyle diyordu:

“Sizden biri ancak Allah (c.c.)'a hüsnü zan ederek ölsün.” (I/154).

Yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.²⁸¹

²⁷⁷ Hâkim, *a.g.e.*, II, 656, (h. no: 4175).

²⁷⁸ İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 313.

²⁷⁹ Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzu'a*, s, 337, (h. no: 506); Kâvukçî, *el-Lu'lu'ul Marsû*, s, 191, (h. no: 594); Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 312; Sağânî, *el-Mevzûât*, s, 35, (h. no: 28).

²⁸⁰ Aliyyu'l-Kârî, *a.g.e.*, I, 351, (h. no: 504).

²⁸¹ Müslim, *Sahîh*, Cennet ve Sifatu Na'imihâ, 82, (2877), (III, 2206); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 293; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 330, (h. no: 1888); Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, *el-Müsned*,

Muhakkik Hüseyin Selîm Esed, bu hadisin *sahîh* olduğunu söylemiş,²⁸² Şuayb Arnaûd da bu hadisin Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.²⁸³

Hadisin *Kutub-i Sitte*'de geçmesi, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân gibi meşhur muhaddislerce de *tahrîç* edilmesi ve muhakkiklerin *sahîh* olarak değerlendirmeleri nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

56. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebû Yemân ← Şuayb ← Ebu'z-Zinâd ← A'rac ← Ebû Hureyre'den yapılan rivâyette Allah Rasûlü:

“*Kişinin amcası babasının yarısı gibidir.*” (I/154).

Bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Hâkim, Beyhakî ve Begavî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.²⁸⁴

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiş;²⁸⁵ muhakkik Şuayb Arnaûd, hadisin isnadının Müslim'in şartlarına göre *sahîh*, ricalinin *sika* olduğunu belirtmiştir.²⁸⁶

Hz. Peygamberin amcası Hz. Abbâs hakkında söylediği bu hadisi, Müslim, Ebû Dâvud ve yukarıda ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un sıhhati hakkındaki kanaatlerine binaen bizce bu hadis *sahîh*'tir. *İhticâc* olunabilir.

57. Hz. Peygamber amcası Abbâs için:

“*Babamı bana geri verin. Ben, Benî-Sakîf kabilesinin Urve b. Mes'ûd'a yaptığının aynısını, Kureyş'in babama (Amcası Abbas) yapacağından korkuyorum.*” (I/154-155).

Begavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu hadisi İbn Ebî Şeybe, İkrime'den *mürsel* olarak şu senedle rivâyet etmiştir: Süleyman b. Harb ← Hammâd b. Zeyd ← Eyyûb ← İkrime:... O, bu hadisi bir önceki hadisle birlikte *tahrîç* etmiş ve bütün

IV, 192, (h. no: 2290); İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 403, (h. no: 636); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, III, 529, (h. no: 6567); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 372.

²⁸² Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, IV, 192.

²⁸³ İbn Hibbân, *a.g.e.*, II, 403.

²⁸⁴ Müslim, *Sahîh*, Zekât, 11, (983), (I, 676-677); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 22, (II, 275); Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkib, 28, (V, 653); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 94; II, 322; IV, 165; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 382, (h. no: 32211-32212); *el-Müsned*, II, 395, (h. no: 918), Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, I, 414, (h. no: 545); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XV, 526, (h. no: 7050); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, X, 72, (h. no: 9985); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 299, (h. no: 1000); VIII, 28, (h. no: 7862); Dârekutnî, *Sünen*, III, 30, (h. no: 2007); Hâkim, *a.g.e.*, III, 375, (h. no: 5432); Beyhakî, *a.g.e.*, IV, 187, (h. no: 7367); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 33.

²⁸⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 653.

²⁸⁶ İbn Hibbân, *a.g.e.*, XV, 526.

râvilerinin *sika* olduğunu söylemiştir. Ancak *mürsel*²⁸⁷ hadislerin hadisçiler tarafından zayıf sayıldığını belirtmiş.²⁸⁸

Hadisin *Kutub-i Sitte*'de geçmemesi ve senedindeki râvi kopukluğundan dolayı kanaatimizce zayıftır.

“Biz Allah’a ve bize indirilene; keza İbrahim, İsmail, İshak, Ya’kub ve torunlarına indirilenlere; yine Musa ve İsa’ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rableri tarafından gönderilenlere inandık.” (Bakara/136).

58. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Muhammed b. Beşşâr ← Osman b. Ömer ← Ali b. el-Mübârek ← Yahyâ b. Ebî Kesîr ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre'den gelen rivâyette; Ehli Kitab Tevrat-ı İbranice okur ve mülûmanlar için arapça tefsir ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Ehli kitabı ne tasdik ediniz ne de yalanlayınız, Allah’a iman ettik deyiniz” buyurdu. (I/156).

Bakara/136. âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, İbn Hibbân, Beyhâkî ve Begavî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.²⁸⁹

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *Kaviyy*²⁹⁰ ricalinin *sikâ* olduğunu belirtmiştir.²⁹¹

Buhârî, İbn Hibbân ve Beyhâkî gibi hadis alanında meşhur olmuş muhaddislerin rivâyet etmesi, Şuayb Arnaûd'un sıhhati hakkındaki olumlu görüşü nedeniyle biz hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık.” (Bakara/143).

59. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Ma'ser İbrahim b. Muhammed b. Hüseyin el-Verrâk ← Ebû Abdillâh Muhammed b. Zekerîyyâ b. Yahyâ ← Ebu's-Salt

²⁸⁷ *Mürsel hadis*: Tâbiûn neslinden birinin doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği hadis. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 213.

²⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, VII, 400, (h. no: 36902).

²⁸⁹ Buhârî, *Sahîh*, İ'tisâm, 25, (VIII, 160); İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 152, (h. no: 6257); Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 274, (h. no: 20615); *es-Süneni's-Sagîr*, IV, 152, (h. no: 3306); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, I, 269.

²⁹⁰ *Kaviyy*: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ait olma ihtimali, olmama ihtimalinden daha çok olan hadis. Sahîh ve hasen hadis yerinede kullanılan bir sigadır. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 148.

²⁹¹ İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIV, 152.

← Hammâd b. Zeyd ← Ali b. Zeyd ← Ebû Nadr ← Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.): “Bir gün Allah Rasûlü (s.a.s.) ikinci namazından sonra aramızda kaldı. Kıyamete kadar olacak şeylerden bildirmediği hiçbir şey bırakmadı. (her şeyi anlattı). Bunu makamında anlattı. Hatta güneş hurma ağaçlarının ve duvarların üzerine indi.” (Neredeyse battı batacağı) Şöyle buyurdu:

“Sizin bu gününüzde kalanı kadar dünyanın da ömrü ancak kalmıştır. Dikkat edin bu ümmet yetmiş ümmet olarak ölecektir. Bu yetmişinci ümmet Allah Teâla'ya karşı en şerefli, en hayırlı ve en sonuncusudur.” (I/159).

Müellifin Bakara/143. âyetini tefsir ederken naklettiği bu hadisi iki bölüm halinde tespit edebildik. Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî ve Hâkim, Ebû Saîd el-Hudrî'den sadece şu bölümü rivâyet etmişlerdir: “Sizin bu gününüzde kalanı kadar dünyanın da ömrü ancak kalmıştır.”²⁹²

İbn Mâce, Behz b. Hâkim'den ‘*munkati*’²⁹³ olarak rivâyet etmiştir.²⁹⁴

Müslim, Ebû Saîd el-Hudrî'nin yerine Huzeyfe'den aynı sözleri rivâyet etmiş ama hadisi almamıştır.²⁹⁵

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.²⁹⁶

Hadisin şu bölümünü ise Ahmed b. Hanbel, Dârimî ve Taberânî şöyle *tahrîc* etmişlerdir, “Dikkat edin bu ümmet yetmiş ümmet olarak ölecektir. Siz, Allah Teâla'ya karşı en şerefli ve en hayırlı olacaksınız.”²⁹⁷

İbn Ebî Hâtim, Ebu's-Salt adlı râvinin asıl isminin Abdusselâm b. Sâlih el-Herevî olduğunu ve zayıf birisi olduğunu söylemiştir.²⁹⁸

Bu hadis farklı yollardan rivâyet edilerek birbirini desteklediği için ve Tirmizî'nin hadisin sıhhati hakkındaki görüşüne katılarak *sahîh* olduğuna inanıyoruz. Fakat biz Begavî'nin hadisçiliğini değerlendirdiğimiz için onun rivâyet ettiği bu hadis senedindeki Ebu's-Salt adlı râviden dolayı *zayıf*tır.

²⁹² Tirmizî, *es-Sünen*, Fiten, 26, (IV, 483); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 61; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 614; Hâkim, *a.g.e.*, IV, 551, (h. no: 8543).

²⁹³ *Münkati Hadis*: Senesinde peş peşe olmayarak iki veya sahâbeden sonra bir râvisi atlanmış, eksik olan ya da mübhem olarak zikredilmiş bulunan hadis. 2. Nasıl olursa olsun, senesinde bir veya birkaç râvisi atlanmış, eksik olan hadis. Bu tür hadisler zayıf hadislerdendir. Aydın, *a.g.e.*, s. 209.

²⁹⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, Zühd, 34, (II, 1433).

²⁹⁵ Müslim, *Sahîh*, Fiten ve Eşrâtu's-Sâ'a, 22, (2891), (III, 2216).

²⁹⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 484.

²⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, III; Dârimî, *es-Sünen*, Rikâk, 47, (II, 619); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XIX, 424, (h. no:1030).

²⁹⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 48.

60. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail (Buhârî) ← İshâk b. Mensûr ← Ebû Esam ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Saîd el-Hadrî'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet gününde Nuh (a.s.) getirilir.” Ona:

“Tebliğ ettin mi” denir.

“Evet! Tebliğ ettim Ya Rabbi” der. Bunun ardından Nuh'un ümmetine:

“Size tebliğ etti mi” denilecek. Ümmeti:

“Bizi âhîret azabından korkutan bir nezir (uyarıcı) gelmedi” derler. Sonra da Nûh'a:

“Senin Şahidin var mı” denilecek. Nuh, (a.s.):

“Hz. Muhammed ve ümmeti şahidimdir” der. Allah Rasûlü (s.a.s.) ümmetine:

“Size geldi siz şahidsiniz” der. Sonra; **“Böylece sizi insanlara karşı şahidler olmanız ve Peygamberin de size şahid olması için orta bir ümmet kıldık”** âyetini okudu. (Bakara/143). (I/159-160).

Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen bu hadisi Buhârî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Begavî rivâyet etmişlerdir.²⁹⁹

İbn Mâce de hadisi Ebû Saîd el-Hudrî'den “...kıyamet günü Nuh'la gelir...” yerine “Bir Nebî beraberinde iki adamla gelir, bir Nebî beraberinde üç adamla gelir, bazen bundan fazla bazen bundan az...” şeklinde rivâyet etmiştir.³⁰⁰

Muhakkik Şuayb Arnaûd, Şeyhayn'ın şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.³⁰¹

Buhârî ve yukarıda ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd'un hadisin senedi hakkındaki yorumunu gözönünde bulundurduğumuzda bize göre bu hadis *sahîh*'tir.

61. Yahudilerden Huyeyy b. Ahtab ve arkadaşları Müslümanlara şöyle dediler:

“Sizin namazın durumu nasıl olur. Eğer (kıble) *Beytü'l-Makdis*'e doğruysa, siz yönünüzü ondan çevirdiniz. Eğer yanlışsa, siz şimdiye kadar böyle Allah'a yaklaşıyordunuz. Bu şekilde sizden ölenler dalalettedir” dediler. Müslümanlar: “Hidâyet Allah'ın bize emrettiği, delalet ise Allah'ın bizi sakındırdığıdır” dediler. Onlar:

²⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, İ'tisâm, 19, (VIII, 156); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 32; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 397, (h. no: 6477); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XV, 141.

³⁰⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, Zühd, 34, (II, 1432).

³⁰¹ İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 397.

“Kâbe’ye dönmeden önce, bizim kibledeyken ölen Müslümanlara ne dersiniz” Hz. Peygamber (s.a.s.) (namazda) Kâbe’ye yönelmeye başlayınca; Neccar oğullarından Es’at b. Zürâre ve Beni-Seleme oğullarından Berâ b. Ma’rûr bu ikisi ve başka sahabiler Peygamber (s.a.s.)’e giderek:

“Ya Rasûlallah gerçekten Allah seni İbrâhim (a.s.)’in kiblesine yöneltmişken, (şimdi içimizden daha önce) Beytü’l-Makdis’e doğru namaz kılarken vefat etmiş olan kardeşlerimizin hali ne olacaktır” dediler. Bunun üzerine yüce Allah: **“Allah, sizin imanınızı (daha önce kılmış olduğunuz namazlarınızı) boşa çıkarıcı değildir.”** (Bakara/143). âyetini nazil buyurdu. (I/160).

Bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Hakîm, İbn Abbâs’tan sadece şu kısmı rivâyet etmişlerdir: “Ya Rasûlallah gerçekten Allah seni İbrâhim (a.s.)’in kiblesine yöneltmişken, (şimdi içimizden daha önce) Beytü’l-Makdis’e doğru namaz kılarken vefat etmiş olan kardeşlerimizin hali ne olacaktır” dediler. Bunun üzerine yüce Allah: **“Allah, sizin imanınızı (daha önce kılmış olduğunuz namazlarınızı) boşa çıkarıcı değildir.”** (Bakara/143). âyetini nazil buyurdu.³⁰²

Begavî’nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi Ebû Dâvud, şu senedle rivâyet etmiştir: Muhammed b. Süleyman el-Enbârî- Osman b. Ebî Şeybe el-Meinî ← Vekî’ ← Süfyân ← Simâk ← İkrime ← İbn Abbâs:...

Tirmizî ise hadisi şu senedle rivâyet etmiş: Hennâd ← Ebû Ammâr ← Vekî’ ← İsrâîl ← Simâk ← İkrime ← İbn Abbâs:... O, hadisin *hasen sahih* olduğunu belirtmiştir.³⁰³

Hâkim, bu hadisin isnadının *sahih* olduğunu fakat Şeyhayn’ın *tahrîç* etmediklerini söylemiş; Elbânî de hadisin *sahih* olduğunu belirtmiştir.³⁰⁴

Ebû Dâvud, Tirmizî, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel gibi *Kutub-i Tis’a* müelliflerinin bu hadisi rivâyet etmesi, Tirmizî, Hâkim ve muhakkik Elbânî’nin sıhhatinde aynı kanaatte olmaları nedeniyle biz *sahih* olarak değerlendirdik.

62. Mücâhid: (Hz. Peygamber) Kiblenin değişmesini çok istiyordu. Çünkü Yahudiler şöyle diyorlardı: “Muhammed bize muhalefet ediyor ama bizim kiblemize yöneliyor.” Peygamberimiz (s.a.s.) Cibrîl (a.s.)’e:

³⁰² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Sünnet, 15, (V, 60); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru’l-Kur’ân, 2, (V, 208); Dârimî, *es-Sünen*, Salât, 30, (I, 225); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 295, 304, 347; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XI, 278 (h. no: 11729); Hâkim, *a.g.e.*, II, 295, (h. no: 3063).

³⁰³ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 208.

³⁰⁴ Hâkim, *a.g.e.*, II, 295; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, IV, 220, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

“Allah’ın beni Ka’be’ye yöneltmesini çok arzuluyorum. Çünkü benim atam İbrahim’in kiblesidir” dedi. Cibrîl:

“Ben de senin gibi bir kulum. Sen Rabbin katında kerimsin, ondan sen iste çünkü onun yanında yerin özeldir.” Cibrîl semaya yükseldi. Rasûlullah Cibrîl’in kible konusunda kendisinin sevineceği bir haberle döneceğini ümit ediyordu. Bunun üzerine Allah (c.c.) bu âyeti nazil buyurdu: **“Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz...”** (Bakara, 144). (I/60).

Bu âyetin tefsiri bağlamında Begavî’nin doğrudan Mücâhid’den rivâyet ettiği bu *kudsi* hadisi Vâhidî ve İbn Sa’d (230/844) da senedsiz olarak nakletmişlerdir.³⁰⁵

Mezkûr hadisin hadis kitaplarında geçmemesi, gerek sened ve gerekse metni hakkında da herhangi bir yorum tespit edemediğimizden dolayı sıhhati konusunda bir kanaat belirtemedik.

63. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← İshâk b. Nasr ← Abdurrazzâk ← İbn Cüreyc ← Atâ, İbn Abbâs’tan şöyle duyduğunu rivâyet etmiştir: Peygamber (s.a.s.) *Beyt’e* girdiğinde onun bütün köşelerinde dua etti. Çıkıncaya kadar namaz kılmadı çıktığında da *Kâbe*’nin önünde iki rekât namaz kıldı ve:

“*Bu kible dir*” buyurdu. (I/161-162).

Bu hadisi Buhârî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, İbn Abbâs’tan,³⁰⁶ Müslim, Ahmed b. Hanbel ve Abdurrezzâk ise Usâme b. Zeyd’den rivâyet etmişlerdir.³⁰⁷

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân gibi önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve birden fazla tarikten gelmesi nedeniyle biz *sahîh* olduğu ve *ihdicâc* olunabilir kanaatindeyiz.

64. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Amr b. Hâlid ← Züheyr ← Ebû İshâk ← Berâ: “Peygamber (s.a.s.) Medine’ye geldiğinde ecdadına uğrayan veya Ensârdan (onların) ahvalini soran ilk kimseydi. *Beytu’l-Makdis* yönüne doğru on altı veya on yedi ay namaz kıldı. Kiblenin *Kâbe* olmasını arzu ediyordu. *Kâbe*’ye doğru kıldığı ilk namaz ikinci namazı idi. Onunla beraber bir kavim de namaz kıldı. Birlikte namaz kılanlardan bir adam çıktı. Mescitte namaz kılanlara uğradı” Onlara:

³⁰⁵ Vâhidî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Mecîd*, I, 229; İbn Sa’d, *Tabakâtu’l-Kübrâ*, I, 241.

³⁰⁶ Buhârî, *Sahîh*, Salât, 31, (I, 104); İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 482, (h. no: 3208); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, II, 14, (h. no: 2229); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, II, 334.

³⁰⁷ Müslim, *Sahîh*, Hac, 395, (1330), (I, 968); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 201, 208; Abdurrazzâk, *el-Musannef*, V, 78, (h. no: 9056).

“Allah’ı şahid tutuyorum ki Peygamber (s.a.s.) ile birlikte Mekke yönüne doğru namaz kıldık” dedi. Bunun üzerine onlar *Beyt* yönüne oldukları gibi döndüler.” Yahudiler *Beytu ’l-Makdis*’e doğru namaz kılınmasını seviyorlardı. Çünkü o, ehli kitabın kiblesi idi. Peygamber yüzünü *Beyt* yönüne döndürünce onlar bunu inkar ettiler. Berâ hadisinde bunu şöyle bildirir:

“Bir takım insanlar değiştirilmesinden önceki kibleye doğru namaz kılmış olarak ölmüş ve onların durumu hakkında ne diyeceğimizi bilmiyorduk. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.” (Bakara, 143) **(I/162)**.

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, İbn Hibbân, Beyhakî, Taberânî ve Begavî, Berâ b. Âzib’den rivâyet etmişlerdir.³⁰⁸

Müslim ve Nesâî’nin rivayet ettiği hadis’te ”..on yedi ay...” kısmı yoktur.³⁰⁹

Hadis *muttefekun aleyh*’tir. İsmi geçen meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmiştir. Bu nedenle bizde hadisin *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

65. Mücâhid ve diğer bazıları demişlerdir ki: “Bu âyet (Bakara/144) indiğinde Rasûlullah (s.a.s.) *Benî-Seleme Mescid*’inde idi ashabıyla öğle namazının iki rekâtını kıldı, namaz içinde *Mîzâb*’a³¹⁰ yöneldi. Erkekler kadınların yerine, kadınlar da erkeklerin yerine geçti. Bu mescidin ismi *Kibleteyn Mescid*’i oldu.” Şöyle de söylenmiştir: “İki namaz arasında döndüler.” Kubâ ehline bu haber sabah namazında ulaştı. **(I/162)**.

Bu hadisi aynı lafızlarla tespit edemedik fakat Taberânî kible ile ilgili: “*Benî-Seleme Mescidi*” yerine: “Biz *Benî-Hâris*’te namaz kılıyorduk” cümlesini nakletmiştir.³¹¹ Yine o, aynı eserinin başka bir bölümünde Mücâhid’in şu sözünü de rivayet etmiştir: “Biz, *Benî-Hâris*’in mescidinde öğle veya akşam namazını kılıyorduk.”³¹²

³⁰⁸ Buhârî, *Sahîh*, İmân, 30, (I, 15); Müslim, *Sahîh*, Mesâcid ve Mevâdii’s-Salât, 11, (525), (I, 374); Nesâî, *es-Sünen*, Kible, 1, (II, 60-61); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 283; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, II, 91, (h. no: 755); İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 618, (h. no: 1716); Beyhakî, *es-Sünenü ’l-Kebîr*, II, 4, (h. no: 2191); *es-Süneni’s-Sağîr*, I, 136, (h. no: 346); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XI, 11285, (h. no: 11751); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, II, 2.

³⁰⁹ Müslim, *Sahîh*, Mesâcid ve Mevâdii’s-Salât, 11, (525), (I, 374); Nesâî, *es-Sünen*, Kible, 1, (II, 60-61).

³¹⁰ *Mîzâb-ı Kâbe*: (Altınoluk) Kâbe’nin Rûkn-i Şâmî ile Rûkn-i Garbî denilen köşeleri arasındaki kuzeybatı duvarının üstüne ve bu duvarın ortasına gelecek şekilde ve Kâbe damında biriken yağmur sularının akması için yerleştirilen Altınoluğa *Mîzâb-ı Kâbe* denir. Özel, Ahmet, “Altın oluk”, *DİA*, 2, 538.

³¹¹ Taberânî, *a.g.e.*, XXIV, 207, (h. no: 530).

³¹² Taberânî, *a.g.e.*, XXV, 43, (h. no: 829).

Zemahşerî’de: “Bedir harbinden iki ay sonra Rasûlullah (s.a.s.) *Benî-Seleme Mescid*’inde öğle namazının iki rekâtını kılarken namazda döndü ve *Mîzâb*’a yöneldi” kısmından sonra hadisin geri kalanını rivâyet etmiştir.³¹³

Hadisi hem muhaddis Taberânî’nin, hem de müfessir Zemahşerî’nin rivâyet etmesi ve aşağıdaki hadisin de bu haberi sıhhat yönünden desteklemesi nedeniyle biz *sahîh* olarak değerlendirdik.

66. Ebu’l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Ebû Ali Zâhir b. Ahmed el-Fakîh es-Serahsî ← Ebû İshâk İbrahim b. Abdissamed el-Hâşimî es-Sâmîrî ← Ebû Mus’ab ← İbn Ebî Bekr ez-Zührî ← Mâlik b. Enes ← Abdillâh b. Dînâr ← Abdullâh b. Ömer (r.a.) rivâyet etmiştir ki; İnsanlar Kubâ’da sabah namazını kılıyordu. Biri onlara geldi ve dedi ki:

“Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne gece Kur’ân indirilmiş ve Kâbe’ye dönülmesi emredilmiştir, ona dönün.” Cemaatin yüzleri Şam’a bakmaktaydı. Hemen Kâbe’ye doğru döndüler. (I/162).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Şâfiî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, Abdullâh b. Ömer (r.a.)’den rivâyet etmişlerdir.³¹⁴

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *Şeyhayn*’ın şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.³¹⁵

Hadisin Buhârî, Müslim ve ismi geçen önemli muhaddislerce rivâyet edilmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd’un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

“Ehl-i kitaba her türlü mucizeyi getirsen onlar yine de senin kiblene asla dönmezler...” (Bakara/145).

67. Ebû Osman Saîd b. İsmail ed-Dabbî ← Ebû Muhammed Abdulcebbâr b. Muhammed el-Cirâhî ← Ebu’l-Abbâs Muhammed b. Ahmed el-Mahbûbî –Ebû İsâ (Tirmizî) ← Hasan b. Bekr el-Mervezî ← Muallâ b. Mensûr ← Abdullâh b. Ca’fer el-Mahzûmî ← Osman el-Ahnesî ← Saîd el-Makburî ← Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Nebî (s.a.s.):

³¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 202.

³¹⁴ Buhârî, *Sahîh*, Salât, 32, (I, 105); Tefsîru’l-Kur’ân, 16; Müslim, *Sahîh*, Mesâcid ve Mevâdiu’s-Salât, 13, (526), (I, 375); Nesâî, *es-Sünen*, Salât, 22, (I, 243); Dârimî, *es-Sünen*, Salât, 30, (I, 225); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 113; Şâfiî, *el-Müsned*, I, 224; İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 616, (h. no: 1715), Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, II, 3, (h. no: 2189); II, 17, (h. no: 2239); *es-Süneni’s-Sağîr*, I, 136, (h. no: 345); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, II, 323-324.

³¹⁵ İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 616.

“Kible doğu ile batı arasındadır” buyurmuştur. **(I/ 163).**

Yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi Timizî, Nesâî, İbn Mâce ve Taberânî, Ebû Hureyre'den; İmam Mâlik ve İbn Ebî Şeybe, Hz. Ömer'den; Dârekutnî, Hâkim ve Beyhakî ise Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmişlerdir.³¹⁶

Timizî hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiş,³¹⁷ Hâkim de hadisin *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.³¹⁸

Hadisin *Kutub-i Sitte*'de geçmesi, en az üç farklı tarikten gelmesi, Tirmizî ve Hâkim'in, sıhhatinde aynı kanaatte olmaları nedeniyle bize göre *sahîh*'tir.

“Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, nankörlük etmeyin!” (Bakara/152).

68. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ömer b. Hafs ← o da babasından ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiğine göre Nebî (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Allah-u Teâla buyurur ki! Ben kulumun beni zannettiği gibiyim. Beni andığında onunla birlikteyim. Eğer beni kendinde zikrederse ben de onu kendimde zikrederim. Eğer beni bir topluluk içinde zikrederse ben de onu daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim. Eğer bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zirâ' yaklaşırım, bana bir zirâ' yaklaşırsa ona bir kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak varırım.” **(I/167).**

Bakara/152. âyetinin tefsiri sadedindeki bu *kudsi* hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Begavî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.³¹⁹

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.³²⁰

³¹⁶ Timizî, *Sünen*, Salât, 139, (I, 171); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 43, (IV, 172); İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmetu's-Salât, 56, (I, 323); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 241 (h. no: 790); III, 201 (h. no: 2924); IX, 67, (h. no: 9140); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kible, 8, (I, 196); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 140 (h. no: 7431); Dârekutnî, *Sünen*, II, 5, (h. no: 1060); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, I, 323, (h. no: 741); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, II, 14, (h. no: 2230).

³¹⁷ Timizî, *Sünen*, I, 171.

³¹⁸ Hâkim, *a.g.e.*, I, 323.

³¹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Tevhîd, 15, (VIII, 171); Müslim, *Sahîh*, Zikr ve duâ, 2, (2675), (III, 2061); Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 131, (V, 581); İbn Mâce, *es-Sünen*, Edeb, 58, (II, 1255-56); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 413; II, 524; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 93 (h. no: 811); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 273.

³²⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 581.

Hadis *muttefekun aleyh*'tir. Ayrıca yukarıdaki meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmiştir. Tirmizî'nin de kanaatini gözönünde bulundurarak hadisi *sahîh* olarak değerlendirdik. *İhticâc* edilebilir.

69. el-İmâm Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Kâdî ← Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe el-Kuşmîhenî ← Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sirâc et-Tahhân ← Ebû Ahmed Muhammed b. Kurayş b. Süleyman ← Ebû Abdilmelik ed-Dimeşkî ← Süleyman b. Abdirrahman ← Münzir b. Ziyâd ← Sahr b. Cüveyriye ← Hasan ← Enes (r.a.)'den yapılan rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurdu ki:

“Allah Teâla şöyle buyurur: Ey Ademoğlu beni kendi nefsinde zikredersen ben de seni kendi nefsimde zikrederim. Beni bir topluluk içinde zikredersen ben daha hayırlı topluluk içinde seni zikrederim. Bana bir karış yaklaşırsan sana bir zirâ' yaklaşırım. Bana bir zirâ' yaklaşırsan sana bir kulaç yaklaşırım. Bana yürürsen ben sana koşarım. Bana koşarsan ben sana daha hızlı koşarım. Benden istersen sana veririm. İstemezsen kızarım.” (I/167).

Bu *kudsi* hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve İbn Hibbân, Ebû Hureyre'den; İbn Mâcê ve Taberânî, Ebû Zerr'den; Ahmed b. Hanbel ise Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir.³²¹

Begavî'nin rivâyet ettiği şu bölümü, onların hiç biri nakletmemiştir: *“...Benden istersen sana veririm. İstemezsen kızarım.”*

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.³²²

Küçük farklılıklarla beraber bir önceki hadisle aynı anlamda olup birbirini desteklediğinden, ismi geçen meşhur muhaddislerce ve birden fazla tarikten de rivâyet edildiğinden dolayı hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

70. Abdulvâhid el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Reyyânî ← Humejd b. Zencûye ← Yahyâ b. Ubeydullah ← Evzâî ← İsmail b. Ubeydullah ← Ebu'd-Derdâ ← Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Allah Teâla şöyle buyurur: Beni andığında ve dudakları da o hal üzereyken ben kulumla beraberim.” (I/168).

³²¹ Buhârî, *Sahîh*, Tevhîd, 15, (VIII, 171); Müslim, *Sahîh*, Zikr ve Duâ, 2, (2675), (III, 2061); Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 131, (V, 581); İbn Hibbân, *a.g.e.*, II, 100, (h. no: 376); İbn Mâcê, *Edeb*, 58, (II, 1255-56); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, II, 200, (h. no: 1714); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 480, 509.

³²² Tirmizî, *es-Sünen*, V, 581.

Bu *kudsi* hadisi Buhârî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Taberânî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.³²³

Hadis kaynaklarımızın ilk sırasında yer alan Buhârî'nin ve yukarıda ismi geçen önemli muhaddislerin hadisi *tahrîç* etmesi nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

71. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Abdurrahman b. Şurayh ← Ebu'l-Kâsım el-Begavî ← Ali b. Ca'd ← İsmail b. Ayyâş ← Amr b. Kays es-Sekûnî ← Abdillâh b. Busri el-Mâzenî'den rivâyet edilmiştir ki bir bedevi Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne geldi:

“Ey Allah'ın Rasûlü amellerin hangisi daha faziletlidir” diye sordu. Buyurdu ki:
“*Lisanın Allah Teâlayı zikirden ıslak halde iken dünyadan ayrılmandır.*” (I/168).

Bu hadisi Tirmizî, İbn Hibbân ve Taberânî, Muâz b. Cebel'den ve “*Dünyadan ayrılmandır*” yerine “*ölmendir*” şeklinde rivâyet etmişlerdir.³²⁴

Tirmizî, hadisin bu vecihle *hasen garib* olduğunu belirtmiştir.³²⁵

Şuayb Arnaûd, İbn Hibbân'ın rivâyet ettiği hadisin senedinde ismi geçen Velîd adlı râvinin *Müdelîs* olduğunu, geri kalan ricalinin ise *sikâ* olduğunu söylemiştir.³²⁶

Her ne kadar muahkkik Şuayb Arnaûd, Velîd adlı râvinin *Müdelîs* olduğunu söylese de, Begavî'nin senedinde böyle bir râvinin olmaması, Tirmizî'nin hadis için *hasen garibtir* demesi ve bu hadisi müelliflerimizin farklı yollarla rivâyet ederek sıhhatini güçlendirmesi nedeniyle bizde hadisin *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!” (Bakara/155).

72. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Sem'ân ← Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Abdilcebbâr er-Reyyânî ← Humejd b. Zencûye ← Hasan b. Musa ← Hammâd b. Seleme ← Ebû Sinân şöyle demiştir:

“Oğlum iki yaşında iken defnettim. Ebû Talha el-Havlanî kabrin kenarındaydı. Çıkmayı istediğimde elimi tuttu beni çıkardı” ve:

“Sana bir müjde vereyim mi” Bana Dahhâk, Urve'den, o da Ebû Musa el-Esrâ'dan anlattı ki Allah Rasûlü (s.a.s.):

³²³ Buhârî, *Sahîh*, Tevhîd, 43, (VIII, 208); İbn Mâce, *es-Sünen*, Edeb, 53, (II, 1246); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 540; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 97 (h. no: 815); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 363, (h. no: 6621).

³²⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 4, (V, 458); İbn Hibbân, *a.g.e.*, III, 99-100, (h. no: 818); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 93, (h. no: 208, 212).

³²⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 458.

³²⁶ İbn Hibbân, *a.g.e.*, III, 99-100.

“Kulun bir çocuğu öldüğünde Allah Meleklerine kulumun çocuğunun canını mı aldınız” buyurur. Onlar:

“Evet” derler.

“Gönlünün meyvesini mi aldınız” buyurur. Onlar:

“Evet” derler.

“Kulum ne dedi” buyurur.

“Biz O’na döneceğiz dedi ve sana hamdetti” derler.

“Öyleyse cennette ona bir ev yapın ve adını hamd evi koyun” buyurur, diye haber verdi.” (I/169).

Bakara/155. âyetinin tefsiri sadedindeki bu *kudsi* hadisi Tirmizî, İbn Hibbân ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.³²⁷ Ahmed b. Hanbel, Mervezî (181/797) ve Ebû Dâvud et-Tayâlisî de hadisi benzer lafızlarla rivayet etmişlerdir.³²⁸

Tirmizî, hadisin *hasen garib* olup, Ebû Sinân adlı râvinin esas isminin, Îsâ b. Sinân olduğunu söylemiştir.³²⁹ Mizzî, Ebû Sinân adlı râvinin esas isminin Îsâ b. Sinân olduğunu, onun hakkında da İbn Hibbân’ın *sika* biridir dediğini yazmıştır.³³⁰

Hadis *Kutub-i Sitte*’de geçmektedir. Ayrıca sıhhatinde bir sorun tespit edemedik. Bu nedenle bizde hadisin *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

73. Abdolvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Sem’ân ← Ebû Ca’fer er-Reyyânî ← Humeyd b. Zencûye ← Muhâdir b. Mûra’ ← Sa’d b. Sa’d ← Ömer b. Kesîr b. Efleh ← Ümmü Seleme’nin mevlâsı ← Nebî (s.a.s.)’in zevcesi Ümmü Seleme (r.anha) rivâyet etmiştir ki; Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyururken işittim:

“Kulun başına bir musibet geldiğinde **“Biz Allah içiniz ve ona döneceğiz.”** (Bakara/156). Allah’ım başıma gelen musibette beni mükâfatlandır. Ondan geriye bana hayır bırak diye dua ettiğinde Allah onu mükâfatlandırır.”

Ümmü Seleme (r.anha): “Ebû Seleme öldüğünde Allah bana kuvvet verdi. Şöyle dua ettim: Allah’ım başıma gelenden bana bir ecir ver. Ondan bana bir hayır çıkar. Bunun üzerine de Allah, karşıma Rasûlü (s.a.s.)’nü çıkardı der.” (I/169-170).

³²⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, Cenâiz, 36, (III, 341); İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 210, (h. no: 2948); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, V, 456.

³²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 415; Mervezî, *Zühed ve’r-Rikâk*, II, 27; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, I, 409, (h. no: 510).

³²⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 341.

³³⁰ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, XXXIII, 442.

Bu hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Mizzî ve Begavî, Ümmü Seleme (r.anha)'den *tahrîç* etmişlerdir.³³¹ Ebû Dâvud et-Tayâlisî'de hadisi benzer lafızlarla rivayet etmiştir.³³²

Hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel ve yukarıda ismi geçen bazı meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

“Biz Allah içiniz ve ona döneceğiz.” (Bakara/156).

74. Hz. Ömer (r.a.): “Şunlar ne güzel iki denk ve ne güzel ilavedir. (Musibet ve Müslümanın sabir etmesi).” (I/170).

Yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında nakledilen Hz. Ömer'in bu sözünü Buhârî, Beyhâkî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.³³³

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu haberi, Hâkim şu senedle rivâyet etmiştir: Ali b. İsa el-Hîrî ← Müsedded b. Kattan ← Osman b. Ebî Şeybe ← Cerîr ← Mensûr ← Mücâhid ← Saîd b. el-Müseyyib ← Hz. Ömer (r.a.):... O, hadisin *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.³³⁴

Hadis kaynaklarımızın ilk sırasında yer alan Buhârî'nin rivâyet etmesi, Hâkim'in *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de hadisin *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

75. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Ebû Ali Zâhir b. Ahmed es-Serahsî ← Ebû İshâk İbrahim b. Abdissamed el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Muhammed b. Abdillâh b. Abdirrahman b. Ebî Sa'sâ' ← Ebu'l-Hubâb Saîd b. Yesâr ← Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Allah bir kimse için hayır istediğinde ona musibet verir.” (I/170).

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi Buhârî, Mâlik b.Enes, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Begavî rivâyet etmişlerdir.³³⁵

³³¹ Müslim, *Sahîh*, Cenâiz, 4, (918), (I, 632); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 309, 321; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIII, 306, (h. no: 692); Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXIV, 447; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 293-294.

³³² Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, II, 686, (h. no: 1446).

³³³ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 43, (II, 84); Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 108, (h. no: 7126); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, II, 296, (h. no: 3068).

³³⁴ Hâkim, *a.y.*

³³⁵ Buhârî, *Sahîh*, Merdâ, I, (VII, 3); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Ayn, 7, (II, 941); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 235; İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 168, (h. no: 2907); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 232.

Muhakkik Şuayb Arnaûd, Buhârî'nin şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.³³⁶

Mezkûr hadisi Buhârî ve yukarıdaki önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bize göre de *sahih*'tir. *İhticâc* olunabilir.

76. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Abdullah b. Muhammed ← Abdulmelik b. Amr ← Züheyr b. Muhammed ← Muhammed b. Amr b. Helheleh ← Atâ b. Yesâr ← Ebû Saîd el-Hudrî ← Ebû Hureyre rivâyet etmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurdu ki:

“Müslümana hiçbir hastalık isabet etmiş olmasın ki isterse bir illet, bir üzüntü, bir sıkıntı, bir acı, bir gam, hatta öyle ki diken bile batmış olsun. Ancak Allah onları hatalarına keffaret kılar.” (I/170).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, İbn Hibbân ve Begavî rivâyet etmişlerdir.³³⁷

Muhakkik Şuayb Arnaûd *Şeyhayn*'in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.³³⁸

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, yukarıda ismi geçen önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

77. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Reyyânî ← Humeyd b. Zencûye ← Muhammed b. Abîd ← Muhammed b. Amr ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne cinlerin rahatsızlık vererek hastalandırdıkları bir kadın geldi ve dedi ki: “Ey Allah'ın Rasûlü, bana şifa vermesi için Allah'a dua et.” Rasûlullah buyurdular ki:

“Dilersen, Allah'a sana şifa vermesi için dua edeyim. Dilersen sabret ki sana hesap (ahirette) olmasın.” Kadın da:

“Öyleyse sabredeyim, bana hesap olmasın” dedi. (I/171).

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Bezzâr (292/904), İbn Hibbân, Hâkim, Heysemî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.³³⁹

³³⁶ İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 168.

³³⁷ Buhârî, *Sahîh*, Merdâ, 1, (VII, 2); Müslim, *Sahîh*, Birr ve's-Sılâ ve'l-Âdâb, 52, (2573), (III, 1992-1993); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 19, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, II, 433, (h. no: 1237); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 166, (h. no: 2905); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 233.

³³⁸ Hibbân, *a.g.e.*, VII, 166.

Hâkim, bu hadisin Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu fakat *tahrîç* etmediğini belirtmiştir.³⁴⁰

Muhakkik Şuayb Arnaûd, Muhammed b. Amr dışında hadisin isnadının *hasen* olduğunu, adı geçen râvinin hadislerinin *sahîh* derecesine yükselmemiş olduğunu, geri kalan râvilerin *sika* olup *Şeyhayn*'in ricalinden olduklarını belirtmiştir.³⁴¹

Hadisin *Kutub-i Tis'a*'da geçmesi, yukarıdaki meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve Hâkim'in değerlendirmelerine de katılarak *sahîh* olduğu kanaatine vardık.

78. İmâm Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebû Saîd Halef b. Abdurrahman (b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed) b. Ebî Nizâr ← Ebû Mensûr Abbâs b. Fadl en-Nedravî ← Ahmed b. Necdet ← Yahyâ b. Abdilhamîd el-Himmânî ← Hammâd b. Zeyd ← Âsım b. Ebi'n-Necîd ← Mus'ab b. Sa'd ← Sa'd'dan rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne: İnsanlar içinde en şiddetli bela ve musibetlere kimlerin uğradığı soruldu. Buyurdu ki:

“Peygamberlerdir ve benzerleri benzerleridir. Allah kişiye dinine göre bela ve sıkıntı verir. Eğer onun dininde sertlik ve şiddet varsa bu kadarına bela verilir, imtihan edilir. İncelik ve yumuşaklık varsa ona yumuşak davranılır. Günahsız olarak yeryüzünde yürüyebilmesine kadar bu şekilde devam eder” buyurdu. **(I/171)**.

Bu hadisi Tirmizî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, İbn Hibbân, Hâkim ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.³⁴² Hadisi, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî de benzer lafızlarla rivâyet etmiştir.³⁴³

Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde 'Peygamberler'den sonra 'Salihler' kelimesi mevcuttur.³⁴⁴

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiş;³⁴⁵ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin *Müsned*'ini tahkik eden Hüseyin Selim Esed, hadisin isnadının *hasen* olduğunu belirtmiştir.³⁴⁶

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 441; Heysemî, *Keşfu'l-Estâr ez-Zevâidi'l-Bezzâr*, I, 367, (h. no: 772); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 170, (h. no: 2909); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, IV, 243, (h. no: 7511); Bezzâr, *el-Müsned*, XIV, 323, (h. no: 7980); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 236.

³⁴⁰ Hâkim, *a.g.e.* IV, 243.

³⁴¹ İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 170.

³⁴² Tirmizî, *es-Sünen*, Zühd, 57, (IV, 601-602); İbn Mâce, *es-Sünen*, Fiten, 23, (II, 1334); Dârimî, *es-Sünen*, Rikâk, 67, (I, 626); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 174, 180, 185; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, I, 174, (h. no: 212); İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 161, (h. no: 2901); Hâkim, *a.g.e.*, I, 100, (h. no: 121); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 244.

³⁴³ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, II, 143, (h. no: 830).

³⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 174, 180.

³⁴⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 602.

³⁴⁶ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, II, 143.

Muhakkik Şuayb Arnaûd bu hadisin isnadının *hasen* olduğunu, Âsım b. Behdelleh dışındaki râvilerin *sika* olup *Şeyhayn*'ın ricalinden olduklarını, adı geçen râvinin de *sadûk*³⁴⁷ olduğunu belirtmiştir.³⁴⁸

Hadisin Tirmizî, İbn Mâce, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel gibi meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi ve muhakkiklerin yukarıdaki değerlendirmelerini gözönünde bulundurduğumuzda *hasen sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

79. Abdolvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Reyyânî ← Humeyd b. Zencûye ← Abdullah b. Sâlih ← Leys ← Yezîd b. Ebî Habîb ← Saîd b. Sinân ← Enes b. Mâlik'ten gelen rivâyette, Nebî (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“Mükâfatın karşılığının büyüklüğü Allah katında belanın (imtihanın) büyüklüğü iledir. Allah bir kavmi sevdiğinde onlara bela ve sıkıntı verir. (Onları imtihan eder.) Bu duruma Razi olana rızası vardır. Hoşlanmayıp kızana hoşnutsuzluğu ve kızgınlığı vardır.” (I/171).

Enes b. Mâlik tarihiyle gelen bu hadisi Tirmizî, İbn Mâce ve Begavî rivâyet etmişlerdir.³⁴⁹

Tirmizî, hadisin bu vecihle *hasen garib* olduğunu söylemiştir.³⁵⁰

İbn Adî bu hadisin senesinde ismi geçen Saîd b. Sinân'ın ihtilafli biri olduğunu bu yüzden Ahmed b. Hanbel'in bu hadisi almadığını belirtmiştir.³⁵¹

Tirmizî'nin hadisi *hasen garib* olarak değerlendirmesi, İbn Adî'nin Saîd b. Sinân adlı râviyi ihtilafli görmesi nedeniyle hadisin sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

80. Ebû Hâmid Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ← Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hîrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ← Muhammed b. Yahyâ ← Yezîd b. Hârûn ← Muhammed b. Amr ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Allah'a kavuşuncaya kadar inanan erkek ve kadına canı, malı ve çocuğu hususunda bela ve imtihan vardır. Bu onun hataları sebebiyledir” buyurmuştur. **(I/171).**

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Hâkim ve Begavî rivâyet etmişlerdir.³⁵²

³⁴⁷ *Sadûk*: Zehebî ve Irâkî'ye göre Ta'dîlin üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 261.

³⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 159, (thk: Şuayb Arnaûd).

³⁴⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, Zühd, 57, (IV, 601); İbn Mâce, *es-Sünen*, Fiten, 23, (II, 1338); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 245.

³⁵⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 601.

³⁵¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, IV, 395.

İbn Ebî Şeybe'nin rivayet ettiği hadiste "...canı, malı ve çocuğu hususlarında..." kısmı yoktur.³⁵³

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahih* olduğunu belirtmiştir.³⁵⁴ Hüseyin Selîm Esed hadisin *hasen* olduğunu;³⁵⁵ Hâkim de Müslim'in hadisi *tahrîç* etmediğini ama onun şartlarına göre *sahih* olduğunu, buna kendisininde şahid olduğunu belirtmiştir.³⁵⁶

İbn Adî, Enes b. Mâlik tarikiyle gelen hadisi rivâyet etmiş, senedde ismi geçen Yahyâ b. Râşid el-Mâzinî el-Basrî hakkında; Nesâî'nin onu zayıflıkla itham ettiğini belirtmiştir.³⁵⁷

Ancak hadisin *Kutub-i Sitte*'de geçmesi ve en az iki farklı tarikten gelmesi, Begavî'nin rivâyet ettiği hadisin senedinde Yahyâ b. Râşid el-Mâzinî el-Basrî adlı râvinin olmaması, Tirmizî, Muhakkik Hüseyin Selîm Esed ve Hâkim'in hadisin sıhhati hakkındaki olumlu kanaatlerine istinaden bizde *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur. *İhticâc* olunabilir.

81. Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebu'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân ← Ebû (Ali) İsmail b. Muhammed es-Saffâr ← Ahmed b. Mansûr er-Rammâdî ← Abdurrazzâk ← Ma'mer ← Zührî ← İbn Müseyyeb ← Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurmuştur ki:

"Mü'minin misali ekinin hali gibidir. Rüzgar devamlı onu savurur. Mü'mine devamlı belâ isabet eder. Münâfiğin durumu ise pirinç bitkisinin durumu gibidir. Hasad edinceye kadar sert ve dümdüz durur." (I/172).

Ebû Hureyre (r.a.)'nin naklettiği bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.³⁵⁸

Buhârî, "Münâfiğin durumu ise pirinç bitkisinin durumu gibidir. Hasad edinceye kadar sert ve dümdüz durur." yerine şunu rivâyet etmiştir "Haktan yüz çeviren kâfir

³⁵² Tirmizî, *es-Sünen*, Zühd, 57, (IV, 602); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 287, 450; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 441, (h. no: 10811); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, X, 319, (h. no: 5912); X, 406, (h. no: 6012); Hâkim, *a.g.e.*, I, 497, (h. no: 1281); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 246.

³⁵³ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, II, 441, (h. no: 10811).

³⁵⁴ Tirmizî *Sünen*, IV, 602.

³⁵⁵ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, X, 319.

³⁵⁶ Hâkim, *a.g.e.*, I, 497.

³⁵⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî Du'fâi'r-Ricâl*, IX, 47.

³⁵⁸ Buhârî, *Sahih*, Tevhîd, 31, (VIII, 190-191); Müslim, *Sahih*, Sifâtu'l-Münâfikîn ve Ahkâmihim, 58, (2809), (III, 2163); Tirmizî, *es-Sünen*, Edeb, 79, (V, 150); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 234, 283-284; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 162, (h. no: 30344); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 247.

kişinin durumu ise sert ve dümdüz duran çam ve dağ servisi gibidir. Nihâyet Allah onu dilediği zaman (bir seferde) kırar, devirir.”³⁵⁹

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.³⁶⁰

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, ayrıca Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel gib önemli muhaddislerin de rivâyet etmesi ve Tirmizî'nin sıhhati hakkındaki kanaati doğrultusunda biz *sahîh* olarak değerlendirdik.

82. Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebu'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân ← İsmail b. Muhammed es-Saffâr ← Ahmed b. Mansûr er-Ramâdî ← Abdurrazzâk ← Ma'mer ← Ebû İshâk ← İzâr b. Hurays ← Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın babasından rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Mü'mine hayret ediyorum, kendisine bir hayır gelse Allah'a hamd ve şükür eder. Bir musibet isabet etse Allah'a hamd ve sabır eder. Mü'minin her işinde ecir vardır. Öyle ki mü'minin hanımının ağzına götüreceği lokmada dahi ecir vardır.” (I/172).

Bu hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân, Süheyb'den; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Beyhakî ve Begavî, Sa'd b. Ebî Vakkas'tan; Taberânî ise hem Süheyb'den hem de Sa'd b. Ebî Vakkas'tan rivâyet etmişlerdir.³⁶¹

Begavî hariç, yukarıda zikrettiğimiz müelliflerden hiç biri: *“Öyle ki mü'minin hanımının ağzına götüreceği lokmada ecir vardır”* bölümünü rivâyet etmemiştir.³⁶²

Mezkûr hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân gibi meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, farklı yollarla gelerek hadisin sıhhatini kuvvetlendirmesi nedeniyle *sahîh* olduğu ve *ihdicâc* olunabilir kanaati hasıl olmuştur.

“Safâ ile Merve Allah'ın nişanlarındandır.” (Bakara/158).

83. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kisâî el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb el-Esamm ← Rabî' b. Süleyman ← Şâfîî ← Abdullâh b. Muemmel el-Â'izî ← Amr b. Abdirrahman b. Muhaysin ← Atâ b. Ebî Rabâh ← Safiyye bnt. Şeybe: “Abdiddâr oğulları kadınlarından Habîbe bnt. Ebî Tecrâ'nin kızı bana haber verdi” dedi ki: “Kureyşin kadınları ile birlikte Ebû Hüseyin'in

³⁵⁹ Buhârî, *Sahîh*, Tevhîd, 31, (VIII, 190-191).

³⁶⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 150.

³⁶¹ Müslim, *Sahîh*, Zühd ve'r-Rakâik, 64, (2999), (III, 2295); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 173, 177, 182; İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 155, (h. no: 2896); Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, I, 171, (h. no: 208); Behakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 526, (h. no: 6555); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 448; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IV, 153, (h. no: 3849); VI, 179, (h. no: 6123).

³⁶² Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 448.

ailesinin evine girdim. Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne bakıyorduk ki, o safa ve merve arasında koşuyordu. Onu koşarken gördüm ihramı ise hızlı koşmaktan dönüyordu. Hatta öyle ki ayaklarını göremediğimi söyleyebilirim.” Bu sırada onun şöyle dediğini işittim:

“*Koşunuz Allah say'ı size farz kıldı.*” (I/173-174).

Begavî'nin Bakara/158. âyetin tefsiri sadedinde rivâyet ettiği bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, Taberânî, Dârekutnî, Hâkim, Beyhakî, Heysemî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.³⁶³

Heysemî rivâyet ettiği hadisin senedinde ismi geçen Musâ b. Ubeyde adlı râvinin zayıf biri olduğunu belirtmiştir.³⁶⁴ İbn Kattânî, Abdullah b. Muemmel adlı râvinin *vehm*³⁶⁵ sahibi olduğunu, hafızasının zayıf olduğunu bu nedenle de bu hadisin ‘*muzdarib*³⁶⁶ olduğunu;³⁶⁷ İbn Adî (365/975) de Abdullah b. Muemmel adlı râvinin zayıf olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸

Hadis iki tarikten gelmiş ancak ikisinin de senedinde birer râvi zayıf olduğundan biz hadisi *zayıf* olarak değerlendirdik.

84. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Hişâm b. Urve babasından nakletmiştir ki (babası): Nebî (s.a.s.)'nin hanımı Âişe (r.anha)'ye: “**Safa ve Merve Allah'ın alemlerindedir (nişanelerindedir). Beyti hacceden veya umre yapan kimseye o ikisini tavaf etmesinde günah yoktur.**” (Bakara/158). Âyeti hakkında: “Re'yin nedir? Onları tavaf etmeye hiçbir şey gerekmeyeceğini söyledim.” Âişe (r.anha.): “Hayır, âyetin manası asla dediğin gibi değildir. Eğer bu âyetin manası senin söylemekte olduğun gibi olsaydı, âyet: “Safa ile Merve arasında dolaşmamakta günâh yoktur” suretinde olurdu. Bu Âyet-i Kerime Ensâr'dan bir takım insanlar hakkında nazil olmuştur. Câhiliye devrinde bunlar ihrama girerken *Menât* için *telbiye* getirirlerdi. Bu sebeple Safa ile Merve arasında *sa'y* yapmak onlara helâl değildi. (Bu zevat) İslâm geldiğinde bunu Rasûlullah'a sordular. Allah Teâlâ da bu âyeti nazil buyurdu.” (I/174).

³⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 421-422; Şâfiî, *el-Müsned*, I, 372; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 226, (h. no: 573-574-575); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 290, (h. no: 2583-2584-2585); Hâkim, *a.g.e.*, IV, 79, (h. no: 6943-6944); Beyhakî, *es-Süneni's-Sağîr*, II, 182, (h. no: 1653); V, 158, (h. no: 9366); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, III, 247, (h. no: 5523); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 141.

³⁶⁴ Heysemî, *a.g.e.*, III, 247.

³⁶⁵ *Vehm*: Râvinin hadisi hep zanla, bazen böyle bazen şöyle olarak tereddütle rivâyet etmesi. Bu durum râvinin zaptının eksikliğini gösterir ve bu yönden cerhine sebep olur. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 329.

³⁶⁶ *Muzdarib*: Birbirine zıt olduğu halde, birini diğerine tercih imkânı bulunmayan hadislerden her biri. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 242.

³⁶⁷ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 56.

³⁶⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fi duafâi'r-Ricâl*, V, 226.

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, İbn Mâce, Mâlik b. Enes, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, Hişâm b. Urve'den rivâyet etmişlerdir.³⁶⁹

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu söylemiştir.³⁷⁰

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, Ebû Dâvud, İbn Mâce ve İbn Hibbân gibi diğer önemli muhaddislerce rivâyet edilmesi, Muhakkik Şuayb Arnaûd'un hadisi *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

85. Ebu'l-Hasan (Muhammed b. Muhammed) es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Ca'fer b. Muhammed ← o da babasından –Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet olunmuştur ki:

Allah Rasûlü (s.a.s.) Safa tepesine çıktı, *sa 'y'a* Safa'da başladı ve şöyle dedi:

“*Allah Teâla'nın başladığı ile başlarız.*” Safa tepesinde durduğunda ise üç kez tekbir getirdi ve:

“*Alah'tan başka ilah yoktur. Yalnız O'dur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. O herşeye gücü yetendir*” buyurdu. Bunu üç kez yaptı. Bunun aynısını Merve tepesinde de yaptı ve dua etti. Safa'dan indiğinde yukarı vadinin ortasına ulaşıncaya kadar yürüdü. Oradan çıkıncaya kadar da koştu. **(I/174).**

Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, İbn Hibbân ve Beyhakî'nin Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet ettikleri uzun bir hadisten Begavî sadece yukarıdaki bölümü almıştır.³⁷¹

Ebû Dâvud'un naklettiği “*Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur*” bölümününün sonra hadis şöyle devam etmektedir:

“*Hayat veren de öldüren de odur. O va'dini yerine getirdi, yalnız başına bütün hizipleri bozguna uğrattı.*”³⁷²

³⁶⁹ Buhârî, *Sahîh*, Umre, 10, (II, 202-203); Müslim, *Sahîh*, Hac, 259-260, (1277), (I, 928); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 55, (II, 453); İbn Mâce, *es-Sünen*, Menâsik, 43, (II, 994-995); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Hac, 129, (I, 373); İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 147, (h. no: 3839); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 155, (h. no: 9357); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 139.

³⁷⁰ İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 147.

³⁷¹ Müslim, *Sahîh*, Hac, 147, (1218), (I, 890-891); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 56, (II, 459-460); Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 38, (III, 216-217); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku'l-Hac, 172, (V, 240-241); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 320, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 246, (h. no: 1773); İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 251, (h. no: 3943); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, III, 440, (h. no: 6279); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 136.

³⁷² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 56, (II, 460).

Tirmizî, “Alah’tan başka ilah yoktur. Yalnız O’dur onun ortağı yoktur. Mülk onundur hamd onadır. O herşeye gücü yetendir” bölümünü *tahrîc* etmemiş ve hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.³⁷³

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının Müslim’in şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.³⁷⁴

Hadisi Müslim ve yukarıda ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd’un sıhhati hakkında olumlu kanaatleri nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

86. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem’ânî ← Ebû Ca’fer er-Reyyânî ← Humeyd b. Zencûye ← Bekr b. İbrahim ve Ebû Âsım ← Abdillâh b. Ebî Ziyâd ← Şehr b. Havşeb ← Esmâ bnt. Yezîd, Allah Rasûlü (s.a.s.)’nün şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Şu iki âyette Allah’ın ismi-azamı vardır.”

“İlahınız tek ilahdır. Ondan başka ilah yoktur. Rahmandır Rahimdir. Ondan başka ilah olmayan Allah hayydir, kayyumdur.” (Bakara/163). (I/176).

Yukarıdaki hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Dârimî, İbn Ebî Şeybe, Taberânî ve Begavî, Esmâ bnt. Yezîd’den rivâyet etmişlerdir.³⁷⁵

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir. Mizzî de bu hadisi nakletmiş, râvileri hakkında herhangi bir eleştiride bulunmamıştır.³⁷⁶

Hadisin *Kutub-i Sitte*’de geçmesi ve Tirmizî’nin hadis hakkındaki kanaatini gözönünde bulundurarak biz *sahîh* olarak değerlendirdik. *İhticâc* olunabilir.

87. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Şurayh ← Ebu’l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz el-Begavî Ali b. Ca’d ← Fudayl b. Merzûk ← Adî b. Sâbit ← Ebû Hâzm ← Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Ey insanlar Allah güzeldir ancak güzeli kabul eder. Allah Mü’minlere de Peygamberlere emrettiğini emreder” Allah Buyurur ki: **“Ey peygamberler temiz ve güzel olan şeylerden yiye ve salih amel işleyin”** (Mu’minun/51), yine Buyurur ki: **“Ey iman edenler size rızık olarak verdiğimiz temiz şeylerden yiye.”** (Bakara/172)

³⁷³ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 217.

³⁷⁴ İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 252.

³⁷⁵ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vitr, 23, (II, 168); Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 64, (V, 517); İbn Mâce, *es-Sünen*, Duâ, 9, (II, 1267); Dârimî, *es-Sünen*, Fedâilu’l-Kur’ân, 14, (II, 721); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 47, (h. no: 29363), VII, 233, (h. no: 35606); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXIV, 174, (h. no: 440-441); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, V, 39.

³⁷⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 517; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XIX, 44.

Sonra şunları söyledi: “Bir kimse (Hak yolunda) uzun sefere çıkar, saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir hâlde ellerini semâya uzatarak: Ya Rab! Ya Rab! Diye ellerini uzatmış ki yediği haram içtiği haram giydiği haram ve haram ile gıdalanıyor. Bunun için duası nereden kabul edilecek.” (I/182).

Bu hadisi Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Abdurrazzak es-San’ânî, Beyhakî ve Begavî, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.³⁷⁷

Tirmizî: “Bu hadis *hasen garibtir*. Hadisi sadece Fudayl b. Merzuk’un rivâyetiyle bilmekteyiz. Ebû Hazım’a, Eşcaî’li denilir. İsmi Selman’dır. Azze, el Eşcaî’nin azâdlı kölesidir” demiştir. Muhakkik Hüseyin Selîm Esed ise Müslim’in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu söylemiştir.³⁷⁸

Hadisi Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve yukarıda ismi geçen diğer meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, gerek sened ve gerekse metni aleyhinde bir eleştirinin yapılmaması nedeniyle hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

88. Abdulvehhâb b. Muhammed (Kisâî) el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu’l-Abbâs el-Esamm Rabî’ b. Süleyman ← Şâfîî ← Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ← o da babasından ← İbn Ömer (r.a.)’den yapılan rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“İki ölü ve iki kan bize helal kılındı. İki ölü, balık ve çekirge, iki kan ise (sanıyorum ki) ciğer ve dalaktır.” (I/183).

İbn Ömer (r.a.)’den gelen bu hadisi İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Dârekutnî ve Şâfîî rivâyet etmişlerdir.³⁷⁹

İbn Hibbân, bu hadisin senedinde ismi geçen Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem adlı râvinin zayıf biri olduğunu, terk etmeye daha müstehak olduğunu söylemiştir. Yine Yahyâ b. Maîn de onun hakkında ‘*leyse bi şey*’ (o bir şey değildir) demiştir.³⁸⁰

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem hakkında Ahmed b. Hanbel: “O zayıf biridir”; Yahya b. Maîn: “Onun hadisleri bir şey değildir”; Buhârî, Nesâî, İbn Ebî Hâtim ve Ali b. Medînî: “O zayıf biridir”; Ebû Dâvud: “Zeyd b. Eslem’in bütün ailesi zayıftır”

³⁷⁷ Müslim, *Sahîh*, Zekât, 65, (1015), (I, 703); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru’l-Kur’ân, 2, (V, 220); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 328; Dârimî, *es-Sünen*, Rikâk, 9, (II, 608-609); Abdurrazzak, *el-Musannef*, V, 19, (h. no: 8839); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, III, 482, (h. no: 6394); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VII, 7-8.

³⁷⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 220; Dârimî, *es-Sünen*, II, 609, (thk. Hüseyin Selîm Esed).

³⁷⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, Et’ime, 31, (II, 1102); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 97; Dârekutnî, *es-Sünen*, V, 490, (h. no: 4732); Şâfîî, *el-Müsned*, I, 340.

³⁸⁰ İbn Hibbân, *Mecruhîn*, II, 58.

demişlerdir.³⁸¹ İbn Hacer de Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem hakkında Mizzî'nin yazdıklarını tekrarlamış ayrıca İbn Hibbân'ın: "Onun hadislerinin terk edilmeye daha müstehak olduğunu" söylediğini; İbn Sâ'd'ın da: "Onun hadislerinin çoğu zayıftır" dediğini belirtmiştir.³⁸²

Hadisin bu râviden dolayı *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

“Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah’a, âhîret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan, namazı kılıp zekâtı verendir...”
(Bakara/177).

89. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← (Musa b. İsmail) ← Abdulvâhid ← Umâra b. el-Ka’kâ ← Ebû Zur’a ← Ebû Hureyre rivâyet etmiştir ki Nebî (s.a.s.)’ye bir adam geldi ve: “Ey Allah’ın Rasûlü hangi sadaka sevap bakımından daha büyüktür” dedi. Allah Rasûlü buyurur ki:

“Sıhhatlı iken fakirlikten korktuğun, zenginliğe tama ettiğin halde verdiği sadakadır. Can gırtlığına gelmeden önce, bu filanın, şu filanın diyecek kadar geri bırakma. Dikkat et ki (o mal) zaten filanın olmuştur.” (I/186-187).

Begavî'nin yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında naklettiği bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, İbn Hibbân ve Begavî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.³⁸³

Muhakkik Şuayb Arnaûd, *Şeyhayn*'ın şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.³⁸⁴

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, Ebû Dâvud ve Nesâî gibi meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi, Muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

90. Ebû Osman Saîd b. İsmail ed-Dabbî ← Ebû Muhammed Abdulcebbâr b. Muhammed el-Cirâhî (Cerâhî) ← Ebu'l-Abbâs el-Mahbûbî ← Ebû İsa Tirmizî ←

³⁸¹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVII, 117.

³⁸² İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, VI, 178.

³⁸³ Buhârî, *Sahîh*, Zekât, 11, (II, 115); Müslim, *Sahîh*, Zekât, 92, (1032), (I, 716); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vesâyâ, 3, (III, 287-288); Nesâî, *es-Sünen*, Vesâyâ, 1, (VI, 237); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 231, 250; Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, *el-Müsned*, X, 464, (h. no: 6080); İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 106, (h. no: 3312), VIII, 125, (h. no: 3335); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 172-173.

³⁸⁴ İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 106.

Kuteybe ← Süfyân b. Uyeyne ← Âsım el-Ehvelî ← Hafsa bnt. Sîrîn ← Rebâb ← o da amcasından ← Selmân b. Âmir'den rivâyet edilmiştir ki Nebî (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Miskine sadaka bir sadakadır, akrabaya ise iki sadakadır, biri sadaka diğeri de aradaki bağıdır.*” (I/187).

Bu hadisi Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Hâkim, Selmân b. Âmir'den; Taberânî ise Selmân b. Âmir ve Ebû Talha'dan rivâyet etmişlerdir.³⁸⁵

Tirmizî, hadisin *sahih* olduğunu, fakat Ümmü Râbih bnt. Salih (Rebâb) adlı râvinin zayıf olduğunu söylemiş; Şuayb Arnaûd, hadisin *sahih* olduğunu, Ümmü Râbih bnt. Salih dışında ricalinin *sika* olduğunu söylemiş; Elbânî de hadisin *sahih* olduğunu belirtmiştir.³⁸⁶

Hadisi tahkik eden muhakkikler Ümmü Râbih bnt. Salih (Rebâb) adlı râviyi zayıf olarak görmüşler fakat hadis metni için *sahih*'tir demişlerdir. Biz de onların görüşlerine katılıyoruz. Bu nedenle hadis metninin *sahih*, senedinin ise adı geçen raviden dolayı *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

91. İmâm Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ← Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hîrî ← Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ma'kil el-Meydânî ← Muhammed b. Yahyâ ← Abdurrazzâk ← Ma'mer ← Zührî ← Ebû Seleme b. Abdirrahman ← Ebû Hureyre'den yapılan rivâyete göre Nebî (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Allah'a ve ahiret gününe iman eden konduğuna ikram etsin.*” (I/187).

Bu hadisi Buhârî, Tirmizî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân ve Begavî, Ebû Hureyre'den;³⁸⁷ Müslim, İbn Mâce, Dârimî, İbn Ebî Şeybe ve Hâkim, Huzâî eş-Şürayh'dan;³⁸⁸ Ebû Dâvud hem Ebû Hureyre'den hem de Huzâî'den;³⁸⁹ Ahmed b.

³⁸⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, Zekât, 26, (III, 47); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 82, (V, 92); İbn Mâce, *es-Sünen*, Zekât, 28, (I, 591); Dârimî, *es-Sünen*, Zekât, 38, (I, 334); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 17, 214; Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, I, 564, (h. no: 1476); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 132-133, (h. no: 3344); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, V, 101, (h. no: 4723); VI, 276, (h. no: 6210-6211-6212); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IV, 161, (h. no: 3868).

³⁸⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, a.y.; İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 133; Nesâî, *es-Sünen*, V, 92, (thk: Abdulfettah Ebû Çudde).

³⁸⁷ Buhârî, *Sahih*, Edeb, 85, (VII, 104); Tirmizî, *es-Sünen*, Sifatu'l-Kiyâme, 50, (IV, 659); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, XI, 470, (h. no: 6590); İbn Hibbân, *a.g.e.*, II, 259, (h. no: 506); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XIV, 212.

³⁸⁸ Müslim, *Sahih*, İmân, 77, (48), (I, 69); İbn Mâce, *es-Sünen*, Edeb, 5, (II, 1212); Dârimî, *es-Sünen*, Et'ime, 11, (II, 422); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 519, (h. no: 33473); Hâkim, *a.g.e.*, IV, 181, (h. no: 7296).

Hanbel, Abdullah b. Amr ve Ebû Hureyre'den;³⁹⁰ Taberânî ve Hâkim ise Ebû Eyyûb el-Ensârî'den³⁹¹ rivâyet etmişlerdir.

Mezkûr hadisi *Şeyhayn* ve yukarıda ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, ayrıca birkaç tarikten gelmesi nedeniyle biz *sahîh* olarak değerlendirdik.

92. Ebu'l-Hasan (Muhammed b. Muhammed) es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Zeyd b. Eslem - Ebû Büceyd el-Ensârî (Abdurrahman b. Büceyd) ← Ümmü Büceyd'den gelen rivâyette Nebî (s.a.s.):

“*Yanmış bir koyun tırnağı bile olsa, dilenciye veriniz*” buyurmuştur. Bir rivâyette de buyurmuştur ki:

“*Yanmış bir koyun tırnağı bile olsa, başka birşey bulmasan bile onu ver.*”

(I/187).

Bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Mâlik b. Enes, Ma'mer b. Raşîd, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân, Taberânî, Hâkim, Beyhakî ve Begavî Ümmü Büceyd'den rivâyet etmişlerdir.³⁹²

Ebû Dâvud, hadisin *sahîh* olduğunu; Tirmizî, Ümmü Büceyd'in hadisinin *hasen sahîh* olduğunu; Taberânî hadisin ricalinin *sika* olduğunu, Mensûr b. Hayyân dışındaki râvilerin *Şeyhayn*'in ricali olduğunu, adı geçen râvinin de Müslim'in ricalinden olduğunu söylemiştir.³⁹³

Hâkim, hadisin isnadının *sahîh* olduğunu ama Buhârî ve Müslim'in *tahrîç* etmediğini belirtmiştir. Mizzî de hadisi Ümmü Büceyd'den rivâyet etmiş, aleyhinde bir eleştiride bulunmamıştır.³⁹⁴

Hadisin Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve yukarıda ismi geçen meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi, muhakkiklerin *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle, bizde de *sahîh* olduğu ve *iticâc* olunabilir kanaati hasıl olmuştur.

³⁸⁹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Et'ime, 5, (IV, 127-28); Edeb, 122-123, (V, 358).

³⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 174, 267.

³⁹¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 124, (h. no: 3873); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 287, (h. no: 8658); Hâkim, *a.g.e.*, IV, 321, (h. no: 7783).

³⁹² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 33, (II, 307); Tirmizî, *es-Sünen*, Zekât, 29, (III, 52-53); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 76, (V, 86); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 70; VI, 383, 430; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Sifetu'n-Nebî, 8, (II, 923); Ma'mer b. Raşîd, *Câmi*, XI, 94, (h. no: 20019-20); İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, II, 351, (h. no: 9810); İbn Hibbân; *Sahîh*, VIII, 168, (h. no: 3374); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 219, (h. no: 9810), XXIV, 219, (h. no: 555-556-557-558, 561); Hâkim, *a.g.e.*, I, 578, (h. no: 1524); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 296, (h. no: 7749-50); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 71, (h. no: 1257); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 175.

³⁹³ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 307; Tirmizî, *es-Sünen*, III, 53; Taberânî, *a.g.e.*, I, 219.

³⁹⁴ Hâkim, *a.g.e.*, I, 578; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XII, 460; XXXV, 89.

93. Mutahhar b. Ali b. Ubeydullâh el-Fârisî ← Ebû Zerr Muhammed b. İbrahim es-Salhânî ← Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân ← Abdullah b. Muhammed el-Begavî ← Ali b. Ca'd ← Züheyr ← Ebî İshak ← Hârise b. Mudarrib ← Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'den rivâyet edilmiştir ki:

“Savaş iyice kızıştığında bir grup bir grupta karşılaştı. Biz Allah Rasûlü (s.a.s.)'nü koruyorduk hiç kimse düşmana ondan daha yakın değildi.” (I/188-189).

Uzun bir hadisin içinden yukarıdaki bölümü Müslim, Berâ'dan; Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Hâkim ve Begavî, Hz. Ali'den rivâyet etmişlerdir.³⁹⁵

Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre bu hadisin isnadının *sahîh* olduğunu ama onların *tahrîç* etmediklerini belirtmiş; Mizzî'de hadisi Hz. Ali'den rivâyet etmiş, ricali hakkında her hangi bir eleştiride bulunmamıştır.³⁹⁶

Birinci hadisin tekrarıdır. Aynı kanaatimizi bu hadis için de belirtiyoruz ve bize göre *sahîh* olup *ihcâc* olunabilir.

94. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî b. Süleyman ← Şâfiî ← Süfyân b. Uyeyne ← Mutarrif ← Şa'bi ← Ebû Cuheyfe, Hz. Ali (r.a.)'ye:

“Kur'ân'ın dışında Peygamber (s.a.s.)'den bir hadis biliyor musun” diye sordum. O da: “Taneyi ve rüzgârı yaratana yemin olsun ki, hayır! Yok, ancak Allah Kur'ân'dan anlayan bir kul getirir ki bu sahifede olan şeydir” dedi.

“Bu sahifede olan şey de nedir” dedim.

“Esirin serbest bırakılması ve bir Mü'minin kâfire karşılık öldürülmeyeceğidir” dedi. (I/189-190)

Bu *mevkûf* hadisi Buhârî, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Taberânî, Beyhakî ve Begavî, Ebû Cuheyfe'den rivâyet etmişlerdir.³⁹⁷

³⁹⁵ Müslim, *Sahîh*, Cihâd ve's-Siyer, 79, (1776), (II, 1401); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 156; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, I, 258, (h. no: 302), I, 329, (h. no: 412); Hâkim, *a.g.e.*, II, 155, (h. no: 2633); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII, 257.

³⁹⁶ Hâkim, *a.g.e.*, II, 155; Mizzî, *a.g.e.*, I, 229.

³⁹⁷ Buhârî, *Sahîh*, İlim, 39, (I, 36); Diyât, 31, (VIII, 47); Tirmizî, *es-Sünen*, Diyât, 16, (IV, 24-25); Nesâî, *es-Sünen*, Kasâme, 13-14, (VIII, 23-24); İbn Mâce, *es-Sünen*, Diyât, 21, (II, 887); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 79; Şâfiî, *el-Müsned*, I, 190, 202; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 409, (h. no: 27471); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, I, 350, (h. no: 451); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III, 81, (h. no: 2555); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VIII, 53, (h. no: 15907); *es-Süneni's-Sağîr*, III, 206, (h. no: 2936); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, X, 171.

Buhârî, “Kur’ân dışında Peygamber (s.a.s.)’den bir şey biliyor musun” yerine “Allah’ın kitabının dışında vahy adına bir şey biliyor musun?” Cümlesini *tahrîç* etmiştir.³⁹⁸

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahih* olduğunu söylemiş; muhakkik Hüseyin Selîm Esed de isnadının *sahih* olduğunu belirtmiştir.³⁹⁹

Hadisi Buhârî ve yukarıda ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve Muhakkik Hüseyin Selîm Esed’in sıhhati hakkındaki olumlu değerlendirmeleri nedeniyle bizde de *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

95. İbn Abbâs’ın dediğine göre Alah Rasûlü (s.a.s.):

“*Had cezaları mescidlerde gerçekleştirilmez, baba da oğula karşılık öldürülmez!*” buyurdu. (I/190).

İbn Abbâs’tan gelen bu hadisi Tirmizî, İbn Mâce, Dârimî, Taberânî, Dârekutnî, Hâkim ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir.⁴⁰⁰

Ebû Dâvud, Hakîm b. Hizâm’dan sadece “*Had cezaları mescidlerde gerçekleştirilmez*” kısmını rivâyet etmiştir.⁴⁰¹

Begavî’nin doğrudan İbn Abbâs’tan naklettiği bu hadisi Tirmizî şu senedle rivâyet etmiş: Muhammed b. Beşşâr ← İbn Ebî Adıyy ← İsmail b. Müslim ← Amr b. Dînâr ← Tâvus ← İbn Abbâs:... O, bu hadisi İsmail b. Müslim’in dışında başka bir isnadla bilmediğini, onun hakkında da ilim ehlinin hafızasının zayıflığından bahsettiklerini söylemiştir.⁴⁰²

Muhakkik Hüseyin Selîm Esed bu hadis senedindeki İsmail b. Müslim’den dolayı zayıftır;⁴⁰³ Beyhakî de İsmail b. Müslim Mekki’dir ve zayıf biridir⁴⁰⁴ demişlerdir.

Buhârî, İbn Ebî Hâtim, İbn Hibbân, İbn Adî, Mizzî, Zehebî ve İbn Hacer’in cerh ve ta’dîl kitaplarında; Ebû Zur’â, Atâ, Zührî, Hammâd, Katâde, A’meş, Sevrî, Şerîk, İbn

³⁹⁸ Buhârî, *Sahih*, İlim, 39, (I, 36).

³⁹⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, Diyât, 16, (IV, 24-25); Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, I, 350, (h. no: 451).

⁴⁰⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, Diyât, 9, (IV, 19); İbn Mâce, *es-Sünen*, Hudûd, 31, (II, 867); Dârimî, *es-Sünen*, Diyât, 6, (II, 509); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XI, 5, (h. no: 10846); Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 167, (h. no: 3275), IV, 170, (h. no: 3279); Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahihayn*, IV, 410, (h. no: 8104); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, VIII, 70, (h. no: 15966-15967).

⁴⁰¹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Hudûd, 37, (IV, 629).

⁴⁰² Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 19.

⁴⁰³ Dârimî, *es-Sünen*, Diyât, 6, (thk: Hüseyin Selîm Esed).

⁴⁰⁴ Beyhakî, *a.g.e.*, VIII, 70.

Mübârek, Ahmed b. Hanbel, Ali el-Medinî, Yahyâ b. Maîn gibi muhaddisler, İsmail b. Müslim adlı râviyi zayıf ve *metruku'l-hadis* olarak gördüklerini belirtmişlerdir.⁴⁰⁵

Ancak Dârekutnî ve Beyhakî de hadisi İbn Abbâs'tan, fakat başka bir tarikten rivâyet etmişlerdir. Onların rivâyet ettiği hadisin senesinde İsmail b. Müslim adlı râvinin ismi geçmemektedir.⁴⁰⁶

(Beyhakî hadisi iki farklı yolla rivâyet etmiştir. Bu tariklerin birinde İsmail b. Müslim adlı râvinin ismi geçmemektedir.)

Bu hadis birden fazla yolla rivâyet edildiği için sıhhat yönünden birbirini desteklediğinden, metninin sıhhatinde bir sıkıntı olmadığı kanaatindeyiz. Fakat Begavî hadisi doğrudan İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği için senesinde böyle bir râviyi tespit edemedik bu nedenle de Begavî'nin *tahrîç* ettiği hadisin metnini *sahîh* olarak değerlendirdik fakat senedi hakkında bir kanaate varamadık.

96. Saîd b. Müseyyeb, Ömer b. Hattâb'ın beş veya atlı kişiyi baskınla öldüren kişilere kısas uyguladığı ve: “Eğer bütün San'a'lılar onu öldürmek için birleşselerdi ona karşılık onların hepsini öldürürdüm” dediğini rivâyet etmiştir. **(I/190).**

Saîd b. Müseyyeb'in rivâyet ettiği bu *mevkûf* hadisi Mâlik b. Enes, Şâfî, İbn Ebî Şeybe, Dârekutnî, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁴⁰⁷

Buhârî, Saîd b. Müseyyeb'den, Hz. Ömer'in sadece şu sözünü rivâyet etmiştir: “Eğer San'a ehli buna iştirak etmiş ise onları öldürün.”⁴⁰⁸

Hadis *Kutub-i Sitte*'de geçmemektedir ancak Mâlik b. Enes, Şâfî, İbn Ebî Şeybe, Dârekutnî ve Beyhakî gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, sened ve metni aleyhinde bir eleştirinin olmaması ve Buhârî'nin de bu *mevkûf hadisi* destekleyen rivâyeti nedeniyle hadisin *sahîh* derecesinde olduğu kanaatindeyiz.

97. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Abdullah b. Münîr ← Abdallah b. Bekr es-Sehmî ← Hümejd ← Enes b. Nadr rivâyet etmiştir ki: Rabî'nin kızı olan er-Rubeyy, bir genç kızın ön dişini kırıştı. Ondan affetmesini istediler. O, bunu kabul etmedi erş (can veya uzuvlara karşı işlenen cinâyetler dolayısıyla ödenen mal veya para)

⁴⁰⁵ Buhârî, *Dua'fâi's-Sağîr*, I, 25; İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 198; İbn Hibbân, *Mecruhîn*, I, 120; İbn Adî, *el-Kâmil fî Dua'fâi'r-Ricâl*, I, 454; Mizzî, *Tezhibu'l-Kemâl*, XIV, 79; Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, I, 248; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 331; *Lisânu'l-Mîzân*, V, 193.

⁴⁰⁶ Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 170, (h. no: 3279); Beyhakî, *a.g.e.*, VIII, 70, (h. no: 15967)

⁴⁰⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Ukûl, 13, (II, 871); Şâfî, *el-Müsned*, I, 200; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 429, (h. no: 27693-27694-27695); Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 279, (h. no: 3463); Beyhakî, *a.g.e.*, VIII, 73, (h. no: 15973, 15975); Begavî, *a.g.e.*, X, 182-183.

⁴⁰⁸ Buhârî, *Sahîh*, Diyât, 21, (VIII, 42).

vermeyi teklif ettiler. Bunu da kabul etmedi. Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne geldiler. Ancak kısasa razı oluyordu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.) kısası emretti. Enes b. Nadr:

“Ey Allah’ın Rasûlü Rabî’nin halasının dişini sen mi kırıyorsun. Seni hak ile gönderen Allah’a yemin olsun ki hayır! Sen onun dişini kırmazsın” dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Ey Enes! Allah’ın kitabında kısas var*” buyurdu. Fakat kavim (antlaşmaya) razı oldu ve affettiler. Allah Rasûlü (s.a.s.) de:

“*Allah’ın kullarından öyle kimseler vardır ki, o Allah’a yemin etse, muhakkak Allah onun yeminini yerine getirir (onu yemininde doğru çıkarır) buyurdu.*” (I/190).

Enes b. Nadr’ın rivayet ettiği bu hadisi Buhârî, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Beyhakî ve Begavî nakletmişlerdir.⁴⁰⁹

Buhârî, Ebû Dâvud ve yukarıda ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle biz hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı...”
(Bakara/178).

98. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu’l-Abbâs el-Esamm ← Rabî ← Şâfî ← Muhammed b. İsmail b. Ebî Fudeyk ← İbn Ebî Zi’b ← Saîd b. Ebî Saîd el-Makbûrî ← Ebû Şürayh el-Kelbî’den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Sonra siz ey Huzâa kabilesi! Hüzeyl kabilesinden bu maktulü öldürdünüz. Vallahi ben onun velisiyim. Ondan sonra kim bir adam öldürürse öldürülenin ailesi iki seçenek arasındadır, isterlerse (katili) öldürürler, isterlerse diyet alırlar.*” (I/191).

Bakara/178. âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Ebû Dâvud, Şâfî, Taberânî ve Beyhakî, Ebû Şürayhi’l-Kelbî’den;⁴¹⁰ Dârekutnî ise İbn Ebî Zi’b’den rivâyet etmişlerdir.⁴¹¹

⁴⁰⁹ Buhârî, *Sahih*, Sulh, 8, (III, 169); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Diyât, 28, (IV, 717-718); Nesâî, *es-Sünen*, Kasâme, 17-18, (VIII, 27-28); İbn Mâce, *es-Sünen*, Diyât, 16, (II, 884-885); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 128, 167; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, I, 264, (h. no: 768); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, VIII, 45, (h. no: 15883), VIII, 113, (h. no: 16096); *es-Süneni’s-Sağîr*, III, 222, (h. no: 2992); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, X, 166.

⁴¹⁰ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Diyât, 4, (IV, 643-644); Şâfî, *el-Müsned*, I, 200; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXII, 186, (h. no: 486); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, VIII, 93, (h. no: 16037); *es-Süneni’s-Sağîr*, III, 219, (h. no: 2980).

⁴¹¹ Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 86, (h. no: 3146).

Buhârî yukarıdaki hadisi destekleyen şu rivâyette bulunmuştur: “*Kim bir kişinin akrabasını öldürürse, bu akraba iki hayırlı tercihten birisine sahiptir.*”⁴¹²

Hadisin birden fazla tarikten gelmesi, Buhârî’nin bu hadisi destekleyen yukarıdaki rivâyeti nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

“Birimize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.” (Bakara/180).

99. İmâm Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Mehmiş ez-Ziyâdî ← Ebû Bekr Muhammed b. Ömer b. Hafs et-Tâcir ← Muhammed b. Ahmed b. Velîd ← Heysen b. Cemîl ← Hammâd b. Seleme ← Katâde ← Şehr b. Havşeb ← Abdurrahman b. Ganem ← Amr b. Hârice, Nebî (s.a.s.)’in devesinin yularını tutuyordum. O şöyle buyurdu:

“*Allah her hak sahibine hakkını vermiştir, varise vasiyyet yoktur.*” (I/192).

Yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi Ebû Dâvud ve Beyhakî, Şurahbîl b. Müslim’den;⁴¹³ Tirmizî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Taberânî, Dârekutnî, Mizzî ve Begavî, Amr b. Hârice’den;⁴¹⁴ Nesâî ve İbn Mâce ise hem İbn Abbâs’tan, hem de Enes b. Mâlik’ten rivâyet etmişlerdir.⁴¹⁵

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.⁴¹⁶

Hadisi her ne kadar *Şeyhayn* rivâyet etmesede yukarıda ismi geçen meşhur muhaddisler tarafından en az üç farklı tarikten rivâyet edilmesi ve müctehidlerin miras konusunda bu hadisi delil göstermesi nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

100. Ebû Hasan eş-Şîrazî ← Zâhir b. Ahmed ← (Ebû) İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus’ab ← Mâlik ← Nâfi’ ← İbn Ömer’den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Vasiyyet edecek bir şeyi olan bir müslümanın başında vasiyyeti yazılı olarak bulunmadan iki gece geceleme hakkı yoktur*” buyurmuştur. (I/192).

⁴¹² Buhârî, *Sahîh*, Diyât, 8, (bab başlığı), (VIII, 38).

⁴¹³ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vesâyâ, 6, (III, 290-291); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, VI, 349, (h. no: 12202); *es-Süneni’s-Sağîr*, II, 365, (h. no: 2298).

⁴¹⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, Vesâyâ, 5, (IV, 434); Dârimî, *es-Sünen*, Vesâyâ, 28, (II, 700); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 186; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, II, 543, (h. no: 1313); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, VIII, 114, (h. no: 7531); *el-Mu’cemu’l-Evsat*, VIII, 8, (h. no: 7791); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 454, (h. no: 2960); Mizzî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, VIII, 25; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, V, 288-289.

⁴¹⁵ Nesâî, *es-Sünen*, Vesâyâ, 5, (VI, 247); İbn Mâce, *es-Sünen*, Vesâyâ, 6, (II, 905-906).

⁴¹⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 434.

Hadisi Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, İbn Ömer'den;⁴¹⁷ Müslim ve Nesâî hem İbn Ömer'den hem de Sâlim b. Abdillâh'tan rivâyet etmişlerdir.⁴¹⁸

Nesâî'nin rivâyet ettiği hadiste "...iki gece..." yerine "...üç gece..." lafızları geçmektedir.

Tirmizî, İbn Ömer'in hadisinin *hasen sahîh* olduğunu; Hüseyin Selîm Esed, isnadının *sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*'in şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁴¹⁹

Mezkûr hadisin yukarıdaki meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi, birden fazla tarikten gelmesi, sıhhati hakkındaki değerlendirmelere de baktığımızda, hadisin sıhhatinde ittifak olduğu kanaatindeyiz.

101. Ahmed b. Abdullâh es-Sâlihî ← Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hîrî ← Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Duheym eş-Şeybânî ← Ahmed b. Hâzim b. Ebî Garze ← Ubeydullâh b. Musa ve Ebû Nuaym ← Süfyânî's-Sevrî ← Sa'd b. İbrahim ← Âmir b. Sa'd ← Sa'd b. Mâlik şöyle demiştir: Nebî (s.a.s.) bana geldi ve beni ziyaret etti. Ben kendisine: "Ey Allah'ın Rasûlü bütün malımı vasiyyet edeyim mi" dedim.

"Hayır" dedi. "Yarısını" dedim.

"Hayır" dedi. "Üçte birini" dedim.

"Üçte bir ki üçte bir de çoktur. Senin zengin varisler bırakman onları insanların verecekleri bir yardıma muhtaç bırakmandan daha hayırlıdır" buyurdu. **(I/193).**

Hadisi Buhârî, Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan; Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Abdurrazzâk es-Sanânî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Taberânî, Beyhakî ve Begavî ise Sa'd b. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir.⁴²⁰ Yukarıda ismi geçen müellifler: "Ey Allah'ın Rasûlü bütün malımı vasiyyet edeyim mi Çünkü (mîrâs payına sâhib olanlardan) benim ancak bir tane kızım var" bölümüyle birlikte *tahrîç* etmişlerdir.

⁴¹⁷ Buhârî, *Sahîh*, Vesâyâ, 1, (III, 186-187); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vesâyâ, 1, (III, 282-283); Tirmizî, *es-Sünen*, Cenâiz, 5, (III, 304); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Vesâyâ, 1, (II, 761); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 80; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, X, 197, (h. no: 58289); İbn Hibbân, *Sahîh*, XIII, 383, (h. no: 6024); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VI, 444, (h. no: 12588), 445, (h. no: 12590); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 368, (h. no: 2314); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 277.

⁴¹⁸ Müslim, *Sahîh*, Vasiye, 1, 4, (1627), (II, 1249-1250); Nesâî, *es-Sünen*, Vesâyâ 1, (VI, 239).

⁴¹⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, (III, 304); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, X, 197, (h. no: 5828); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIII, 383, (h. no: 6024).

⁴²⁰ Buhârî, *Sahîh*, Vesâyâ, 2, (VIII, 186); Müslim, *Sahîh*, Vasiye, 5, (1628), (II, 1250-1251); Tirmizî, *es-Sünen*, Vesâyâ, 1, (IV, 430); Nesâî, *es-Sünen*, Vesâyâ, 3, (VI, 242); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 173; Abdurrazzak, *el-Musanef*, IX, 64, (h. no: 16358); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, II, 128, (h. no: 803); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, II, 33, (h. no: 1147); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VI, 438 (h. no: 12565); VII, 769, (h. no: 15696); IX, 30, (h. no: 17780); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 282-283.

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.⁴²¹

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, en az iki farklı yolla rivâyet edilmesi ve Tirmizî'nin sıhhati hakkındaki görüşüne istinaden, biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“Her kim bir vasiyette bulunacak birinin hakkı çiğnemesinden veya günaha girmesinden korkar da aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur. Allah elbette bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.” (Bakara/182).

102. Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre. Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Bir adam veya kadın altmış sene Allah’a itaatle amel etse sonra ölüm geldiğinde vasiyyet hususunda zulme sapsalar onlara ateş vacib olur.” (I/194-195).

Bakara/182. âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Begavî, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.⁴²²

İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel “...altmış sene...” yerine “...yetmiş sene...” ve “onlara ateş vacib olur” yerine de “onlar cehenneme girerler” cümlesini rivâyet etmişlerdir.⁴²³

Begavî’nin doğrudan Ebû Hureyre’den rivâyet ettiği bu hadisi, Ebû Dâvud şu senedle rivâyet etmiştir: Abdullah ← Abdussamed ← Nas b. Ali el-Huddânî ← Eş’as b. Câbir ← Şehr b. Havşeb ← Ebû Hureyre:...

Tirmizî de Nasr b. Ali el-Cehdemyy adlı râviden sonra Abdussamed b. Abdulvâris’te Ebû Dâvud’un sened zincirinde birleşerek hadisi rivâyet etmiş ve bu hadisin *hasen garib* olduğunu söylemiştir.⁴²⁴

Muhakkik Şuayb Arnaûd, hadisin isnadının zayıf olduğunu, Şehr b. Havşeb adlı râvinin gerçekten zayıf olup, rivâyette yalnız kaldığını belirtmiştir.⁴²⁵

Elbânî de hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴²⁶

Hadisi Buhârî ve Müslim’in rivâyet etmemesi muhakkiklerce senedindeki Şehr b. Havşeb adlı râvinin zayıflıkla itham edilmesi ve bu hadisi rivâyet edenlerin hepsinin senedinde Şehr b. Havşeb isminin geçmesi nedeniyle zayıf olduğu kanaatindeyiz. Begavî hadisi doğrudan Ebû Hureyre’den rivâyet ettiği için senedinde Şehr b. Havşeb

⁴²¹ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 431.

⁴²² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vesâyâ, 3, (III, 289); Tirmizî, *es-Sünen*, Vesâyâ, 2, (IV, 431); Beyhakî, *a.g.e.*, VI, 444, (h. no: 12585); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, V, 286.

⁴²³ İbn Mâce, *es-Sünen*, Vesâyâ, 3, (II, 902); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 278.

⁴²⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 432.

⁴²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 168, (thk: Şuayb Arnaûd).

⁴²⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 113, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

adlı râvinin olup olmadığını tespit edemedik. Bu nedenle biz, sened zinciriyle gelen hadisi temel alarak değerlendirmemizi yaptık. Hadisi *zayıf* olarak değerlendirdik.

“Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı.” (Bakara/183).

103. Ebû Hasan eş-Şîrâzî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus’ab ← Mâlik ← Hişâm b. Urve ← o da babasından ← Ümmü’l-Mü’minin Âişe (r.anha) şöyle demiştir:

“Aşure günü cahiliyede Kureys’in oruç tuttuğu bir gündü. Allah Rasûlü (s.a.s.) Medine’ye geldiğinde o orucu tuttu ve insanlara da tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz kılınca (ki o da farzdı) Aşure orucunu terketti, dileyen tuttu dileyen tutmadı” der. **(I/196).**

Hz. Âişe (r.anha)’den gelen, Bakara/183. âyetinin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Mâlik b. Enes, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Taberânî, Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁴²⁷

Hadisin *muttefekun aleyh* olması ve yukarıda ismi geçen önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi nedeniyle bizde *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

“O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur’ân’ın indirildiği ramazan ayıdır...” (Bakara/185).

104. Ebû Zerr’den gelen rivâyette peygamber (s.a.s.) buyurdu ki:

“İbrahim’in sahifeleri ramazanda geçen üç gecede indirildi. Bir rivâyette de: Ramazanın ilk gecesinde indirildi denir. Musa’nın Tevratı ramazanda geçen altı gecede indirildi. İsa’nın İncil’i ramazanda geçen on gecede indirildi. Zebûr, Dâvud’a ramazanda geçen on sekiz gecede indirildi. Furkân ise Muhammed (s.a.s.)’e Ramazan ayının yirmi dördünde indirildi.” **(I/198-199).**

⁴²⁷ Buhârî, *Sahih*, Savm, 69, (II, 250); Müslim, *Sahih*, Siyâm, 115, (1125), (I, 792); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 64, (II, 817); Dârimî, *es-Sünen*, Savm, 46, (I, 355); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Siyâm, 33, (I, 299); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 29-30; VI, 50; Şâfiî, *el-Müsned*, I, 161; Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VIII, 100, (h. no: 4638); İbn Hibbân, *Sahih*, VIII, 386, (h. no: 3621) Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, (h. no: 3621); V, 40, (h. no: 4616); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, IV, 476, (h. no: 8409), 480, (h. no: 8420); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 212.

Begavî'nin Bakara/185. âyetini tefsir ederken naklettiği bu hadisi Ahmed b. Hanbel ve Taberânî, Vâsile bnt. Eskâ'dan; İbn Hacer ise Câbir b. Abdullah'tan rivâyet etmişlerdir.⁴²⁸

Begavî'nin doğrudan Ebû Zerr'den rivâyet ettiği bu hadisi Ahmed b. Hanbel şu senedle *tahrîç* etmiş: Ebû Saîd (Benî Hâşim'in kölesi) ← İmrân Ebu'l-Avvâm ← Katâde ← Ebi'l-Melîh ← Vâsile bnt. Eskâ:...Onun naklettiği hadiste “*Zebûr Dâvud'a ramazanda geçen on sekiz gecede indirildi*” ibaresi mevcut değildir.

Heysemî, “*İbrahim (a.s.)'in suhufu ramazanın ilk gecesinde indirildi*” cümlesini rivâyet etmiştir.⁴²⁹

Münâvî de Bakara/185. âyetinin tefsiri sadedinde bu hadisi Vâsile bnt. Eskâ'dan rivâyet etmiştir.⁴³⁰

Bu hadisi *Kutub-i Sitte*'de tespit edemedik. Fakat yukarıda ismi geçen önemli muhaddislerce rivâyet edilmesi, birden fazla tarikten gelmesi, lafızlarında farklılıklar olsa da, muhteva bakımından aynı olması, gerek sened ve gerekse metin yönünden herhangi bir eleştiriye uğramaması nedeniyle bize göre *sahîh* hadis derecesindedir.

“Sizden herhangi biriniz hasta veya sefer halinde bulunuyor ise, tutmadığı günler adedince diğer günlerde oruç tutsun.” (Bakara/184).

105. Ebu'l-Hasan (Muhammed b. Muhammed) es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Ubeydillâh b. Utbe b. Mes'ûd ← İbn Abbâs'tan rivâyet edilen hadiste: Allah Rasûlü (s.a.s.) fetih yılında Mekke'ye ramazan ayı içinde yola çıktı. Kedîd denilen yere varıncaya kadar oruçlu idi. Sonra orucunu açtı ve kendisiyle birlikte olan insanlara da oruçlarını açtırdı. Abdest almak bile Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün emrindeydi. **(I/199).**

Bakara/184. âyetin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Dârimî, Mâlik b. Enes, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Taberânî, Beyhakî ve Begavî, İbn Abbâs'tan; Şâfîî ise Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet etmişlerdir.⁴³¹

⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 107; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXII, 75, (h. no: 185); İbn Hacer, *Metâlibu'l-Âliye*, XIV, 350, (h. no: 3482).

⁴²⁹ Heysemî, *Mecme'u-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I, 197, (h. no: 959).

⁴³⁰ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, III, 57, (h. no: 2733).

⁴³¹ Buhârî, *Sahîh*, Meğâzî, 47, (V, 90); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 88, (1113), (I, 784); Dârimî, *es-Sünen*, Savm, 15, (I, 341); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Siyâm, 21, (I, 294); İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 329, (h. no: 3563); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 404, (h. no: 8141); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 175, (h. no: 552); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, IV, 98, (h. no: 2129); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 310; Şâfîî, *el-Müsned*, I, 158.

Buhârî'nin *tahrîç* ettiği hadisin başındaki şu ibare Begavî'de mevcut değildir:

Peygamber (s.a.s.) Medine'den Ramazân'da çıktı. Kendisiyle beraber onbin mücâhid vardı. Bu hareket târihi, Medine'ye gelişinden itibâren sekizinci yılın başında ve altı ay geçtikten sonradır.⁴³²

Muhakkik Şuayb Arnaûd isnadının *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁴³³

Mezkûr hadisi Buhârî, Müslim ve yukarıdaki meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd'un sıhhati hakkındaki olumlu kanaati nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur. *İhticâc* olunabilir.

106. Rivâyet edildiğine göre İbn Abbâs, Ebû Hureyre, Urve b. Zübeyr ve Ali b. Hüseyin şöyle demişlerdir: Seferde oruç tutmak caiz değildir. Kim seferde oruç tutarsa onun kaza etmesi gerekir. Delil olarak da Nebî (s.a.s.)'in şu hadisini gösterirler:

“*Yolculukta oruç tutmak iyilik değildir.*” (I/199).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Dârimî, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Şâfiî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Taberânî ve Beyhakî, Câbir'den rivâyet etmişlerdir.⁴³⁴

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi aşağıda senediyle birlikte tekrarlamıştır. Bu nedenle hadisin senedini buraya almaya gerek duymadık.

Buhârî ve Müslim ise hadisi şu senedlerle *tahrîç* etmişlerdir:

Buhârî, Âdem'den, o da Şu'be'den; Müslim ise: Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ← Muhammed b. Müsennâ ve ibn Beşşâr ← Muhammed b. Ca'fer ← Ebû Bekir ← Gunder'den o da Şu'be'den birleştikten sonra ikisi şu ortak senedle hadisi rivâyet etmişlerdir: Muhammed b. Abdirrahman el-Ensârî ← Muhammed b. Amr b. Hasan b. Ali ← Câbir b. Abdillâh:

Hadisin *muttefekun aleyh* olması ve yukarıda ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

107. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Âdem ← Şu'be ← Muhammed b. Abdirrahman el-Ensârî ← Muhammed b. Amr b. Hasan b. Ali b. Câbir b. Abdillâh'tan

⁴³² Buhârî, *Sahîh*, Meğâzî, 47, (V, 90).

⁴³³ İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 329, (h. no: 3563).

⁴³⁴ Buhârî, *Sahîh*, Savm, 36, (II, 238); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 92, (1115), (I, 786); Dârimî, *es-Sünen*, Savm, 15, (I, 342); Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 288, (h. no: 1827); Şâfiî, *el-Müsned*, I, 157; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, III, 402, (h. no: 1883); IV, 143, (h. no: 2203); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 240, (h. no: 6293); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 408, (h. no: 8153-8154), *es-Süneni's-Sağîr*, II, 105, (h. no: 1362).

gelen rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) bir yolculukta idi. Bir kalabalık gördü ve o kalabalıkta bir adam kendisine gölgelik yapıyordu.

“*Bu nedir*” diye sordu. “Oruçlu birisidir” dediler. Bunun üzerine:

“*Yolculukta oruç tutmak iyilik değildir*” buyurdular. (I/199).

“*Bu nedir*” Kısmı dışında bir önceki hadisin tekrarıdır. Ancak Begavî hadisi bu defa senedi ile birlikte rivâyet etmiştir. Bize göre bu hadis de *sahih* tir.

108. Ebu'l-Kâsım Abdulkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî ← Ebû Nuaym el-İsferâyinî ← Ebû Avâne ← Ebû Ümeyye ← Ubeydillâh el-Kavârîrî ← Hammâd b. Zeyd ← el-Cerîrî ← Ebu'n-Nadr ← Ebû Saîd şöyle demiştir: “Ramazanda Allah Rasûlü (s.a.s.) ile birlikte yolculuk yapıyorduk. Bizden oruç tutanlar da tutmayanlar da bulunuyordu ki oruç tutan tutmayı, tutmayan da tutanı ayıplamıyordu.” (I/200).

Bu hadisi Müslim, Mâlik b. Enes, Beyhakî, Şâfiî ve Begavî, Enes b. Mâlik'ten;⁴³⁵ Ebû Dâvud ve Nesâî, Câbir b. Abdillâh'tan;⁴³⁶ İbn Ebî Şeybe ve İbn Hibbân, Ebû Saîd el-Hudrî ve Enes b. Mâlik'ten;⁴³⁷ Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ebû Saîd el-Hudrî'den;⁴³⁸ Taberânî, Ebû Musa'dan;⁴³⁹ Beyhakî ise Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdillâh ve Ebû Saîd el-Hudrî'den⁴⁴⁰ rivâyet etmişlerdir.

Hadisin birçok muhaddis tarafından farklı farklı yollarla rivâyet edilmesi nedeniyle biz *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

109. Abdulvehhâb b. Muhammed Kisâî el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' ← Şâfiî ← Abdulazîz b. Muhammed ← Ca'fer b. Muhammed ← o da babasından ← Câbir'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) Mekke'nin fethi yılında ramazanda Mekke'ye doğru yola çıktı. *Kürâu'l-Gamîm* denilen yere geldi. Onunla olan insanlar oruç tutuyordu. Kendisine denildi ki: “Ey Allah'ın Rasûlü insanlara oruç meşakkâtli geliyor.” Bunun üzerine ikinci vaktinden sonra idi ki bir bardak su istedi ve içti insanlar da ona bakıyorlardı. Bazıları orucunu bozdu. Bazıları orucunu tuttu. Bazılarının orucunu tuttuğunu kendisine ulaşınca:

“*Onlar asilerdir*” buyurdu. (I/200).

⁴³⁵ Müslim, *Sahih*, Siyâm, 99, (1118), (I, 788); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Siyâm, 23, (I, 295); Beyhakî, *a.g.e.*, IV, 410, (h. no: 8163); Şâfiî, *el-Müsned*, I, 158; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 306-307.

⁴³⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 43, (II, 795); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 59, (IV, 188).

⁴³⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 281, (h. no: 8990-8991); İbn Hibbân, *Sahih*, VIII, 328, (h. no: 3559-3560-3561).

⁴³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 45, 50; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, II, 519, (h. no: 1372).

⁴³⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII, 227, (h. no: 7345).

⁴⁴⁰ Beyhakî, *a.g.e.*, III, 207, (h. no: 5440), IV, 411, (h. no: 8164), IV, 412, (h. no: 8168).

Begavî'nin Câbir'den rivâyet ettiği bu hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî, Şâfiî, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁴⁴¹

Müslim ve Beyhakî, "...ikinci vaktinden sonra idi" kısmını nakletmemişlerdir.

Tirmizî, Câbir'in hadisinin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁴⁴²

Hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî ve yukarıda ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî'nin sıhhati hakkındaki kanaatine binaen biz hadisi *sahîh* olarak değerlendirdik. *İhticâc* olunabilir.

110. Abdulvehhâb b. Muhammed b. Kisâî el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' ← Şâfiî ← Mâlik ← Abdillâh b. Dînâr ← İbn Ömer'den yapılan rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Ay yirmidokuz gün çektiğinde hilali görünceye kadar orucu tutmayınız. Yine onu görünceye kadar da orucu bozmayınız. (Yani bayram yapmayınız.) Hava bulutlu olursa sayıyı otuza tamamlayınız." (I/201).

İbn Ömer'den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, Dârekutnî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁴⁴³

Nesâî, Ebû Hureyre, İbn Ömer ve İbn Abbâs'tan; İbn Mâce ise İbn Ömer ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁴⁴⁴

İbn Hibbân ve Beyhakî, *"Size bulutlu gelirse sayıyı otuza tamamlayınız"* yerine *"Size bulutlu gelirse tamamlayınız"* cümlesini rivâyet etmişlerdir.⁴⁴⁵

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen meşhur muhaddislerce de ve farklı yollarla rivâyet edilmesi nedeniyle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

111. Ahmed b. Abdullâh es-Sâlihî ← Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hîrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ← Muhammed b. Yahyâ ← Yezîd b. Hârûn ← Muhammed b. Amr ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurdu ki:

⁴⁴¹ Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 90, (1114), (I, 785); Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 18, (III, 89-90); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 49, (IV, 177); Şâfiî, *a.g.e.*, I, 158; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *a.g.e.*, III, 400, (h. no: 1880), IV, 98, (h. no: 2129); Beyhakî, *a.g.e.*, IV, 406, (h. no: 8146); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 311.

⁴⁴² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 90.

⁴⁴³ Buhârî, *Sahîh*, Savm, 11, (II, 229); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 4, 5, (1080), (I, 759); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 4, (II, 740); Dârimî, *es-Sünen*, Savm, 5, (I, 337); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, II, 5; Şâfiî, *el-Müsne'd*, I, 103; Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 108, (h. no: 2168); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 228.

⁴⁴⁴ Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 9, 10, 11, 12, (IV, 133-134-135); İbn Mâce, *es-Sünen*, Siyâm, 7, 8, (529-530).

⁴⁴⁵ İbn Hibbân, *a.g.e.*, III, 359, (h. no: 3593); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 343, (h. no: 7923), 421, IV, (h. no: 8206); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 88; (h. no: 1299).

“Ramazan ayına bir gün veya iki gün önce oruçla başlamayınız. Ancak bu sizden birinin tuttuğu bir oruca muvafık olabilir. Hilali gördüğünüzde oruç tutunuz. Yine hilali gördüğünüzde iftar ediniz. (Bayram ediniz.) Hava bulutlu olursa, otuza tamamlayınız, sonra bayram yapınız.” (I/201).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, İbn Ebî Şeybe, Beyhakî ve Begavî, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.⁴⁴⁶

Ebû Dâvud, “Ramazan ayına bir gün veya iki gün önce oruçla başlamayınız. Ancak bu sizden birinin tuttuğu bir oruca muvafık olabilir” kısmını nakletmiş;⁴⁴⁷ başka bir hadiste ise: “Hilali gördüğünüzde oruç tutunuz, yine gördüğünüzde iftar ediniz (Bayram ediniz). Hava bulutlu olursa, otuza tamamlayınız, sonra bayram yapınız” kısmını rivâyet etmiştir.⁴⁴⁸

Tirmizî, Ebû Hureyre tarikiyle gelen hadisinin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁹

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve Tirmizî’nin sıhhati hakkındaki kanaatine binaen bize göre *sahîhtir. İhticâc* olunabilir.

112. Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan el-Mervezî ← Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sirâc et-Tahhân ← Ebû Ahmed Muhammed b. Kurayşi b. Süleyman ← Ali b. Abdilazîz el-Mekkî ← Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm ← İsmail b. Ca’fer ← Ebû Süheyl Nâfi’ b. Mâlik ← o da babasından ← Ebû Hureyre’den yapılan rivâyette Nebî (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“Ramazana girildiğinde şeytanlar bağlanır ve cennetin kapıları açılır. Cehennem kapıları kilitletir.” (I/201-202).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Hibbân, Hâkim, Beyhakî ve Begavî, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.⁴⁵⁰ Bu muhaddislerin tamamı hadisi şu

⁴⁴⁶ Buhârî, *Sahîh*, Savm, 14, (II, 230); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 19, 20, 21, (1081-1082), (I, 762-763); Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 2, (III, 68); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 347, 408; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, IV, 116, (h. no: 2482); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 285, (h. no: 9036); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, IV, 348, (h. no: 7942); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 237.

⁴⁴⁷ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 12, (II, 750).

⁴⁴⁸ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 4, (II, 740).

⁴⁴⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 68.

⁴⁵⁰ Buhârî, *Sahîh*, Savm, 5, (II, 227); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 1, (1079), (I, 758); Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 1, (III, 66-67); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 4, (IV, 127); İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 222, (h. no: 3434); Hâkim, *a.g.e.*, I, 582, (h. no: 1532); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, IV, 500, (h. no: 8500), *es-Süneni’s-Sağîr*, II, 113, (h. no: 1394); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 215.

şekilde nakletmişlerdir: “*Ramazana girildiğinde cennetin kapıları açılır, cehennemin kapıları kilitlenir ve şeytanlar bağlanır.*”

Hâkim, bu hadisin *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahih* olduğunu belirtmiş,⁴⁵¹ Şuayb Arnaûd da isnadının *Şeyhayn*'in ricalinden ve *sika* olduğunu söylemiştir.⁴⁵²

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi, Hâkim ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un hadis hakkındaki olumlu değerlendirmelerini de dikkate alarak hadisi *sahih* kabul ettik.

113. Ebû Osman Saîd b. İsmail ed-Dabbî ← Ebû Muhammed Abdulcebbâr b. Muhammed b. Cerrâh ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ahmed el-Mahbûbî ← Ebû Îsâ Tirmizî ← Ebû Kurayb Muhammed b. A'lâ ← Ebû Bekr Muhammed b. Ayyâş ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Hureyre'den yapılan rivâyette Nebî (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“*Ramazana girildiğinde şeytanlar bağlanır ve cennetin kapıları açılır. Cehennemin kapıları kilitlenir.*” Yine Ebû Hureyre'den Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün:

“*Ramazan ayının ilk gecesi girdiğinde şeytanlar ve cinlerin azgınları bağlanır. Cehennemin kapıları kapatılır. Hiçbir kapısı açılmaz. Cennetin kapıları açılır. Hiçbir kapalı kapısı kalmaz ve bir münadi: Ey azgın! Hayra kaç, ey azgın! Şerden artık uzak dur. Allah'ın cehennemden azad ettiği kulları vardır diye nida eder. İşte bu böyle her gece devam eder*” buyurduğu rivâyet edilmiştir. **(I/202).**

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi Tirmizî, İbn Mâce, İbn Hibbân ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁴⁵³ Hâkim ve Beyhakî de hadisi benzer lafızlarla *tahrîç* etmişlerdir.⁴⁵⁴

Hâkim, bu hadisin *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahih* olduğunu ancak onların bu *siyakla tahrîç* etmediklerini belirtmiş; Muhakkik Şuayb Arnaûd, Ebû Bekr b. İyâş dışındaki râvilerin *Şeyhayn*'in ricalinden olduklarını, adı geçen râvinin de Buhârî'nin râvisi olduğunu, hadisin isnadının *kaviyy* olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁵

Hadisin *Kutub-i Sitte*'de rivâyet edilmesi, ayrıca ismi geçen meşhur muhaddislerin de *tahrîç* etmesi, Hâkim ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un olumlu kanaatleri nedeniyle biz de hadisi *sahih* olarak değerlendirdik.

114. Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Nasr b. Ahmed el-Kevfânî el-Herevî ← Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ömer b. Muhammed et-Tûcîbî el-Mısrî ← Ma'rûf b.

⁴⁵¹ Hâkim, *a.g.e.*, I, 582.

⁴⁵² İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 222.

⁴⁵³ Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 1, (III, 66-67); İbn Mâce, *es-Sünen*, Siyâm, 2, 8I, 526); İbn Hibbân, *Sahih*, VIII, 222, (h. no: 3435); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 215.

⁴⁵⁴ Hâkim, *a.g.e.*, I, 582, (h. no: 1532); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 500, (h. no: 8501)

⁴⁵⁵ Hâkim, *a.y.*; İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 222.

Nehhâs ← Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Anzî el-Basrî ← İbn A'râbî Hasan b. Muhammed b. Sabbâh ez-Za'ferânî ← Süfyân b. Uyeyne ← Zührî ← Ebû Seleme b. Abdîrrahman ← Ebû Hureyre'den gelen rivâyette Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Ramazan'a inanarak ve mükâfatını Allah'tan bekleyerek oruç tutan kimsenin geçmiş günahları affolunur.” (I/202).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Taberânî ve Begavî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁴⁵⁶

Hadisi *Şeyhayn* ve ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

115. Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebû Saîd Halef b. Abdîrrahman b. Muhammed b. Ebî Nizâr ← Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed b. Abdîrrahman b. Esed es-Saffâr ← Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Ebî İshâk el-Anzî ← Ali b. Hücr b. İyâs es-Sa'dî ← Yusuf b. Ziyâd ← Ali b. Zeyd b. Cüd'ân ← Saîd b. Müseyyeb ← Selmân'dan gelen bir rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) Şaban ayının son gününde bize hitap etti ve buyurduki:

“Ey insanlar bu büyük ay sizi gölgeler” Bir rivâyete ise: “Büyük ay en şerefli ve en güzeldir. Mübarek bir aydır. Bin aydan daha hayırlıdır kadir gecesi de onun içindedir. Allah'ın yalnızca onun orucunu farz kıldığı bir aydır. O sabır ayıdır ve sabrın ise karşılığı cennettir. Eşitlik ayıdır, rızık arttığı aydır. Bir oruçluyu iftar ettirene günahlarının bağışlanması ve cehennemden kendini kurtarma vardır. Kendi sevabından hiç birşey eksilmeksizin onun sevabı gibi oruçlunun da sevabı vardır.” Dediler ki:

“Ya Rasûlallah hepimiz oruçluyu iftar ettirecek şeyleri bulamayız.” Bunun üzerine Allah Rasûlü:

“Allah bu sevabı bir yudum süt, bir hurma veya sudan bir şerbet tutturmak üzere bir oruçluya iftar ettiren kimseye verir. Kim bir oruçluyu doyurursa Allah da onu bir daha susamayacağı şerbet havuzundan içirir tâki cennete sokar. Kim de kendi amelesine işini hafifletirse Allah ona mağfiret eder ve onu cehennemden azad eder, tâki cennete sokar. Bu ay, başı rahmet, ortası mağfiret ve sonu cehennemden azad olmaktadır.

⁴⁵⁶ Buhârî, *Sahîh*, Fadlu Leyletu'l-Kadr, 1, (II, 253); Müslim, *Sahîh*, Salâtu'l-Müsâfirîn ve Kasruhâ, 175, (760), (I, 523-524); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Şehru Ramazân, 1, (II, 103); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 473; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, IV, 115, (h. no: 2481); Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, X, 371, (h. no: 5960), X, 394, (h. no: 5997); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 344, (h. no: 8821); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 217.

Bu ayda şu dört şeyi sıkça yapınız. İki haslet ile Rabbinizi razı ediniz. O ikisi dışında size bir zenginlik yoktur. Bunlar Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmeniz ve ona istiğfar etmenizdir. Diğer iki haslete gelince Allah'tan cenneti isteyiniz ve cehennemden O'na sığınınız” buyurdu. (I/202-203).

Bu hadisi İbn Huzeyme, Münzirî (656/1258) ve Beyhakî, Selmân'ı Fârisî'den rivâyet etmişlerdir.⁴⁵⁷

Ebû Zur'a ve İbn Ebî Hâtim, Ali b. Zeyd b. Cud'ân adlı râvinin güvenilir biri olmadığını, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Mâin'de, onun zayıf biri olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵⁸ Muhakkik Muhammed Mustafa A'zamî de, Ali b. Zeyd b. Cud'ân adlı râvinin zayıf biri olduğunu bu nedenle de hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁹

Kutub-i Sitte müelliflerinin bu hadisi *tahrîç* etmemeleri, Ali b. Zeyd b. Cud'ân adlı râvinin zayıf biri olduğunun belirtilmesi nedeniyle biz de senedindeki bu râviden dolayı hadisi *zayıf* olarak değerlendirdik.

116. Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebû Tâhir Muhammed b. Mehmiş ez-Ziyâdî ← Ebû Bekr Muhammed b. Ömer b. Hafs et-Tâcir ← İbrahim b. Abdillâh b. Ömer b. Bukeyr el-Kûfî ← Vekî' ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Âdemoğlunun her ameline on katından yedi yüz katına kadar sevap verilir. Allah Teâla buyurur ki: Oruç müstesna o benim içindir. Ona mükâfatını ben veririm, oruç tutan yemeyi içmeyi ve şehvetini benim için terkeder. Oruçluya iki sevinç vardır. Biri iftar ettiğinde diğeri de Rabbine kavuştuğundadır ondaki ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. Oruç kalkandır, oruç kalkandır.” (I/203).

Bu *kudsi* hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁴⁶⁰

Buhârî, Müslim, Nesâî ve İbn Mâce “*Oruç kalkandır, oruç kalkandır*” cümlesini rivâyet etmemişlerdir.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 191, (h. no: 1887); Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, II, 57, (h. no: 1483); Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, V, 223, (h. no: 3336).

⁴⁵⁸ Zehebî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, s, 106.

⁴⁵⁹ İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 191

⁴⁶⁰ Buhârî, *Sahih*, Savm, 9, (II, 228), Tevhîd, 35, (VIII, 197); Müslim, *Sahih*, Siyâm, 164, (1151), (I, 807); Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 55, (III, 136); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 42, (IV, 162-163-164); İbn Mâce, *es-Sünen*, Siyâm, 1, (I, 525); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 443; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 454, (h. no: 8332); IV, 502, (h. no: 8509); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 116, (h. no: 1406); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 273, (h. no: 8894); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 221.

Tirmizî, Ebû Hureyre'nin hadisi bu vecihle *hasen garibtir* demiştir.⁴⁶²

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması ve ismi geçen meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi nedeniyle biz *sahîh* olarak değerlendirdik. *İhticâc* olunabilir.

117. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Saîd b. Ebî Meryem ← Muhammed b. Mutarrif ← Ebû Hâzim ← Sehl b. Sa'd'dan gelen rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Cennette sekiz tane kapı vardır. Kapılardan birinin ismi reyandır. O kapıdan oruçlulardan başka kimse giremez.*” (I/203).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Taberânî, Ebû Hureyre'den, Beyhakî ve Begavî ise Sehl b. Sa'd'dan *tahrîç* etmişlerdir.⁴⁶³ Hiç biri, “...*Cennette sekiz tane kapı vardır.*” kısmını rivâyet etmemiştir.

Hadis *muttefekun aleyh*'tir. Ayrıca birden fazla tarikten de rivâyet edildiği için bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

118. Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe ← Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Hâris ← Muhammed b. Yâ'kub el-Kisâî ← Abdillâh b. Mahmûd ← İbrahim b. Abdillâh el-Hallâl ← Abdillâh b. Mübârak ← Râşid b. Se'd ← Yahyâ b. Abdillâh ← Ebû Abdirrahman el-Hubulî ← Abdillâh b. Amr (r.a.)'ın rivâyet ettiğine göre Peygamber (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“*Oruç ve Kur'ân, kula şefa'at eder. Oruç: Ey Rabbim ben onu yemeden, içmeden ve şehvetten bir gündüz boyu engelledim. Beni ona şefa'atçı kıl der. Kur'ân ise: Ey Rabbim ben de onu gece boyu uykudan alıkoydum. Beni ona şefa'atçı kıl der. Böylece ikiside şefa'at ederler.*” (I/204).

Abdillâh b. Amr'dan gelen bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Hakîm ve Münzirî rivâyet etmişlerdir.⁴⁶⁴ Hiç biri “...*içmeden...*” lafzını nakletmemiştir.

Hakîm bu hadisin Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu, ancak onun *tahrîç* etmediğini söylemiştir.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Buhârî, *Sahîh*, Savm, 9, (II, 228); Tevhîd, 35, (VIII, 197); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 164, (1151), (I, 807); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 42, (IV, 162-163-164); İbn Mâce, *es-Sünen*, Siyâm, 1, (I, 525).

⁴⁶² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 137.

⁴⁶³ Buhârî, *Sahîh*, Bed'ul-Halk, 9, (IV, 88); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 166, (1152), (I, 808); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI, 146, (h. no: 5795); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 192, (h. no: 6161); Beyhakî, *a.g.e.*, IV, 502, (h. no: 8512); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 219-220.

⁴⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 174; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XIII, 38, (h. no: 88); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, I, 740, (h. no: 2036); Münzirî, *Terğîb ve Terhîb*, II, 50, (h. no: 1455).

⁴⁶⁵ Hâkim, *a.g.e.*, I, 740.

Ayrıca Suyutî de Bakara/185. âyetini tefsiri ederken bu hadisi Abdullah b. Amr'dan rivâyet etmiştir.⁴⁶⁶

Biz, hadisin hem *Kutub-i Tis'a* geçmesi, hem de Hâkim'in hadis hakkındaki hükmünü dikkate alarak *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

“Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım...”
(Bakara/186).

119. Kelbî ← Ebû Sâlih ← İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre Medine Yahudileri:

“Ey Muhammed! Rabbimiz bizi nasıl duyuyor ki sen bizimle sema arasında beşyüz yıllık mesafe olduğunu söylüyorsun. Eğer her sema katı bunun gibi kalın ise” dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Dahâk'a göre sahâbenin bazıları Hz. Peygamber (s.a.s.)'e sordular dediler ki:

“Rabbimiz yakın mıdır” O'na münacaat ediyoruz, yok uzaksa O'na nida ederiz” bunun üzerine Allah Teâla bu âyeti nazil buyurdu. **(I/204)**.

Bakara/186. âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi İbn Hibbân, İbn Abbâs'tan;⁴⁶⁷ Suyutî ise senedsiz olarak rivâyet etmişlerdir.⁴⁶⁸

İbn Hacer hadisi bu senedle bilmediklerini belirtmiştir.⁴⁶⁹ Vâhidî, Muhammed b. Sâib el-Kelbî adlı râvinin yalancılıkla itham edildiğini, bundan dolayı hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁰ Muhammed b. Sâib el-Kelbî adlı râvi hakkında: Nesâî: “*metruku'l-hadis*'tir” demiştir; İbn Adî de onun hakkında, İbn Hammâd: “Yalancıdır.” Nesâî: “*metruku'l-hadis*'tir” dediğini; İbn Arrâk: “Onun hadislerinin *mevzu* olduğunu, fazla yalan konuştuğunu, bu nedenle yalancılıkla itham edildiğini” belirtmişlerdir.⁴⁷¹ Yine İbn Ebî Hâtim: “Onun Kûfeli iki yalancıdan biri olduğunu” söylemiştir.⁴⁷²

Hadis otoritelerinin Kelbî hakkındaki değerlendirmeleri genellikle olumsuzdur. Yahya b. Saîd ve Abdurrahman b. Mehdî ondan hadis almamış, Hammâd b. Seleme ve Nesâî sika olmadığını bildirmiş, Nesâî daha da ileri giderek rivayetlerinin yazılamayacağını belirtmiştir. Leys b. Ebû Sa'd ise Kûfe'de iki yalancının bulunduğunu, bunlardan birinin Kelbî olduğunu söylemiştir. Kelbî'nin rivayetlerinden

⁴⁶⁶ Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, I, 440.

⁴⁶⁷ İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 436, (h. no: 14289).

⁴⁶⁸ Suyutî, *a.g.e.*, I, 469.

⁴⁶⁹ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, III, 195, (h. no: 871).

⁴⁷⁰ Vâhidî, *a.g.e.*, I, 58.

⁴⁷¹ Nesâî, *Kitabu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, s, 211; İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, VII, 277-280; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-Şerîati'l-Merfû'a Ani'l-Ahbâri's-Şeni'ati'l-Mevzu'a*, I, 123, 138, 150.

⁴⁷² İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, VII, 270.

sakınılması gerektiği uyarısını yapan Süfyân es-Sevrî, kendisinin ondan niçin rivayette bulunduğu sorusuna da: “Ben onun doğrusunu yalanından ayırabiliyorum” cevabını vermiştir. Ancak Süfyân’ın Kelbî’den hadis rivayet ederken tanınmasın diye adı ve nisbesi yerine Ebu’n-Nadr künyesini kullandığı belirtilmiştir. Ahmed b. Hanbel aynı yola, ona Ebû Saîd künyesini vererek kendisinden tefsir nakleden Atıyye el-Avfî’nin da başvurduğunu söylemekte. İbn Hibbân, Atıyye’nin bununla Ebû Saîd el-Hudrî’nin anlaşılmasını istediğini ileri sürmektedir. İbn Ebû Hâtim’e göre de Kelbî’nin hadislerinin terkedilmesi konusunda âlimlerin icmâi vardır.⁴⁷³

Nesâî: Muhammed b. Sâib Ebu’n-Nedre’nin, Kelbî hakkında *metruku’l-hadis*’tir dediğini aktarmıştır.⁴⁷⁴

Hadisin *Kutub-i Sitte*’de geçmemesi, İbn Hacer’in hadisin senedi hakkındaki yorumu ve hadisin senedinde ismi geçen Kelbî hakkındaki yorumları da dikkate aldığımızda hadisi *zayıf* olarak değerlendirdik.

120. Abdolvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Musa b. İsmail ← Abdolvâhid ← Âsım ← Ebû Osman ← Ebû Musa el-Eş’arî nakletmiştir ki, Allah Rasûlü (s.a.s.) Hayber savaşını yaptığında veya Haybere yöneldiğinde insanlar bir vadide toplandılar. Tekbirlerle seslerini yükselttiler. Allah’u Ekber Allah’u Ekber la ilahe illallah diyorlardı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Kendinize geliniz siz ne sağıra dua ediyorsunuz, ne de kayıba, siz duyan ve yakın olana dua ediyorsunuz. O sizinle beraberdir.” (I/204).

Ebû Musa el-Eş’ari’den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Abdurrazzâk el-San’ânî, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî ve Beyhakî *tahrîç* etmişlerdir.⁴⁷⁵ Ebû Dâvud da benzer lafızlarla nakletmiştir.⁴⁷⁶

Hadisi *Şeyhayn*, Ebû Dâvud ve yukarıda ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, sened ve metninin cerhedilmemesi nedeniyle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

⁴⁷³ Cerrahoğlu, İsmail, “Kelbî, Muhammed b. Sâib”, *DİA*, XXV, 205-206.

⁴⁷⁴ Nesâî, *ed-Duafâ ve’l-Metrukîn*, s. 90.

⁴⁷⁵ Buhârî, *Sahîh*, Tevhîd, 9, (VIII, 168); Müslim, *Sahîh*, Zikr ve’ d-Duâ ve’ t-Tevbe ve’ l-İstiğfâr, 44, (2704), (III, 2076-2077); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 402; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *a.g.e.*, I, 397, (h. no: 495); Abdurrazzâk, *el-Musannef*, V, 159, (h. no: 9244); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 232, (h. no: 8463); VI, 85, (h. no: 29665); Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, 13, 231, (h. no: 7252); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, II, 261, (h. no: 3012).

⁴⁷⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vitri, 26, (II, 183).

121. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr (Muhammed b. Muhammed) es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Abdilcebbâr er-Reyyânî ← Humeyd b. Zencûye ← Abdullah b. Sâlih ← Muâviye b. Sâlih ← Rabîa b. Yezîd ← Ebû İdrîs ← Ebû Hureyre'den yapılan rivâyette Hz. Peygamber:

“Sizden birisi günah işlemek, aile bağına kesmek ya da acele dua etmedikçe Allah duasını kabul eder” buyurdu.

“Ey Allah Rasûlü acele etmekte nedir” dediler. Hz. Peygamber:

“Ya Rabbi sana dua etmişim, Ya Rabbi sana dua etmişim. Senin duamı kabul etmediğini görmüyormusun diye dua etmen, bundan üzülp dua etmeyi terketmendir.” (I/205-206).

Bu hadisi Müslim, Tirmizî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, Ebû Hureyre'den; Taberânî ise Ubâde b. Sâmit'ten rivâyet etmişlerdir.⁴⁷⁷

Buhârî de hadisi Ebû Hureyre tarikiyle, fakat şu şekilde *tahrîç* etmiştir:

“Sizden herbirinizin duasına acele etmediği takdirde icabet olunur: İnsan (acele edip): Dua ettim de kabul olunmadı der” buyurmuştur.⁴⁷⁸

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiş; muhakkik Şuayb Arnaûd, Müslim'in şartlarına göre hadisin isnadının *kaviyy* olduğunu, Muâviye b. Sâlih'in *sadûk* fakat evhamlı biri olduğunu, geri kalan ricalinin *sika* olduklarını belirtmiştir.⁴⁷⁹

Hadisi Müslim, Tirmizî, İbn Hibbân ve Beyhakî gibi önemli muhaddislerin *tahrîç* etmesi, Buhârî'nin hadisi destekleyen rivâyeti ve Tirmizî'nin *hasen sahîh*'tir demesi nedeniyle, bizde de *sahîh* olduğu ve *ihdicâc* olunabilir kanaati hasıl olmuştur.

122. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Reyyânî ← Humeyd b. Zencûye ← Muhammed b. Yusuf b. Sevbân (Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân) ← o da babasından ← Mekhûl ← Cübeyr b. Nüfeyr ← Ubâde b. Sâmit'in naklettiğine göre peygamber (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“Bir günah için veya aile bağlarını koparmak için dua etmedikçe, yeryüzünde Allah'a dua eden müslüman bir adam yoktur ki Allah ona isteğini vermesin veya onun denginde bir kötülüğü ondan uzaklaştırmasın.” (I/206).

⁴⁷⁷ Müslim, *Sahîh*, Zikr ve'd-Duâ ve't-Tevbe ve'l-İstîğfâr, 92, (2735), (III, 2096); Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 9, (V, 462), 12, (V, 464); 115, (V, 566); İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 164, (h. no: 881), III, 257, (h. no: 976); Beyhakî, *a.g.e.*, III, 492, (h. no: 6429); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 190; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 53, (h. no: 147).

⁴⁷⁸ Buhârî, *Sahîh*, Daavât, 22, (VII, 153).

⁴⁷⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 462, 464, 566; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 164.

Bu hadisi Tirmizî hem Câbir'den, hem de Ubâde b. Sâmî'ten; Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Begavî, Ubâde b. Sâmî'ten; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ebû Saîd el-Hudrî'den; Beyhakî ise Ebû Usâme'den rivâyet etmişlerdir.⁴⁸⁰ Hâkim de hadisi benzer lafızlarla *tahrîç* etmiştir.⁴⁸¹

Heysemî de hadisi rivâyet etmiş onun senesinde Müslim b. Ali adında bir râvî'nin olduğunu. Bu râvinin de zayıf, *metruk*, *leyse bi şey* olduğu, ancak bu hadisin Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivâyet ettiği hadise *şahid* olduğunu belirtmiştir.⁴⁸²

Tirmizî, hadisin bu vecihle *hasen sahîh garib* olduğunu; Hâkim, hadisin *sahîh* olduğunu fakat *Şeyhayn*'ın *tahrîç* etmediğini; Beyhakî, *sahîh* olduğunu; Muhakkik Hüseyin Selîm Esed ise isnadının *Ceyyid*⁴⁸³ olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁸⁴

Bu hadisin *Kutub-i Sitte*'de geçmesi, yukarıda ismi geçen muhaddislerin de rivâyet etmesi, birden fazla tarikten nakledilmesi ve muhakkiklerin sıhhatinde ittifak etmesi nedeniyle bize göre *sahîh*'tir. *İhticâc* edilebilir.

123. Ömer yatsı namazını kıldıktan sonra ailesi ile birlikte oldu. Gusûl abdesti aldığı anda ağlamaya ve kendini kınamaya başladı. Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne geldi: “Ey Allah'ın Rasûlü ben bu hatadan dolayı Allah'tan ve senden özür dilerim. Ben ehlimin yanına yatsı namazı kıldıktan sonra döndüm. Güzel bir koku duydum. Nefsime hoş geldi ailemle cima ettim” dedi. Bunun üzerine peygamber (s.a.s.):

“*Ey Ömer sen buna layık değilsin*” buyurdu. Bir kısım insanlar da bunun aynısını itiraf etmeye başladılar. Ömer ile onun durumundakiler hakkında: **“Orucun gecesinde hanımlarınızla birleşmek size helal kılındı”** (Bakara/187) âyeti nazil oldu. **(I/206).**

Sadece Suyutî ve Taberî Bakara/187. âyetini tefsir ederken bu hadisi İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.⁴⁸⁵

Muhaddislerin rivâyet etmemesi nedeniyle bu hadisin sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

⁴⁸⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 9, (V, 462); 115, (V, 566-567); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 329; Taberânî, *a.g.e.*, I, 53, (h. no: 147); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 186; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, II, 296, (h. no: 1019); Beyhakî, *Şüabu'l-Îmân*, II, 377, (h. no: 1089).

⁴⁸¹ Hâkim, *a.g.e.*, I, 670, (h. no: 1816).

⁴⁸² Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 147, (h. no: 17201).

⁴⁸³ *Ceyyid*: 1. Hasen li zâtihi mertebesinden yüksek olmakla beraber sahîh derecesine vardığından tereddüt edilen hadis. 2. Sahîh hadis. 3. Makbul hadis. Aydınli, *a.g.e.*, s. 50.

⁴⁸⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 462, 567; Hâkim, *a.g.e.*, I, 670; Beyhakî, *a.g.e.*, II, 377; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, II, 296.

⁴⁸⁵ Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, I, 476; Taberî, *Câmiu'l-Beyân* III, 498.

“Oruç gecesinde kadınlarımızla birleşmek size helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz.” (Bakara/187).

124. Hz. Peygamber (s.a.s.):

“Evlenen kimse sadece dininin üçte birini koruma altına almıştır.” (I/207).

Senedsiz olarak rivâyet edilen Bakara/187. Âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi tesbit edemedik. Ancak Taberânî şu senedle ve şöyle bir hadis nakletmiştir: Muhammed b. Musa ← Muhammed b. Sehl b. Mahled el-İstehriyyi ← İsmet b. Mütevekkil ← Zâfir b. Süleyman ← İsrâîl b. Yûnus ← Câbir ← Yezîd er-Rakâşî ← Enes b. Mâlik'ten yapılan rivâyette Hz. Peygamber:

“Evlenen kimse sadece dininin yarısını koruma altına almıştır, diğer yarısı için Allah'tan korkun” buyurmuştur.⁴⁸⁶

İbnü'l-Cevzî (Taberânî'nin *tahrîç* ettiği) bu hadisin *sahîh* olmadığını, senedinde ismi geçen Yezîd er-Rakâşî adlı râvi hakkında Ahmed b. Hanbel: “Ondan bir şey yazılmaz, o *münkeru'l-hadis*'tir”; Nesâî: “*Metruku'l-hadis*'tir”; Yahyâ b. Maîn: “O bir şey değildir, asıl adı Mâlik b. Süleyman'dır” dediklerini belirtmiştir.⁴⁸⁷

Bu hadisi kaynaklarda tespit edemedik. Bu nedenle de sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

“...Beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilene kadar yiyin için...”

125. Bu âyetin (Bakara/187) Ensârdan Ebû Sırma b. Kays b. Sırma hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir. İkrime'ye göre ismi Ebû Kays b. Sırma; Kelbî'ye göre ise Ebû Kays Sırma b. Enes b. Kays adında bir sahâbi gündüz tarlasında oruçlu olarak çalışıyordu. Akşam olduğunda da hurma ile ehlinin yanına gidiyordu ki hanımına yemek getirmesini söyledi. Kadın ise onu sıcak bir şeylerle doyurmayı istemiş ona sıcak ekmek yapmaya başlamıştı. İlk başlarında, yani orucun daha ilk farz kılındığı zamanlarda yatsıyı kılan ve uyuyan kimseye yemek ve içmek haram oluyordu. Kadın yiyeceği yapmayı bitirdiğinde ise kocasını uyumuş buldu ki adamcağız yorulmuştu. Onu uyandırdı. Adam Allah'a ve Rasûlü'ne isyan etmeyi hoş görmedi. Yemek yemeyi reddetti. Aç olarak oruç tuttu, sabah oldu. Gün yarılanmadan kendisine baygınlık geldi. Ayıldığında Allah Rasûlü'nü buldu. Allah Rasûlü (s.a.s.) onu görünce:

⁴⁸⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII, 332, (h. no: 7647); VIII, 335, (h. no: 8794).

⁴⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *İlelu'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, II, 122, (h. no: 1005).

“*Ey Ebû Kays neyin var! Aç olarak mı sabahladın*” buyurdu. Ebû Kays ona bu durumunu anlattı. Allah Rasûlü (s.a.s.) üzüldü. Bunun üzerine Allah (c.c.) bu âyeti (Bakara/187) nazil buyurdu. **(I/207-208)**.

Bu hadisi Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân nakletmişlerdir.⁴⁸⁸

Ancak hadisin asıl şu kısmını almamışlardır:

“*Ya Ebû Kays neyin var? Aç olarak mı sabahladın*” buyurdu. Ebû Kays ona bu durumunu anlattı. Allah Rasûlü (s.a.s.) üzüldü.

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahih* olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁹

Hadisi Buhârî, Ebû Dâvud ve yukarıdaki meşhur muhaddislerin rivayet etmesi, Tirmizî'nin sıhhati hakkındaki görüşüne istinaden *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

126. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Hacâc b. Minhâl ← Hüseyim ← Hüsayn b. Abdirrahman ← Şa'bî ← Adiy b. Hâtim şöyle dedi: “**Beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilene kadar yeyin için.**” (Bakara/187). Âyeti nazıl olduğunda siyah ve beyaz ipliğe kafayı taktım. Onları yastığımın altına koydum. Geceye kadar o ikisine bakmaya başladım. Bana hiç de ayırt edilmiyordu. Ertesi gün olunca Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne gittim. Ona bunu anlattım. Buyurdu ki:

“*Bu sadece gecenin siyahlığı ve gündüzün beyazlığı idi.*” **(I/208)**.

Adiy b. Hâtim'den nakledilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî ve Taberânî *tahrîc* etmişlerdir.⁴⁹⁰ Hadisi, Ebû Dâvud da benzer lafızlarla nakletmiştir.⁴⁹¹

İbn Adî bu hadisi rivâyet etmiş fakat herhangi bir tenkitte bulunmamıştır.⁴⁹²

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, yukarıdaki meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi, sened ve metin yönünden cerhedilmemesi nedeniyle biz *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

127. Ebu'l-Hasan (Muhammed b. Muhammed) es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî Ebû Mus'ab ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Sâlim b. Abdullah b. Ömer'in babasından naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.):

⁴⁸⁸ Buhârî, *Sahih*, Savm, 15, (II, 230); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 1, (II, 737); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 210); Dârimî, *es-Sünen*, Savm, 7, (I, 337-338); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 295; İbn Hibbân, *Sahih*, III, 200, (h. no: 1904); VIII, 239, (h. no: 3459).

⁴⁸⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 210.

⁴⁹⁰ Buhârî, *Sahih*, Savm, 16, (II, 231); Müslim, *Sahih*, Siyâm, 33, (1090), (I, 766-767); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 29, (IV, 147-148); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVII, 79, (h. no: 178).

⁴⁹¹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 18, (II, 760-761).

⁴⁹² İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, IV, 24.

“*Bilal gece ezan okuduktan sonra Ümmü Mektum okuyuncaya kadar yiyin için*” buyurdu. Abdullah b. Ömer: “Ümmü Mektum kendisine: Sabah oldu, sabah oldu deninceye kadar sabah ezanını okuyamayacak âmâ bir kişi idi.” (I/208).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Beyhakî, Şâfiî ve Begavî, Abdullah b. Ömer’den rivâyet etmişlerdir; Taberânî ise Sehl b. Sa’d’dan rivâyet etmiştir.⁴⁹³ Müslim ve Nesâî, “Ümmü Mektum kendisine: Sabah oldu, sabah oldu deninceye kadar sabah ezanını okuyamayacak âmâ bir kişi idi” bölümünü *tahrîç* etmemişlerdir.⁴⁹⁴

İbn Hibbân’ın *Sahîh*’ini tahkik eden Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *Şeyhayn*’ın şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁵

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, birden fazla tarikten gelmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd’un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle, bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

128. Ebû Osman Saîd b. İsmail ed-Dabbî ← Ebû Muhammed Abdulcebbâr b. Muhammed el-Cirâhî ← Ebu’l-Abbâs el-Mahbûbî ← Ebû Îsâ Tirmizî ← Hennâd ve Yusuf b. Îsâ ← Vekî’ ← Ebû Hilâl ← Sevâde b. Hanzala ← Semura b. Cündeb’in dediğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Bilal’in ezanı ve uzunlamasına fecir sizi sahurunuzdan men etmesin, ufuktaki yaygın ve dağınık fecire kadar sahurunuza devam edin.*” (I/209).

Semura b. Cündeb’den rivayet edilen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, İbn Ebî Şeybe, Taberânî ve Begavî, *tahrîç* etmişlerdir.⁴⁹⁶

Tirmizî, bu hadisin *hasen* olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁷

Biz de Tirmizî’nin hadisin sıhhati hakkındaki kanaatine katılarak, *hasen* olarak değerlendirdik.

⁴⁹³ Buhârî, *Sahîh*, Azân, 12, (I, 137); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 36-37-38, (1092), (I, 768); Nesâî, *es-Sünen*, Ezân, 9, (II, 10); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Nidâu’s-Salât, 14, (I, 74); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 123; İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 248, (h. no: 3469); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, I, 558, (h. no: 1784); Şâfiî, *el-Müsned*, I, 30; Begavî, *a.g.e.*, II, 298; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, II, 246, (h. no: 1881).

⁴⁹⁴ Müslim, *a.y.*; Nesâî, *a.y.*

⁴⁹⁵ İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 248.

⁴⁹⁶ Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 41-42-43-44, (1094), (I, 769-670); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 18, (II, 759); Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 15, (III, 86); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 30, (IV, 148); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 13-14; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, II, 218, (h. no: 940); İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, II, 276, (h. no: 8927), 288, (h. no: 9070); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, VII, 236, (h. no: 6980, 6982); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, II, 300.

⁴⁹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 86.

129. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Humeydî ← Süfyân es-Sevrî ← Hişâm b. Urve ← o da babasından ← Âsım ← o da babası Ömer b. Hattab’dan rivâyet etmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Gece buraya yöneldiğinde ve gündüz arkasını döndüğünde ki güneş de battığında oruçlu iftar etmiş olur” buyurmuştur. **(I/209).**

Ömer b. Hattab’tan gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁴⁹⁸

Tirmizî, Hz. Ömer’in hadisinin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁹

Hadisi Buhârî, Müslim ve yukarıdaki meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî’nin *hasen sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bu hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

130. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail –Abdullah b. Yusuf ← Leys ← Ukayli ← İbn Şihâb ← Urve b. Zübeyr ← Âişe (r.anha)’den rivâyet edilmiştir ki: “Nebî (s.a.s.) vefat edinceye kadar ramazanın son on günü i’tikafa girerdi. Ondan sonra hanımları da i’tikafa girmeye devam ettiler.” **(I/209).**

Hz. Âişe (r.anha)’den rivayet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve Dârekutnî *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁰⁰

Tirmizî, hadisi Ebû Hureyre’den de rivâyet etmiş ve sonundaki şu cümleyi nakletmemiştir: “Ondan sonra hanımları da i’tikafa girmeye devam ettiler.” O, Hz.Âişe ve Ebû Hureyre’den gelen bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁵⁰¹

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi, Tirmizî’nin sıhhati hakkındaki kanaatine binaen, biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

⁴⁹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Savm, 33, (II, 237); Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 51-52-53, (1100-1101), (I, 772-773); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 20, (II, 762); Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 12, (III, 81); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 48; İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, II, 277, (h. no: 8941-8942); Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, I, 206, (h. no: 240); I, 220, (h. no: 257); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 280, (h. no: 3512-3513); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, IV, 364, (h. no: 8004-8005); IV, 400, (h. no: 8123); *es-Süneni’s-Sağîr*, II, 93, (h. no: 1321); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 259.

⁴⁹⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 81.

⁵⁰⁰ Buhârî, *Sahîh*, İ’tikâf, 1, (II, 255); Müslim, *Sahîh*, İ’tikâf, 5, (1172), (I, 834); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 77, (II, 829); Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 71, (III, 157); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 92; Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 187, (h. no: 2364).

⁵⁰¹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 157.

131. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Urve b. Zübeyr ← Amre bnt. Abdirrahman ← Hz. Âişe (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre: “Allah Rasûlü (s.a.s.) i'tikafa girdiğinde başını bana yaklaştırdı bende başını tarardım insanlık ihtiyacı dışında eve girmezdi.” (I/210).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Beyhakî ve Begavî, Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.⁵⁰²

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahih* olduğunu söylemiştir.⁵⁰³

Hadisi *Şeyhayn* ve birçok muhaddisin rivâyet etmesi, Tirmizî'nin *hasen sahih* olduğunu belirtmesi nedeniyle biz *sahih* olarak değerlendirdik.

132. Bu âyet (Bakara/188) İmru'l-Kays b. Âyis el-Kindî hakkında nazil oldu. Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün yanında Rebîa bnt. Abdân el-Hadramî ona (İmru'l-Kays b. Âyis el-Kindî) bir toprak için dava açtı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.) Hadramiye:

“*Delilin varmı*” diye sordu. O:

“Hayır” dedi. Allah Rasûlü buyurdu ki:

“*Sana onun yemini gereklidir. Git yemin etsin. Eğer senin olan şeyi zulmen yemek için yemin ederse Allah'ı kendisinden yüz çevirmiş olarak bulacaktır.*” Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi. “**Mallarınızı aranızda batıl yolla yemeyin.**” (Bakara/188). (I/210).

Bu hadisi benzer lafızlarla Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Hibbân, Taberânî, Darêkutnî ve Beyhakî, Alkame b. Vâil'den rivâyet etmişlerdir.⁵⁰⁴

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi Müslim şu isnadla aktarmıştır: Kuteybe b. Saîd ve Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Hennâd b. es-Seriyy ve Ebû Âsım el-Hanefî ← Ebu'l-Ahves ← Simâk ← Alkame b. Vâil ← o da babasından:...

Tirmizî, Alkame b. Vâil'den gelen hadisin *hasen sahih* olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁵

⁵⁰² Buhârî, *Sahih*, İ'tikâf, 19, (II, 260); Müslim, *Sahih*, Hayz, 6, (297), (I, 244); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Savm, 79, (II, 832-833); Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 80, (III, 167); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İ'tikâf, 1, (I, 312); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 181, 262, 281; İbn Hibbân, *Sahih*, VIII, 430, (h. no: 3672); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 354, (h. no: 6604); *Mu'cemu's-Sağîr*, II, 195, (h. no: 1017); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 187, (h. no: 2363); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 518, (h. no: 8570); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 400.

⁵⁰³ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 167.

⁵⁰⁴ Müslim, *Sahih*, İmân, 223, (139), (I, 124-25); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Eymân ve'n-Nuzûr, 1, (III, 566-67); Tirmizî, *es-Sünen*, Ahkâm, 12, (III, 625); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 464, (h. no: 5074); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXII, 14, (h. no: 17); Darêkutnî, *Sünen*, V, 377, (h. no: 4482); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, X, 242, (h. no: 20504); *es-Süneni's-Sağîr*, IV, 189, (h. no: 3388).

Müslim, Ebû Dâvud ve yukarıdaki meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî'nin *hasen sahîh* olarak değerlendirmesi, gerek sened ve gerekse metin yönünden cerhedilmemesi nedeniyle bize göre bu hadis *sahîh*'tir. *İhticâc* olunabilir.

133. Abdulvehhâb b. Muhammed Kisâî el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' ← Şâfiî ← Mâlik b. Enes ← Hişâm b. Urve ← o da babasından ← Zeyneb bnt. Ebî Seleme ← Peygamber (s.a.s.)'in hanımı Ümmü Seleme, Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün:

“Ben sadece bir beşerim ve siz bana dava getiriyorsunuz. Bazınızın delili diğerinden daha anlaşılır olabilir. Ben duyduğuma göre onun lehine hüküm veririm. Kime kardeşinin hakkından kendisi lehine bir hüküm verilirse onu almasın. Ben sadece ateşten bir parçayı ona vermiş olurum” buyurduğunu rivâyet etmiştir. **(I/211)**.

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Mâlik b. Enes, Şâfiî, İbn Hibbân, Taberânî, Beyhakî ve Begavî, Ümmü Seleme'den;⁵⁰⁶ İbn Mâcê, Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebî Şeybe, Ebû Hureyre'den;⁵⁰⁷ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ise Ümmü Seleme ve Ebû Hureyre'den⁵⁰⁸ rivâyet etmişlerdir.

Hadisi *Şeyhayn* ve yukarıda ismi geçen birçok meşhur muhaddislerce ve birden fazla tarikten rivâyet edilmesi nedeniyle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

134. “Sana hilalleri soruyorlar.” (Bakara/189). Bu âyetin Ensârdan Muaz b. Cebel ve Sa'lebe b. Ganem hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir. O ikisi dediler ki:

“Ya Rasûlallah ince olarak çıkıp sonra artarak tâki bir ışık olan, sonra eski haline dönen hilalin durumu nedir.” **(I/211)**.

Begavî'nin Bakara/189. âyetin tefsirinde senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi sadece Suyutî doğrudan İbn Abbâs'tan rivâyet etmiş ve zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁹

Hadis kaynaklarından tespit edemediğimiz, Suyutî'nin de zayıftır dediği bu hadisi biz de *zayıf* olarak değerlendirdik.

⁵⁰⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 625.

⁵⁰⁶ Buhârî, *Sahîh*, Ahkâm, 20, (VIII, 112); Müslim, *Sahîh*, Ukdiyye, 5, (1713), (II, 29-30); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Akdiyye, 7, (IV, 12-13-14); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Akdiyye, 1, (II, 719); Şâfiî, *a.g.e.*, I, 150,165; İbn Hibbân *a.g.e.*, XI, 461, (h. no: 5071-72); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIII, 343, (h. no: 798); XXIII, 345, (h. no: 803); Beyhakî, *es-Süneni's-Sağîr*, IV, 138, (h. no: 3278); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, X, 110.

⁵⁰⁷ İbn Mâcê, *Sünen*, Ahkâm, 5, (II, 786); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 332; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 542, (h. no: 22975), VII, 321, (h. no: 36490); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, X, 326, (h. no: 5920), 346, (h. no: 5941).

⁵⁰⁸ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, X, 326, (h. no: 5920); XII, 305, (h. no: 6880).

⁵⁰⁹ Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, I, 490.

135. Müfessirler şöyle naklederler cahiliye de ve İslâmın başlarında insanlar şunu yapıyordu: İçlerinden biri Hac veya Umre için ihrama girdiğinde ne evinin, ne de odanın kapısından içeri girmezdi. Köy halkı tarafından onun evinin damından girmesi ve çıkması için bir delik açılırdı veya bir merdiven edinirdi. Oradan çıkardı. Göçebeler ise çadırın arkasından çıkarlar ve ihramdan çıkıncaya kadar kapıdan girmez çıkmazlardı. Hamaset işi olması dışında bunu iyilik olarak görürlerdi. Böyle yapan kabileler; Kureyş, Kinâne, Huzâa, sakîf, Has'em, Âmir b. Sa'sa oğulları, Nadr b. Muaviye oğullarıydı. *Hamaset*: Şiddet ve sertliktir. Allah Rasûlü (s.a.s.) bir gün en sondan bazısının evine kapıdan girdi. Ensârdan kendisine Rufâet b. Tâbût denilen biri de kapıdan peşi sıra girdi ki ihramlı haldeydi. Bunun üzerine onu kötülerdiler. Allah Rasûlü (s.a.s.)'de ona:

“*İhramlı olduğun halde kapıdan niçin girdin*” dedi. O da:

“*Senin girdiğini gördüm peşin sıra girdim*” dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.) ise:

“*Ben hamaset sahibiyim*” buyurdu. O adam da: “*Sen hamaset sahibiyisen ben de hamaset sahibiyim. Senin getirdiğine hal ve gidişine ve dinine razı oldum*” dedi. Bunun üzerine Allah Teâla bu âyeti nazil buyurdu. **(I/212)**.

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi Taberî ve Suyutî Bakara/189. âyetin tefsiri sadedinde *tahrîç* etmişlerdir.⁵¹⁰

Bu hadisi hadis kaynaklarında tespit edemedik, sened ve metni hakkında da (cerh-ta'dil yönünden) herhangi bir yoruma rastlayamadık bu nedenle de sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

136. Zuhrî: “Ensârdan umre ihramına girenlere, kendileriyle gök arasındaki hiç birşey helal değildi. Bir adam umre'de ihramlı olduğu halde evinden çıktıktan sonra kendisine bir hacet olursa geri dönüyor ve kendisi ile semâ arasına giren evin çatısı sebebiyle odanın kapısından girmiyor üstündeki duvarı açıyor sonra odasına kavuşuyor, ihtiyacını gideriyordu. Bu durum Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün Hudeybiye zamanı bizimle umreye gelmesine kadar devam etti. O da odaya aynı yerden girdi. Ensârdan Benî-Selme'den bir adam da onun peşi sıra içeri girdi. Peyamber (s.a.s.):

“*Bunu niçin yaptın*” diye sordu.

“*Ben senin girdiğini gördüm*” dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Ben hamaset sahibiyim*” buyurdu. Ensârî de:

⁵¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 560; Suyutî, *a.g.e.*, I, 492.

“Ben de hamasetliyim, senin dinin üzereyim” dedi. Bunun üzerine Allah Teâla: **“Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir...”** (Bakara/189). Âyetini nazil buyurdu. (I/212).

Bu hadis bir önceki hadisin tekrarıdır. Taberî ve Suyutî tefsirlerinde rivâyet etmişlerdir.⁵¹¹

İkisini hadisi de, hadis kaynaklarından tespit edemedik. Bu hadis hakkında da bir kanaat belirtemiyoruz.

“Sizinle savaşımlarla siz de Allah yolunda savaşın...” (Bakara/190).

137. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû Bekr b. Sehl el- Kûhistânî el-Ma'rûf b. Ebî Turâb ← Muhammed b. Îsâ et-Tarsûsî ← Yahyâ b. Bukeyr ← Leys b. Sa'd ← Cerîr b. Hâzim ← Şu'be ← Alkame b. Yezîd ← Süleyman b. Büreyde babasından rivâyet etmiştir ki Peygamber (s.a.s.) bir ordu gönderirken:

“Allah'ın adı ile savaşın, Allah'ı inkâr edenlerle Allah yolunda savaşın, aşırı gitmeyin, zulmetmeyin kadın, çocuk ve yaşlıyı öldürmeyin” diye emir verirdi. (I/213).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Mizzî, Süleyman b. Büreyde'den *“...kadın, çocuk ve yaşlıyı öldürmeyin”* yerine sadece *“çocuk öldürmeyin”* cümlesini rivâyet etmişlerdir.⁵¹²

Tirmizî, *“yaşlıyı”* kelimesini nakletmemiş, Büreyde'nin hadisinin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁵¹³

Taberânî ise hadisi hem İbn Abbâs'tan hem de Süleyman b. Büreyde'den rivâyet etmiştir.⁵¹⁴

Bu hadisi ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, birden fazla tarikten aktarılması ve Tirmizî'nin hadis hakkındaki olumlu kanaatine binaen bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur. *İhticâc* olunabilir.

⁵¹¹ Taberî, *a.g.e.*, III, 558; Suyutî, *a.g.e.*, I, 492.

⁵¹² Müslim, *Sahîh*, Cihâd ve's-Siyer, 3, (1731), (II, 1357-1358); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Cihâd, 82, (III, 85-86); Tirmizî, *es-Sünen*, Diyât, 14, (IV, 22-23), Siyer, 48, (IV, 162); İbn Mâce, *es-Sünen*, Cihâd, 38, (II, 953); Dârimî, *es-Sünen*, Seyr, 5, (II, 533); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 358; İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, VI, 461, (h. no: 32923); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, III, 6, (h. no: 1413); İbn Hibbân, *Sahîh*, XI, 42, (h. no: 4739); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IX, 84, (h. no: 17949); *es-Süneni's-Sağîr*, III, 371, (h. no: 2789); Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVII, 548.

⁵¹³ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 23, 163.

⁵¹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IV, 268, (h. no: 4162); *el-Mu'cemu's-Sağîr*, I, 212, (h. no: 340); Begavî, *a.g.e.*, XI, 11.

138. İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet edilmiştir: “Bu âyet Hudeybiye sulhu hakkında nazil oldu. Allah Rasûlü (s.a.s.) ashabı ile Umre'ye çıkmıştı ki bin dörtyüz kişiydiler. Hudeybiye'ye gelinceye kadar yürüdüler. Müşrikler onları Beyt-i Haram'dan engellediler. Bunun üzerine onlarla, Umre'yi gelecek yıl yapmak, Mekke'nin üç günlüğüne boşaltılması, Beyt'in tavaf edilmesi ve bu yıl Medine'ye geri dönmek üzere anlaşılabilir. Ertesi yıl Allah Rasûlü (s.a.s.) ve ashabı kaza umresini yapmak için hazırlandılar, fakat Kureyş'in sözünü tutmamasından ve Beyt-i Haram'dan engellenmekten korkuyorlardı. Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün ashabı, haram beldede, haram aylarda onlarla savaşmayı istemedi.” Bunun üzerine Allah Teâla: **“Sizinle savaşanlara siz de Allah yolunda savaşın...”** (Bakara/190) âyetini nazil buyurdu. **(I/216).**

Bu hadisi Vâhidî ve Suyutî, İbn Abbâs'tan nakletmişlerdir.⁵¹⁵

İbn Abbâs'tan gelen bu haberi hadis kaynaklarında tespit edemedik. Begavî bu hadisi doğrudan İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği için senedi munkatı'dır. munkatı' hadislerin senedi zayıf olarak değerlendirildiğinden hadis sened bakımından zayıftır. Ancak Hz. Peygamber'in müşriklerle Hudeybiye antlaşmasını yaptığı kesindir. Bu antlaşma bütün siyer kitaplarında mevcuttur, bu nedenle de hadis metin yönünden *sahih*'tir kanaatindeyiz.

“Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırmazlık kurallarına riâyet karşılıklıdır. Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın.” (Bakara/194).

139. Bu âyet Umre kazasında nazil oldu. (Bakara/194) Peygamber (s.a.s.) Zilkade ayında umre yapmak üzere yola çıktı. Müşrikler onu Hudeybiye'de Beyt'ten engellediler. Mekke'lilerle bu yıl geri dönmek, gelecek yıl umresini yapmak üzere anlaşma yapı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.) bu yıl geri döndü. Sonraki yıl zilkade ayında geldi. Hicretin yedinci yılının umresini kaza etti. (Haram ay) Kavlinin manası budur. Yani bu akit üzere Mekke'ye girdiniz ve yedinci yılın umresini kaza ettiniz demektir. **(I/216)**

Begavî'nin yukarıdaki âyeti tefsir ederken senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi sadece Taberî aynı âyetin tefsirinde nakletmiştir.⁵¹⁶

⁵¹⁵ Vâhidî, *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân*, s, 57-58; Suyutî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s, 26.

⁵¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 576.

Bir önceki hadisle muhteva bakımından aynı anlama gelen bu hadis hakkında da aynı kanaatimizi belirterek *sahîh*'tir diyoruz. *İhticâc* olunabilir.

“Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.” (Bakara/195).

140. Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ← Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hîrî ← Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Duhaym eş-Şeybânî ← Ahmed b. Hâzim b. Ebî Garze ← Ebû Gassân ← Hâlid b. Abdillâh el-Vâsîfî ← Vâsıl (Ebû Uyeyne'nin mevlâsı) ← Beşşâr b. Ebî Seyf ← Vâlid b. Abdirrahman ← İyâd b. Hatîb şöyle rivâyet etmiştir: Ebû Ubeyde geldi ve dedi ki Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün:

“Allah yolunda çokça harcama yapan kimseye yediyüz sevap vardır. Ehline harcama yapan kimseye de onun emsalinin onda biri sevap vardır” dediğini işittim. **(I/216).**

Bakara/195. âyetini tefsir ederken naklettiği bu hadisi Tirmizî ve Nesâî, Hureym b. Fâtik'ten sadece şu kısmını rivâyet etmişlerdir:

*“Allah yolunda çokça harcama yapan kimseye yediyüz sevap vardır.”*⁵¹⁷

Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Hâkim, Beyhakî, Heysemî ve Begavî, hadisi Ebû Ubeyde'den şu şekilde *tahrîç* etmişlerdir:

*“Allah yolunda çokça harcama yapan yahut bir hastayı ziyaret eden veya bir sıkıntıyı gideren kimseye yediyüz sevap vardır.”*⁵¹⁸

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.⁵¹⁹

Mezkûr hadisin birçok muhaddis tarafından ve birden fazla tarikten rivâyet edilmesi, ayrıca Tirmizî'nin hadis hakkındaki olumlu kanaatine binaen bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

141. Ebû Eyyûb el-Ensârî: Biz, Ensâr'dan bir topluluk arasındayken bu âyet nazil oldu (Bakara/195). Bununla, Allah'ın Peygamberine yardım etmesi ve onu kuvvetlendirmesi oldu. Aramızda dedik ki: “Biz ehlimizi ve mallarımızı İslâm yayılıp Allah Peygamberine yardım edinceye kadar terketmiştik. Artık ailemize ve mallarımıza geri dönsek, onlarla birlikte olsak, mallarımızdan kaybetiklerimizi geri kazansak.” İşte

⁵¹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, Fedâilu'l-Cihâd, 4, (IV, 167); Nesâî, *es-Sünen*, Cihâd, 45, (VI, 49).

⁵¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 195; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 224, (h. no: 19501); Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, II, 180, (h. no: 878); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, III, 972, (h. no: 5153); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, III, 523, (h. no: 6542); IX, 289, (h. no: 18567); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, II, 300, (h. no: 3786); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, X, 359.

⁵¹⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 167.

bunun üzerine Allah Teâla: **“Allah yolunda infak edin ve kendinizi tehlikeye atmayın.”** (Bakara/195) Âyetini nazil buyurdu. Buradaki tehlike cihadı terk, mal ve aileye geri dönme isteğidir. Ebû Eyyûb, Muaviye zamanında Kostantiniyye’de son savaşını yapıncaya kadar Allah yolunda cihada devam etti ve orada vefat etti. Sonra da Kostantiniyye surlarının dibine defnedildi. Kostantiniyye’liler onun vesilesiyle yağmur duasına çıkıp su isterler. **(I/216).**

Bu *mevkûf* hadisi aynı lafızlarla olmasa da, aynı manaya gelecek şekilde benzer lafızlarla Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Hibbân ve Beyhakî, Eslem Ebî İmrân’dan;⁵²⁰ Taberânî ise Ebû Eyyûb el-Ensârî’den rivâyet etmişlerdir.⁵²¹

Ayrıca Taberî ve Vâhidî de Bakara/195. âyetin tefsirin de bu hadisi Eslem Ebî İmrân’dan rivâyet etmişlerdir.⁵²²

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh garib* olduğunu; Muhakkik Şuayb Arnaûd da hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁵²³

Bu hadisin Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Hibbân gibi meşhur muhaddislerce ve birden fazla tarikten rivâyet edilmiş olması nedeniyle biz *sahîh* olarak değerlendirdik.

142. Ebû Saîd Ahmed b. İbrahim eş-Şurayhî el-Huvârizmî ← Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa’lebî ← Ebû Amr ve Ahmed b. Ubeyy el-Furâtî ← Ebû Saîd el-Heyssem b. Küleyb ← Ahmed b. Hâzim b. Ebî Garze ← Saîd b. Osman el-Ebidî (Abdî) ← Ömer b. Muhammed b. Münkedir ← Sümeyy ← Ebû Sâlih ← Ebû Hureyre’den rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Hiç gazve yapmadan ve içinde gazve yapma arzusunu hiç duymadan ölen kimse nifaktan bir şu’be üzere ölmüştür.” **(I/216).**

Bu hadisi Begavî doğrudan Ebû Hureyre’den rivâyet etmiş, ancak ilerde tekrarlamıştır (185. Hadis). Bu defa yukarıdaki isnadla verdiği için senedini buraya aldık.

Ebû Hureyre’den gelen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Hâkim, Beyhakî, Mizzî ve Begavî *tahrîc* etmişlerdir.⁵²⁴

⁵²⁰ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Cihâd, 22, (III, 27); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru’l-Kur’ân, 2, (V, 112); İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 11, (h. no: 4711); Beyhakî, *a.g.e.*, IX, 78, (h. no: 17925).

⁵²¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, IV, 176, (h. no: 4060).

⁵²² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, III, 591; Vâhidî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Mecîd*, I, 294; *Esbâbu Nuzûlil Kur’ân*, s, 58.

⁵²³ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 112; İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 10.

⁵²⁴ Müslim, *Sahîh*, *Sahîh*, İmâret, 158, (1910), (II, 1517); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Cihâd, 17, (III, 22); Nesâî, *es-Sünen*, Cihâd, 2, (VI, 8); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 374; Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahihayn*, II, 88, (h. no: 2418-2419); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, IX, 82, (h. no: 17941); *es-*

Hâkim, Müslim'in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu;⁵²⁵ Elbânî de hadisin *sahîh* olduğunu⁵²⁶ belirtmişlerdir.

Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve yukarıdaki önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Hâkim ve muhakkik Elbânî'nin *sahîh* olarak değerlendirmeleri doğrultusunda biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

“Haccı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin...” (Bakara/196).

143. Muhammed b. Munkedir ← Câbir b. Abdillâh'tan gelen rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.s.)'den umre farz mıdır? Diye soruldu. Buyurdu ki:

“Hâyır, eğer umre yaparsanız sizin için daha hayırlıdır.” (I/218).

Bakara/196. âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Dârekutnî ve Beyhakî, Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet etmişlerdir.⁵²⁷

Hadisi, Tirmizî de benzer lafızlarla *tahrîç* etmiştir.⁵²⁸

Begavî'nin doğrudan Muhammed b. Munkedir ← Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet ettiği bu hadisi Tirmizî şu senedle vermiştir: Muhammed b. Abdu'l-A'lâ es-San'ânî ← Ömer b. Ali ← Haccâc ← Muhammed b. Munkedir ← Câbir: ...O, devamında hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.⁵²⁹

Kayserânî bu hadisin senedindeki Haccâc adlı râvinin *metruku'l-hadis* olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Hibbân ve İbn Adî bu hadisi Cerh-Ta'dîl kitaplarından rivâyet etmişler, fakat râvileri hakkında bir yorumda bulunmamışlardır.⁵³⁰

Bu hadis sıhhat yönünden tartışmalıdır. Nedeni ise senedindeki Haccâc adlı râvinin cerhedilmesidir. Fakat Begavî sened zincirini tam vermediği için adı geçen râvinin onun isnad zincirinde olup olmadığını tespit edemedik. Bu nedenle de sıhhati konusunda bir kanaat belirtemiyoruz.

144. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Reyyânî ← Humeyd b. Zencûye ← İbn Ebî Şeybe ← Ebû Hâlid el-Ahmer ← Amr b.

Süneni's-Sağîr, III, 369, (h. no: 2784); Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXI, 506; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, X, 375.

⁵²⁵ Hâkim, *a.g.e.*, II, 88.

⁵²⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 22, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁵²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 316; Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, *el-Müsned*, III, 443, (h. no: 1938); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 348, (h. no: 2724); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 570, (h. no: 8753); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 143, (h. no: 1495).

⁵²⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 88, (III, 270-271).

⁵²⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 271.

⁵³⁰ Kayserânî, *Tezkiratu'l-Huffâz "Etrâfu Ehâdîsi Kitâbi'l-Mecrûhîn li İbn Hibbân"* s. 11; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 228; İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, VIII, 296.

Kays ← Âsım ← Şakîk ← Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Hac ve Umre arasında sıra gözetin. Peşi sıra yapın. Demir, altın ve gümüşün pislüğünü körüğün yok ettiği gibi fakirliği ve günahları da o ikisi yok eder. Kabul edilen haccın karşılığı ancak cennettir.*” (I/218).

Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edilen bu hadisi Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, İbn Hibbân, Taberânî ve Begavî *tahrîc* etmişlerdir.⁵³¹ İbn Mâce, “*altın ve gümüş...*” lafzını nakletmemiştir.

Tirmizî, İbn Mes'ûd'un hadisinin *hasen sahih garib* olduğunu belirtmiştir.⁵³²

Muhakkik Şuayb Arnaûd bu hadisın isnadı Âsım adlı râvî dışında *hasen* olduğunu, bu râvinin de asıl isminin İbn Ebî Necûd olduğunu; Süleyman b. Hayyân, Âsım'ın isminin Ebû Hâlid el-Ahmer olduğunu; Amr b. Kays da onun isminin el-Melâi olduğunu belirtmişler, ancak her hangi bir eleştiride bulunmamışlardır.⁵³³

Mezkûr hadisın *Kutub-i Sitte*'de rivâyet edilmesi, adı geçen râvinin isminde ihtilaf olsa da cerhedilmemesi ve Tirmizî'nin sıhhati hakkındaki olumlu kanaatine dayanarak biz hadisi *sahih* olarak değerlendirdik. *İhticâc* olunabilir.

145. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Ebi'l-Esved Muhammed b. Abdirrahman b. Neffel ← Urve b. ez-Zübey ← Mü'minlerin annesi Âişe (r.anha) demiştir ki: “Veda haccı yılında Allah Rasûlü ile birlikte yola çıktık. İçimizden hem Umreye, hem Umre ve Hacca, hem de yalnız Hac için ihrama girenler vardı. Allah Rasûlü'nün ehli ise Hac için ihrama girmişti. Umre'ye girenler helal durumda idi (ihramsız idiler). Haccı veya hac ve umreyi birleştirenler ise Kurban Bayramı gününe kadar helal durumda olamayacaklardı, yani o güne kadar ihramlıydılar.” (I/218-9).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Mâlik b. Enes, Beyhakî ve Begavî, Hz. Âişe (r.a.)'den rivâyet etmişlerdir.⁵³⁴

⁵³¹ Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 2, (III, 175); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku'l-Hac, 6, (VI, 115-116); İbn Mâce, *es-Sünen*, Menâsik, 3, (II, 964); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 387; İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, I, 144, (h. no: 195); Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, VIII, 389, (h. no: 4976)- IX, 153, (h. no: 5236); İbn Hibbân, *Sahih*, XI, 6, (h. no: 3693); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, X, 186, (h. no: 10406); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 7.

⁵³² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 175.

⁵³³ İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 6.

⁵³⁴ Buhârî, *Sahih*, Hac, 34, (II, 151); Müslim, *Sahih*, Hac, 118, (1211), (I, 873); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 23, (II, 381); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Hac, 36, (I, 335); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, (h. no: 8801); V, 3, *es-Süneni's-Sağîr*, II, 147, (h. no: 1509); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 63.

Bu hadisin *muttefekun aleyh* olması ve ismi geçen meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesinden dolayı bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

146. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' ← Şâfî ← Müslim ← İbn Cüreyc ← Ca'fer b. Muhammed ← o da babasından ← Câbir b. Abdillâh (r.a.) şöyle demiştir: “Allah Rasûlü (s.a.s.) ile birlikte (yola) çıktık. Sadece hacca niyet ettik ki ondan başkasını bilmiyorduk. Umre'yi bilmiyorduk.” (I/219).

Bu hadisi aynı lafızlarla tespit edemedik. Ancak Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî ve Begavî, Câbir b. Abdillâh'tan; İbn Hibbân ise Hz. Âişe'den uzun bir hadisin içinden bu manaya yakın şöyle bir rivâyette bulunmuşlardır: “Hac yaptık.”⁵³⁵

Hadisi aynı lafızlarla tespit edemedik fakat yukarıda ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet ettiği hadisle muhteva bakımından aynı anlamdadır. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve yukarıdaki meşhur muhaddislerin *tahrîç* etmesi ayrıca birden fazla tarikten gelmesi nedeniyle *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

147. İbn Ömer'den Peygamber (s.a.s.)'in haccı tek (Umre'siz) yaptığı rivâyet edilmiştir. (I/219).

Bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Dârimî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Şâfî ve Begavî (*Şerhu's-Sünne* de), Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir; İbn Mâce ise hem Hz. Âişe'den hem de Câbir'den rivâyet etmiştir.⁵³⁶

Begavî'nin doğrudan İbn Ömer'den rivâyet ettiği bu hadisi Müslim şu senedle rivâyet etmiştir: İsmail b. Ebî Uveys ← Mâlik b. Enes'in dayısı ← Yahyâ b. Yahyâ ← Mâlik –Abdirrahman b. Kâsım ← o da babasından ← Hz. Âişe: ...

Tirmizî, Hz. Âişe'nin hadisinin *hasen sahîh* olduğunu, ilim ehlinin bununla amel ettiğini belirtmiştir. Begavî de bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.⁵³⁷

⁵³⁵ Müslim, *Sahîh*, Hac, 141, (1216), (I, 883-884); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 23, (II, 382-383); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku'l-Hac, 51, (I, 156); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 320-321; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, IV, 93, (h. no: 2126); Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 246, (h. no: 1773); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 65; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 142, (h. no: 3834).

⁵³⁶ Müslim, *Sahîh*, Hac, 122, (1211), (I, 875); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 23, (II, 379); Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 10, (III, 183); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku'l-Hac, 48, (V, 145); Dârimî, *es-Sünen*, Menâsik, (Hac), 16, (I, 366); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Hac, 37, 38, (I, 335); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 36, 104, 107; Şâfî, *el-Müsned*, I, 196; Begavî, *a.g.e.*, VII, 62; İbn Mâce, *es-Sünen*, Menâsik, 37, (II, 988).

⁵³⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 183; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 62.

Hadisin Buhârî dışındaki diğer *Kutub-i Tis'â* müelliflerinin tamamı tarafından rivâyet edilmesi ve sıhhatinde ittifak olması nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

148. Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ← Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafi ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb el-Esamm ← Muhammed b. Hişâm b. Mülâsi en-Nümeyrî ← Mervân b. Mu'âviye el-Fezârî ← Humejd ← Enes b. Mâlik, Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün hac yaparken:

“*Hac ve umreye lebbeyk*” diye telbiye getirdiğini rivâyet etmiştir. **(I/219).**

Hac ile ilgili uzun hadisin içinden bu bölümü Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve İbn Hibbân, Enes b. Mâlik'ten;⁵³⁸ Ebû Dâvud et-Tayâlisî ise Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet etmişlerdir.⁵³⁹

Hadis muhakkiklerinden Şuayb Arnaûd, hadisin isnadının Buhârî'nin şartlarına göre *sahîh* olduğunu; Hüseyin Selîm Esed de isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁴⁰

Mezkûr hadisin ismi geçen meşhur muhaddislerce ve birden fazla tarikten rivâyet edilmesi, Şuayb Arnaûd ve Hüseyin Selîm Esed gibi muhakkiklerin *sahîh*'tir demeleri nedeniyle biz de *sahîh* olarak değerlendirdik.

149. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Yahyâ b. Bukeyr ← Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Sâlim b. Abdillâh ← Abdillâh b. Ömer (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) veda haccında hac ve umreye niyet ederek *temettü* haccı yapmıştı. O, beraberinde kurbanını getirmişti. Zülhuleyfe'de umre için ihrama girdi, sonra hac için tekrar ihrama girdi. İnsanlar da Peygamber (s.a.s.) ile beraber hac ve umreye niyet ederek *temettü* haccı yaptılar. İnsanlardan bir kısmı Rasûlullah (s.a.s.) gibi kurbanını sevketti, kimisi de sevketmedi. Allah Rasûlü (s.a.s.) Mekke'ye gelince insanlara şöyle dedi:

“*İçinizden kim kurbanını önceden göndermişse haccını bitirinceye kadar ihramlıya haram olan şeyler (kendisine) haramdır. Kim de kurbanını göndermemiş ise Kâbe'yi tavaf etsin, Safa ile Merve arasında Sa'y etsin, başını traş etsin ve ihramdan çıksın, sonra hac için tekrar ihrama girerek kurbanını göndersin. Kim de kurban*

⁵³⁸ Müslim, *Sahîh, Sahîh*, Hac, 185, (1232), (I, 905); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 24, (II, 391); Nesâî, *es-Sünen*, menâsiku'l-Hac, 49, (V, 150); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 282; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VII, 178, (h. no: 4155); İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 240, (h. no: 3930).

⁵³⁹ Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 246, (h. no: 1773).

⁵⁴⁰ İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 240; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, VII, 178.

bulamaz ise üç gün hacda yedi gün de memleketine dönünce oruç tutsun.” Rasûlullah (s.a.s.) Mekke’ye gelince tavafını yaptı ilk olarak Hacerü’l-Esvedî istilâm etti. Daha sonra yedi şavtın üçünü hızlıca koşarak, diğer dördünü de normal bir şekilde tamamladı. Böylece tavafını bitirince Makam-ı İbrahim’de iki rekât namaz kılarak selâm verdi. Sonra Safa tepesine gelerek Safa ile Merve arasında yedi sefer koştu. Daha sonra haccını yapıp kurbanını kesinceye kadar ihramlıya haram olan her şeye dikkat etti. *Tavafi ifadayı*⁵⁴¹ yaparak ihramdan çıktı ve haram olan şeyler helâl olmuş oldu. Müslümanlardan da daha önce Mekke’ye *hedy*⁵⁴² gönderenler Peygamber (s.a.s.)’in yaptığını yaptılar. **(I/219-20)**

İbn Ömer’den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁴³

Hadisin *Şeyhayn*, Ebû Dâvud, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel gibi meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi nedeniyle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

150. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kisâî el-Hafîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu’l-Abbâs el-Esamm Rabî ← Şâfîî ← Abdulvehhâb ← Yûnus ← Hasan ← Ubâde b. Sâmî’in yaptığı rivâyete göre Rasûlullah (s.a.s.) Mâiz (b. Mâlik)’i recm etti. **(I/220).**

Not: Bu hadis Nisa suresinin 16. Âyetinin tefsirinde tekrarlandığından isnadı o hadisin senedinden alınmıştır.⁵⁴⁴

Hadisi Buhârî ve Tirmizî, Ebû Hureyre’den; Ebû Dâvud, Ebû Berze el-Eslemî’den; Nesâî, Dârimî, İbn Ebî Şeybe ve Beyhakî, Câbir b. Abdillâh’tan; Ahmed b. Hanbel ise Ebû Hureyre ve Câbir b. Abdillâh’tan rivâyet etmişlerdir.⁵⁴⁵

Bu hadîsi Buhârî şu sened ve metinle rivâyet etmiştir: Yûnus b. Yezîd ← Ma’mer b. Râşid ve İbn Cureyc ← ez-Zuhrî ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre:

⁵⁴¹ *Tavafi İfada* (Ziyaret tavafi): Arafat dönüşü Mina’da gece kalınan günlerde Kâbe’ye gidilerek yapılan bir ziyaret kabul edildiği için böyle adlandırıldığı gibi Arafat inişinden sonra yapılması dolayısıyla ifâza tavafi, yapılması farz olduğu için farz tavaf ve haccın iki rûknünden biri olduğu için rûkûn tavafi gibi adlarla da anılmaktadır. Ögüt, Salim, “Ziyaret tavafi”, *DİA*, XL, 179.

⁵⁴² *Hedy*: Sözlükte “yol göstermek, izinden gitmek; göndermek, hediye etmek” anlamlarına gelen hedy (hedy) kelimesi, fıkıh terimi olarak hac ve umre sırasında Harem’de kesilen kurbanlık hayvanları ifade eder. Ögüt, Salim, “Tavaf”, *DİA*, XL, 179.

⁵⁴³ Buhârî, *Sahîh*, Hac, 37, (II, 153-154), 104, (II, 181); Müslim, *Sahîh*, Hac, 174, (1227), (I, 901); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 24, (II, 397-398); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku’l-Hac, 50, (V, 151-152); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 139-140; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VII, 66-68.

⁵⁴⁴ Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, I, 583.

⁵⁴⁵ Buhârî, *Sahîh*, Ahkâm, 19, (VIII, 112); Tirmizî, *es-Sünen*, Hudud 5, (IV, 36); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Cenâiz; 47-48, (III, 527); Nesâî, *es-Sünen*, Cenâiz 63, (IV, 62-63), *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 424, (h. no: 7142-7143); Dârimî, *es-Sünen*, I, 206, (h. no: 64); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 540, (h. no: 28781); Beyhakî, *es-Süneni’s-Sağîr*, II, 287, (h. no: 2534); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 453, III, 323.

Rasûlullah mescidde iken (Mâiz adındaki) bir adam geldi de:

“Yâ Rasûlallah, ben zina ettim” diye nida etti. Rasûlullah ondan yüz çevirdi. O zât kendi nefsi aleyhine dört kere zina itirâfı yapınca, Rasûlullah ona:

“*Sende delilik var mı*” diye sordu. O zât:

“Hayır, bende delilik yoktur” dedi. Rasûlullah (s.a.s.):

“*Bunu götürün de taşla öldürünüz!*” buyurdu.

İbn Şihâb şöyle dedi: Bana Câbir b. Abdillâh’tan işiten kişi haber verip:

“Ben (Bakî Mezarlığı yakınındaki cenaze namazı kılınan) Musallâ’da onu taşıyan kimselerin içinde idim” dedi.⁵⁴⁶

Ebû Dâvud ise hadisi şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.s.) Mâiz b. Mâlik’in cenazesi üzerine namaz kılmadı. Ancak onun cenaze namazının kılınmasını yasaklamadı da.⁵⁴⁷

Mâiz b. Mâlik’in *recm* edilmesiyle ilgili bu hadisi ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi ayrıca farklı tariklerden gelerek sıhhatini desteklemesi nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

151. İbn Ömer şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullâh (s.a.s.) veda haccında hac ve umreye niyet ederek *temettü haccı* yapmıştı. **(I/220).**

148. Hadisin içinden bir bölümün tekrarıdır. Aynı kanaatimiz bu hadis için de geçerli olup *sahîh*’tir diyoruz.

152. İsmail b. Abdilkâhir ← Abdilgâfir b. Muhammed ← Muhammed b. Îsâ ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Abdullah b. Muâz ← o da babasından ← Şu’be ← Hakem ← Mücâhid ← İbn Abbâs’ın dediğine göre Peygamber (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“*Bu umredir biz onunla temettü yaptık.*” **(I/220).**

İbn Abbâs’tan rivâyet edilen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, İbn Ebî Şeybe, Taberânî ve Beyhakî *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ Buhârî, *Sahîh*, Ahkâm 19, (VIII, 112).

⁵⁴⁷ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Cenâiz; 47-48, (III, 527).

⁵⁴⁸ Müslim, *Sahîh*, Hac, 203, (1241), (I, 911); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 23, (II, 387); Dârimî, *es-Sünen*, Menâsik, (Hac), 38, (I, 379); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, I, 236, 341; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsneid*, IV, 366, (h. no: 2764); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 440, (h. no: 15784); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XI, 60, (h. no: 11045); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, V, 26, (h. no: 8863).

Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve yukarıda ki diğer meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, gerek lehinde ve gerekse aleyhinde herhangi bir eleştirinin olmaması nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

153. Câbir b. Abdillâh şöyle demistir: “Biz hac niyetiyle yola çıktık. Temettu’dan faydalanmadık, çünkü hac kastıyla yola çıkmıştık. Sonra kimisi umre yaptı, kimisi de hac ile umreyi birleştirdi, Nebî (s.a.s.)’nin emri üzere *temettu*’⁵⁴⁹ yaptık.” (I/221).

Bu hadisi aynı lafızlarla tespit edemedik ama Müslim, Tirmizî, Nesâî ve Mâlik b. Enes buna yakın manada şu rivâyetlerde bulunmuşlardır:

Müslim, Câbir’in *temettu*’ haccıyla ilgili şöyle söylediklerini rivâyet etmiştir: İbn Abbâs *Mut’a (Temettu)*’yı emretti, İbn Zübeyr ise nehyetti. Bunun üzerine Câbir şöyle dedi: Biz Rasûlullah (s.a.s.) ile birlikte *mut’a* yaptık.⁵⁵⁰

Tirmizî, Nesâî ve Mâlik b. Enes’in Muhammed b. Abdillâh b. Hâris b. Nevfel’den yaptıkları rivâyete göre Sa’d b. Ebî Vakkâs ile Dahhâk b. Kays Hac ile Umreyi birlikte yapma konusunu aralarında şöyle müzakere etmişlerdi: Dahhâk b. Kays diyordu ki: “Bu işi Allah’ın emrini bilmeyenler yapar.” Bunun üzerine Sa’d: “Ey kardeşimin oğlu çirkin konuştun” dedi. Dahhâk: “Ömer b. Hattâb bu işi yasaklamıştı” deyince Sa’d şöyle cevap verdi: “Hac ve Umreyi Rasûlullah (s.a.s.)’da bir arada yaptı, Ömer’le beraber biz de yaptık.”⁵⁵¹

Tirmizî bu hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁵⁵²

Begavî’nin doğrudan Câbir b. Abdillâh’tan nalkettiği bu hadisi Müslim şu senedle *tahrîç* etmiştir: Muhammed b. Müsennâ ve İbn Beşşâr ← Muhammed b. Ca’fer ← Şu’be ← Katade ← Ebû Nadr ← Câbir b. Abdillâh...⁵⁵³

Bu hadisin mana itibariyle Müslim ve ismi geçen meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi, bir önceki hadisle yakın anlamda olması, birden fazla tarikten nakledilmesi ve Tirmizî’nin *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle, bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

⁵⁴⁹ *Temettu*: Hac ayları içinde umreyi ve haccı ayrı ayrı ihram ve niyetlerle yapmaya denir. Hac eda edilişi bakımından ifrad, temettu’ ve kırân şeklinde üçe ayrılır. Temettu’ haccında umre yapıldıktan sonra ihramdan çıkılır, ardından aynı dönemde tekrar hac için ihrama girilerek hac menâsiki eda edilir. Buna Temettu’ haccı denir. Özaydın, Abdülkerim, “Hac”, *DİA*, XIV, 389.

⁵⁵⁰ Müslim, *Sahîh*, Hac, 145, (1217), (I, 885-886).

⁵⁵¹ Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 12, (III, 185); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku’l-Hac, 51, (V, 155-156); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Hac, 60, (I, 344).

⁵⁵² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 185.

⁵⁵³ Müslim, *a.y.*

154. İkrime ← Haccâc b. Amr el-Ensârî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Kimin (bir tarafı) kırılırsa veya ayağı sakatlanırsa, hemen ihramdan çıkar ve gelecek sene hac yapması gerekir.*” (I/221).

Bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Dârekutnî, Hâkim, Beyhakî ve Begavî, Amr el-Ensârî'den rivâyet etmişler ve İkrime'nin, İbn Abbâs ve Ebû Hureyre'ye bu hadisin sihhati hakkında sorduğunu onların da ‘doğrudur’ dediğini rivâyet etmişlerdir.⁵⁵⁴

Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Beyhakî, “gelecek sene hac yapması gerekir” yerine “onun üzerine hac gerekir” şeklinde hadisi rivâyet etmişlerdir.⁵⁵⁵

Tirmizî, bu hadisin *hasen* olduğunu belirtmiş; Hâkim de Buhârî'nin şartlarına göre hadisin *sahîh* olduğunu ancak onun *tahrîç* etmediğini söylemiştir.⁵⁵⁶

Mezkûr hadisin yukarıda ismi geçen birçok muhaddis tarafından rivâyet edilmesi, Tirmizî ve Hâkim'in sihhati hakkındaki olumlu kanaatleri nedeniyle biz de *sahîh* olarak değerlendirdik.

155. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ubeyd b. İsmail ← Ebû Esam ← Hişâm ← o da babasından ← Hz. Âişe şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s.) Zübeyr'in kızı Dubâa'nın yanına girdi. Dubâa: “Yâ Rasûlallah ben haccetmek istiyorum, ama rahatsızım” dedi. Rasûlullah (s.a.s.) ona:

“*Haccet ve şart koş! Yâ Rabbî! İhramdan çıkacağım yer, beni haccetmekten âciz kalacağın yer olsun de!*” Buyurdu. (I/221).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Beyhakî, Hz. Âişe (r.anha)'den rivâyet etmişlerdir.⁵⁵⁷ Hadisi, Nesâî ve Şâfîî de benzer lafızlarla *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁵⁸

⁵⁵⁴ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 43, (II, 433-434); Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 96, (III, 277); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku'l-Hac, 102, (V, 198); İbn Mâce, *es-Sünen*, Menâsik, 85, (II, 1028); Dârimî, *es-Sünen*, Menâsik, (Hac), 57, (I, 388); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 450; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III, 224, (h. no: 3211); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 332, (h. no: 2692); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, I, 642, (h. no: 1725); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 360, (h. no: 10098); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 209, (h. no: 1766); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 288.

⁵⁵⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 96, (III, 277); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku'l-Hac, 102, (V, 198); İbn Mâce, *es-Sünen*, Menâsik, 85, (II, 1028); Dârimî, *es-Sünen*, Menâsik, (Hac), 57, (I, 388); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 450; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III, 224, (h. no: 3211); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 360, (h. no: 10098); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 209, (h. no: 1766).

⁵⁵⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 277; Hâkim, *a.g.e.*, I, 642.

Hadisin *muttefekun aley* olması, ayrıca yukarıdaki meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi nedeniyle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur. *İhticâc* edilebilir.

156. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Abdullâh b. Muhammed ← Abdurrazzâk ← Ma'mer ← Zührî ← Urve b. Zübeyr ← Misver b. Mehrame Hudeybiye Kıssası hakkında şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.s.) Hudeybiye zamanında (Medine'den yola) çıktı. Barış andlaşmasının yazım ve imzasını bitirip ayrıldığı zaman, sahâbîlere:

“Haydi! Artık kalkın, kurbanlarınızı kesip, başlarınızı tıraş edin!” buyurdu.

Vallâhî sahabilere bir kişi olsun kalkmadı. Hattâ Rasûlullah bu emri üç kere tekrarladı. Sahâbîlerden hiçbirisi kalkmayınca Rasûlullah zevcelerinden Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve sahâbîlerden gördüğü kayıtsızlığı ona söyledi. Ümmü Seleme: “Ey Allah'ın Peygamberi! Sen bu emri yerine getirmek istiyor musun? O hâlde şimdi dışarı çık, sonra tâ kurbanlık develerini kesinceye ve berberini çağırıp, o seni tıraş edinceye kadar sahâbîlerinden hiçbirisine bir kelime bile söyleme!” Dedi. Bunun üzerine Peygamber, Ümmü Seleme'nin yanından çıktı ve sahâbîlerinden hiçbirisi ile konuşmayarak kurbanlık develerini kesti ve berberi (Huzaa'lı Hırâş b Umeyye'yi) çağırıp tıraş oldu. Sahâbîler Peygamber'i bu hâlde görünce, onlar da hemen kalkarak kurbanlarını kestiler, birbirlerini tıraş etmeye başladılar, hattâ (icabet çabukluğunun meydana getirdiği sıkışıklıktan) birbirlerini öldüreyazdılar.” (I/222-223).

Rasûlullah (s.a.s.)'ın Hudeybiye seferi sırasında sahâbeyle arasında geçen uzun konuşmadan yukarıdaki bölümü Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Abdurrezâk es-San'ânî, Taberânî ve Beyhakî, Misver b. Mahrame'den benzer lafızlarla *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁵⁹

Hadisi Buhârî, Ahmed b. Hanbel ve ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

157. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Hasan b. Halef ← İshâk b. Yusuf ← Ebû Bişr Verkâ ← İbn Ebî Necîh ← Mücâhid ← Abdurrahman b. Ebî Leylâ ← Ka'b b. Ucre (r.a.) şöyle demiştir:

⁵⁵⁷ Buhârî, *Sahîh*, Nikâh, 15, (VI, 122-123); Müslim, *Sahîh*, Hac, 105; 108, (1207-1208), (I, 868, 869); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 164, 202; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 363, (h. no: 12023); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, V, 115, (h. no: 4839); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 362, (h. no: 10104).

⁵⁵⁸ Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku'l-Hac, 60, (V, 168); Şâfiî, *el-Müsned*, I, 123; 389.

⁵⁵⁹ Buhârî, *Sahîh*, Şurût, 15, (III, 183-184); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 328-329-330; Abdurrazzâk, *el-Musannef*, V, 330, (h. no: 9720); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 9, (h. no: 13); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 352, (h. no: 10076); IX, 366, (h. no: 18807).

“Rasûlullah (s.a.s.) başucumda durdu. O sırada başımdan bitler düşüyordu”

Allah Rasûlü:

“*Belki sana başındaki haşereler eza veriyor!*” buyurdu. Ka’b b. Ucre:

“Evet, yâ Rasûlallah” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah:

“*Başımı tıraş et de altı fakiri doyur yâhut bir koyun kurban kes yâhut da üç gün oruç tut!*” buyurdu. (I/223).

Ka’b b. Ucre’den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Dârekutnî ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir.⁵⁶⁰

Müslim’in rivayet ettiği hadis şöyle bitmektedir: Rasûlullah (s.a.s.):

“*Bunların hangisinin başladığını bilemiyorum.*”⁵⁶¹

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahih* olduğunu belirtmiştir.⁵⁶²

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, diğer önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve Tirmizî’nin *hasen sahih*’tir demesi nedeniyle biz *sahih* olarak değerlendirdik.

158. İkrime; İbn Abbâs (r.a.)’a Hac *mut’a*’sından sorulduğunda o şöyle dedi:

“Veda Hacci’nda Muhacirler, Ensâr ve Peygamber’in zevceleri ihrama girip telbiye getirdiler. Biz de ihrama girip telbiye getirdik. Mekke yakınına geldiğimiz zaman Rasûlullah (s.a.s.):

“*Hedy kılâdeleyip beraberinde getirmiş olanlar müstesna, hacc niyetiyle yaptığınız ihram ve telbiyelerinizi umreye çeviriniz*” buyurdu.

Bizler Beyt’i tavaf, Safa ile Merve’yi sa’y edip (ihramdan çıktık), kadınların yanına geldik ve âdetimiz olan dikişli elbiseleri giydik. Rasûlullah:

“*Kurbanlığa kılâde ve nişan takmış olan kimselere, kurban varacağı yere ulaşınca (yânî Minâ’da kesilinceye) kadar ihramın haram kıldığı şeylerden hiçbiri helâl olmaz*” buyurdu.

Sonra bizlere Zilhiccenin sekizinci (terviye) günü öğlenin ardından hac için ihrama girmemizi emretti. Nihâyet biz Arafat’ta vakfe, Müzdelife’de geceleme, bayram günü Minâ’da cemrelere taş atma ve tıraş gibi hac menseklerini bitiripte akabinde Mekke’ye gelip Beyt’i tavaf, Safa ile Merve arasını sa’y ettiğimiz zaman, artık bizim

⁵⁶⁰ Buhârî, *Sahih*, Muhsar, 5, (II, 208); Meğâzî, 35, (V, 64); Müslim, *Sahih*, Hac, 83, (1199), (I, 861); Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 107, (III, 288); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 242-243; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XIX, 107, (h. no: 215), 111, (h. no: 226); Beyhakî, *a.g.e.*, V, 351, (h. no: 10074); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 370, (h. no: 2780-2782).

⁵⁶¹ Müslim, *a.y.*

⁵⁶² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 288.

haccımız tamâm olmuş ve üzerimize kurbân vâcib olmuştu.” Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu: **“Kim hacca kadar umre ile fâidelenmek isterse kolayına gelen bir kurbânı keser.”** (Bakara/196). **(I/224)**.

Bu hadisi Buhârî ve Beyhakî, İbn Abbâs’tan; Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân ise Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyet etmişlerdir.⁵⁶³

Begavî’nin doğrudan İbn Abbâs’tan rivâyet ettiği bu hadisi Buhârî şu senedle *tahrîç* etmiştir: Ebû Kâmil Fudayl b. Hüseyin el-Basrî ← Ebû Me’ser el-Berrâ’ ← Osman b. Giyâs ← İkrime ← İbn Abbâs: ...

Muhakkik Şuayb Arnaûd bu hadisin isnadının *sahîh* olduğunu, İbn Hibbân’ın rivâyet ettiği hadisin senedindeki Muhammed b. Hişâm b. Ebî Hayra adlı râvinin *sika* olup ondan Ebû Dâvud ve Nesâî’nin hadis rivâyet ettiğini, diğer râvilerin de *Sahîh*’in (Buhârî) ricalinden ve *sika* olduklarını belirtmiştir.⁵⁶⁴

Bu hadis çok uzun olduğu için benzer lafızlarla ama aynı manaya gelecek şekilde Buhârî ve ismi geçen diğer meşhur muhaddisler tarafından rivâyet edilmesi, birden fazla tarikten gelerek sıhhatini desteklemesi, muhakkik Şuayb Arnaûd’a göre *sahîh* olması nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

159. Ebu’l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus’ab ← Mâlik ← Nâfi’ ← Süleyman b. Yesâr’dan rivâyet edildiğine göre Hennâd b. Esved kurban bayramı günü geldi. Ömer b. Hattâb kurbanını kesiyordu. Hennâd b. Esved:

“Ey Emirel-Mü’minin sayıyı yanlış saymışsınız. Bu günü arefe sanıyorduk” dedi. Ömer ona:

“Mekke’ye git sen ve seninle birlikte olanlar tavaf edin, Safa ve Merve arasında sa’y yapın. Varsa bir kurban kesin, sonra tıraş olun veya saçlarınızı kısaltın. Sonra geri dönün. Gelecek yıl olduğunda da hacc edin ve kurbanlık getirin. Kurbanlık bulamayan kimse hac’da üç gün geri döndüğünde de yedi gün oruç tutsun.” **(I/225)**.

Süleyman b. Yesâr’dan gelen bu *mevkûf* hadisi Mâlik b. Enes, Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁵⁶⁵

⁵⁶³ Buhârî, *Sahîh*, Hac, 37, (II, 153-154); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, V, 34, (h. no: 8889); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 5, 71, 75; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 103, (h. no: 3793).

⁵⁶⁴ İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 103.

⁵⁶⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Hac, 154, (I, 383); Beyhakî, *a.g.e.*, V, 284, (h. no: 9822); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VII, 292.

Hadisin yukarıdaki meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi, sened ve metni hakkında menfî bir değerlendirmenin olmaması nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

“...Hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapsak ve tartışıp çekişmek yoktur...” (Bakara/197).

160. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Muhammed b. Ar’ara ← Şu’be ← Zübeyd şöyle demiştir: “Ebâ Vâil’e Mürcie hakkında sordum”, (o) dedi ki Abdullah b. Abbâs bana, Nebî (s.a.v)’nin şöyle buyurduğunu söyledi:

“Müslümana sövmek füsuk, onunla savaşmak küfürdür.” (I/226-227).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Begavî (*Şerhu’s-Sünne*’de), Abdullah b. Mes’ûd’dan rivâyet etmişlerdir.⁵⁶⁶

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁷

Mezkûr hadisin *Şeyhayn*, Ebû Dâvud ve ismi geçen önemli muhaddislerce rivâyet edilmesi ve Tirmizî’nin sıhhati hakkındaki görüşüne binaen biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

161. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Âdem ← Şu’be ← Seyyâr Ebu’l-Hakem ← Ebû Hureyre demiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.)’nü şöyle buyururken işittim:

“Allah için hac yapan kimse kötü söz söylemez ve günah işlemez ise annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından arınır.” (I/227).

Ebû Hureyre’den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁶⁸

Tirmizî, “...annesinden doğduğu günkü gibi” yerine “işlediği bütün günahları bağışlanır” cümlesini rivâyet etmiş ve Ebû Hureyre’nin hadisinin *hasen sahîh* olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Buhârî, *Sahîh*, İmân, 36, (I, 17-18); Edeb, 44, (VII, 84); Müslim, *Sahîh*, İmân, 116, (64), (I, 81); Tirmizî, *es-Sünen*, Bir ve’s-Sulh, 52, (IV, 353); İmân, 15, (V, 21); Nesâî, *es-Sünen*, Tahrîmu’d-Dem, 27, (VII, 121); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 411, 454-455; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, I, 76, XIII, 129.

⁵⁶⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 353.

⁵⁶⁸ Buhârî, *Sahîh*, Hac, 4, (II, 141); Müslim, *Sahîh*, Hac, 438, (1350), (I, 983); Tirmizî, *es-Sünen*, Hac, 2, (III, 176); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku’l-Hac, 4, (V, 114); Dârimî, *es-Sünen*, Menâsik, (Hac), 7, (I, 362-363); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 410, 484, 494; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VII, 4.

Hadis *muttefekun aleyh*'tir. İsmi geçen diğer önemli muhaddislerce de rivâyet edilmiştir. Ayrıca Tirmizî'nin görüşünü de dikkate aldığımızda bizde *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

162. Mukâtil'in anlattığına göre Nebî (s.a.s.) hac için ihrama girmişken vedâ haccında onlara (sahâbe'ye):

“*Hacca çıkışınızı umre yapınız. Ancak kurbanlığını işaretleyen müstesna*” buyurdu. **(I/227).**

158. Hadisin tekrarıdır. Aynı kanaatimizi bu hadis hakkında da belirterek *sahih* olduğunu belirtiyoruz.

163. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî — Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Muhammed b. Selâm ← Abduvehhâb ← Eyyûb ← Muhammed ← Ebû Bekir, Peygamber (s.a.s.)'in:

“*Dikkat edin! Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü şekli gibi döner*” dediğini rivâyet etmiştir. **(I/227).**

Hiz. Ebû Bekir (r.a.)'den rivayet edilen uzun bir hadisin içinden yukarıdaki bölümü Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, İbn Hibbân, Taberânî ve Beyhakî, *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁷⁰

Muhakkik Şuayb Arnaûd bu hadisin *sahih* olduğunu söylemiştir.⁵⁷¹

Hadisi *Şeyhayn*, Ebû Dâvud ve İbn Hibbân gibi meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi ve Muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahih* olarak değerlendirmesi nedeniyle, bizde de *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

164. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî — Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ali b. Abdillâh ← Süfyân ← Amr b. Dînâr ← İbn Abbâs (r.a.)'tan yapılan rivâyette: Ukaz, Mecne ve Zülmecaz diye bilinen çarşılar vardı. Cahiliye devrinin panayırları idi. İslâm geldiği zaman halk hac mevsiminde ticaret yapmayı günah addeder oldular. Bunun üzerine Allah Teâla “**Rabbinizden fazlalık istemenize size bir günah yoktur.**” (Bakara/198). Âyetini nazil buyurdu. **(I/228).**

⁵⁶⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 176.

⁵⁷⁰ Buhârî, *Sahih*, Tefsîru'l-Kur'ân, 8, (V, 149); Müslim, *Sahih*, Kasâme, 29, (1679), (II, 1305-1306); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 67, (II, 483-484); İbn Hibbân, *Sahih*, XIII, 313, (h. no: 5974-5975; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, III, 196, (h. no: 2909); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 270, (h. no: 9772, 9773, 9776).

⁵⁷¹ İbn Hibbân, *Sahih*, XIII, 314.

Bu *mevkuf* hadisi Buhârî, Beyhakî ve Begavî, İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.⁵⁷²

Ayrıca Taberî ve Vâhidî de bu hadisi yukarıdaki âyetin tefsiri sadedinde nakletmişlerdir.⁵⁷³

Hadis kaynaklarımızın ilk sırasında yer alan *Sahîh'i Buhârî*'de bu hadisin rivâyet edilmesi, gerek sened ve gerekse metin yönünden cerhedilmemesi nedeniyle, biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

165. Ebû Ümâme et-Teymî demiştir ki: Ben hac yolunda (hacılara binek hayvanlarını) kiraya veren bir kimseydim halk bana:

“Senin haccın olmuyor” diyordu. Bu arada İbn Ömer’e rastladım ve:

“Ey Ebû Abdurrahman ben hac yolunda (binek hayvanlarını hacılara) kiraya veren bir kimseyim. (Bu sebeple) halk bana: ‘Senin haccın olmuyor’ diyor (Sen ne dersin) diye sordum.” İbn Ömer:

“Sen ihrama girmiyor musun, telbiye yapmıyor musun, Beyt’i tavaf etmiyor musun, Arafat’tan inip taşları atmıyor musun” dedi. Ben de:

“Evet!” (bütün bunları yapıyorum) diye cevap verdim.

“Öyleyse senin haccın oluyor.” (Çünkü) Peygamber (s.a.s.)’e bir adam gelip senin sorduğun şeyin aynısını sormuştu da Rasûlullah (s.a.s.) sükût etmişti şu: **“Rabbinizden rızık istemenizde günah yoktur.”** (Bakara/198). Mealindeki âyet ininceye kadar cevâb vermemişti. (Bu âyetin inmesi üzerine) Rasûlullah (s.a.s.) onu çağırıp kendisine bu âyeti okuyarak:

“*Senin haccın sahîhtir*” buyurmuştu dedi. **(I/228).**

Ebû Ümâme’den rivâyet edilen bu hadisi Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Dârekutnî ve Hâkim nakletmişlerdir.⁵⁷⁴

Begavî’nin doğrudan Ebû Ümâme’den rivâyet ettiği bu hadisi Ebû Dâvud şu senedle *tahrîç* etmiştir: Müsedded ← Abdulvâhid b. Ziyâd ← Alâ b. El-Müseyyeb ← Ebû Ümâme et-Teymî:...

Ebû Dâvud ve Hâkim hadisi şu şekilde rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah âyeti okudu ve: “*Sen hacısın*”; Dârekutnî ise “*Siz hacısınız*” şeklinde nakletmiştir.⁵⁷⁵

⁵⁷² Buhârî, *Sahîh*, Buyû’, 1, (III, 4); 35, (III, 15); Tefsîru’l-Kur’ân, 34, (V, 158); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, IV, 545, (h. no: 8658); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VII, 3.

⁵⁷³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IV, 169; Vâhidî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Mecîd*, I, 303-304.

⁵⁷⁴ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 6, (II, 350-351); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 155; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 422, (h. no: 2021); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 361, (h. no: 2756); Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*, I, 618, (h. no: 1647).

Hâkim, hadisin isnadının *sahîh* olduğunu fakat *Şeyhayn*'ın *tahrîç* etmediğini söylemiştir.⁵⁷⁶

Ayrıca bu hadisi Taberî ve Vâhidî de Bakara/198. âyetin tefsirinde *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁷⁷

Mezkûr hadisin Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel ve ismi geçen meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi ayrıca Hâkim'in '*İsnadı sahîh*'tir' görüşüne istinaden biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

166. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Musa b. Ukbe ← Abdullah b. Abbâs'ın azatlısı Kureyb, Usâme b. Zeyd'i şöyle derken işittiğini söylemiştir: Rasûlullah (s.a.s.) Arafat'tan (Müzdelife'ye) hareket etti. Dağ yoluna varınca inip küçük abdestini bozdu ve hafif bir abdest aldı. Ben kendisine:

“Namaz (kılacak mısınız?)” dedim.

“*Namaz ilerdedir*” (namaza daha var) buyurdu ve hemen hayvanına bindi. Müzdelife'ye gelince inip güzelce bir abdest aldı. Sonra namaz (için) ikâmet edildi. Hemen arkasından akşam namazını eda etti. (Namazdan) sonra herkes devesini olduğu yere çöktürdü. Sonra yatsı namazı (için) ikâmet edildi. Hemen arkasından yatsıyı edâ etti. Bu iki namaz arasında başka bir namaz kılmadı. **(I/229)**.

Usâme b. Zeyd'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁷⁸

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'in tahkik eden Şuayb Arnaûd bu hadisin isnadının *Şeyhayn*'ın şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁹

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, diğer ismi geçen meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olarak değerlendirmesini de gözönünde bulundurarak biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

167. İbn Abdilkâhir ← Abdilgâfir b. Muhammed ← Muhammed b. Îsâ ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Hâtim b. İsmail ← Ca'fer b. Muhammed ← o da babasından ← Câbir şöyle rivâyet

⁵⁷⁵ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 6, (II, 350-351); Hâkim, *a.g.e.*, I, 618, (h. no: 1647), Dârekutnî, *a.g.e.*, III, 361, (h. no: 2756).

⁵⁷⁶ Hâkim, *a.g.e.*, I, 618.

⁵⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 164; Vâhidî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd*, I, 303.

⁵⁷⁸ Buhârî, *Sahîh*, Vudû, 6, (I, 44); Müslim, *Sahîh*, Hac, 276, (1280), (I, 934); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 63, (II, 471-472); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Hac, 197, (I, 401); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 208; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 170, (h. no: 3857).

⁵⁷⁹ İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 170.

etmiştir: Allah Rasûlü (s.a.s.) Müzdelife'ye gelince indi. Orada akşam ve yatsı namazlarını tek ezan ve iki kametle kıldı. Aralarında herhangi bir tesbih çekmedi. Sonra sabah oluncaya kadar yattı. Sabah namazını kıldı ki, kendisine ezan ve kametle sabah namazı vakti beyan edildi. Sonra Harem bölgesine gelinceye kadar Kusvâ'nın üzerinde yolculuk etti. Kibleye döndü dua etti *tekbir, tehlil* ve *kelime-i tevhid* getirdi. Ortalık iyice aydınlanıncaya kadar durmaya devam etti, güneş doğmadan önce ayrıldı. **(I/229)**.

Câbir'den nakledilen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Dârimî, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁵⁸⁰

Muhakkik Şuayb Arnaûd, hadisin isnadının Müslim'in şartlarına göre *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁵⁸¹

Müslim ve yukarıdaki meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, ayrıca muhakkik Şuayb Arnaûd'ud hadisin *isnadının sahih* olduğunu belirtmesi nedeniyle, bize göre *sahih*'tir. *İhticâc* olunabilir.

168. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî — Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Züheyr b. Harb ← Vehb b. Cerîr ← Babası ← Yûnus el-Eylî ← Zührî ← Ubeydillâh b. Abdullah ← İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir ki: Usâme b. Zeyd Arafat'tan Müzdelife'ye kadar Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün terkisinde idi. Sonra Müzdelife'den Mina'ya kadar Fadl'ı terkisine aldı. Her ikisinde, Peygamber (s.a.s.) Akâbe cemresinde şeytan taşlayıncaya kadar telbiye getirmeye devam ettiğini haber verdiler. **(I/230)**.

İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁸²

Hadis *muttefekun aleyh*'tir. Bu nedenle biz hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

169. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî — Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Abdullah b. Yusuf ← Mâlik ← Hişâm b. Urve'den şöyle nakledilmiştir. Ben oturuyorken Usâme:

“Allah Rasûlü (s.a.s.) Veda Haccı'nda nasıl yürüyordu” diye sordu. Hişâm b. Urve:

⁵⁸⁰ Müslim, *Sahih*, Hac, 147, (1218), (I, 890-891-892); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 56, (II, 463-464); Dârimî, *es-Sünen*, Menâsik, (Hac), 34, (I, 376-377); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 334, (h. no: 14705); İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 258, (h. no: 3944); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 196, (h. no: 9497), 202, (h. no: 9517); *es-Süneni's-Sagîr*, II, 186, (h. no: 1675); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 65.

⁵⁸¹ İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 259.

⁵⁸² Buhârî, *Sahih*, Hac, 93, (II, 176); Müslim, *Sahih*, Hac, 267, (1281), (I, 931); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 114; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVIII, 277, (h. no: 703); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 185.

“Hızlı yürüyordu boşluk bulduğunda hemen geçirdi” diye cevap verdi. (I/231).

Hişâm b. Urve’den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁸³

Hadisi *Şeyhayn* ve diğer ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

170. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Saîd b. Ebî Meryem İbrahim b. Süveyd ← Amr b. Ebî Amr ve Muttâlib’in mevlası ← Saîd b. Cübeyr Vâlibe el-Kûfi’nin mevlası ← İbn Abbâs (r.a.)’ın rivâyet ettiğine göre kendisi Peygamberle beraber Arefe günü Arafat’tan ayrılmıştı. (Yolda Müzdelife’ye doğru ilerlerken) Peygamber (s.a.s.) arka taraftan develeri hızlı sürmek için şiddetli bağırma çağırma ve dövme sesleri işitti. Bunun üzerine onlara kamçısı ile işaret etti ve:

“*Ey insanlar! Ağır olunuz! (yumuşaklıkla ve sıkışıklık yapmadan yürüyünüz) Çünkü hâlis iyilik ve hayır, acele ve sür’atli yürütmekle sağlanmaz*” buyurdu. (I/231).

İbn Abbâs’tan nakledilen bu hadisi Buhârî, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme ve Hâkim *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁸⁴

Müslim ise bu hadisi şu şekilde rivâyet etmiştir: İbn Abbâs, o da Fadl b. Abbâs’tan naklen haber verdi. Fadl Rasûlullah (s.a.s.)’in terkisinde olduğu halde Arefe gecesini ve Müzdelife sabahı halk yola koyulduğu vakit Peygamber (s.a.s.)’in:

“*Sükûneti muhafaza edin!*” buyurduğunu söylemiştir.⁵⁸⁵

Hâkim, hadisin *Şeyhayn*’ın şartlarına göre *sahîh* olduğunu fakat *tahrîç* etmediklerini belirtmiştir.⁵⁸⁶

Buhârî ve yukarıdaki diğer önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Müslim’in bu hadisi destekleyen rivâyeti ve Hâkim’in sıhhati hakkındaki kanaatine istinaden bize göre hadis *sahîh*’tir. *İhticâc* edilebilir.

171. Ebu’l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Hanîfî ← Ebu’l-Hasan Muhammed b. Ya’kûb et-Tûsî ← Ebû Bekr Ahmed b. Yusuf b. Hallâd ← Hâris b. (Ebî)

⁵⁸³ Buhârî, *Sahîh*, Hac, 92, (II, 175-176); Müslim, *Sahîh*, Hac, 283, (1286), (I, 936); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 63, (II, 472-473); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku’l-Hac, 205, (V, 258-259); İbn Mâce, *Sünen*, Menâsik, 58, (II, 1004); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Hac, 176, (I, 392); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 210; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, V, 193, (h. no: 9486).

⁵⁸⁴ Buhârî, *Sahîh*, Hac, 94, (II, 176-177); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 63, (II, 470-471); Nesâî, *es-Sünen*, Menâsiku’l-Hac, 204, (V, 257-258); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 201; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 265, (h. no: 2844); Hâkim, *a.g.e.*, I, 637, (h. no: 1709).

⁵⁸⁵ Müslim, *Sahîh*, 268, (1282), (I, 932).

⁵⁸⁶ Hâkim, *a.g.e.*, I, 637.

Esamm ← Ebû Abdîrrahman el-Mukrî ← Heyve ve İbn Lehîa ← Şurahbîl b. Şerîk ← Ebâ Abdîrrahman el-Hubulî ← Abdullah b. Amr b. Âs'ın rivâyet ettiğine göre Rasûlullâh (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Dünyanın tümü bir meta'dır (maldır) onun metainin en hayırlısı saliha bir kadındır.*” (I/232).

Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivâyet edilen bu hadisi Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁸⁷

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu, Abdîrrahman el-Mukrî adlı râvinin asıl isminin Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yezîd el-Mekkî olduğunu, Heyve adlı râvinin de asıl isminin Abdullah b. Yezîd el-Meâfirî olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁸

Mezkûr hadisi Müslim ve ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd'un sıhhati hakkındaki olumlu kanaati nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

172. Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe ← Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Hâris ← Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ya'kûb el-Kisâî ← Abdullah b. Muhammed ← İbrahim b. Abdillâh el-Hallâl ← Abdullah b. Mübârek ← Yahyâ b. Eyyûb ← Ubeydullâh b. Zehr ← Ali b. Yezîd ← Kâsım Ebî Abdîrrahman ← Ebû Ümâme'den yapılan rivâyette Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*En beğendiğim dostum malı ve insanlara yükü az olan, namazında devamlı ve duyarlı olup Rabbine olan kulluğunu en güzel biçimde yapan, gizli açık her durumda Allah'a itaat eden, durumu bilinmediği için halk arasında şöhrete ulaşmayıp parmakla gösterilmeyen, yaşayacak kadar rızık olup rızıkına ve her şeyine sabreden Mü'mindir.*”

Sonra elini birbirine vurup şöyle devam etti:

“*Ölümü çabuk, ağlayanı ve mirası az olandır.*” (I/232).

Ebû Ümâme'den rivâyet edilen bu hadisi Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Beyhakî nakletmişlerdir.⁵⁸⁹

İbn Mâce ve Beyhakî şu kısmı *tahrîç* etmemişlerdir:

⁵⁸⁷ Müslim, *Sahîh*, Ridâ, 64, (1467), (I, 1090); Nesâî, *es-Sünen*, Nikâh, 15, (VI, 69); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 168; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 340, (h. no: 4031); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VII, 128, (h. no: 13468); *es-Süneni's-Sağîr*, III, 9, (h. no: 2350); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 11.

⁵⁸⁸ İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 340.

⁵⁸⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, Zühd, 35, (IV, 575); İbn Mâce, *es-Sünen*, Zühd, 4, (II, 1378-1379); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 252; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 213, (h. no: 7860); Beyhakî, *Şüabu'l-İmân*, XIII, 6, (h. no: 9873).

“Kulluğunu en güzel biçimde yapan gizlice Allah’a itaat eden, durumu bilinmediği için halk arasında şöhrete ulaşmayıp parmakla gösterilmeyen.”⁵⁹⁰

Ahmed b. Hanbel de “gizlice Allah’a itaat eden” ve “yaşayacak kadar rızkı olan” cümlelerini rivâyet etmemiştir.⁵⁹¹

Tirmizî, bu hadisin *hasen* olduğunu, Ali b. Yezîd adlı râvinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵⁹²

Ali b. Yezîd adlı râvi hakkında; Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn: “Zayıftır”; Ebû Zur’a er-Râzî: “Sağlam değildir”; Ebû Hâtim: “*Da’fu’l-hadis’tir*”,⁵⁹³ hadisleri münkerdir”; Buhârî: “*Münkeru’l-hadis’tir* zayıftır”; Tirmizî: “Hadiste zayıftır”; Nesâî: “Sika değildir” demişlerdir.⁵⁹⁴

Dârimî, senedinde Ali b. Yezîd adlı râvinin isminin geçtiği bir hadisi zayıf saymıştır.⁵⁹⁵

Bu hadisi Buhârî ve Müslim’in rivâyet etmemesi ve senedinde ismi geçen Ali b. Yezîd adlı râviden dolayı *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

173. Şeyh Ebu’l-Kâsım Abdullah b. Ali el-Kirmânî et-Tûsî ← Ebû Tâhir Muhammed b. Mehmiş ez-Ziyâdî ← Ebu’l-Fadl Ebdûs b. Hüseyin b. Mensûr es-Simsâr ← Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs el-Hanzalî er-Râzî ← Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî ← Humeyd et-Tâvilî ← Sâbiti’l-Bünânî ← Enes b. Mâlik’ten rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) müslümanlardan zayıflamış da kuş yavrusu gibi olmuş bir zatı gördü ve buyurdu ki:

“Allah’a bir şeyle dua ediyor yahut ondan bir şey istiyor muydun” Adam şöyle cevap verdi:

“Evet! Allah’ım, bana âhirette ne ile ceza vereceksen, onu bana dünyada peşin ver diyordum” cevâbını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“*Sübhânallah! Sen buna takat getiremezsin (yahut senin buna gücün yetmez) Allah’ım bize dünyada da, âhirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! Deseydin ya.*” (I/232-3).

⁵⁹⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, Zühd, 4, (II, 1378-1379); Beyhakî, *a.g.e.*, XIII, 6, (h. no: 9873).

⁵⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 252.

⁵⁹² Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 575.

⁵⁹³ *Da’fu’l-Hadis*: Zehebî’ye göre cerhin 5. Mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i’tibar* için alınır. Aydınî, *a.g.e.*, s. 337.

⁵⁹⁴ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, XXI, 181.

⁵⁹⁵ Dârimî, *es-Sünen*, Mukaddime, 32, (I, 82).

Bu hadisi Buhârî, (*Edebu'l-Müfred*), Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve İbn Hibbân, Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir.⁵⁹⁶

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh garib* olduğunu; İbn Hibbân'ın *Sahîh*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd, isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁹⁷

Müslim ve yukarıda ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Buhârî'nin (başka eseri de olsa) hadisi nakletmesi, Tirmizî'nin sıhhati hakkındaki olumlu kanaati ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olduğunu belirtmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl oldu.

174. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ebî İshâk el-Haccâcî ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Abdirrahman ed-Dehûlî Muhammed b. Mişkân ← Ebû Dâvud ← Şu'be ← Sâbit ← Enes'ten nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) çokça şöyle dua ederdi:

“*Rabbimiz bize dünyada iyilik ver ahirette de iyilik ver, bizi ateşten koru.*”

(I/233).

Enes b. Mâlik'ten nakledilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve İbn Hibbân *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁹⁸

Bu hadis bir önceki hadisten bir bölümdür, bu nedenle aynı kanaatimizi belirterek *sahîh* olarak değerlendirdik. *İhticâc* olunabilir.

175. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kisâî ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' b. Süleyman ← Şâfîî ← Saîd b. Sâlim el-Kaddâh ← İbn Cüreyc ← Sâib'in Mevlası Yahyâ b. Ubeyd ← o da babasından ← Abdullah b. Sâib'den nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) Cemah oğullarının direği ile Esved'in direği arasında iken çokça şöyle dua ederdi:

“*Rabbimiz dünyada ve ahirette bize iyilik ver, bizi ateşten koru.*” **(I/233).**

Abdullah b. Sâib'den rivâyet edilen bu hadisi Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel, Hâkim, Şâfîî, İbn Huzeyme ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁵⁹⁹

⁵⁹⁶ Buhârî, *Edebu'l-Müfred*, I, 383, (h. no: 727, 728); Müslim, *Sahîh*, Zikr ve'd-Duâ ve't-Tevbe ve'l-İstiğfâr, 23, (2688), (III, 2068-2069); Tirmizî, *es-Sünen*, Daavât, 71, (V, 521-522); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 107; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 43, (h. no: 29340); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VI, 404, (h. no: 3759); İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 221, (h. no: 941).

⁵⁹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 521-522; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 221.

⁵⁹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Daavât, 55, (VII, 163); Müslim, *Sahîh*, Zikr Ve'd-Duâ ve't-Tevbe ve'l-İstiğfâr, 27, (2690), (III, 2071); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vitir, 26, (II, 179); Nesâî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, I, 573, (h. no: 1054); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 209, 277; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VI, 31, (h. no: 3274); İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 220, (h. no: 940).

Ebû Dâvud, “Cemah oğullarının direği ile Esved’in direği” yerine “...iki rükün arasında” lafzını kullanmıştır.⁶⁰⁰

Hâkim, bu hadisin Müslim’in şartlarına göre *sahîh* olduğunu ama onun *tahrîç* etmediğini söylemiştir.⁶⁰¹

Mezkûr hadis farklı yollarla rivâyet edilmiş, lafız farklılıkları olsa da, önceki iki hadisin tekrarıdır. *Sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

176. Nübeyşe el-Hüzeylî’nin dediğine göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Teşrik günleri, yeme içme ve Allah’ı zikir günleridir.*” (I/234).

Bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Begavî, Nübeyşe el-Hüzelî’den; İbn Ebî Şeybe ise Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.⁶⁰²

Begavî’nin doğrudan Nübeyşe el-Hüzelî’den rivâyet ettiği bu hadisi Müslim şu senedle *tahrîç* etmiştir: Süreyc b. Yûnus ← Hüşeym ← Hâlid ← Ebi’l-Melîh ← Nübeyşe el-Hüzelî:...

Onun ve İbn Ebî Şeybe’nin naklettiği hadiste “*Allah’ı zikir*” cümlesi yoktur.⁶⁰³

Bu hadisi Müslim ve yukarıdaki meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, ayrıca birden fazla tarikten gelmesi nedeniyle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

177. Hz. Peygamber:

“*Allah için hac yapan kimse kötü söz söylemez ve günah işlemez ise annesinin doğurduğu günkü gibi günahlardan geri döner (temizlenir).*” (I/235).

161. Hadisin tekrarıdır. Bu hadis hakkında da aynı kanaatimizi belirterek *sahîh* olarak değerlendirdik.

178. Kelbî, Mukâtil ve Atâ: Bu âyet Ahnes b. Şerik es-Sakafî hakkında nazil olmuştur. Benî-Zühre’nin Halefî asıl ismi Ubey olan, Bedir günü üçyüz kişilik Benî-Zühre içinde yeralan bu kişi görünüş ve konuşması tatlı biriydi. Allah Rasûlü’ne gelir ve İslâmı açıklardı, Allah’a yemin ederek:

⁵⁹⁹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 51, (II, 448-449); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 411; Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*, I, 625, (h. no: 1673); Şâfiî, *el-Müsned*, I, 127; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 215, (h. no: 2721); Begavî, *Şerhu’s-Sünne.*, VII, 128.

⁶⁰⁰ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 51, (II, 448-449).

⁶⁰¹ Hâkim, *a.g.e.*, I, 625.

⁶⁰² Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 144, (1141), (I, 800); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Edâhî, 9-10, (III, 243); Nesâî, *es-Sünen*, Fer’ ve’l-Atîra, 2, (VII, 170); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 76; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 394, (h. no: 15268); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, III, 436, (h. no: 6266); *es-Süneni’s-Sağîr*, I, 254, (h. no: 684); II, 127, (h. no: 1443); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 351.

⁶⁰³ Müslim, *Sahîh*, Siyâm, 144, (1141), (I, 800); İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, III, 394, (h. no: 15268).

“Seni seviyorum” derdi. Oysa münafıktı. Allah Rasûlü (s.a.s.) meclisine yaklaştığında: **“İnsanlardan dünya hayatında sözü senin hoşuna giden kimse...”** (Bakara/204) âyeti nazil oldu. (I/235).

Begavî'nin doğrudan Kelbî, Mukâtil ve Atâ'dan rivâyet ettiği bu hadisi, kaynaklarda tespit edemedik. Fakat Taberî, Suyûtî, İbn Ebî Hâtim ve Vâhidî, yukarıdaki âyetin Ahnes b. Şerik es-Sakafî hakkında nazil olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁰⁴

Hadisi, hadis kaynaklarından tespit edemedik, senedinde de Kelbî ismi geçmektedir. Daha önceden de belirtildiği gibi onun isminin geçtiği hadislerin senedleri zayıf olarak değerlendirilmiştir. Biz de bu râviden dolayı hadisi *zayıf* olarak değerlendirdik.

“Hâkimiyeti aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır, Allah bozgunculuğu sevmez.” (Bakara/205).

179. Abdolvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebû Âsım ← İbn Cüreyc ← İbn Ebî Müleyke ← Âişe'nin dediğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz ki, Allah katında en sevimsiz kişi, şiddetle düşmanlık yapan hasımdır.” (I/236).

Bakara/205. âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.⁶⁰⁵

Tirmizî, bu hadisin *hasen* olduğunu;⁶⁰⁶ muhakkik Şuayb Arnaûd da, İbn Hibbân'ın rivâyet ettiği hadisin isnadının *sahih* olduğunu, senedinde ismi geçen Yusuf b. Saîd b. Müslim adlı râviden Nesâî'nin hadis rivâyet ettiğini ve *sika* biri olduğunu belirtmiştir.⁶⁰⁷

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaû'un sıhhati hakkında olumlu kanaatte olmaları nedeniyle biz de *sahih* olarak değerlendirdik.

⁶⁰⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 229; Suyûtî, *Durru'l-Mensûr*, I, 572; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, XI, 122; Vâhidî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd*, I, 310; *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân*, s. 66.

⁶⁰⁵ Buhârî, *Sahih*, Mezâlim ve'l-Ğasb, 15, (III, 101); Müslim, *Sahih*, İlim, 5, (2668), (III, 2054); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 214); Nesâî, *es-Sünen*, Âdâbu'l-Kudât, 34, (VIII, 247-248); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 63, 205; İbn Hibbân, *Sahih*, XII, 508, (h. no: 5697); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, X, 185, (h. no: 20297); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, X, 97.

⁶⁰⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 214.

⁶⁰⁷ İbn Hibbân, *a.g.e.*, XII, 509.

180. İbn Abbâs ve Dahhâk bu âyetin (Bakara/207) Racî' vakası üzerine indiğini rivâyet etmişlerdir. Rasûlullah Medine'de iken Kureyş kâfirleri ona geldiler:

“Biz gerçekten müslüman olduk, bize dinini öğretmeleri için ashabının âlimlerinden bir grup ver” dediler. Oysa tuzak kurmuşlardı. Rasûlullah Hubeyb b. Adî el-Ensârî, Mersed b. Ebî Mersed el-Ganevî, Hâlid b. Bekîr, Abdullah b. Târik b. Şihâb el-Belevî, Zeyd b. Desine ve başlarına da Âsım b. Sâbit b. Ebi'l-Eflah el-Ensârî'yi tayin ederek gönderdi. (I/238).

Racî vak'asını anlatan (Bakara/205-206-207.) âyetlerinin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi aynı metinle tespit edemedik. Ancak Buhârî ve Ebû Dâvud bu olayı detaylı bir şekilde anlatan rivâyetlerde bulunmuşlardır.⁶⁰⁸

Ayrıca bir sonraki şu hadis de Racî' olayı hakkındadır:

181. Ebû Hureyre şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.s.) on kişi gönderdi, başlarına da Âsım b. Sâbit el-Ensârî'yi emir tayin etti. Gittiler Mekke ile Medine arasındaki Racî' bölgesine indiler. Yanlarında hurma harmanı vardı. Ondan yediler, onlara bir yaşlı uğradı, konakladıkları yeri gördü Mekke'ye geri döndüğünde:

“Muhammed (s.a.s.)'in ashabından Yesrib'liler bu yolu tutmuş” diye haber verdi. Mekke'lilerden mızraklı yetmiş adam hazırlandı ve onları kuşattı. Kendilerine Lihyanoğulları denilen Huzeyl kalibesinden bir bölüm ve onlara yüz kişiye yakın gönüllü de katılarak mü'minlerin izlerini takibe başladılar. Tâ ki konaklayıp hurma yemiş oldukları yeri buldular. Yesrib hurması olduğunu anladılar ve:

“Bu Yesrib hurmasıdır izlerini takib edin!” dediler. Âsım ve arkadaşları onları hissedince Fedfed denilen yere sığındılar. Gelenler onları kuşattı. Mersed, Hâlid ve Abdulah b. Tarık'ı öldürdüler. Âsım b. Sâbit ok tütemini açtı. İçinde yetmiş tane ok vardı. Her bir okla müşriklerin önde gelenlerinden birini öldürdü sonra:

“Allah'ım ben senin dinini gün ortasına kadar korudum. Sen de benim cesedimi gün sonuna kadar koru” diye dua etti. Sonra müşrikler onu da bulup öldürdüler. Onu öldürdüklerinde Sülafe bnt. Sa'd b. Şehid'in satın alması için Âsım b. Sâbit'in başını kesmek istediler. Sülafe'nin oğlu Uhud günü öldürüldüğünde Âsım'ı ele geçirirse kafasında şarap içeceğine yemin etmişti. Bunun üzerine Allah bir arı sürüsü gönderdi. Arılar Âsım'ı korudular ve cesedini müşrikler ele geçiremediler. Bu olay arıların koruması olarak anıldı.

⁶⁰⁸ Buhârî, *Sahîh*, Tevhîd, 14, (VIII, 170-71); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Cihâd, 105, (III, 115-116).

“Onu bırakın, geceye mi kalacağız” dediler. Cesedden ayrıldılar -ki cesedi bütün olarak götürmek istediler- Bu sefer de siyah bir bulut geldi. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağdı. Allah vadiyi göl haline getirdi. Âsım su ile taşındı ve cennete gitti. Aynı şekilde müşriklerden elli tanesini de cehenneme taşıdı. Âsım Allah’a hiçbir müşrikin kendisine, kendisinin de hiçbir müşriğe değmeyeceğine dair ahid yapmıştı. Arıların onu koruduğu haberi Ömer b. Hattab (r.a)’a ulaştığında: “Acaib şey Allah Mü’min kulunu muhafaza etmiştir. Asım kendisine hiçbir müşrikin ve kendisinin hiçbir müşrik’e değmeyeceğine dair yemin etmiştir. O, hayatında müşrikten uzak durduğu gibi vefatından sonra da Allah onu uzak tuttu” dedi. Müşrikler Hubeyb b. Adiy el-Ensârî ve Zeyd b. ed-Desinne’yi esir aldılar. Mekke’ye götürdüler. Hubeyb’e gelince Harb b. Amir b. Nevfel b. Abdimenaf oğulları onu takip ettiler ve babalarının intikamı için onu öldürdüler. Hubeyb, Bedir gününün karşılığı için öldürülen oldu. Böylece Hubeyb onların yanında esir olarak kaldı. Tâ ki onu öldürmek için toplandılar. Hâris’in kızlarının bazısını eğitmek için Musa emanet istedi. Onu verdiler. Kadın ona bir oğulcuk verdi ki (kadın) dalgın haldeydi, Hubeyb çocuğu dizinin üzerine oturttu. Bunun üzerine kadın korktu ve bağırdı. Hubeyb:

“Onu öldürmemden mi korkuyorsun. Bunu yapacak değilim. İhanet etmemden mi korkuyorsun. Bunu yapacak değilim, ihanet etmek bizim şanımızdan değildir” dedi. Kadın daha sonra:

“Vallahi Hubeyb’den daha iyi esir görmedim. Vallahi onu birgün elinde üzüm yaprağı yerken buldum ki o demiri eğdi. Mekke’de hiçbir meyve yoktur ki Allah onu Hubeyb’e rızık kılmamış olsun” dedi. Sonra onlar Hubeybi öldürmek için Harem’in dışına çıkardılar. Asmak istediler. Hubeyb:

“Beni bırakın da iki rekât namaz kılayım” dedi, bıraktılar. Böylece Hubeyb sabrederek öldürülen her müslüman için namazı sünnet yapan ilk kişi oldu. İki rekât namaz kıldı. Sonra:

“Eğer korktuğumu sanmıyacak olsalar daha fazla kılardım. Allah’ım onları tek tek öldür hiçbiri kalmasın” diye dua etti. Sonra şöyle bir şiir okudu:

Onu canlı olarak astılar. Ölürken de: “Allah’ım sen iyi biliyorsun ki çevremde selamımı Rasûlü’ne ulaştıracak kimse yok. Ona selamımı ulaştır” dedi. Sonra Ebû Serâ Akâbe b. Hâris kalktı onu öldürdü. Müşriklerden olduğu söylenir. Ona Salemân Ebû Meysere denir ki yanında bir mızrak vardı mızrağı Hubeyb’in göğsüne fırlattı. Hubeyb ona: “Allah’tan kork” dedi. Meysere, ona zorbalık dışında başka birşey yapamadı. Ona

saldırıldı ve onu infaz etti işte bu kendisine: **“Allah’tan kork denildiğinde onu günaha karşı bir izzet alır.”** (Bakara/206) Âyetiyle tesbit edildi. Yani Salemân’dan bahsedildi. Zeyd b. ed-Desinne’ye gelince babası Ümeyye b. Halef’i onu öldürmek üzere Ten’ime gönderdi. İçlerinde Ebû Süfyan’ın da bulunduğu kureyşten insan topluluğu biraraya geldi. Öldürülmek için getirildiğinde kendisine Ebû Süfyan:

“Ey Zeyd Allah adına soruyorum. Şimdi bizim yanımızda senin yerine Muhammed’in boynunu vursaydık sen de öylece ailen yanında olsaydın ister miydin” dedi. O da:

“Bırakın Uz’da ailemle birlikte oturmayı! Vallahi Muhammed (s.a.s.)’in bulunduğu yerde bir dikenin ona batmasını ve ona acı vermesini bile istemem.” Bunun üzerine Ebû Süfyan:

“Arkadaşlarının Muhammed’i sevmeleri gibi insanlardan kimsenin kimseyi sevdiğini görmedim” dedi. Sonra Mustas onu öldürdü. Bu haber Peygamber (s.a.s.)’e ulaşınca ashabına:

“*Hanginiz Hubeyb’i ağacından indirecek? Ona cennet var*” buyurdu. Zübeyr:

“Ya Rasûlulah ben ve arkadaşım Mikdâd b. el-Esâd” dedi. Çıktılar geceleri yürüdüler gündüzleri gizlendiler. Tâ ki Ten’im’e geldiler. Ağacın çevresinde müşriklerden sarhoş olarak uyuyan kırk adam vardı. Onu asıldığı yerden indirdiler. Katlanacak şekilde yumuşak idi. Kırk gün sonra bile ondan hiç birşey değişmemişti. Eli yarasının üzerindeydi ve yarası kan atıyordu, rengi kan renginde kokusu da misk kokusu idi. Zübeyr onu atına taşıdı. Yürüyerek yola çıktılar. Kâfirler, Hubeyb’i kaybetmiş olarak uyandılar. Kureyş’e haber verdiler. Yetmiş kişi atlarına bindi. Zübeyr’i yakaladılar. Onu yakaladıklarında Zübeyr, Hubeyb’i attı yine yer onu içine aldı. Bu şekilde toprağın yutması olarak anıldı. Zübeyr:

“Ey Kureyş sizi üzerimize saldırtan nedir” dedi. Sonra sarığını başından çıkardı ve:

“Ben Zübeyr b. el-Avvam’ım annem Safiye bnt. Abdullmuttalib’dir. Arkadaşım ise Mikdâd b. el-Esved’dir, iki aslan bağlı duruyorlar. Yavrularını mudafaa ediyorlar. Eğer dilerseniz sizi koruyayım, dilerseniz gideyim, dilerseniz siz gidin” dedi. Onlar da Mekke’ye geri döndüler. O ikisi Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne geldiklerinde Cibrîl de yanındaydı.

“Ey Muhammed! Melekler ashabından bu ikisiyle gurur duyular” dedi. Arkasından Zübeyr ile Mikdâd b. el-Esved hakkında: **“İnananlardan kendi nefsinin**

Allah'ın rızasını arzu etmeye değişenler vardır.” (Bakara/207) Âyeti nazil oldu. (I/238).

Hicretin 4. yılında meydana gelen ve on sahâbenin pusuya düşürülerek şehid edildiği Racî' vakasını anlatan, bu hadisi Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Abdurrazzâk es-San'ânî ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir.⁶⁰⁹

Buhârî, Hubeyb b. Adî el-Ensârî'nin şu şiiri söylediğini de hadisin devamında rivâyet etmiştir:

وَلَسْتُ أَبَالِي جِبْنَ أَقْتَلُ مُسْلِمًا عَلَى أَيِّ شَيْءٍ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي
وَدَلَّكَ فِي دَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَأُ يُبَارِكُ عَلَى أَوْصَالِ شَلْوٍ مُمَزَّعٍ

Siyer kitaplarında da Racî' vak'asının gerçekten meydana geldiği belirtildiği ve önemli muhaddislerce de rivâyet edildiği için bu ve bir önceki hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

182. Müfessirlerin çoğu bu âyetin Süheyb b. Sinân er-Rûmî hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Müşrikler mü'minlerden bir grubu yakalamış ve kendilerine işkence ediyorlardı. Süheyb onlara:

“Ben bir ihtiyar adamım. Sizden olmam size bir fayda sağlamıyacağı gibi düşmanlarınızın yanında olmam da size bir zarar vermez. Peki, malımı sizlere verirsem, nefsimi malım karşılığında sizden satın alırsam dinimi yaşamak ve gitmek için beni serbest bırakır mısınız?” dedi.

“Olur” dediler. Malımı onlara verdim, beni hicret etmemde serbest bıraktılar. Mekke'den çıkıp Medine'ye geldim. Sonra Medine'ye varınca Ebû Bekir ve Ömer onu karşıladılar. Ebû Bekir ona:

“Satışın kâr etti” dedi. Süheyb'de ona:

“Senin alış-verişin de zarar etmesin” deyip bu sözüyle ne kastettiğini sordu. Ebû Bekir: “Senin hakkında şöyle şöyle âyet nazil oldu” dedi ve: **“İnsanlardan öyle kimse de vardır ki Allah'ın rızasını isteyerek nefsinin satın alır.”** (Bakara/207) Âyetini okudu. Saîd b. Müseyyeb ve Atâ ise olayı şu şekilde anlatırlar:

Süheyb, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e hicret etmek üzere Mekke'den çıktığında Kureyş'ten bir grup onu yakalayıp Mekke'ye geri götürmek üzere peşine düşmüştü. Süheyb takip edildiğini farkedince bineğinden inip mevzilendi, sadağından bir ok

⁶⁰⁹ Buhârî, *Sahih*, Meğâzî, 10, (V, 11-12); 28, (V, 40-41); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 294-295; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 221, (h. no: 4191); V, 259, (h. no: 5284); Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, IV, 324, (h. no: 2720); Abdurrazzâk, *el-Musannef*, V, 353, (h. no: 9730); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, X, 245, (h. no: 18432).

çıkartıp yayına yerleştirdi ve bekledi. Kureyşliler bir ok atımı mesafeye gelince onlara şöyle seslendi:

“Ey Kureyş topluluğu, biliyorsunuz ki sizin en iyi ok atıcınız benim. Siz bana ulaşmadan sadağımdaki bütün okları üzerinize yağdırırım, sonra kılıcıma el atar ve elimde en küçük parçası kalıncaya kadar sizinle vuruşurum, ancak ondan sonra bana istediğinizi yapabilirsiniz. Ama bunun yerine isterseniz size Mekke’de bıraktığım malların yerlerini söyleyeyim, onları alın ve karşılığında yolumu açın, bırakın gideyim” dedi. Onlar da: “Olur” deyip bu teklifi kabul ettiler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. (Bakara/207) (I/239).

Saîd b. Museyyeb ve Atâ’dan gelen bu *mevkûf* hadisi Hâkim nakletmiştir.⁶¹⁰

Vâhidî ve İbn Kesîr de, Bakara/207. âyetin tefsiri sadedinde bu *mevkûf* hadisi rivâyet etmişlerdir.⁶¹¹

Begavî’nin doğrudan Saîd b. Museyyeb ve Atâ’dan naklettiği bu hadisi Hâkim şu senedle *tahrîç* etmiştir: Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhid ← İsmail b. İshâk el-Kâdî ← Süleyman b. Harb ← Hammâd b. Zeyd ← Eyyûb –İkrime:… O, bu haberin devamında Hz. Peygamber’in şu hadisini de rivâyet etmiştir:

Hz. Peygamber onu gördüğü vakit buyurdu ki:

“*Ya Ebâ Yahyâ! Kârlı bir alış-veriş yaptın.*”

Hâkim, Müslim’in şartlarına göre hadisin *sahîh* olduğunu fakat onun *tahrîç* etmediğini belirtmiştir.⁶¹²

Hadis alanında önemli bir yere sahip olan Hâkim’in bu hadis hakkındaki kanaatine katılarak biz de *sahîh* olarak değerlendirdik.

183. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Abdurrahman b. (Ebî) Şürayh ← Ebu’l-Kâsım el-Begavî ← Ali b. Ca’d ← Hammâd b. Seleme ← Ebû Gâlib ← Ebû Ümâme’den rivâyet edilmiştir ki bir adam: “Ey Allah’ın Rasûlü hangi cihad daha üstündür” diye sordu. Hz. Peygamber:

“*Cihadın en üstünü zalim sultanın yanında hakkı söyleyen kimseninkidir*” buyurdu. (I/239).

⁶¹⁰ Hâkim, *a.g.e.*, III, 450, (h. no: 5700).

⁶¹¹ Vâhidî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Mecîd*, I, 312; *Esbâb-ı Nuzûli’l-Kur’ân*, I, 66; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 565.

⁶¹² Hâkim, *a.g.e.*, III, 450.

Bu hadisi Ebû Dâvud ve Tirmizî, Ebû Saîd el-Hudrî'den; Nesâî ve Ahmed b. Hanbel, Târik b. Şihâb'dan; İbn Mâce, Taberânî ve Hâkim ise Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'den rivâyet etmişlerdir.⁶¹³

Tirmizî, hadisin bu vecihle *hasen garib* olduğunu; muhakkik Elbânî *sahîh* olduğunu söylemişlerdir. Hâkim ise hadisin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁶¹⁴

İbn Kesîr de bu hadisi Bakara/207. âyetini tefsir ederken şu şekilde rivâyet etmiştir: Bir adam, Cemretu'l-Ûlâ'da: "Ya Rasûlallah, hangi cihad daha efdaldır" diye sordu. Rasûlullah sustu. İkinci Cemeratta yine sordu. Rasûlullah sustu. Cemretu'l-Akâbe'de tekrar sorunca Allah Rasûlü:

"*Soruyu soran nerede*" diye sordu. Adam: "Benim ya Rasûlallah" diye cevap verdi. Arkasından Rasûlullah:

"*Cihadın en üstünü zalim sultanın yanında hakkı söyleyen kimseninkidir*" buyurdu.⁶¹⁵

Mezkûr hadis ismi geçen meşhur muhaddislerce ve en az üç farklı tarikten rivâyet edildiğinden sıhhatini güçlendirmiştir. Bu nedenle biz de hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

"Size açık seçik kanıtlar geldikten sonra yine de yalpalarsanız bilin ki Allah güçlüdür, hâkimdir." (Bakara/209)

184. Muhammed b. Hasan el-Mervezî ← Ebu'l-Abbâs et-Tahhâr ← Ebû Ahmed Muhammed b. Kurayş ← Ali b. Abdilazîz el-Mekkî ← Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm ← Huşeym ← Mücâled ← Şa'bî ← Câbir b. Abdullah'tan yapılan rivâyette Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e geldiğinde: "Ya Rasûlallah, biz yahudilerden hoşlanacağımız şeyleri de duyuyoruz. Keşke onları yazsak" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) kızdı ve şöyle buyurdu:

"*Yahudilerin ve Hristiyanların şaşıracağı gibi siz de mi şaşıracaksınız. İyi bilinizki! Ben size bu dini tertemiz ve arınmış olarak getirdim. Eğer Hz. Musa benim zamanımda yaşamış olsaydı, bana iman eder ve tâbi olurdu.*" (I/240).

⁶¹³ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Melâhim, 17, (IV, 514); Tirmizî, *es-Sünen*, Fiten, 13, (IV, 471); Nesâî, *es-Sünen*, Bey'at, 37, (VII, 269-270); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 310; İbn Mâce, *a.g.e.*, Fiten, 20, (II, 1329); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 282, (h. no: 8081); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, II, 166, (h. no: 1596); VII, 52, (h. no: 6824); Hâkim, *a.g.e.*, III, 725, (h. no: 6628).

⁶¹⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 471; Nesâî, *es-Sünen*, VII, 161, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde); Hâkim, *a.g.e.*, III, 725.

⁶¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 163.

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe ve Begavî, Câbir b. Abdullah'tan rivâyet etmişlerdir.⁶¹⁶

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd, bu hadisin senedindeki Mücâled b. Saîd adlı râviden dolayı *zayıf* olduğunu; Tirmizî ve Mizzî de Mücâled b. Saîd adlı râvinin bazı hadis âlimlerince *zayıf* kabul edildiğini, onlardan birinin de Ahmed b. Hanbel olduğunu belirtmişlerdir.⁶¹⁷

Hadisin *Kutub-i Sitte*'de geçmemesi, senedindeki Mücâled b. Saîd adlı râvinin *zayıf* olmakla itham edilmesi nedeniyle biz de *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

“İnananlarla alay ederek inkâra sapanlara dünya hayatı çekici kılındı...”

(Bakara/212).

185. Ebû Saîd Abdullah b. Ahmed et-Tâhirî ← Abdussamed b. Abdirrahman el-Bezzâz'ın dedesi ← Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ el-Azâfirî ← İshâk ed-Deberî ← Abdurrazzâk ← Ma'mer ← Süleyman et-Teymî ← Ebû Osman en-Nehdî ← Üsame b. Zeyd'den rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Ben cennet kapısının önünde durdum. Bir de gördüm ki, cennete girenlerin çoğu fakirlerdir. Cehennem kapısı önünde durdum, onun ehlinin de çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördüm. Zenginlik sahipleri ise, bunlardan cehennemlik olanların dışındakiler (hesaba çekilmek için) hapsolünmüşlardı. Zenginlerin ateş ehli olanları ise, cehenneme sokulmaları önceden emrolunmuştu.” (I/242).

Müfessirin Bakara/212. âyetini tefsir ederken naklettiği bu hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Begavî, Usâme b. Zeyd'den; Nesâî, İbn Abbâs ve Usâme b. Zeyd'den; Taberânî ise (benzer lafızlarla) İmrân'dan rivâyet etmişlerdir.⁶¹⁸

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, ayrıca Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân gibi meşhur muhaddislerce de *tahrîç* edilmesi ve birden fazla tarikten gelmesi nedeniyle *sahih* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* edilebilir.

⁶¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 387; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 312, (h. no: 26421); Begavî, *a.g.e.*, I, 27.

⁶¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 387, (thk: Şuayb Arnaûd); Tirmizî, *es-Sünen*, *a.g.e.*, III, 428; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, III, 276.

⁶¹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Nikâh, 87, (VI, 150-151); Rikâk, 51, (VII, 200); Müslim, *Sahîh*, Zikr ve'd-Duâ ve't-Tevbe ve'l-İstiğfâr 93, (2736), (III, 2096); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 205; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 450, (h. no: 675); Begavî, *a.g.e.*, XIV, 266; Nesâî, *es-es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 300, (h. no: 9218); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVIII, 138, (h. no: 290).

186. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmâil ← İbrahim b. Hamza ← Abdulazîz b. Ebî Hâzim ← o da babasından ← Sehl b. Sa'd es-Sâidî'nin rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün yanından bir adam geçti. Rasûlullah yanında oturmakta olan bir kişiye:

“*Şu adam hakkındaki görüşün nedir*” diye sordu.

O: “Bu, insanların eşrafından (şerefliyelerinden) bir adamdır. Vallahi bu zât bir kadınla nikâhlanmaya tâlib olsa nikâh olunmaya, birisi hakkında şefaât etse şefaati kabul edilmeye lâıık bir kimsedir” dedi. Rasûlullah sükût etti. Sonra oradan diğer bir adam daha geçti. Rasûlullah yine yanında oturana:

“*Bu adam hakkındaki re'yin, (görüşün) nedir*” diye sordu. O da:

“Yâ Rasûlallah! Bu, müslümânların fakirlerinden bir adamdır. Bir kadınla nikâhlanmaya tâlib olsa, nikâh olunmamaya, birisi hakkında şefaât etse şefaati kabul edilmemeye, bir re'y söylese sözü dinlenmemeye lâıık bir kimsedir” dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah:

“*İşte bu (fakîr) zât, öteki zengin gibi dünyâ dolusu insandan daha hayırlıdır!*” buyurdu. (I/243).

Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, İbn Mâce, Taberânî ve Beyhakî *tahrîç* etmişlerdir.⁶¹⁹

Başta Buhârî olmak üzere yukarıdaki önemli muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle biz bu hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

187. Bu âyet yaşlı ve zengin olan Amr b. el-Cümûh hakkında nazil oldu. Bu adam:

“Ey Allah'ın Rasûlü neyi tasaddük edelim ve kimlere infak edelim” dedi. Bunun üzerine Allah Teâla şu âyeti inzal buyurdu. “**Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar...**” (Bakara/215). (I/243).

Bu hadisi sadece Vâhidî, *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân* adlı eserinde İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.⁶²⁰

Mezkûr hadisi, hadis kaynaklarından tespit edemedik. Sened ve metninin gerek lehinde ve gerekse aleyhinde olsun bir yoruma da rastlayamadığımız için sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

⁶¹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Rikâk, 16, (VII, 178); İbn Mâce, *es-Sünen*, Zühd, 5, (II, 1379-1380); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI, 169, (h. no: 5883); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, XIII, 87, (h. no: 9998)

⁶²⁰ Vâhidî, *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân*, s, 68.

188. Ebû Saîd Ahmed b. İbrahim eş-Şüreyhî el-Havarizmî ← Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî ← Ebû Amr ve Ahmed b. Ubeyy el-Furâtî (Ebû Saîdi'l-Heyssem b. Küleyb) ← Ahmed b. Hâzim b. Ebî Garaze ← Saîd b. Osman el-Abdî ← Ömer b. Muhammed b. Münkedir ← Sümeyye ← Ebû Sâlih ← Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Savaş yapmadan ve içinde savaş yapma arzusu hiç duymadan ölen kimse nifak'tan bir şu'be üzere ölmüştür” buyurdu. (I/246).

142. Hadisin tekrarıdır. Aynı kanaatimizi bu hadis hakkında da belirterek *sahih*'tir diyoruz.

“...Sana haram aylardan soruyorlar, de ki: O aylarda savaşmak büyük günahdır...” (Bakara/217).

189. Bu âyetin sebab-i nüzulu Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün Abdullah b. Cahş'ı - ki o, Peygamber (s.a.s.)'in amcasının oğludur- Cemaziye'l-Ahir ayında, Bedir savaşından iki ay önce, yâni Medine'ye gelişinin on yedinci ayın başında Muharrilerden sekiz kişi ile sınırları gözetlemek maksadıyla göndermişti. O sekiz kişi ise Sa'd b. Ebî Vakkâs ez-Zühre, Ukâşe b. Mahs el-Esedî, Utbe b. Gazvân es-Sülemi, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rabiâ, Süheyl b. Beyzâ, Âmir b. Rebiâ, Vâkid b. Abdullah ve Hâlid b. Bekir'dir. Rasûlullah, onların emiri Abdullah b. Cahş'a bir mektup yazdı ve dedi ki:

“Allah'ın adı üzere yürü. İki gün yürüyünceye kadar mektuba bakma. İndiğinde mektubu aç ve arkadaşlarına oku. Sonra emrettiğim şeyleri yerine getir. Arkadaşlarından hiç birini kendinle birlikte yürümeye zorlama. Yâni onlara güçlük çıkarma.” Abdullah b. Cahş iki gün yürüdü. Sonra indi ve yazıyı açtı. Yazıda şunlar vardı:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Mekke vadisine gelinceye kadar arkadaşlarından sana tabi olanlarla Allah'ın bereketi üzere yürü. Vadide Kureyş kâfirlerini gözle! Olabilir ki bize bundan faydalı bilgi sağlayabilirsin.” Abdullah yazıyı okuduğunda: “İşittik ve itaat etik” dedi. Sonra bunu arkadaşlarına da anlattı ve: “Sizden hiç kimseyi benimle gelmeye zorlayamam. Şehadeti arzu eden gelsin, istemeyen geri dönsün” dedi. Necran denilen (hicaz bölgesine bağlı bir yer) yere indiğinde Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Utbe b. Gazvân develerini kaybettiler ve aramaları sebebiyle geri kaldılar. Abdullah geri kalan arkadaşlarıyla beraber Mekke ve Tâif arasındaki Nahle vadisine varıncaya kadar yürümeye devam ettiler. Onlar orada iken kuru üzüm ve ekmek taşıyan

bir Kureyş kervanı uğradı. Bunlar Tâif tacirlerinin ticaret kafilesiydi. İçlerinde Amr b. el-Hadramî, Hake b. Keysân (Hişam b. Muğîre'nin kölesi), Osman b. Abdullah b. Muğîre ve kardeşi Nevfel b. Abdullah (ikisi de Mahzumulardandır) vardı. Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün ashabını görünce korktular. Abdullah b. Cahş: “Onlar sizden korktular. Biriniz diğerlerinin saçını tıraş etsin ve onlara göstere” dedi. Ukâşe'nin başını tıraş ettiler. Bir müddet sonra onların yanlarına vardılar ve: “Ey Ammâr'ın kavmi size bir sıkıntı yok” diyerek onlara eman verdiler. Bu olay Cemâziye'l-âhir ayının son gününde oldu. Bu günün Cemâziye'l-âhir ayından olduğunu düşünüyorlardı ki o gün Receb ayındandı. Kafiledelikler aralarında şöyle iştişare ettiler: Hareme girmeleri için onları geceleyin bırakırsak sizden uzak dururlar, dediler. Bu konuda görüş birliğine vardılar. Okçu Vâkid b. Abdullah, Amr b. el-Hadrâmi'ye ok attı ve onu öldürdü. Bu müşriklerden öldürülen ilk kişi ve hicretten sonra öldürülen ilk kimse oldu. Peygamber (s.a.s.) İbnü'l-Hadramî'nin diyetini Kureyşli varislerine ödedi. Mücâhid ve daha başkaları Allah Rasûlü (s.a.s.) ile kureyş arasında anlaşma vardı dediler. Mekke'liler iki sene savaşmayacaklarına söz vermişlerdi. Osman ile Hakem'i esir aldılar. Onlarla savaşmadılar ve öldürmediler. Bu ikisi de İslâm'da ilk esirler oldular. Nevfel kayboldu (ki onların en yaşlısı idi). Mü'minler esirleri ve develerini önlerine kattılar. Medine'ye Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün huzuruna geldiler. Bunun üzerine Kureyşliler: “Muhammed haram ayını helal saydı kan döktü ve esirler aldı” dediler. Mekke'liler bu şekilde müslümanların kendilerine karşı tutumlarını kınadılar. Şöyle dediler: “Ey çoluk çocuk topluluğu haram ayı helal saydınız ve o ayda savaş yaptınız.” Bunlar Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne ulaşınca o, İbn Cahş ve arkadaşlarına:

“*Ben size haram ayda savaşmayı, develeri ve esirleri alıkoymayı emretmedim*” dedi. Bunlardan birşey almayı reddetti, bu göreve çıkan *Seriyye*'nin⁶²¹ mensublarına çok zor geldi. Elleri (kolları) yanlarına salındı ve yaptıklarından dolayı helak olduklarını sandılar ve: “Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.s.) İbnü'l-Hadramî'yi öldürmüştük sonra akşamladık hilale baktık. Receb ayı mıydı? Bilmiyorduk ki Cemâziye'l-âhir ayı devam ediyormuydu anlamadık” dediler. Böyle olayları sıkça yapıyorlardı. Bunun üzerine Allah bu âyeti nazil buyurdu. (Bakara/218). Allah Rasûlü (s.a.s.) develerin beşte birini aldı ve diğerlerini saldı. Bu beşte bir İslâm'da ilk uygulanıyordu. Kalanları da ‘*Seriyye*'

⁶²¹ *Seriyye*: Hz. Peygamberin bizzat katılmadığı, bir sahabenin kumandası altında gönderdiği birliklere denir. Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB yay. s. 150.

mensuplarına dağıttı böylece İslâmda ilk ganimet ve taksimi yapıldı. Mekke'liler de esirlerin fidyelerini gönderdiler. Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Sa’d ve Ukbe gelinceye kadar o ikisini tutarız. Eğer gelmezlerse onlara karşılık elimizdeki ikisini öldürürüz” dedi. Sa’d ve Ukbe gelince o ikisini iade etti. Hakem b. Keysân müslüman oldu ve Medine’de Allah Rasûlü (s.a.s.) ile birlikte ikamet etti. Maûne kuyusu olayında da şehid oldu. Osman b. Abdullah ise Mekke’ye hendeği atlamak için atını mahmuzlayıp atlamaya kalktığı anda atıyla birlikte hendeğe düştü ve atıyla beraber ikiside öldüler. Müşrikler onun cesedini diyet karşılığında istedi. Allah Rasûlü (s.a.s.): “Onu alabilirsiniz. Onun cesedi de pisliktir diyetide pisliktir” dedi. Bu âyetin (Bakara, 217) sebebi nüzûlü işte böyledir. **(I/248)**.

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Taberânî, Beyhakî, Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, İbn Hişâm (213/827) ve Vâhidî rivâyet etmişlerdir.⁶²²

Taberî de Bakara/217. âyetin tefsirinde bu hadisi nakletmiştir.⁶²³

Begavî’nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî şu senedle *tahrîç* etmiştir: Abdu’l-A’lâ b.Hammâd ← Mu’temir b. Süleyman ← Babası ← Ebû Sevvâr ← Cündüb b. Abdillâh:...

Muhakkik Hüseyin Selîm Esed hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁶²⁴

Hadisi Taberânî de şu senedle rivâyet etmiş: İbrahim b. Nâile ← Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî ← Mu’temir b. Süleyman adlı râviden itibaren Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî’yle aynı râvi zincirini takip ederek hadisi nakletmiştir.⁶²⁵

Bu hadis her ne kadar *Kutub-i Tis’a*’da rivâyet edilmemiş olsa da, Taberânî, Beyhakî ve Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî gibi meşhur muhaddislerce *tahrîç* edilmiştir. Ayrıca böyle bir olayın yaşandığını güvenilir siyer kitaplarında kaydetmektedirler. Bu nedenle de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

190. Bu âyetin Ömer b. Hattâb, Muâz b. Cebel ve Ensâr’dan bir adam hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir. Onlar Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne gelip.

“Ya Rasûlallah içki ve kumar hakkında bize fetva ver. Bu iki şey de akli götüren, malı soyucu şeylerdir” dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. **“Sana içki ve kumardan soruyorlar...”** (Bakara/219). **(I/249)**.

⁶²² Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, II, 162, (h. no: 1670); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, IX, 99, (h. no: 17989); Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, III,102, 1534; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I, 602, 603, 604; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nuzûli’l-Kur’ân*, I, 69.

⁶²³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IV, 302-303.

⁶²⁴ Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, III, 102.

⁶²⁵ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, II, 162, (h. no: 1670).

Begavî, Bakara/219. âyeti tefsir ederken bu hadisi senedsiz olarak nakletmiştir. Vâhidî de Bakara/219. âyetin tefsirinde bu hadisi senedsiz rivâyet etmiş, Musa b. Mes'ûd adlı râviden dolayı hadisin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁶²⁶

Yaptığımız araştırmalarda bu hadisi, hadis kaynaklarından bulamadık. Senedsiz rivayet edildiği için böyle bir râvinin olup olmadığını tespit edemedik. Bu nedenle sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

191. Müfessirler: Allah, içki hakkında Mekke'de dört defa âyet indirmiştir. Bu âyetler: **“Hurma meyvelerinden ve üzümlerden, sarhoş edici içkiler ve rızıklar edinirsiniz.”** (Nahl/67). Müslümanlar onu içiyorlardı. Çünkü o gün onlara helaldi. Sonra Hz. Ömer ve Muâz b. Cebel meselesinde: **“Ey Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: Onlarda büyük günah vardır.”** (Bakara/219) Bu âyet nazil olduğunda Rasûlullah:

“Artık Allah (c.c.) içkiyi haram kıldı” buyurdu. **I/250.**

Bu hadisi sadece Taberî Bakara/219. âyetini tefsir ederken Rabî'den nakletmiştir.⁶²⁷

İbn Hacer, Nesâî'nin Rabî' hakkında ‘*zayıftır*’ dediğini belirtmiştir.⁶²⁸

Mezkûr hadisi, hadis kaynaklarından tespit edemedik bu nedenle hakkında bir kanaate varamadık.

192. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail –Ya'kûb b. İbrahim ← İbn Uleyye ← Abdulazîz b. Süheyb ← Enes'ten rivâyet edilmiştir ki: Sizin Fadîh ismini verdiğiniz şu Fadîh'ımızdan başka bizim bir şarabımız yoktu. Ben ayakta olduğum halde Ebû Talhâ ve bir takım adamlara onu sunuyordum. Aniden bir adam gelerek:

“Gerçekten şarab haram kılınmış” dedi. Bunun üzerine:

“Yâ Enes bu küpleri akıt” dediler. Bu adamın haberinden sonra artık ne sordular ne de ona döndüler. **(I/250).**

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen bu *mevkûf* hadisi Buhârî ve Müslim, nakletmişlerdir.⁶²⁹

Buhârî'nin naklettiği hadiste şu bölüm yoktur: “Bu adamın haberinden sonra artık ne sordular ne de ona döndüler.”

⁶²⁶ Vâhidî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd*, I, 322; *Esbâbu'n-Nuzûli'l-Kur'ân*, I, 71.

⁶²⁷ Taberî, *a.g.e.*, IV, 336.

⁶²⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 263.

⁶²⁹ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân, 10, (VI, 189); Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 4, (1980), (II, 1571).

Hadisin *Şeyhayn* tarafından *tahrîç* edilmesi, sened ve metin yönünden de cerhedilmemesi nedeniyle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

193. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← (Zâhir b. Ahmed) ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Ebû Seleme b. Abdirrahman ← Peygamber (s.a.s.)'in eşi Hz. Âişe (ra)'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne bal şırası soruldu. Buyurdular ki:

“*Sarhoş eden her içki haramdır.*” (I/251).

Hz. Âişe'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶³⁰

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu; Elbânî, *sahîh* olduğunu söylemişlerdir.⁶³¹

Mezkûr hadisin *Kutub-i Tis'a*'nın tamamında geçmesi nedeniyle kanaatimizce *sahîh*'tir.

194. Ebû Abdillah Muhammed b. Fadl el-Harakî ← Ebu'l-Hasan Ali b. Abdillah et-Taysefûnî ← Abdullah b. Ömer el-Cevherî ← Ahmed b. Ali el-Kuşmîhenî ← Ali b. Hücr ← İsmail b. Ca'fer ← Dâvud b. Bekr b. Ebi'l-Furât ← Muhammed b. el-Münkedîr ← Câbir b. Abdillah'tan rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır*” buyurdu. (I/251).

Bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve Begavî, Câbir b. Abdillah'tan; İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Ömer ve Câbir b. Abdillah'tan; Dârekutnî, Abdullah b. Ömer'den; Hâkim ise Havvât b. Cübeyr'den rivâyet etmişlerdir.⁶³²

Tirmizî, hadisin *hasen garib* olduğunu; Dârekutnî, Abdullah b. Ömer'in isnadının *sahîh* olduğunu; Elbânî de *hasen sahîh* olduğunu söylemişlerdir.⁶³³

⁶³⁰ Buhârî, *Sahîh*, Eşribe, 4, (VI, 242); Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 67-68, (2001), (II, 1585-1586); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Eşribe, 5, (IV, 88); Tirmizî, *es-Sünen*, Eşribe, 2, (IV, 291); Nesâî, *es-Sünen*, Eşribe, 23, (VIII, 297); İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 9, (II, 1123); Dârimî, *es-Sünen*, Eşribe, 8, (II, 437); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Eşribe, 9, (II, 845); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 36, 96-97, 190; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XI, 350.

⁶³¹ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 291; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 328, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁶³² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Eşribe, 5, (IV, 87); Tirmizî, *es-Sünen*, Eşribe, 3, (IV, 292); Nesâî, *es-Sünen*, Eşribe, 25, (VIII, 300-301); İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 10, (II, 1124); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 167; III, 343; Dârekutnî, *es-Sünen*, V, 473, (h. no: 4694); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, III, 466, (h. no: 5748); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XI, 351.

⁶³³ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 292; Dârekutnî, *es-Sünen*, V, 473; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 327, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

Hadisin birden fazla tarikten rivâyet edilmesi, Muhakkiklerce sıhhatinde ittifak olması nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

195. İsmail b. Abdulkâhir el-Cürcânî ← Ebâ Abdulğâfir b. Muhammed el-Kârisî ← Muhammed b. İsâ el-Culûdî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Ebu'r-Rabî' el-Atekî ← Hammâd b. Zeyd ← Eyyûb ← Nâfi' ← İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Her sarhoşluk veren şey şarabdır. Her sarhoşluk veren şey haramdır. Bir kimse şarabı dünyada içer de ona devam ederek tevbe etmeden ölürse âhirette onu içemez.”

(I/251).

İbn Ömer'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶³⁴

Buhârî, hadisin “Her sarhoşluk veren şey şaraptır. Her sarhoşluk veren şey haramdır” bölümünü rivâyet etmemiştir.⁶³⁵

Tirmizî, İbn Ömer'in hadisinin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiş; Elbânî, hadisin *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁶³⁶

Hadis *muttefekun aleyh*'tir. Ayrıca ismi geçen diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmiştir. Tirmizî ve muhakkik Elbânî'nin hadisin sıhhati hakkındaki olumlu kanaatlerine dayanarak biz de *sahîh* olarak değerlendirdik. *İhticâc* olunabilir.

196. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ahmed b. Ebî Racâ ← Yahyâ ← Ebû Hayyân et-Teymî ← Şa'bî ← İbn Ömer'den mervi olduğuna göre Hz. Ömer Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün minberinde şöyle hitap etti:

“Gerçekten şarabın haram kılınması inmiştir. O beş şeyden olur; kuru hurmadan, üzümnden, buğdaydan, arpadan ve baldan. Hamr: Akli örten şeydir.” (I/251).

İbn Ömer'den gelen bu *mevkûf* hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Abdurrezzak es-San'anî, İbn Hibbân, Dârekutnî, Beyhakî ve Begavî nakletmişlerdir.⁶³⁷

⁶³⁴ Buhârî, *Sahîh*, Eşribe, 1, (VI, 240); Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 73, (2003), (II, 1587); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Eşribe, 5, (IV, 85-86); Tirmizî, *es-Sünen*, Eşribe, 1, (IV, 290); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 98; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VIII, 500, (h. no: 17341); *es-Süneni's-Sagîr*, III, 334, (h. no: 2678); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XI, 355.

⁶³⁵ Buhârî, *Sahîh*, Eşribe, 1, (VI, 240).

⁶³⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 290; Ebû Dâvud *Sünen*, III, 327, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁶³⁷ Buhârî, *Sahîh*, Eşribe, 5, (VI, 242); Müslim, *Sahîh*, Tefsîr, 33, (3032), (III, 2322); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Eşribe, 1, (IV, 78); Nesâî, *es-Sünen*, Eşribe, 20, (VIII, 295); Abdurrezzak *es-San'anî*, *el-Musannef*, IX, 233, (h. no: 17049); İbn Hibbân, *Sahîh*, XII, 210, (h. no: 5388); Dârekutnî, *es-Sünen*, V, 454, (h. no: 4644); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VI, 401, (h. no: 12411); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XI, 351.

Hadis muhakkiklerinden Elbânî, hadisin *sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*'ın şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁶³⁸

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve muahkkiklerin, sıhhati hakkındaki olumlu kanaatleri doğrultusunda bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

197. Numân b. Beşîr'den Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

“İçki, hurmadan, üzümünden, baldan, buğdaydan ve arpadan olur.” (I/251-252).

Numan b. Beşîr'den rivâyet edilen hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Dârekutnî, Hâkim, Taberânî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶³⁹

Taberânî'nin naklettiği hadisin sonu şöyle bitmektedir:

“Ben bütün sarhoş edicileri yasakladım.”

Tirmizî, bu hadisin *hasen garib* olduğunu; Hâkim ise isnadının *sahîh* olduğunu fakat Buhârî ve Müslim'in *tahrîç* etmediklerini belirtmiştir.⁶⁴⁰

Bu hadisi ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve Hâkim'in sıhhati hakkında olumlu kanaat belirtmeleri nedeniyle, bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

198. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Sâib b. Yezîd'den yapılan rivâyette Ömer b. Hattâb onlara gelir ve der ki:

“Filan kişide içki veya şarab kokusu buldum. O şıra içtiğini iddia etti. Ben içilen şeyi sorarım. Eğer sarhoş ederse ona had vururum.” Sonra Ömer o kimseye tam had vurdu. (I/252).

Bu *mevkûf* hadisi Buhârî, Nesâî, Mâlik b. Enes, Şâfiî, Beyhakî ve Begavî, nakletmişlerdir.⁶⁴¹

Elbânî, hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁶⁴²

⁶³⁸ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 324, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); İbn Hibbân *a.g.e.*, XII, 210.

⁶³⁹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Eşribe, 4, (IV, 83-84); Tirmizî, *es-Sünen*, Eşribe, 8, (IV, 297); İbn Mâce, *es-Sünen*, Eşribe, 5, (II, 1121); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 267, 276; Dârekutnî, *es-Sünen*, V, 456, (h. no: 4648); Hâkim, *a.g.e.*, IV, 164, (h. no: 7239); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 295, (h. no: 13159); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XI, 352.

⁶⁴⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 297; Hâkim, *a.g.e.*, IV, 164.

⁶⁴¹ Buhârî, *Sahîh*, Eşribe, 10, (VI, 244); Nesâî, *es-Sünen*, Eşribe, 48, (VIII, 326); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Eşribe, 1, (II, 842); Şâfiî, *el-Müsned*, I, 284; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VIII, 512, (h. no: 17384); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XI, 353.

⁶⁴² Nesâî, *es-Sünen*, VIII, 326, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde).

Buhârî ve ismi geçen önemli muhaddislerin hadisi rivâyet etmesi, muhakkik Elbânî'nin *sahîh*'tir demesi nedeniyle, biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

199. İmâm Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Mehmiş ez-Ziyâdî ← Ebû Bekr Muhammed b. Ömer b. Hafs et-Tâcir ← İbrahim b. Abdillâh b. Ömer el-Kûfî ← Vekî' ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Sadakanın hayırlısı zengin olarak açıktan vermektir. Veren el, alan elden daha hayırlıdır. İhtiyacı olan kimseyle başla.” (I/253).

Bu hadisi Buhârî, Ebû Hureyre ve Hakîm b. Hizâm'dan; Müslim, Nesâî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Abdurrezzâk es-San'anî ve Begavî ise Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁶⁴³

Ebû Dâvud, *“Veren el alan elden daha hayırlıdır”* kısmını Abdullah b. Ömer'den, *“Sadakanın hayırlısı zengin olarak açıktan vermektir”* kısmını da Ebû Hureyre'den *tahrîç* etmiştir.⁶⁴⁴

Elbânî hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁵

Mezkûr Hadisin *muttefekun aleyh* olması, Nesâî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel gibi meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi, birden fazla tarikten gelmesi ve muhakkik Elbânî'nin hadisi *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

200. Abdulvehhâb b. Muhammed Kisâî el-Hatîb ← Abdulazîz (b.) Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' b. Süleyman ← Şâfî ← Süfyân ← Muhammed b. Aclân ← Saîd b. Ebî Saîd ← Ebû Hureyre'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Bir adam Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne gelip:

“Ya Rasûlullah yanımda bir dinar var” dedi. Rasûlullah (s.a.s.):

“Onu kendine infak et” buyurdu.

“Yanımda daha başka da var” dedi. Rasûlullah (s.a.s.):

“Onu çocuğuna infak et” buyurdu.

“Yanımda daha da var” dedi. Rasûlullah (s.a.s.):

“Onu ehline infak et” buyurdu.

⁶⁴³ Buhârî, *Sahîh*, Zekât, 18, (III, 117); Müslim, *Sahîh*, Zekât, 95, (1034), (I, 717); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 53, (V, 62); Dârimî, *es-Sünen*, Zekât, 22, (I, 327); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 278, 480; Abdurrazzak, *el-Musannef*, IX, 75, (h. no: 16404); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 187.

⁶⁴⁴ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 28, (II, 297), 39, (II, 312).

⁶⁴⁵ Nesâî, *es-Sünen*, V, 69, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde).

“Yanımda daha da var” dedi. Rasûlullah (s.a.s.):

“*Onu hizmetçine infak et*” buyurdu. Adam:

“Yanım daha da var” deyince Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Sen daha iyi bilirsin*” buyurdu. (I/254).

Ebû Hureyre’den rivâyet edilen bu hadisi Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Hâkim, Şâfiî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶⁴⁶

Ahmed b. Hanbel’in rivayet ettiği hadiste şu bölüm fazladan mevcuttur: “Yanımda başka dinar daha var.”⁶⁴⁷

Hâkim, Müslim’in şartlarına göre hadisin *sahîh* olduğunu fakat onun *tahrîç* etmediğini; Elbânî, *hasen sahîh* olduğunu; Muhakkik Şuayb Arnaûd, bu hadisin isnadının *sahîh* olduğunu, Muhammed b. Aclân adlı râvinin *sadûk* olduğunu, Buhârî’nin *ta’lik*⁶⁴⁸ olarak, Müslim’in ise *mutabî*⁶⁴⁹ olarak ondan hadis *tahrîç* ettiğini, Şâfiî’nin de ondan hadis rivâyet ettiğini belirtmiştir.⁶⁵⁰

Mezkûr hadisin *Kutub-i Sitte*’de geçmesi, Hâkim ve muhakkiklerin hadisin sihhati hakkındaki değerlendirmeleri nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

201. İbn Abbâs’tan rivâyet edildiğine göre: Bu âyet Mersed İbn Ebî Mersed Kennâz el-Ganevî hakkında nazil olmuştur. Mekke-i Mükerrreme’deki bazı müslüman esirleri kurtarıp Medine-i Münevvere’ye getirmesi için Hz. Peygamber (s.a.s.) Mersed İbn Ebî Mersed Kennâz el-Ganevî’yi Mekke’ye göndermişti. Mersed’in Mekke’ye geldiğini Anâk adında câhiliye devrinde onun dostu olan bir kadın da işitmişti. Anâk Mersed’e gelerek onunla tekrar beraber olmak istemiş Mersed: “İslâm benimle senin aranda bir engeldir. Ama eğer istiyorsan seninle evlenirim. Medine’ye varınca Allah’ın Rasûlü’ne sorar seninle evlenmek için ondan izin isterim” demiş. Kadın: “Ne o, yoksa benden usandın mı” diyerek yüksek sesle bağırıp çağırarak Mersed’e karşı (Güya ona tecavüz etmek istemiş gibi göstererek) imdat istemiş. Mersed çevreden yetişenlerden güzel bir dayak yemiş. Mekke’deki işini bitirip dönünce de Hz. Peygamber (s.a.s.)’e

⁶⁴⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 45, (II, 320-321); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 54, (V, 62); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 251, 471; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, VIII, 237, (h. no: 8508); Hâkim, *a.g.e.*, I, 575, (h. no: 1514); Şâfiî, *a.g.e.*, I, 266; İbn Hibbân, *Sahîh*, X, 46, (h. no: 4233); Beyhakî, *es-Süneni’s-Sağîr*, III, 187, (h. no: 2888); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 193.

⁶⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 251, 471.

⁶⁴⁸ *Ta’lik*: Bir kimsenin hocasından itibaren bir veya birkaç râviyi yahut bütün râvileri atarak yahut senedin baş tarafını eksik olarak rivâyette bulunması. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 305-306.

⁶⁴⁹ *Mutabî*: 1. Bir hadisin metin bakımından benzeri olan ve en azından sahâbi râvisi aynı olmak kaydıyla, başka bir senedle rivâyet edilen hadis. Sahâbi râvisi farklı olursa ona, daha ziyade şahid adı verilir. 2. Bir hadisin benzerini rivâyet eden râvi. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 230.

⁶⁵⁰ Hâkim, *a.g.e.*, I, 575; Nesâî, *es-Sünen*, V, 62, (thk. Abdulfettah Ebû Ğudde); İbn Hibbân, *a.g.e.*, X, 46.

gelerek Anâk'tan çok hoşlandığını ve onunla evlenip evlenemeyeceğini sormuş. Bunun üzerine: “Allah’a şirk koşan kadınlarla onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin...” (Bakara/221) Âyeti nazil olmuştur. (I/255).

Mersed Kennâz el-Ganevî'nin başından geçen bu olayı aynı metinle değil ama muhteva bakımından yakın manada Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî rivâyet etmişlerdir.⁶⁵¹

Begavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu hadisi Ebû Dâvud şu senedle *tahrîç* etmiştir: Abd b. Humeyd ← Ravh b. Ubâde ← Abdullah b. Ahnes ← Amr b. Şuayb ← o da babasından ← o da dedesinden:...⁶⁵²

Tirmizî ve Nesâî de İbrahim b. Muhammed et-Teymî ← Yahyâ'dan sonra Ebû Dâvud'un senedindeki Abdullah b. Ahnes'te birleşerek rivâyet etmişlerdir. Devamında ise şu hadisi nakletmişlerdir:

“Sen, o kadınla evlenme.”⁶⁵³

Ayrıca Vâhidî de bu hadisi nakletmiştir.⁶⁵⁴

Tirmizî, hadisin *hasen garib* olduğunu, sadece bu şekliyle bildiklerini; Elbânî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁵⁵

Mezkûr hadisin *Kutub-i Sitte*'de geçmesi, Tirmizî ve muhakkik Elbânî'nin daha çok *hasen* olarak değerlendirmesi nedeniyle bize göre *hasen* derecesindedir.

202. Suddî, bu âyetin (Bakara/221.) siyah bir cariyesi olan Abdullah b Revâha hakkında indiğini söylemiştir. Abdullah b. Revâha ona kızar ve onu tokatlar sonra çıkar peygamber (s.a.s.)'e gelir bu durumunu anlatırdı. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona:

“Ey Abdullah o nedir” diye durum sordu. Abdullah b. Revâha: “O Allah'tan başka ilah olmadığına ve senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şahadet ediyor, Ramazan orucunu tutuyor güzelce abdest alıyor, namaz kılıyor” diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.):

“O, mü'mine bir kadındır” buyurdu. Abdullah:

“Seni hak Peygamber olarak gönderene yemin olsun ki onu azad edeceğim ve onunla evleneceğim” dedi. Dediğini de yaptı. Müslümanlardan bazıları ise onu kınadılar ve:

⁶⁵¹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 4, (II, 542-543); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 24, (V, 328-329); Nesâî, *es-Sünen*, Nikâh, 12, (VI, 66-67).

⁶⁵² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 4, (II, 542-543).

⁶⁵³ Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 24, (V, 328-329); Nesâî, *es-Sünen*, Nikâh, 12, (VI, 66-67).

⁶⁵⁴ Vâhidî, *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân*, s, 74.

⁶⁵⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 329; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 220, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

“Bir cariye mi nikâhlıyorsun” dediler. Müşrike hür bir kadın olmasını teklif ettiler. **(I/256).**

Begavî'nin *Meâlim*'de senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi, sadece Taberî'nin tefsirinde şu senedle tespit edebildik: Musa b. Hârûn ← Amr b. Hammâd ← Esbât ← Süddî.⁶⁵⁶

Hadis kaynaklarından tespit edemediğimiz bu hadis hakkında bir hükme varamadık.

203. Ebû Tâhir Ömer b. Abdilazîz el-Kâşânî ← Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdilvâhid el-Hâşimî ← Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Lu'luî ← Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî ← Musa b. İsmail ← Hammâd (İbn Seleme) ← Sâbit el-Bünânî ← Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir ki:

Bir kadın hayız gördüğünde Yahudiler kadını evden çıkarır ona yiyecek ve içecek vermez ve de onunla cima etmezlerdi. Bu durum Alah Rasûlü (s.a.s.)'ne soruldu. Bunun üzerine Allah Teâla:

“Sana hayızlıyı soruyorlar deki o bir eziyettir hayızlı iken kadınlardan ayrı durun.” (Bakara/222) Âyetini nazil buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.s.)'de:

“Cima dışında evlerde onlarla her şeyi yapın” dedi. Bunun üzerine yahudiler:

“Bu adam bize muhalefet etmek dışında bir şeyi yapmıyor” dediler. Useyd b. Huzayr ve İbâd b. Beşîr Peygamber (s.a.s.)'e gelip:

“Ya Rasûlallah yahudiler böyle diyorlar, hayızlı iken kadınları nikâhlamayalım mı” dediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün yüzü değişti öyle ki o ikisine küstüğünü sandık. Onlar böylece çıktılar. Ben Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne süt getirdim. Rasûlullah o kişilerin izine çıktı. Onları buldu ve o süttten içirdi. Böylece o ikisine küsmediğini anladık. **(I/256).**

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶⁵⁷

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu; Muhakkikler Şuayb Arnaûd ve Hüseyin Selîm Esed de senedinin *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ Taberî, *a.g.e.*, IV, 368-369.

⁶⁵⁷ Müslim, *Sahîh*, Hayz, 16, (302), (I, 246); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Tahâret, 102, (I, 177-178); Nikâh, 45, 46, (II, 620-621); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 214); Nesâî, Taharet, 181, (I, 152); İbn Mâce, *es-Sünen*, Taharet ve Sünenühâ, 125, (I, 211); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 132-133; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VI, 238, (h. no: 3533); İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 196, (h. no: 1361); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, I, 467, (h. no: 1501); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, II, 125.

Mezkûr hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve diğer ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, ayrıca Tirmizî ve muhakkiklerin hadisin sıhhati hakkında olumlu görüşte olmaları nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“...Âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın...” (Bakara/222).

204. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Kabîsa ← Süfyân ← Mensûr ← İbrahim ← Esved ← Hz. Âişe (r.anha) şöyle rivâyet etmiştir:

“Ben ve Nebî (s.a.s.) tek bir kaptı yıkanıyorduk. İkimiz de cünup idik. Bana gömlek giymemi emretti ve ben hayızlı iken benimle oynadı. Devam ederken başını kaldırdı ve hayızlı olduğum halde onu yıkadım.” (I/257).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Abdurrezzâk es-San’anî ve Begavî, Hz. Âişe’den rivâyet etmişlerdir.⁶⁵⁹

Buhârî hadisi üç bölüm halinde arka arkaya *tahrîç* etmiş; Müslim ise farklı lafızlarla fakat buna yakın anlamda rivâyet etmiştir.⁶⁶⁰

Abdurrezzâk dışında hiçbiri “*Benimle oynadı*” cümlesini rivâyet etmemiştir.

Muhakkik Elbânî hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁶⁶¹

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve Elbânî’in sıhhati yönündeki olumlu kanaatine binaen biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

205. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Sa’d b. Hafs ← Şeybân ← Yahyâ ← Ebû Seleme ← Zeyneb bnt. Ebî Seleme’nin anlattığına göre Ümmü Seleme şöyle demiştir: “Hayızlı olduğum halde ben ve Allah Rasûlü (s.a.s.) çarşafın üzerinde idik. Gizlice onun yanından çıktım hayızlı olduğum elbiseyi giydim.” Allah Rasûlü (s.a.s.) bana:

“Çok güzel oldu” dedi.

⁶⁵⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 214; İbn Hibbân, *a.g.e.*, IV, 196; Ebû Ya’lâ el-Melsilî, *el-Müsned*, VI, 238.

⁶⁵⁹ Buhârî, *Sahîh*, Hayz, 5, (I, 78); Müslim, *Sahîh*, Hayz, 43, 45, 46, (321), (I, 256-257); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Tahâret, 39, (I, 61); Nesâî, *es-Sünen*, Tahâret, 145, (I, 128); İbn Mâce, *es-Sünen*, Tahâret ve Sünnetuhâ, 35, (I, 133-134); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 171, 172, 173, 191, 192; Abdurrazzâk, *el-Musannef*, I, 268, (h. no: 1031); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, II, 131.

⁶⁶⁰ Buhârî, *Sahîh*, Hayz, 5, (I, 78); Müslim, *Sahîh*, Hayz, 43, 45, 46, (321), (I, 256-257).

⁶⁶¹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, I, 70, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

“Evet” dedim. Beni çağırdı çarşaf varken kendisiyle beraber (Aynı yatakta) yattım. (I/257).

Ümmü Seleme'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶⁶²

Muhakkik Elbânî bu hadisin senedinin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁶⁶³

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, yukarıdaki önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve Muhakkik Elbânî'nin hadisi *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

206. Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Hanîfî ← Ebu'l-Hâris Tâhir b. Muhammed et-Tâhirî ← (Ebû) Muhammed Hasan b. Muhammed b. Halim ← Ebu'l-Muveccih Muhammed b. Amr ← Sadeka ← Vekî ← Mis'ar ve Süfyân ← Mikdâm b. Şürayh ← o da babasından ← Hz. Âişe (r.anha)'den rivâyet edilmiştir ki:

“Hayızlı iken (su) içiyordum. İçtiğimi Peygamber (s.a.s.)'e sunuyordum. Ağzımı benim ağzımı koyduğum yere koyuyordu. Eti ısıırıyordum ona da ikram ediyordum. Ağzımı ağzımı koyduğum yere koyuyordu.” (I/257).

Hz. Âişe'den gelen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Abdurrazzâk es-San'ânî ve Begavî rivayet etmişlerdir.⁶⁶⁴

Elbânî, hadisin *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁶⁶⁵

Müslim, Ebû Dâvud ve yukarıdaki diğer meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi ayrıca muhakkik Elbânî'nin *sahîh* olduğunu belirtmesi nedeniyle biz de hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

207. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Abdurrahman b. Ebî Şürayh ← Ebu'l-Kâsım el-Begavî ← Ali b. Ce'd ← Ebû Ca'fer er-Râzî ← Abdilkerîm b. Ebi'l-Muhârik ← Miksem ← İbn Abbâs (r.a.)'tan yapılan rivâyette Rasûlullah:

“(Bir kimse hanımına hayız) kanının ilk (görüldüğü) zamanında yaklaşacak olursa bir dinar; kan kesildiğinde (kadın daha yıkanmadan) yaklaşacak olursa, yarım dinar sadaka verir” buyurdu. (I/258).

⁶⁶² Buhârî, *Sahîh*, Hayz, 22, (I, 83); Müslim, *Sahîh*, Hayz, 5, (296), (I, 243); Nesâî, *es-Sünen*, Tahâret, 179, (I, 149-150); Dârimî; *Sünen*, Vudû ve 's-Salât, 107, (I, 195); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 318; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, XII, 424, (h. no: 6991); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, II, 129.

⁶⁶³ Nesâî, *es-Sünen*, I, 149, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde).

⁶⁶⁴ Müslim, *Sahîh*, Hayz, 14, (300), (I, 245-246); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Tahâret, 102, (I, 178); Nesâî, *es-Sünen*, Tahâret, 178, (I, 149); İbn Mâce, *es-Sünen*, Tahâret ve Sünenühâ, 125, (I, 211); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 192, 210; Abdurrazzâk, *el-Musannef*, I, 108, (h. no: 388); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, II, 134.

⁶⁶⁵ Nesâî, *es-Sünen*, I, 56, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde).

İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Taberânî, Dârekutnî, Hâkim, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶⁶⁶

Tirmizî'nin naklettiği hadis şu şekildedir: Bir adam eşi hayızlı olduğu halde onunla birlikte oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

“*Yarım dinar tasadduk et*” buyurdu.

Bir sonraki hadiste ise:

“*Kırmızı kan olduğu halde ilişkiye girilirse bir dinar, kanın rengi sarı olursa yarım dinar sadaka vardır.*”⁶⁶⁷

Muhakkik Hüseyin Selîm Esed hadisin sıhhatini bilmediğini belirtmiştir.⁶⁶⁸

Hadisi incelediğimizde senedinde adı geçen Abdulkerîm b. Ebi'l-Muhârik adlı râvi hakkında Tirmizî, onun zayıf biri olduğunu;⁶⁶⁹ Yahya b. Maîn, Hişâm b. Yusuf ve Ma'mer, Abdulkerîm b. Ebi'l-Muhârik hakkında “*leyse bi sikatun*”⁶⁷⁰ (adalet ve zabt sıfatlarını taşımayan) olduğunu;⁶⁷¹ Sa'dî, “*gayri sika*” olduğunu;⁶⁷² İbn Hibbân “*kesratu'l-vehm, fahşu'l-hata*” sahibi olduğunu;⁶⁷³ Nesâî ve Dârekutnî, “*metruk*” olduğunu söylemişlerdir.⁶⁷⁴ Yine Ma'mer b. Raşid ve Yahya b. Maîn, “*leyse bi şey*”; Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Dârekutnî, “*metruk*” olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁷⁵

Bu hadisin senedinde ismi geçen Abdulkerîm b. Ebi'l-Muhârik adlı râvinin cerhedilmesinden dolayı biz *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

208. Ebû Osman Saîd b. İsmail ed-Dabbî ← Ebû Muhammed Abdulcebbâr b. Muhammed el-Cirâhî ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ahmed el-Mehbûbî ← Ebû İsa

⁶⁶⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 46, 47, (II, 622-623); Tirmizî, *es-Sünen*, Tahâret, 103, (I, 244); Nesâî, *es-Sünen*, Tahâret, 182, (I, 153); İbn Mâce, *es-Sünen*, Tahâret, 123, (I, 210); Dârimî, *es-Sünen*, Vudû ve's-Salât, 112, (I, 202); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 367; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *a.g.e.*, IV, 320, (h. no: 2432); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 402, (h. no: 12135); Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 438, (h. no: 3748); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, I, 279, (h. no: 613); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, I, 473, (h. no: 1524); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, II, 127.

⁶⁶⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, Tahâret, 103, (I, 244).

⁶⁶⁸ Dârimî, *es-Sünen*, I, 721, (thk: Hüseyin Selîm Esed).

⁶⁶⁹ Tirmizî *Sünen*, I, 17.

⁶⁷⁰ *Leyse bi Sika*: Zehebî ve Sehâvî'ye göre cerhin üçüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 164.

⁶⁷¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, VII, 37.

⁶⁷² *Gayri sikatun*: Sehâvî'ye göre cerhin üçüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 164.

⁶⁷³ *Fahşu'l-hata*: Cerhin üçüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadisin başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibar için alınır. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 75.

⁶⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrukîn*, II, 114.

⁶⁷⁵ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, I, 646.

Tirmizî ← Ali b. Hucr ← Ali b. Mushir ← Ubeyde b. Muatteb ed-Dabbî Ebû Abdulkerîm ← İbrahim en-Nehî'î ← Esved ← Hz. Âişe:

“Rasûlullah (s.a.s.)’ın yanında hayız görüp sonra temiz olduğumuzda orucu kaza etmekle emrolunur; namazın kazası ile me’mur olmazdık” demiştir. (I/258).

Hiz. Âişe’den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve Begavî nakletmişlerdir.⁶⁷⁶

Buhârî, “*Bize oruc kazasını emrederdi*” cümlesini nakletmemiştir.⁶⁷⁷

Tirmizî, hadisin *hasen* olduğunu; Elbânî ise *sahîh* olduğunu söylemişlerdir.⁶⁷⁸

Mezkûr hadisin *Şeyhayn* ve ismi geçen diğer meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi, Tirmizî ve Elbânî’nin sıhhati hakkındaki olumlu kanaatlerine binaen bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

209. Ömer b. Abdulazîz ← Kâsım b. Ca’fer ← Ebû Ali el-Lu’lu’ ← Ebû Dâvud ← Müsedded ← Abdulvâhid b. Ziyâd ← Efler b. Halife ← Cesra bnt. Decâce ← Âişe (r.anhâ)’nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ashâb-ı Kiramın evlerinin kapıları Mescide açılmış bir halde iken Rasûlullah (s.a.s.) gelip:

“*Şu evlerin yönlerini (kapılarını) mescidden çeviriniz. Ben mescidi hayızlıya ve cünuba helal görmüyorum*” buyurdu. (I/258).

Bu hadisi Buhârî (*Târîhu’l-Kebîr* adlı eserinde), Ebû Dâvud ve Begavî (*Şerhu’s-Sünne*’de), İbn Abbâs’tan; İbn Mâce, Ümmü Seleme’dan; Beyhakî ve Zeylaî ise Hiz. Âişe’den rivâyet etmişlerdir.⁶⁷⁹

Elbânî, hadisin *zayıf* olduğunu söylemiştir.⁶⁸⁰

Elbânî, İbn Abbâs tarikiyle gelen hadisin zayıf olduğunu söylese de, bu hadisin *Kutub-i Sitte*’de geçmesi ve en az üç farklı tarikten rivâyet edilmesi, ayrıca Begavî’nin Hiz. Âişe tarikiyle rivâyet ettiği hadisin aleyhinde herhangi bir eleştirinin olmaması nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

210. Ebû Saîd Ahmed b. İbrahim eş-Şürayhî ← Ebû İshâk es-Sa’lebî ← Abdullah b. Hâmid el-Esbehânî ← Muhammed b. Ya’kûb b. Münâdî ← Yûnus ←

⁶⁷⁶ Buhârî, *Sahîh*, Hayz, 20, (I, 83); Müslim, *Sahîh*, Hayz, 69, (335), (I, 265); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Tahâret, 104, (I, 180-181) Tirmizî, *es-Sünen*, Savm, 68, (III, 154-155); Nesâî, *es-Sünen*, Siyâm, 64, (IV, 191); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, II, 138.

⁶⁷⁷ Buhârî, *Sahîh*, Hayz, 20, (I, 83).

⁶⁷⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 155; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, I, 69, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁶⁷⁹ Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*, II, 67, (h. no: 1710); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Tahâret, 92, (I, 158-159); Begavî, *a.g.e.*, II, 45; İbn Mâce, *es-Sünen*, Tahâret, 126, (I, 212); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, II, 620, (h. no: 4323); Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, I, 194;.

⁶⁸⁰ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, I, 60, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

Ya'kûb el-Kummî ← Ca'fer b. (Ebî) Muğîra ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir ki Ömer, Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne gelir ve:

“Ya Rasûlallah mahvoldum” der. Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Seni mahveden nedir*” buyurur. Ömer:

“Dün gece devemi ters çevirdim” diye cevaplar. Rasûlullah (s.a.s.) hiç birşey söylemez bunun üzerine Allah ona: “**Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza dilediğiniz yerden varın....**” (Bakara/223) diye vahy etti. Rasûlullah (s.a.s.):

“*Önden yaklaş veya öne arkadan yaklaş ancak makaddan ve hayız halinden sakın*” buyurur. (I/2 59).

İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bu hadisi Tirmizî, Nesâî, (*Sünenü'l-Kübrâ*), Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Taberânî ve Beyhakî *tahrîç* etmişlerdir.⁶⁸¹

Suyutî de, Bakara/223. âyetin tefsiri sadedinde bu hadisi nakletmiştir.⁶⁸²

Tirmizî, mezkûr hadisin *hasen garib* olduğunu, Ya'kub b. Abdullah el-Eş'arî adlı râvinin Ya'kub el-Kummi olduğunu; Muhakkikler Şuayb Arnaûd, Elbânî ve Hüseyin Selîm Esed, hadisin isnadının *hasen* olduğunu söylemişlerdir.⁶⁸³

Ya'kub b. Abdullah el-Eş'arî adlı râvi hakkında Zehebî ve İbn Hacer *sadûktur*⁶⁸⁴ demişlerdir.⁶⁸⁵

Mezkûr hadisin *Kutub-i Sitte*'de rivâyet edilmesi, Tirmizî ve adı geçen muhakkiklerin hadisin *hasen* olduğu yönündeki kanaatlerine istinaden bizde de *hasen* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

211. Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ahmed b. Hüseyin el-Hîrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ← Abdurrahîm b. Munîb ← İbn Uyeyne ← İbn Munkedir ← Câbir b. Abdillâh demistir ki; Yahudiler: “Bir adam karısının fercine arkasından cima' ederse çocuk şaşı gözlü olur” derlerdi. Bunun üzerine: “**Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Şimdi tarlanıza nereden isterseniz gidin....**” (Bakara/223) Âyeti nazil oldu. (I/260).

⁶⁸¹ Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 216); Nesâî, *es-es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 189, (h. no: 8928); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 297; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, V, 121, (h. no: 2736); İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 516, (h. no: 4202); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 10, (h. no: 12317); Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 321, (h. no: 14125).

⁶⁸² Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, I, 629.

⁶⁸³ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 216; İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 516; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, V, 121; Tirmizî, *es-Sünen*, V, 216, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki, İbrahim Utve).

⁶⁸⁴ *Sadûk*: Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Aydınlî, Abdullah, *a.g.e.*, s. 261.

⁶⁸⁵ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, V, 113.

Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet edilen bu *mevkuf* hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶⁸⁶

Tirmizî, hadisin *hasen sahih* olduğunu; Elbânî, *sahih* olduğunu söylemişlerdir.⁶⁸⁷

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen diğer önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi, Tirmizî ve Elbânî'nin sıhhati hakkındaki olumlu kanaatleri doğrultusunda biz *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

212. Mücâhid'in rivâyet ettiğine göre İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: Bu ehl-i kitabın işi idi. Dolayısıyla onların pek çoğu kadınlarla sadece bir şekilde cinsi münâsebette bulunmaktaydı. Ensâr da Yahudilerin bu fiilini benimsemişlerdi. Ayrıca Kureyş kabilesinden kimileri de vardı ki kadınları alışılmadık bir şekilde çıplatırlar ve kadınların yüzleri veya arkaları dönük veya sırtüstü yatık oldukları halde yaklaşmaktan zevk alırlardı. Muhacirler Medine'ye geldiği zaman bu kimselerden birisi ensârdan bir kadınla evlendi. Onunla da böyle münâsebette bulunmak istedi fakat kadın:

“Bizimle ancak bir şekilde cimâda bulunulabilirsiniz, sen de öyle yap yoksa benden uzaklaş!” Diyerek buna razı olmadı. Nihâyet münakaşaları büyüdü ve bu mesele Rasûlullah (s.a.s.)'a ulaştı. Bunun üzerine Aziz ve celil olan Allah: **“Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Tarlanıza yüzleri dönük veya sırtları dönük ve sırtüstü yatık oldukları halde istediğiniz yerden giriniz...”** buyurdu. (Bakara/223). (I/260).

İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bu hadisi Ebû Dâvud, Hâkim ve Beyhakî nakletmişlerdir.⁶⁸⁸

Taberî ve Suyutî ise Bakara/223. âyetinin tefsiri sadedinde hadisi Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet etmişlerdir.⁶⁸⁹

Hâkim, hadisin Müslim'in şartlarına göre *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁶⁹⁰

Mezkûr hadisin Ebû Dâvud, yukarıdaki önemli muhaddislerce ve birden fazla tarikten *tahrîç* edilmesi, Hâkim'in *sahih*'tir demesi nedeniyle bizde de *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

⁶⁸⁶ Buhârî, *Sahih*, Tefsîr, (Bakara), 39, (V, 160); Müslim, *Sahih*, Nikâh, 117, (1435), (II, 1058); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 44, 45, (II, 618); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 215); İbn Mâce, *es-Sünen*, Nikâh, 29, (I, 620); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 105.

⁶⁸⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 215; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 249, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁶⁸⁸ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 44, 45, (II, 619-620); Hâkim, *a.g.e.*, II, 212, (h. no: 2791); Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 317, (h. no: 14107).

⁶⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 410; Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, I, 627.

⁶⁹⁰ Hâkim, *a.g.e.*, II, 212.

213. Abdulvehhâb b. Muhammed Kisâî el-Hafîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî ← Şâfî ← Muhammed b. Ali b. Şâfî' in amcası ← Abdullah b. Ali b. es-Sâib ← Amr b. Uheyhe b. Culâh ← Huzeyme b. Sâbit'ten rivâyet edilmiştir ki: Bir adam Peygamber (s.a.s.)'e dübürlерinden kadınlara yaklaşmayı sordu. Allah Rasûlü:

“*Kulak deliklerinin hangisinden yahut boncuk deliklerinin hangisinden ayakkabı deliklerinin hangisinden önünden mi arkasından mı? Evet, arkasından mı? Hayır. Allah haktan hâya etmez kadınlara dübürlерinden yaklaşmayın*” buyurur. (I/260-261).

Huzeyme b. Sâbit'ten rivâyet edilen bu hadisi Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Şâfî, İbn Ebî Şeybe, Taberânî, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶⁹¹

İsmi geçen muhaddisler sadece şu bölümü nakletmişlerdir: “*Allah haktan hâya etmez, kadınlara dübürlерinden yaklaşmayın.*”

Hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmeseler de Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve ismi geçen diğer meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi, gerek sened ve gerekse metin yönünden herhangi bir eleştiriye tâbi tutulmaması sebebiyle biz hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. *İhticâc* olunabilir.

214. Ahmed b. İbrahim eş-Şürahî ← Ebû İshâk es-Sa'lebî ← Ebû Abdillâh Hüseyin b. Muhammed el-Hâfız ← Ömer b. Ahmed b. Kâsım en-Nehâvendî ← Muhammed b. Abdillâh b. Süleyman el-Hadramî ← Abdillâh (b. Ömer) b. Ebân ← Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide ← Müslim b. Hâlid ← Alâ ← o da babasından ← Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Kadına dübülden yaklaşan kimseye lanet edilmiştir*” buyurdu. (I/261).

Bu hadisi Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Begavî, Ebû Hureyre'den;⁶⁹² Tirmizî, İbn Ebî Şeybe ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ise İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

Bunların tümü hadisi şu şekilde *tahrîç* etmiştir:

“*Erkekle ilişkiye girenin veya kadınlara arkadan ilişkiye girenin Allah yüzüne bakmaz.*”⁶⁹³

⁶⁹¹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 193, (h. no: 8940); İbn Mâce, *es-Sünen*, Nikâh, 29, (I, 619); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 213; Şâfî, *el-Müsned*, I, 275; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 529, 16802; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 90, (h. no: 3744); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VII, 318, (h. no: 14112); *es-Süneni's-Sağîr*, III, 55, (h. no: 2485); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 106.

⁶⁹² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 44, 45, (II, 618); İbn Mâce, *es-Sünen*, Nikâh, 29, (I, 619); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 444; İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 517, (h. no: 4203); Begavî, *a.g.e.*, XI, 106; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 200, (h. no: 8966).

Tirmizî, mezkûr hadisin *hasen garib* olduğunu; muhakkikler Elbânî, *sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd, isnadının *sahîh*, ricalinin *sika* olduğunu; Hüseyin Selîm Esed, isnadının *hasen* olduğunu belirtmişlerdir. Mizzî de senedinin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁶⁹⁴

Hadisin ismi geçen meşhur muhaddislerce ve birden fazla tarikten rivâyet edilmesi, muhakkiklerce sıhhatinde ittifak edilmesi nedeniyle bize göre de *sahîh*'tir.

215. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî – Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail – Osman b. Ebî Şeybe ← Cerîr ← Mensûr ← Sâlim ← Kurayb ← İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Eğer birisi ehline yaklaşmak isterse Allah'ın adıyla ve: Allah'ım şeytandan bizi uzaklaştır ve şeytanı da bizi rızıklandırдың şeylerden uzaklaştır diye dua etsin ki bundan onlara bir çocuk takdir edilirse şeytan ona asla zarar veremez.” (I/261).

İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Dârimî, İbn Ebî Şeybe ve Begavî nakletmişlerdir.⁶⁹⁵

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu; Elbânî, *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁹⁶

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen diğer önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi, Tirmizî ve muhakkik Elbânî'nin sıhhati hakkındaki olumlu kanaatleri nedeniyle hadis *sahîh* olup *ihiticâc* edilebilir.

216. Ebû Abdillâh Muhammed b. Fadl el-Harâkî ← Ebu'l-Hasan Ali b. Abdillâh et-Taysefûnî ← Abdullah b. Ömer el-Cevherî ← Ahmed b. Ali el-Kuşmîhenî ← Ali b. Hacer ← İsmail b. Ca'fer ← Alâ b. Abdirrahman ← o da babasından ← Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.):

“İnsan öldüğünde şu üç şey dışında ameli kesilir: Sadakayı cariye, faydalı olan ilim yahut kendisine dua eden salih çocuk” buyurmuştur. I/261

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁶⁹⁷

⁶⁹³ Tirmizî, *es-Sünen*, Ridâ, 12, (III, 469); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 529, (h. no: 16803); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsnef*, IV, 266, (h. no: 2378).

⁶⁹⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 469; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 249, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 517; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsnef*, IV, 266; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I, 336.

⁶⁹⁵ Buhârî, *Sahîh*, Nikâh, 66, (VI, 141); Müslim, *Sahîh*, Nikâh, 116, (1434), (II, 1058); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 44, 45, (II, 617); Tirmizî, *es-Sünen*, Nikâh, 8, (III, 401); Dârimî, *es-Sünen*, Nikâh, 29, (II, 467); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 560, (h. no: 17152); VI, 92, (h. no: 29732); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 119.

⁶⁹⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 401; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 249, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu; muhakkikler Elbânî, *sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd, Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁹⁸

Mezkûr hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve yukarıdaki diğer meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve adı geçen muhakkiklerin *sahîh* olarak değerlendirmeleri nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

217. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Müsedded ← Yahyâ ← Ubeydillâh ← Saîd b. Ebî Saîd ← o da babasından ← Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Kadın dört şey için nikâhlanır. Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen, din sahibi olanı eline geçirmeye bak” buyurur. (I/261-2).

Ebû Hureyre'den rivayet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Ma'mer b. Raşîd (153/770), İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî nakletmişlerdir.⁶⁹⁹

Hadis *muttefekun aleyh*'tir. Ayrıca ismi geçen diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmiştir. Bundan dolayı bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

218. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Saîd b. Müseyyeb ← Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Mü'minlerden birinin üç çocuğu ölür ve ona da ateş değerse, bu çok hafif bir alev yalamasıdır.” (I/262).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Mâlik b. Enes, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ Müslim, *Sahîh*, Vasiyye, 14, (1631), (II, 1255); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vesâyâ, 14, (III, 300); Tirmizî, *es-Sünen*, Ahkâm, 36, (III, 660); Nesâî, *es-Sünen*, Vesâyâ, 8, (VI, 251); Dârimî, *es-Sünen*, Mukaddime, 46, (I, 114); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 372; İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 286, (h. no: 3016); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VI, 455, (h. no 12635); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 372, (h. no 2331); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, I, 300.

⁶⁹⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 660; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 117, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 286.

⁶⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Nikâh, 15, (VI, 123); Müslim, *Sahîh*, Ridâ, 53, (1466), (II, 1086); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 2, (II, 539); Nesâî, *es-Sünen*, Nikâh, 13, (VI, 68); İbn Mâce, *es-Sünen*, Nikâh, 5, (I, 596); Dârimî, *es-Sünen*, Nikâh, 4, (II, 456); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 428; Ma'mer b. Raşîd, *Câmiu's-Sahîh*, XI, 304, (h. no: 20605); İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 344, (h. no: 4036); Beyhakî, *es-Süneni's-Sağîr*, III, 9, (h. no: 2349); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 8.

⁷⁰⁰ Buhârî, *Sahîh*, Eymân ve'n-Nuzûr, 9, (VII, 224); Müslim, *Sahîh*, Birr ve's-Sulh ve'l-Âdâb, 150, (2632), (III, 2028); Tirmizî, *es-Sünen*, Cenâiz, 64, (III, 374); Nesâî, *es-Sünen*, Cenâiz, 25, (IV, 25); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Cenâiz, 38, (I, 235); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 204, (h. no: 2942); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 111, (h. no: 7134); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 450.

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu; hadis muhakkiklerinden Elbânî, *sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd da hadisin isnadının *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁰¹

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, Tirmizî ve muhakkiklerin hadisin sıhhati hakkındaki kanaatlerine binaen, biz de hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz...”

(Bakara/225).

219. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Süheyl b. Ebî Sâlih ← o da babasından ← Ebû Hureyre'den Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

“Yemin eden bir kimse yemininden daha hıyrlı bir şey görürse yemininden dönsün ve o hayırlı olan şeyi yapsın.” (I/263).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Müslim, Tirmizî ve Nesâî, Amr b. Şuayb'dan; Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî ise Ebû Hureyre'den nakletmişlerdir.⁷⁰²

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiş; muhakkik Şuayb Arnaûd isnadının Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olup Süheyl b. Ebî Sâlih adlı râvinin Buhârî'nin ricalinden olduğunu, geri kalan senedinin *Şeyhayn*'in ricalinden ve *sika* olduklarını söylemiştir.⁷⁰³

Mezkûr hadisi Müslim ve ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, birden fazla tarikten gelmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un sıhhati hakkındaki olumlu değerlendirmelerine dayanarak biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

220. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kisâî ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' ← Şâfîî ← Mâlik ← Hişâm ← Urve ← o da babasından ← Hz. Âişe (r.anha)'den: *Yemini lağv*'in⁷⁰⁴ insanın hayır vallahi, evet

⁷⁰¹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 374; Nesâî, *es-Sünen*, IV, 24, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 204.

⁷⁰² Müslim, *Sahîh*, Eymân, 12, (1650), (II, 1272); Tirmizî, *es-Sünen*, Nuzûr ve'l-Eymân, 6, (IV, 107); Nesâî, *es-Sünen*, Eymân ve'n-Nuzûr, 15, (VII, 10); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Nuzûr ve'l-Eymân, 11, (II, 478); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 361; İbn Hibbân, *a.g.e.*, X, 190, (h. no: 4349); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, X, 91, (h. no 19961); *es-Süneni's-Sağîr*, IV, 102, (h. no: 3170); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, X, 17.

⁷⁰³ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 107; İbn Hibbân, *a.g.e.*, X, 190.

⁷⁰⁴ *Yemini Lağv*: a) Yanlışlıkla veya doğru olduğu sanılarak yapılan yemin. Borcunu ödemediğini zannederek, “Vallahi borcumu ödedim” diye yemin etmek böyledir. b) Konuşma sırasında yemin kastı olmadan yapılan yemin. Boynukalın, Etuğrul, “Yemini Lağv”, *DİA*, XLIII, 417.

vallahi gibi sözleri kalbin onun üzerine bağlanmadığı bir söz olduğu rivâyet edilmiştir. **(I/263).**

Hiz. Âişe'den rivâyet edilen bu *mevkûf* hadisi Buhârî, Ebû Dâvud, Mâlik b. Enes, Şâfiî, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁰⁵

Buhârî ve Ebû Dâvud Sadece "...hayır vallahi, evet vallahi..." kısmını rivâyet etmişlerdir.⁷⁰⁶

Begavî hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁷

Buhârî ve Ebû Dâvud gibi meşhur muhaddislerin hadisi rivâyet etmesi, Begavî'nin *sahîh*'tir demesi nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

221. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Nâfi' ← Abdullah b. Ömer'den şöyle rivâyet olunmuştur: Hiz. Ömer bir kabile içinde ilerliyor ve babası adına yemîn ediyordu. Allah Rasûlü (s.a.s.) Ömer İbnu'l-Hattâb'a yetişti ve:

"Allah sizi babalarınız adına yemin etmekten nehyetti. Yemin eden Allah'a yemin etsin yahut sussun" buyurdu. **(I/264).**

Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Dârimî, Mâlik b. Enes ve Ahmed b. Hanbel *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁰⁸

Elbânî hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁹

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, yukarıdaki diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve muhakkik Elbânî'nin hadisi *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

"Kadınlardan uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır..."

(Bakara/226).

222. Hiz. Ömer, Hiz. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Hasan!, Mücâhid, Evzâi, Sevrî ve *Ashab-ı rey*⁷¹⁰ şu görüşü kabul ederler ki Peygamber (s.a.s.)'in hayızlı kadınlara:

⁷⁰⁵ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân 8, (V, 188); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Eymân ve'n-Nuzûr, 6, (III, 572); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Nuzûr ve'l-Eymân, 9, (II, 477); Şâfiî, *el-Müsned*, I, 226; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, X, 83, (h. no: 19933); *es-Süneni's-Sağîr*, IV, 100, (h. no: 3166); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, X, 11.

⁷⁰⁶ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân 8, (V, 188); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Eymân ve'n-Nuzûr, 6, (III, 572).

⁷⁰⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne*, X, 11.

⁷⁰⁸ Buhârî, *Sahîh*, Eymân, 4, (VII, 221); Müslim, *Sahîh*, Eymân, 3, (1646), (II, 1267); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Eymân ve'n-Nuzûr, 4, (III, 569); Tirmizî, *es-Sünen*, Nuzûr ve'l-Eymân, 9, (IV, 110); Dârimî, *es-Sünen*, Nuzûr ve'l-Eymân, 6, (II, 504); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Nuzûr ve'l-Eymân, 14, (II, 480); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 7, 142.

⁷⁰⁹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, 3, 222, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

“*Kurr günlerinde namazı bırakın*” buyurmasını delil göstermişlerdir. **(I/266)**.

Bakara/226. âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi farklı lafızlarla ama muhteva bakımından aynı anlama gelecek şekilde Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Taberânî, Dârekutnî, Beyhakî ve Begavî, Hz. Âişe tarikiyle rivâyette bulunmuşlardır.⁷¹¹

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadis Müslim şu senedle *tahrîç* etmiştir: Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ve Ebû Kerîm ← Vekî' ← Hişâm b. Urve ← o da babasından ← Hz. Âişe:...⁷¹²

Mezkûr hadis *muttefekun aleyh*'tir. Ayrıca ismi geçen birçok meşhur muhaddisçe de rivâyet edilmiştir. Sened ve metin yönünden de herhangi bir eleştiriye uğramamıştır. Bu nedenle hadisin *sahîh* olduğu ve *ihdicâc* olunabileceği kanaatindeyiz.

223. Ebu'l-Hasan eş-Şîrazî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Nâfi' ← Abdillâh b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre o, hayızlı iken hanımını boşadığında Peygamber (s.a.s.), Ömer'e:

“*Ona git temizleninceye kadar hanımına geri dönsün. Sonra isterse tutar, isterse dokunmadan önce boşar. İşte kadının bu iki kirlenmesi ve temizlenmesi zamanı, kadınların boşanmaları için Allah'ın emrettiği iddet müddetidir.*” **(I/266)**.

İbn Ömer'den nakledilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁷¹³ Hadisi Tirmizî de benzer lafızlarla rivâyet etmiştir.⁷¹⁴

Muhakkik Elbânî, hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁵

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, yukarıdaki diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve Elbânî'nin *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

⁷¹⁰ *Ashab-ı Rey*: En büyük özenlerini âyet ve hadislerden, kıyas ve benzeri yollarla genel esaslar belirlemeye ve ortaya çıkan meseleleri, âyet ve hadislerin zahiri manaları yanında, bu esaslara göre halletmeye önem veren âlimlere denir. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 29.

⁷¹¹ Buhârî, *Sahîh*, Hayz, 24, (I, 84); Müslim, *Sahîh*, Hayz, 62, (333), (I, 262); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Tahâret, 111, (I, 209); Tirmizî, *es-Sünen*, Tahâret, 94 (I, 220); İbn Mâce, *es-Sünen*, Tahâret, 115, (I, 203); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 42, 262; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 313, (h. no: 14527); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 360 (h. no: 895); Dârekutnî, *es-Sünen*, I, 394, (h. no: 822); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, I, 482, (h. no: 1548), *es-Süneni's-Sağîr*, III, 151, (h. no: 2773); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 207.

⁷¹² Müslim, *a. y.*

⁷¹³ Buhârî, *Sahîh*, Talâk, 1, (VI, 163); Müslim, *Sahîh*, Talâk, 1, (1471), (II, 1093); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 4, (II, 632-634); Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 1, (VI, 139); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Talâk, 53, (II, 29); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 63; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 202-203.

⁷¹⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, Talâk ve'l-Liân, 1, (III, 479).

⁷¹⁵ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 255, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

“...Kadınların, mâkul ve meşru ölçülerde görevlerine denk hakları vardır...”

(Bakara/228).

224. Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan el-Mervezî ← Ebû Sehl Muhammed b. Ömer b. Tarafe es-Siczî ← Ebû Süleyman el-Hattâbî ← Ebû Bekr b. Dâse ← Ebû Dâvud es-Sicistânî ← Musa b. İsmail ← Hammâd ← Ebû Kaz’â Süveyd b. Huceyr el-Bâhilî ← Hakîm b. Muâviye el-Kuşeyrî babasından nakletmiştir ki babası:

“Ey Allah’ın Rasûlü hanımımızın bizdeki hakkı nedir? dedim.” Buyurdu ki:

“Ona yediğinden yedirmen, giydiğinden giydirmen, yüze vurmaman, kötülmemen ve ev dışında hanımının huylarını açığa çıkarmamandır.” (I/268).

Yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında nakledilen bu hadisi Ebû Dâvud, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî, Beyhakî ve Begavî, Hakîm b. Muâviye el-Kuşeyrî’den rivâyet etmişlerdir.⁷¹⁶

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’ini tahkik eden Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *sahih*, ricalının *sika* olduğunu, Ebû Kaz’â (asıl ismi Suveyd b. Huceyr’dır) dışındaki râvilerin *Şeyhayn*’in ricalinden olduğunu, Ebû Kaz’â ise Müslim’in ricalinden olduğunu, Hâkim b. Muâviye adlı râvi ise sünenlerin ricalinden ve *sadûk* olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁷

Hadis alanında Meşhur olan yukarıdaki muhaddislerin rivâyet etmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd’un *sahih* olduğunu söylemesi nedeniyle kanaatimizce bu hadis *sahih*’tir. *İhticâc* olunabilir.

225. İsmail b. Abdilkâhir el-Cürçânî ← Abdulgâfir b. Muhammed el-Fârisî ← Muhammed b. İsâ el-Culûdî ← Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Hâtim b. İsmail el-Medenî ← Ca’fer b. Muhammed’in babasından rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Câbir b. Abdullah’ın yanına girdik:

“Allah Rasûlü (s.a.s.)’nün haccını bana haber ver dedim. Bunun üzerine Veda Haccının Arefe günü hutbesine kadarki her şeyi şöyle açıkladı:

“Kadınlar hususunda Allah’tan sakının siz onları Allah’ın emaneti ile aldınız. Allah’ın kelimesi ile onların ferclerini helal edindiniz. Onların üzerinde sizin hakkınız: Sevmediğiniz kimseyi döşeğinize oturtmamalarıdır (evinize sokmamalarıdır). Bunu yaparlarsa zarar vermeden onları dövün. Onların sizin üzerinizdeki hakları da: Onları

⁷¹⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 40, 41, (II, 606); İbn Mâce, *es-Sünen*, Nikâh, 3, (I, 593-594); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 447; İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 482, (h. no: 4175); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XIX, 428, (h. no: 1039); Beyhakî, *es-Süneni’s-Sağîr*, III, 93, (h. no: 2602); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IX.

⁷¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIII, 230, (thk: Şuayb Arnaûd).

güzelce yedirmeniz ve giydirmenizdir. Size, kendisine tutunursanız asla sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum: Allah'ın kitabı. Siz benden sorulacaksınız. Ne diyeceksiniz” dediler ki:

“Senin tebliğ ettiğine, görevini yerine getirdiğine ve nasihat ettiğine şahidlik ederiz.” Hz. Peygamber şehadet parmağını semaya kaldırarak ve insanları işaret ederek:

“*Allah'ım şahid ol*” bunu üç kez söyledi. **(I/268).**

Cafer b. Muhammed'in babasından rivâyet edilen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve İbn Ebî Şeybe *tahrîç* etmişlerdir.⁷¹⁸

Hadis muhakkiklerinden Elbânî ve Şuayb Arnaûd hadisin *sahîh* olduğunu söylemişlerdir. Şuayb Arnaûd, Hişâm b. Ammâr'ın zayıf olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁹

Muhakkik Şuayb Arnaûd, İbn Hibbân'ın rivâyet ettiği hadisin senedindeki Hişâm b. Ammâr'ın zayıf olduğunu belirtse de Müslim, ismi geçen diğer önemli muhaddislerin ve Begavî'nin *tahrîç* ettiği hadisin *sened* zincirinde böyle bir râvi yoktur. Muhakkikler, bu ravi dışında hadisin *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir. Bizce de bu hadis *Sahîh*'tir. *İhticâc* olunabilir.

226. Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ahmed b. Hasan el-Hîrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ← Muhammed b. Yahyâ ← Ya'lâ b. Ubeyd ← Muhammed b. Amr ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

“*İman bakımından en kâmil mü'min; ahlakı güzel olandır. Sizin en hayırlınız da hanımına hayırlı olanınızdır.*” **(I/268).**

Bakara/228. âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Taberânî ve Begavî, Ebû Hureyre'den *tahrîç* etmişlerdir.⁷²⁰

Ebû Dâvud, “*Sizin hayırlınız da hanımına hayırlı olanınızdır*” kısmını rivâyet etmemiştir.⁷²¹

⁷¹⁸ Müslim, *Sahîh*, Hac, 147, (1218), (I, 890-891-892); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik (Hac), 56, (II, 461-462); İbn Mâce, *es-Sünen*, Menâsik, 84, (II, 1024-1025-1026); Dârimî, *es-Sünen*, Menâsik, 34, (I, 376-377); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 73; İbn Hibbân, *a.g.e.*, IV, 312-313, (h. no: 1457); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 334, (h. no: 14705).

⁷¹⁹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 244, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); İbn Hibbân, *a.g.e.*, IV, 313.

⁷²⁰ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Sünnet, 15, (V, 60); Tirmizî, *es-Sünen*, Ridâ, 11, (III, 466); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 472; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, X, 333, (h. no: 5926); İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 483, (h. no: 4176); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IV, 356, (h. no: 4420); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 180.

⁷²¹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, V, 60.

Tirmizî, hadisin *hasen sahih* olduğunu belirtmiş; Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *hasen*, Muhammed b. Amr dışında ki ricalinin *Şeyhayn*'ın ricalinden olup *sika* olduklarını, adı geçen râvinin de asıl isminin İbn Alkâme b. Vakkâs el-Leysî olduğunu ve Buhârî'nin ondan rivâyette bulunduğunu, *sadûk* biri olduğunu söylemiştir.⁷²²

Hâkim, hadisi Hz. Âişe'den rivâyet etmiş ve *Şeyhayn*'ın şartlarına göre ricalinin *sikâ* olduğunu fakat onların bu lafızlarla *tahrîç* etmediğini belirtmiştir.⁷²³

Hadisi ismi geçen meşhur muhaadislerin rivâyet etmesi, muhakkiklerin sıhhatinde ittifak etmesi, sened ve metin bakımından cerhedilmemesi nedeniyle kanaatimizce *sahih*'tir. *İhticâc* olunabilir.

227. Abdullah es-Sâlihî ← Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî ← Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh es-Saffâr ← Ahmed b. Muhammed b. İsbâ el-Bertî ← (Ebû) Huzeyfe ← Süfyân ← A'meş ← Ebû Zibyân ← Muâz b. Cebel'den rivâyet edilmiştir ki: “Ben bir seferde iken bazı adamların birbirine secde ettiklerini gördüm. Bunu Rasûlullah'a söyledim.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.):

“*Bir kimsenin bir kimseye secde etmesini emretseydim elbette kadının kocasına secde etmesini emrederdim*” buyurdu. (I/269).

Bu hadisi Ebû Dâvud ve Dârimî, Kays b. Sa'd'dan; Tirmizî ve İbn Mâce, Hz. Âişe'den; İbn Ebî Şeybe, Câbir'den; Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Hâkim ve Begavî, Muâz b. Cebel'den; İbn Hibbân, Abdullah b. Mes'ûd'dan; Beyhakî, Ebû Hureyre'den; Heysemî de Zeyd b. Erkam'dan rivâyet etmişlerdir.⁷²⁴

Tirmizî, bu hadisin *hasen garib* olduğunu; Hâkim, *Şeyhayn*'ın şartlarına göre *sahih* olduğunu fakat onların *tahrîç* etmediklerini; muhakkik Elbânî de isnadının *hasen* olduğunu söylemişlerdir.⁷²⁵

Yine muhakkik Şuayb Arnaûd, hadisin *sahih*, isnadının *hasen* olduğunu, Muhammed b. Amr dışındaki râvilerin *Şeyhayn*'ın ricalinden olup *sikâ* olduklarını, adı

⁷²² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 466; İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 483.

⁷²³ Hâkim, *a.g.e.*, I, 119.

⁷²⁴ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 39, 40, (II, 604-605); Dârimî, *es-Sünen*, Salât, 159, (I, 281); Tirmizî, *es-Sünen*, Ridâ, 10, (III, 465); İbn Mâce, *es-Sünen*, Nikâh, 4, (I, 595); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 227-228; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 261, (h. no: 8787, 8788); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 31, (h. no: 7294); Hâkim, *a.g.e.*, IV, 190, (h. no: 7325); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 158; İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 470, (h. no: 4162); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VII, 475, (h. no: 14704); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 310, (h. no: 7651).

⁷²⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 465; Hâkim, *a.g.e.*, IV, 190; Tirmizî, *es-Sünen*, III, 457, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbaki, İbrahim Utve).

geçen râvinin de *eshab-ı sünen*⁷²⁶, den olduğunu, aynı zamanda Buhârî'nin de ondan hadis rivâyet ettiğini ve onun *hasenu'l-hadis*⁷²⁷ olduğunu belirtmiştir.⁷²⁸

Mezkûr hadisin ismi geçen meşhur muhaddislerce ve birçok tarikten gelmesi, muhakkiklerin sıhhatinde bir sorun tespit etmemesi nedeniyle bize göre *sahîh* olup *ihdicâc* edilebilir.

228. “...Şâyet Allah’ın koyduğu hudutları koruyamamalarından korkarsanız...” (Bakara/229). Bu âyetin Cemîle bnt. Abdullah b. Ebî Avf hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir. Habîbe bnt. Sehl, Sabit b. Kays b. Şimâs’ın nikâhındaydı. Kocasını kendisini sevdiği halde o kocasını sevmiyordu. Aralarında bir söz kalabalığı geçti. Babasına geldi ve kocasını şikâyet ederek: “Bana kötü davranıyor beni dövüyor” dedi. Babası: “Kocana geri dön. Ben kocasını şikâyet eden ve el kaldıran kadını sevmem” dedi. Kadın ikinci kez geri geldi ki kendisinde dayak izi de vardı. Babası yine: “Kocana dön!” dedi. Kadın babasının hiç birşey yapmadığını görünce Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne geldi kocasını şikâyet etti ve kendisindeki dayak izini gösterdi: “Ey Allah’ın Rasûlü ben ve o bir arada olamayız” dedi.

Allah Rasûlü (s.a.s.) Sabit b. Kays’a haber gönderdi ve:

“*Sana ve ehline ne uyar*” dedi. O:

“Seni hak ile yeryüzüne Peygamber olarak gönderene yemin olsun ki senden başka bana ondan daha sevgili kimse yok” diye cevap verdi. Hanımına da:

“*Ne diyorsun*” dedi. Kendisine sorduğunda o, Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne karşı kocasını yalancı çıkarmayı istemedi ve:

“Doğru söylüyor ey Allah’ın Rasûlü lakin beni helak etmesinden çekiniyorum, beni ondan ayır” dedi. Sonra da: “Ey Allah’ın Rasûlü! Gözüm aksın, sana Allah’ın indirdiğinin aksine söz söyleyecek değilim. O karısına karşı muhabebetçe insanların en cömerdidir. Fakat ben onu sevmiyorum. O ve ben birarada olmaz” diye cevap verdi. Sabit de: “Ey Allah’ın Rasûlü ona bahçe verdim bana geri vermesini, benim de onun yolundan çekileceğimi söyle” dedi. Peygamber (s.a.s.) onun hanımına:

“*Bahçesini ona geri iade et. Kendi işine sahip olmayı istermisin*” dedi.

⁷²⁶ *Eshab-ı Sünen*: 1. Bütün iş ve görüşlerinde, şer’i bir delile dayalı şey manasına olmak üzere, sünnete uymaya özen gösteren kimseler. 2. Hadislerin senedlerine vakıf olan, makbul olanlarını böyle olmayanlardan ayırabilen hadis âlimleri. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 30.

⁷²⁷ *Hasenu'l-Hadis*: Adalet sahibi olupta zabt sıfatı tam olmayan, bununla beraber tek başına rivâyet ettiği hadisi münkerde sayılmayan kimsenin rivâyet ettiği, şazz ve muallel olmayan hadis. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 110-111.

⁷²⁸ İbn Hibbân, *a.g.e.*, IX, 470.

“Evet!” dedi bunun üzerine:

“*Ey Sâbit verdiğini ondan al ve yolundan çekil*” buyurdu. (I/270-271).

Sâbit b. Kays b. Şimâs ve Habîbe bnt. Sehl arasındaki bu olayı ve Hz. Peygamber’in verdiği hükmü Ebû Dâvud, Nesâî, Dârimî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Şâfîî, İbn Hibbân ve Taberâni *tahrîç* etmişlerdir. Ayrıca Taberî de Bakara/229. âyetinin tefsiri sadedinde bu hadisi nakletmiştir.⁷²⁹

Begavî’nin senedsiz olarak naklettiği bu hadisi Ebû Dâvud şu senedle rivâyet etmiştir: Ka’nebî ← Mâlik ← Yahyâ b. Saîd ← Amrete bnt. Abdirrahman b. Sa’d b. Zûrare ← Habîbe bnt. Sehl el-Ensâriyye.

Ahmed b. Hanbel, hocası Abdirrahman b. Mehdî’den sonra Ebû Dâvud’un râvisi Mâlik’te birleşmiştir.

İbn Hibbân da, Amr b. Saîd’den o da Ahmed b. Ebî Bekir’den sonra Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel’in râvisi Mâlik’te birleşmiştir.

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının Habîbe bnt. Sehl el-Ensâriyye dışında *Şeyhayn*’ın şartlarına göre *sahîh* olduğunu, ondan da Ebû Dâvud ve Nesâî’nin rivâyette bulunduğunu söylemiş; Elbânî, hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁷³⁰

Mezkûr hadisin *Kutub-i Sitte*’nin bazı müellifleri ve ismi geçen diğer önemli muhaddislerce rivâyet edilmesi, muhakkiklerce de *sahîh* kabul edilmesi nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir...” (Bakara/229).

229. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ezher b. Cemîl ← Abdulvehâb es-Sekafî ← Hâlid ← İkrime ← İbn Abbâs’tan nakledildiğine göre Sabit b. Kays’ın bir hanımı peygamber (s.a.s.)’e geldi:

“Ey Allah’ın Rasûlü Vallahi ben (kocam) Sabit (b. Kays)’i ne diyaneti (nin noksanlığı) ve ne de huyu (nun kötülüğü) açısından kınıyorum. (Yâni ondan ayrılmak istememin sebebi bu değildir.) Lâkin (onun yanında kalırsam) İslâm’dan sonra küfrü

⁷²⁹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 17, 18, (II, 668); Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 53, (VI, 186); Dârimî, *es-Sünen*, Talâk, 7, (II, 483); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Talâk, 31, (II, 564); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 435-436; Şâfîî, *el-Müsned*, I, 262; İbn Hibbân, *Sahîh*, X, 110, (h. no: 4280); Taberâni, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXIV, 222, (h. no: 565); Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IV, 555, (h. no: 4809).

⁷³⁰ İbn Hibbân, *a.g.e.*, X, 110; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, IV, 140, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

gerektirecek bir duruma düşmemi çirkin görüyorum” dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.)’de ona: “(Mehir olarak aldığı) *Bahçesini geri verirmisini*” dedi.

“Evet” dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.) Sabit b. Kays’a:

“*Bahçeyi kabul et ve onu boşa*” buyurdu. (I/271).

Yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında rivayet edilen bu hadisi Buhârî, Nesâî, İbn Mâce, Dârekutnî, Beyhakî ve Begavî, İbn Abbâs’tan nakletmişlerdir.⁷³¹

Bu hadis farklı şekilde rivâyet edilsede muhteva bakımından bir önceki hadisle aynı anlamdadır. İki hadis sıhhat yönünden birbirini desteklediği için biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

230. Ebû Saîd eş-Şüreyhî ← Ebû İshâk es-Se’lebî ← Ebû Abdullah b. Fenecveyh ed-Dineverî ← Abdullah b. Muhammed b. (Ebî) Şeybe ← Ahmed Ca’fer el-Müstemlî ← Ebû Muhammed Yahyâ b. İshâk b. Şâkir b. Ahmed b. Cinân ← İsa b. Yûnus ← Abdullah b. el-Velîd el-Vessâfî ← Muhârib b. Disâr ← İbn Ömer’den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Allah katında helallerin en sevimsizi talaktır.*” (I/272).

Bu hadisi Ebû Dâvud, İbn Mâce, Hâkim, Beyhakî, İbn Hacer ve Begavî, İbn Ömer’den; Dârekutnî, Muâz b. Cebel’den rivâyet etmişlerdir.⁷³²

İbn Ebî Şeybe ise Muhârib b. Disâr’dan *mürsel* olarak rivâyet etmiştir.⁷³³

Hâkim, bu hadisin isnadının *sahîh* olduğunu fakat *Şeyhayn*’ın *tahrîç* etmediğini belirtmiştir.⁷³⁴

İbn Adî, Ma’ruf b. Vâsıl’dan şöyle bir haber duyduğunu rivâyet etmiştir: Ebû Dâvud: “Bu hadis’e uyma konusunda Kûfe ehlinin yalnız kaldığını”; Kûfe ehli ise: “Hayır! Bu konuda asıl Ebû Dâvud’un yanıldığını, kendileriyle beraber başkalarında bu hadis’le amel ettiğini” savunmuşlardır.⁷³⁵

Elbânî ise hadisin zayıf, isnadının *muzdarib*⁷³⁶ olduğunu söylemiştir.⁷³⁷

⁷³¹ Buhârî, *Sahîh*, Talâk, 12, (VI, 170); Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 34, (VI, 169); İbn Mâce, *es-Sünen*, Talâk, 22, (I, 663); Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 376, (h. no: 3628); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, VII, 511, (h. no: 14838); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IX, 194.

⁷³² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 3, (II, 631-632); İbn Mâce, *es-Sünen*, Talâk, 1, (I, 650); Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*, II, 214, (h. no: 2794); Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 527, (h. no: 14894); İbn Hacer, *Telhisu’l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi’r-Râfiyyi’l-Kebîr*, III, 434, (h. no: 1590); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IX, 195; Dârekutnî, *es-Sünen*, V, 64, (h. no: 3986).

⁷³³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 187, (h. no: 19194).

⁷³⁴ Hâkim, *a.g.e.*, II, 214.

⁷³⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, V, 520.

⁷³⁶ *Izdirab*: Hadislerin birbirine, özelliklerinin eşit durumda olması sebebiyle biri diğerine tercih edilemeyecek veya birbiriyle uzlaştırılmayacak şekilde aykırı olması. Aydın, *a.g.e.*, s. 121.

⁷³⁷ Elbânî, *İrvâu’l- Galil fî Tahrîci Ehâdîsi Menâru’s-Sebil*, VII, 106, (h. no: 2040).

İbn Hacer, bu hadisin zayıf ve *munkat* olduğunu belirtmiştir.⁷³⁸

Mezkûr hadis sorunlu görünmektedir. Biz yukarıdaki değerlendirmelere dayanarak hadisin zayıf olduğuna inanıyoruz.

231. Ebû Saîd eş-Şüreyhî ← Ebû İshâk es-Se'lebî ← İbn Fincûye ← İbn Ebî Şeybe ← Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe ← Ubey ← Ebû Esamm ← Hammâd b. Zeyd ← Eyyûb ← Ebû Kilâbe ← Ebû Esmâ er-Rahabî ← Sevbân'ın naklettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Herhangi bir kadın geçerli bir sebep olmaksızın kocasından boşanmak isterse Cennetin kokusu ona haramdır” buyurdu. (I/272).

Bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Hâkim, Taberânî ve Begavî, Sevbân'dan; Abdurrazzek es-San'anî ve İbn Ebî Şeybe ise Ebû Kilâbe'den rivâyet etmişlerdir.⁷³⁹

Tirmizî, bu hadisin *hasen* olduğunu; Hâkim, *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu ama onların *tahrîç* etmediklerini; muhakkik Elbânî, *sahîh* olduğunu söylemiş; Hüseyin Selîm Esed de isnadının *sahîh* ve *muttefekun aleyh*⁷⁴⁰ olduğunu belirtmiştir.⁷⁴¹

Hadisin *Kutub-i Sitte*'de rivâyet edilmesi, birden fazla tarikten gelmesi, Tirmizî ve Hâkim'in sıhhati hakkında olumlu kanaatte olmaları, Muhakkiklerin *sahih* tir demeleri nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“...Eğer koca karısını bir kere daha boşarsa, kadın başka bir kocaya varmadıkça ve ikinci koca da onu boşamadıkça kadın ilk kocasına helal olmaz.”
(Bakara/230).

232. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kisâ el-Hafîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî ← Şâfiî ← Süfyân ← Zührî ← Urve ← Mü'minlerin annesi Âişe (r.anha)'den mervi olduğuna göre Rufâa'nın karısı Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne geldi ve:

⁷³⁸ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfiyyi'l-Kebîr*, III, 435.

⁷³⁹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 17, 18, (II, 667); Tirmizî, *es-Sünen*, Talâk ve'l-Liân, 11, (III, 493); İbn Mâce, *es-Sünen*, Talâk, 21, (I, 662); Dârimî, *es-Sünen*, Talâk, 6, (II, 483); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 277, 283; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 490, (h. no: 4184); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, II, 218, (h. no: 2809); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, V, 333, (h. no: 5469); Abdurrazzâk, *el-Musannef*, VI, 514, (h. no: 11892); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 195, (h. no: 19258); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 195.

⁷⁴⁰ *Muttefekun Aleyh*: Buhârî ve Müslim'in her ikisinin de *el-Câmiu's-Sahîh* isimli kitaplarına aldıkları hadis. Aydın, *a.g.e.*, s. 238.

⁷⁴¹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 493; Hâkim, *a.g.e.*, II, 218; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 268, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); Dârimî, *es-Sünen*, III, 1430, (thk: Hüseyin Selîm Esed).

“Ben Rufâa el-Kürzî’nin nikâhındaydım. Beni boşadı talakım bitti. Ondan sonra Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendim sadece elbise püskülü gibi” dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.) tebessüm etti ve:

“Rufâa ’ya geri dönmeyi istiyormusun” dedi. Kadın:

“Evet” deyince:

“İkinci kocan senin balcığından, sen de onun balcığından tadıncaya kadar birinci kocana helâl olmazsın” buyurdu. (I/273).

Hız. Âişe’den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Begavî nakletmişlerdir.⁷⁴²

Tirmizî, hadisin *hasen* olduğunu; Elbânî, *sahih* olduğunu; Şuayb Arnaûd, *sahih* olduğunu, ricalinin *Şeyhayn*’ın ricalinden ve *sika* olduklarını belirtmişlerdir.⁷⁴³

Mezkûr hadis *muttefekun aleyh*’tır. Tirmizî, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel gibi meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmiştir. Sihatı hakkındaki kanaatlere de dayanarak *sahih* olarak değerlendirdik.

233. Rivâyet olunmuştur ki Âişe bnt. Abdurrahman b. Atîk el-Kurazî, Hız. Peygamber’e gelerek kocası Abdullah b. Zübeyr’in kendisine dokunmadığını söyledi. Uzun zaman geçtikten sonra tekrar peygambere geldi ve dedi ki: “Gerçekten benim eşim bana dokundu.” Peygamber şöyle dedi:

“Sen birinci sözünde yalan konuştun ikincisine de inanmayız.”

Bu kadın Abdullah b. Zübeyr’in yanında Peygamber (s.a.s.) vefat edinceye kadar kaldı. Ebû Bekir (r.a.)’e geldi: “Ey Halife! İlk kocama döneyim. İkinci kocam bana dokundu ve beni boşadı” dedi. Ebû Bekir kendisine: “Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne ben şahidim sana söyleyeceğini söyledi. Ona dönemezsin” dedi. Ebû Bekir (r.a.) vefat ettiğinde Ömer (r.a.)’e geldi ve aynı şeyleri söyledi. Ömer de ona: “Dönemezsin, eğer dönersen seni recmederim” dedi. (I/273).

Bu hadisin, Bakara/230. âyetin Âişe bnt. Abdurrahman b. Atîk el-Kurazî ile amcasının oğlu olan eşi Rikâe b. Vehb b. Atîk el-Kurazî hakkında vürud olduğu rivâyet edilmiştir.

⁷⁴² Buhârî, *Sahih*, Talâk, 7, (VI, 166); Müslim, Nikâh, 111, (1433), (I, 1055); Tirmizî, *es-Sünen*, Nikâh, 27, (III, 426-427); Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 9, (VI, 146); Dârimî, *es-Sünen*, Talâk, 4, (II, 482); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 37-38; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IX, 232.

⁷⁴³ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 427; Nesâî, *es-Sünen*, VI, 93, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XL, 180, (thk: Şuayb Arnaûd).

Senedsiz olarak naledilen bu hadisi, hadis kaynaklarından tespit edemedik sadece Suyutî senedsiz olarak *tahrîç* etmiş; Abdurrezzâk es-San'ânî'de bu âyetin onlar hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.⁷⁴⁴

Âişe bnt. Abdurrahman b. Atîk el-Kurazî ve kocası Abdullah b. Zübeyr arasında böyle bir meselenin yaşandığını bir önceki hadisten biliyoruz ancak daha sonra halifelerle böyle bir diyalogun geçtiğini bilemiyoruz. Bundan dolayı bu bölümün sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

“...Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, bu sebeple onları çiğnemeyin. Her kim Allah’ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.” (Bakara/230).

234. Ebu'l-Ferec el-Muzaffer b. İsmail et-Temîmî ← Ebu'l-Kâsım Hamza b. Yusuf es-Sehmî ← Ebû Ahmed Abdullah b. Adıyy el-Hâfiz ← Hasan b. Ferac ← Amr b. Hâlid el-Harrânî ← Ubeydullah ← Abdülkerîm el-Cezerî ← Ebû Vâsıl ← İbn Mes'ûd, Peygamber (s.a.s.)’den şöyle rivâyet etmiştir:

“Allah hulle yapana da yaptırana da lanet etti.” (I/274).

Yukarıdak âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce, Hz. Ali'den; Nesâî, Dârimî, Hâkim, Beyhakî ve Begavî, Abdullah b. Mes'ûd'dan; Ahmed b. Hanbel ise Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁷⁴⁵

Tirmizî, en *sahîh* rivâyetin (Hz. Ali tarihiyle gelen hadis) bu olduğunu; Hâkim, bu hadisin *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu fakat *tahrîç* etmediklerini belirtmiştir.⁷⁴⁶

Bu hadisin yukarıdaki meşhur muhaddislerce ve en az üç farklı tarikten rivâyet edilmesi, Tirmizî ve Hâkim'in *sahîh* olduğunu belirtmeleri nedeniyle bize göre de *sahîh*'tir. *İhticâc* olunabilir.

235. Ebû Abdillâh Muhammed b. Fadl el-Harakî ← Ebu'l-Hasan et-Taysefûnî ← Abdullah b. Ömer el-Cevherî ← Ahmed b. Ali el-Kuşmîhenî ← Ali b. Hucr ← İsmail b. Ca'fer ← İbn Habîbe b. Edrak (Abdirrahman b. Habîbe) ← Atâ b. Ebî Rabah

⁷⁴⁴ Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, I, 678; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, VI, 347, (h. no: 11133).

⁷⁴⁵ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 15, (II, 562); Tirmizî, *es-Sünen*, Nikâh, 28, (III, 428); İbn Mâce, *es-Sünen*, Nikâh, 33, (I, 622); Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 13, (VI, 149); Dârimî, *es-Sünen*, Nikâh, 53, (II, 479); Hâkim, *a.g.e.*, II, 217, (h. no: 2804); Beyhakî, *es-Süneni's-Sağîr*, III, 60, (h. no: 2495); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 100.

⁷⁴⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 428; Hâkim, *a.g.e.*, II, 217.

← İbn Mâhek (Yusuf b. Mâhek) ← Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Üç şey ciddidir, şakası da ciddidir. Talâk, nikâh ve ric'at” (I/275).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Dârekutnî, Hâkim, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁴⁷

Tirmizî, bu hadisin *hasen garib* olduğunu; Hâkim, isnadının *sahîh* olduğunu ama *Şeyhayn*'in *tahrîç* etmediklerini, senedde ismi geçen Abdurrahman b. Habîb'in asıl isminin İbn Erdek olup Medîne'nin sıklarından olduğunu; Elbânî de hadisin *hasen* olduğunu söylemişlerdir.⁷⁴⁸

İbn Hacer ve Mizzî ise Habîb b. Abdurrahman b. Erdek hakkında Nesâî'nin *münkeru'l-hadis* 'tir dediğini belirtmişlerdir.⁷⁴⁹

Hadisi Buhârî ve Müslim'in rivâyet etmemesi, hakkında hem olumlu hem de olumsuz görüşler belirtilmesi nedeniyle sihhati hakkında bir kanaate varamadık.

236. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ahmed b. Ebî Amr ← o da babasından ← İbrahim ← Yûnus ← Hasan ← Ma'kel b. Yesâr: Bu âyetin Ma'kel b. Yesâr el-Müzeni'nin kızkardeşi Cemile bnt. Yesâr hakkında indiği rivâyet edilmiştir. Ma'kil b. Yesâr olayı şöyle anlatmıştır: Kızkardeşim bir adamla evlendirildi. Adam onu boşadı. İddeti dolmadan geldi onu tekrar aldı. Ben ona:

“Seni evlendirdim, sana ikram ettim, sen onu boşadın sonra geldin tekrar almak istiyorsun. Dikkat et! Vallahi sana asla dönmeyecek” dedim. Vurdumduymaz biriydi. Kadın da ona dönmek istiyordu. Bunun üzerine Allah Teâla: **“Onları kocaları ile nikâhlanmalarından engellemeyin...”** (Bakara/232) Âyetini indirdi. Ben de şimdi:

“Ey Allah'ın Rasûlü ne yapayım” dedim. Buyurdu ki:

“Onu kocası ile evlendir.” (Sürelere dolduğunda). (I/276).

Bu hadisi Buhârî, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Taberânî, Hâkim ve Beyhakî, Ma'kil b. Yesâr'dan nakletmişlerdir.⁷⁵⁰

⁷⁴⁷ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 9, (II, 643-644); Tirmizî, *es-Sünen*, Talâk, 9, (III, 490); İbn Mâce, *es-Sünen*, Talâk, 13, (I, 657-658); Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 379, (h. no: 3635); Hâkim, *a.g.e.*, II, 216, (h. no: 2800); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IX, 219, (h. no: 2356); *es-Süneni's-Sağîr*, III, 118, (h. no: 2669); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 219.

⁷⁴⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 490; Hâkim, *a.g.e.*, II, 216; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 259, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁷⁴⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI, 159; *Telhîsu'l-Habîr*, III, 449; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVII, 53.

⁷⁵⁰ Buhârî, *Sahîh*, Nikâh, 36, (VI, 133); Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, II, 243, (h. no: 972); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 204, (h. no: 467); Hâkim, *a.g.e.*, II, 190, (h. no: 2719); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VII, 166, (h. no: 13594).

Taberî ve Vâhidî de Bakara/232. âyetinin tefsirinde bu hadisi rivâyet etmişlerdir.⁷⁵¹

Tirmizî de hadisi benzer lafızlarla nakletmiş ve bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiş; Hâkim, *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu fakat Müslim'in *tahrîç* etmediğini söylemiştir.⁷⁵²

Mezkûr hadisi Buhârî ve ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve Hâkim'in *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler...” (Bakara/234).

237. Ümmü Seleme şöyle demiştir: Ebû Seleme öldüğünde yüzüme mukyağ yapmışım. (Sabır otu sürmüştüm). Allah Rasûlü (s.a.s.) bana geldi buyurdu ki:

“Gerçekten sabır otu yüze renk verir ama sen onu yalnız geceleyin sürün gündüzün çıkar.” (I/280).

Begavî'nin Bakara/234. âyetin tefsiri bağlamında naklettiği bu hadisi Ebû Dâvud, Nesâî, Beyhakî ve Begavî, Ümmü Seleme'den rivâyet etmişlerdir.⁷⁵³

Nesâî, hadisi şu şekilde rivâyet etmiştir: *“...gündüzün çıkar”* yerine *“Ancak gece kullan, saçını tarayıp güzel kokular ve kına sürme.”*⁷⁵⁴

Begavî'nin doğrudan Ümmü Seleme'den rivâyet ettiği bu hadisi Ebû Dâvud şu senedle rivâyet etmiştir: Ahmed b. Sâlih ← İbn Vehb ← Mahrame ← o da babasından ← Muğîre b. Dahhâk ← Ümmi Hakîm bnt. Esîd ← o da annesinden: ...

Nesâî de hocası, Ahmed b. Amr b. Serh'den sonra Vehb adlı râviden itibaren Ebû Dâvud'un senedinde birleşmiştir.

Hadisin senedinde ismi geçen Muğîre b. Dahhâk b. Abdullah b. Hâlid adlı râvi hakkında Zehebî: “Ondan hadis rivâyet edildiğini bilmiyorum” demiştir.⁷⁵⁵ İbn Adî: “O sürekli yalan söyler.” İbn Hazm: “Allah'ın laneti onun üzerine olsun” demişlerdir.⁷⁵⁶

⁷⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 19; Vâhidî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd*, I, 339.

⁷⁵² Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 216); Hâkim, *a.g.e.*, II, 190.

⁷⁵³ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 44-46, (II, 727-728); Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 66, (VI, 204-205); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VII, 724, (h. no: 15538); *es-Süneni's-Sağîr*, III, 165, (h. no: 2820); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 309.

⁷⁵⁴ Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 66, (VI, 204-205).

⁷⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVIII, 376.

⁷⁵⁶ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, IV, 163.

Begavî hadisi senedsiz rivâyet etmiştir ancak Ebû Dâvud ve Nesâî'nin rivâyet ettikleri hadisin senesinde Muğîre b. Dahhâk b. Abdullah b. Hâlid adlı râvinin ismi geçmektedir. Bu râvi ise sert bir şekilde cerhedilmiştir. Bundan dolayı hadisin *zayıf* olduğu kanaatindeyiz. Fakat Begavî senedsiz olarak rivâyet ettiği için onun hadisinin sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

238. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Abdillâh b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Ömer ← İbn Hazm ← Humejd b. Nâfi' ← Zeyneb bnt. Ebî Seleme (r.anha) şöyle demiştir:

(1. Bölüm)

Hz. Peyamber (s.a.s.)'in hanımı Ümmi Habibe'ye gittim babası Ebû Süfyan b. Harb ölmüştü. Ümmi Habibe, içinde safrâh veya başka şey bulunan koku istedi. Cariye onu yağladı, ayrıca karnına sürdü. Sonra: “Başka kokuya ihtiyacım yok” dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.)'nü minberde şöyle buyururken duydum:

“Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kişinin bir ölüye üç gecenin üstünde, Kadına da kocasından dolayı dört ay on gün dışında, yas tutması helal olmaz”

(2. Bölüm)

Zeyneb bnt. Ebî Seleme: Kardeşi Abdullah öldüğünde Zeyneb bnt. Cahş'ın yanına gittim. Koku istedi ve onu süründü. Sonra: “Vallahi başka başka kokuya ihtiyacım yok. Ben Allah Rasûlü (s.a.s.)'nü minber üzerinde:

“Bir kişinin bir ölüye üç gecenin üstünde, Kadına da kocasından dolayı dört ay on gün dışında, yas tutması helal olmaz” buyururken işittim” dedi. Zeyneb bnt. Ebî Seleme: Annem Ümmü Seleme'den duydum şöyle dedi: Bir kadın Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne geldi ve:

“Ya Rasûlallah kızımın kocası vefat etti, gözleri rahatsızlanmış sürme çekebilir mi” dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Hayır” dedi. Sonra:

“Bu iddet ancak dört ay on gündür. Hâlbuki sizden biriniz câhiliyye devrinde tezeği senenin sonunda atardı” buyurdu. **(I/280).**

Mezkûr hadisi Begavî tek metinle nakletmiştir ancak muhaddisler iki bölüm halinde rivâyet etmişlerdir. Birinci bölümü Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî,

Dârimî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve Begavî;⁷⁵⁷ ikinci bölümü Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Mâlik b. Enes, Şâfiî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, Zeyneb bnt. Ebî Seleme'den rivâyet etmişlerdir.⁷⁵⁸

Tirmizî, Zeyneb bnt. Ebî Seleme'nin hadisinin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁹

Hadis iki bölüm şeklinde rivâyet edilse de, her iki bölümü başta *Şeyhayn* ve ismi geçen diğer meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî'nin sıhhati hakkındaki olumlu kanaati nedeniyle biz de hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

239. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Hişâm b. Urve ← o da babasından ← Misver b. Mağrame'den yapılan rivâyette: Subîa' kocasının vefatından sonra (çok) geceler bekledi. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne gelip nikâhlanmak için izin istedi. O da ona izin verdi ve nikâhlandı. **(I/281).**

Misver b. Mağrame'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî şu şekilde nakletmiştir: Subeya el-Eslemiyye, kocasının ölümünün ardından birkaç geceler sonra çocuk doğurdu. Akabinde Peygamber(s.a.s.)'e geldi ve ondan nikâh olmak üzere izin istedi. Peygamber ona izin verdi, o da nikâhlandı.⁷⁶⁰

Müslim ise hadisi şöyle rivayet etmiştir: Sübeyat el-Eslemiyye kocasının vefatından birkaç gece sonra nifâs gördü. Bunu Resûlullah (s.a.s.)'a söyledi de ona evlenmesini emir buyurdular.⁷⁶¹

Ayrıca Nesâî, Abdurrezzak es-San'ânî, Taberânî, Beyhakî ve Begavî de hadisi benzer lafızlarla *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁶²

Şeyhayn ve yukarıdaki önemli muhaddislerin rivâyet etmesi nedeniyle hadis *sahîh*'tir. *İhticâc* edilebilir.

⁷⁵⁷ Buhârî, *Sahîh*, Talâk, 46, (VI, 185-186); Müslim, *Sahîh*, Talâk, 58, (1486-1487), (II, 1087-1088); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 41-43, (II, 721-723); Tirmizî, *es-Sünen*, Talâk, 18, (III, 500); Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 55, (VI, 188-189), 60, (VI, 198-199); Dârimî, *es-Sünen*, Talâk, 12, (II, 487); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Talâk, 102, (II, 597); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 286, VI, 324; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 306-307.

⁷⁵⁸ Buhârî, *Sahîh*, Talâk, 46, (VI, 185-186); Müslim, *Sahîh*, Talâk, 58, (1488), (II, 1087-1088); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 41-43, (II, 721-723); Tirmizî, *es-Sünen*, Talâk, 18, (III, 501); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Talâk, 103, (II, 597); Şâfiî, *el-Müsned*, I, 300; İbn Hibbân, *Sahîh*, X, 141, (h. no: 4304); Beyhakî, *es-Süneni's-Sağîr*, III, 163, (h. no: 2817); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 307.

⁷⁵⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 502.

⁷⁶⁰ Buhârî, *Sahîh*, Talâk, 39, (VI, 182-183).

⁷⁶¹ Müslim, *Sahîh*, Talak, 57, (1485), (II, 1122-1123)

⁷⁶² Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 56, (VI, 190); Abdurrezzak, *el-Musannef*, VI, 476, (h. no: 11734); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI, 20, (h. no: 5, 7, 8, 11); Beyhakî, *es-Süneni's-Sağîr*, III, 158, (h. no: 2800); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 304.

“(İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur.” (Bakara/235).

240. Rivâyet edilmiştir ki Sekîne bnt. Hanzala kocasından ayrıldı. İddeti devam ederken Ebû Cafer Muhammed b. Ali el-Bâkır onun yanına girdi ve:

“Ey Hanzala’nın kızı ben dedem Ali tarafından Allah Rasûlü (s.a.s.) ile akrabalığı olan ve İslâmda kıdemimi bildiğin biriyim” dedi. Sekîne bnt. Hanzala:

“Ben iddetli iken bana evlenme teklifi mi yapıyorsun. Sen bu hakkı nereden alıyorsun” dedi. O da:

“Ben sadece sana Allah Rasûlü (s.a.s.) ile akrabalığımı haber verdim.” Allah Rasûlü (s.a.s.) Ümmü Seleme’ye o kocası Ebû Seleme’nin iddetinde iken gitmiş ona Allah (cc)’la olan konumunu belirtmişti. O sırada sıkı bir şekilde hasır taşımaktan eline iz yapmış halde idi. **(I/282)**.

Begavî’nin, Bakara/235. âyetini tefsir ederken senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi sadece Dârekutnî nakletmiştir. Onun naklettiği hadisin senedi şöyledir: Muhammed b. Mahled ← Abbâs b. Muhammed ← Muhammed b. Salt ← Abdurrahman b. Süleyman b. Gasîl ← Halası Sekîne bnt. Hanzele: ...⁷⁶³

Ayrıca Taberî, Sa’lebî, Zemahşerî, Kurtubî ve Kummî el-Neysâbûrî (850/1446) de Bakara/235. âyetini tefsir ederlerken bu hadisi benzer lafızlarla *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁶⁴

Her ne kadar *Kutub-i Sitte* müellifleri bu hadisi rivâyet etmese de, Dârekutnî ve yukarıdaki önemli müfessirlerin bu hadisi rivâyet etmesi, ilgili âyetle hüküm bakımından yakın anlamda olması, gerek sened ve gerekse metin yönünden cerhedilmemesi nedeniyle biz *sahîh* derecesinde olduğu kanaatindeyiz.

241. “Eğer henüz kendilerine dokunmadığınız veya kendileri için (farz olarak) bir mehir takdir etmediğiniz kadınları boşarsanız, sizin üzerinize günah yoktur...” (Bakara/236) Ensârdan bir adam Hanife oğullarından bir kadınla mehir tespit etmeden evlendi. Sonra dokunmadan boşandı ve bu âyet indi. Allah Rasûlü (s.a.s.) ona:

⁷⁶³ Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 320, (h. no: 3528).

⁷⁶⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, V, 100; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân en Tefsîri’l-Kur’ân*, II, 186; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 282; Kurtubî, *el-Câmiu’l-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 188; Neysâbûrî, *Garâibu’l-Kur’ân ve Ğarâibu’l-Furkân*, S, 647.

“*Külahını sat ona mut’a ver*” buyurdu. (I/283).

Begavî’nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi sadece Kurtubî ve Zemahşerî Bakara/236. âyetini tefsir ederken nakletmişlerdir.⁷⁶⁵

Muhaddislerin rivâyet etmemesi, lehinde ve aleyhinde herhangi bir yorum tespit edemememiz nedeniyle hadisin sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

242. Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“*Allah katında helallerin en sevimsizi talaktır.*” (I/284)

230. Hadisin tekrarıdır. Aynı kanaatimizi bu hadis hakkında da belirterek *zayıf* olarak değerlendirdik.

“...Zengin gücü yettiği kadar, eli darda olan da gücü yettiği miktarda olmak üzere onlara mâkul, gönül alıcı bir şeyler verin, iyiler için bu bir borçtur.”
(Bakara/236).

243. Alkame’dan yapılan rivâyete göre, İbn Mes’ûd (r.a.)’dan, bir kadınla evlenip mehrini tayin etmeden ve kendisiyle cinsel ilişki kurmadan ölen bir kimse hakkında soruldu. O, şöyle cevap verdi: “O kadına mehri misil denilen kendi seviyesindeki kadınların mehri verilmesi gerekir ne eksik ne de fazla, o kadının iddet süresini beklemesi gerekir. Mirastan da payına düşeni alır.” Bunun üzerine Ma’kil b. Sinân el-Eşcaî kalkarak dedi ki: “Rasûlullah (s.a.s.) bizim kabilenin kadınlarından Vâsık’ın kızı Birva’ hakkında da senin verdiğin hükmün benzerini verdi.” Bunun üzerine İbn Mes’ûd sevindi. (I/285-286).

Bakara/236. âyetin tefsiri sadedindeki *hükmen merfû* olan bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Hâkim ve Begavî (*Şerhu’s-Sünne*’de) *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁶⁶

Begavî’nin doğrudan Alkame’dan naklettiği mezkûr hadisi Tirmizî şu senedle rivâyet etmiş: Muhammed b. İshâk b. Huzeyme ← Muhammed b. Müsennâ ← Abdurrahman b. Mehdî ← Süfyân ← Firâs ← Şa’bî ← Mesrûk ← Abdullah b. Mes’ûd:

O, hadisin devamında İbn Mes’ûd’un hadisinin *hasen sahîh* olduğunu, bu rivâyet dışında başka değişik şekillerde de rivâyet edildiğini söylemiştir.⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, III, 202; Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 285.

⁷⁶⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Nikâh, 30, 31, (II, 588); Tirmizî, *es-Sünen*, Nikâh, 44, (III, 450); Nesâî, *es-Sünen*, Nikâh, 68, (VI, 121-122-123-124); İbn Mâce, *es-Sünen*, Nikâh, 18, (I, 609); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 448; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 408, (h. no: 4098); Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*, II, 197, (h. no: 2738); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IX, 126.

⁷⁶⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 451.

Hâkim de *Şeyhayn*'in şartlarına göre hadisin *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁸

Başta *Sünen-i Erbaa*⁷⁶⁹ sahipleri olmak üzere ismi geçen meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve Hâkim'in sıhhati yönündeki olumlu kanaatleri nedeniyle bizde de hadisin *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

244. Ömer b. Abdilazîz ← Kâsım b. Ca'fer el-Hâşimî ← Ebû Ali el-Lu'lu'î ← Ebû Dâvud ← Muhammed b. el-Müsennâ ← Muhammed b. Ca'fer ← Şu'be ← Amr b. Ebî Hâkim ← Zibri ← Urve b. Zübeyr ← Zeyd b. Sabit'ten mervi olduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.s.) öğle namazını zevalden hemen sonra kıldırırdı. Ashabına ondan daha meşakkatli hiçbir namaz kıldırmadı. Bu konuda; **“Namazlara ve orta namazına devam ediniz”** (Bakara/238) âyeti nazil oldu. **(I/288).**

Zeyd b. Sâbit'ten rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, (*Târihu'l-Kebîr*), Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁷⁰

Muhakkik Elbânî hadisin *sahih* olduğunu söylemiştir.⁷⁷¹

Mizzî, hadisin senesinde ismi geçen Amr b. Ebî Hakîm el-Vâsitî adlı râviden Ebû Dâvud ve Nesâî'nin rivâyette bulduklarını, *sikâ*'dır dediklerini; İbn Hibbân'ın da onun hakkında *Sikâ*'dır dediğini belirtmiştir.⁷⁷²

Taberî ve Suyutî de Bakara/238. âyetini tefsir ederlerken bu hadisi nakletmişlerdir.⁷⁷³

Buhârî, Ebû Dâvud ve ismi geçen diğer önemli müelliflerin hadisi rivâyet etmesi, muhakkik Elbânî'nin *sahih*'tir demesi, Mizzî'nin ricalini *sikâ* kabul etmesi nedeniyle kanaatimizce hadis *sahih*'tir.

245. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Zeyd b. Eslem ← Ka'kâ' b. Hekîm Mü'minlerin annesi Âişe (r.a.)'nin mevlası Ebû Yûnus'tan nakletmiştir ki: Âişe bana kendisi için bir mushaf yazmamı emretti ve dedi ki: “Bu âyete ulaştığımda bana haber ver.” (Bakara/238) Ben de o âyete geldiğimde ona haber verdim. Bana şöyle yazdırdı.

⁷⁶⁸ Hâkim, *a.g.e.*, II, 197.

⁷⁶⁹ *Sünen-i Erbaa*: Kutub-i Sitte de yer alan Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen* isimli kitapları. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 283.

⁷⁷⁰ Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, III, 434; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Salât, 5, (I, 288); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 183; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, V, 121, (h. no: 4808); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, II, 236.

⁷⁷¹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, I, 112, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁷⁷² Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXI, 589.

⁷⁷³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 206; Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, I, 720.

“Namazları ve orta namazını muhafaza edin.” İkinci namazını **“Allah için ikame edin.”** (Bakara/238) Daha sonra şöyle dedi: “Ben bunu Rasûlullah’tan işittim. Hafsa da işitti.” (I/288).

Mü’minlerin annesi Âişe (r.anha)’nin mevlası Ebû Yûnus’tan rivayet edilen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve Begavî nakletmişlerdir.⁷⁷⁴ İsmi geçen müellifler, “Hafsa da işitti” kısmını rivayet etmemişlerdir.

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahih* olduğunu belirtmiş; Elbânî, *sahih* olduğunu söylemiştir.⁷⁷⁵

Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve yukarıda ismi geçen diğer önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve Elbânî’nin, *sahih* kabul etmeleri nedeniyle, biz de hadisin sıhhatinde bir sorun olmadığı kanaatindeyiz.

246. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr Muhammed b. Muhammed b. Sem’ân ← Ebû Ca’fer er-Reyyânî ← Humejd b. Zenceveyh –Ebû Nuaym ← Süfyân ← Âsım b. Ebi’n-Necûd ← Zirr b. Hubeyş şöyle rivâyet etmiştir:

Biz, Ubeyde’ye dedik ki: Ali’ye orta namazı sor. O da sordu ve şöyle dedi:

Tâki hendek günü sabah namazında Allah Rasûlü (s.a.s.)’nün şöyle buyurduğunu işitmeme kadar:

“Onlar, bizi orta namazdan, ikinci namazından alıkoydular. Allah onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun.” (I/288).

Bu hadisi Buhârî ve Müslim, Hz. Ali’den *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁷⁶ Ayrıca bu hadisi İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Begavî de benzer lafızlarla nakletmişlerdir.⁷⁷⁷

Taberânî ise hadisi Hz. Ali, İbn Abbâs ve Saîd b. Cübeyr’den rivâyet etmiştir.⁷⁷⁸

Hadis *muttefekun aleyh*’tir. Biz hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

247. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail –Müslim b. İbrahim ← Hişâm ← Yahyâ

⁷⁷⁴ Müslim, *Sahih*, Mesâcid, 207, (629), (I, 437-438); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Salât, 5, (I, 287); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru’l-Kur’ân, 2, (V, 217); Nesâî, *es-Sünen*, Salât, 14, (I, 236); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Salâtü’l-Cemâa, 25, (I, 138-139); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 73, 178; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, II, 232.

⁷⁷⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 217; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, I, 112, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁷⁷⁶ Buhârî, *Sahih*, Tefsîr, (Bakara), 42, (V, 162); Müslim, *Sahih*, Mesâcid, 204, 205, 206, (627), (I, 437).

⁷⁷⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, Salât, 6, (I, 223); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 79, 152; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, I, 674, (h. no: 2160), II, 311-312, (h. no: 3189, 3190); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, 2, 233-234.

⁷⁷⁸ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XI, 384, (h. no: 12069), XII, 26, (h. no: 12368); *el-Mu’cemu’l-Evsat*, VII, 232, (h. no: 7362).

b. Ebi'l-Melîh'ten gelen rivâyete göre: Biz bulutlu bir günde Bureyde ile gazvede bulunduk. Bureyde şöyle dedi:

“İkinci namazını ta’cîl ediniz.” Çünkü Peygamber (s.a.s.):

“*İkinci namazını terkedenin ameli boşa gitmiştir*” buyurdu. (I/288-289).

Ebû Melîh'ten rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁷⁹

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁷⁸⁰

Buhârî ve yukarıdaki diğer meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh*'tir demesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

248. Ebû Osman Saîd b. İsmail ed-Dabbî ← Ebû Muhammed Abdulcabbâr b. Muhammed el-Cirâhî ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ahmed el-Mehbûbî ← Ebû Îsâ Tirmizî ← Ahmed b. Menî' ← Hüseyim ← İsmail b. Ebî Hâlid ← Hâris b. Şübeyl ← Ebû Amr ve Şeybânî ← Zeyd b. Erkam'dan rivâyet edilmiştir ki:

Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün arkasından namazda konuşuyorduk, bizden bir adam yanındaki arkadaşı ile konuşuyordu. Tâki “**Allah için itaat ederek kılın.**” (Bakara/238) Âyeti nazil oldu. Böylece susmakla emredildik, konuşmaktan nehyedildik. (I/289).

Zeyd b. Erkam'dan gelen bu *mevkuf* hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî ve Beyhakî nakletmişlerdir.⁷⁸¹

Tirmizî, Zeyd b. Erkam'ın hadisinin *hasen sahîh* olduğunu; Elbânî *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁸²

Hadisi *Şeyhayn* ve ismi geçen diğer önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve muhakkik Elbânî'nin sıhhati yönündeki olumlu kanaatleri nedeniyle biz de *sahîh* olarak değerlendirdik.

249. Ebû Osman ed-Dabbî ← Ebû Muhammed el-Cirâhî ← Ebu'l-Abbâs el-Mahbûbî ← Ebû Îsâ Tirmizî ← İbn Ebî Ömer ← Süfyân b. Uyeyne ← Ebû Zübeyr – Câbir'den yapılan rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.)'e:

⁷⁷⁹ Buhârî, *Sahîh*, Mevâkîtu's-Salât, 15, (I, 138-139), 34, (I, 147); Nesâî, *es-Sünen*, Salât, 15, (I, 236); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 350, 357; İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 332, (h. no: 1470); Beyhakî, *a.g.e.*, I, 652, (h. no: 2090, 2091); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, II, 213, 237.

⁷⁸⁰ İbn Hibbân, *a.g.e.*, IV, 332.

⁷⁸¹ Buhârî, *Sahîh*, el-Amelü fi's-Salât, 2, II, 59; Tefsîru'l-Kur'ân 43, V, 162; Müslim, *Sahîh*, Mesâcid, 35, (539), (I, 383); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Salât, 173, 174, (I, 583); Tirmizî, *es-Sünen*, Salât, 180, (I, 256); Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 218); Nesâî, *es-Sünen*, Sehv, 20, (III, 18); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 368; İbn Hibbân, *Sahîh*, VI, 27, (h. no: 2250); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, V, 193, (h. no: 5062, 5064); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, II, 352, (h. no: 3343).

⁷⁸² Tirmizî, *es-Sünen*, I, 256; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, I, 249, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

“Hangi namaz daha faziletlidir” diye soruldu. Hz. Peygamber (s.a.s.):

“*Kunutun uzatılmasıdır*” buyurdu. (I/289).

Câbir’den gelen bu hadisi Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁷⁸³

Tirmizî, Câbir’in hadisinin *hasen sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*’ın şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁸⁴

Hadisi Müslim ve yukarıda ismi geçen birçok muhaddisin rivâyet etmesi, Tirmizî ve Şuayb Arnaûd’un *sahîh*’tir demeleri nedeniyle biz de hadisin sıhhatinde bir sorun olmadığı kanaatindeyiz.

250. İbn Abbâs (r.a.)’tan yapılan rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) bir ay boyunca peşpeşe Süleym, Ra’l, Zekvân ve Asiyye kabilelerine beddua ederek kunut etti yani namaz kıldı. (I/290).

Adı geçen kabileler, kendi aralarında adam toplayıp Bi’r-i Maune’de yetmiş kadar sahâbeyi şehit etmişlerdi. Bundan dolayı Rasûlullah onlara bir ay boyunca beddua etmişti.

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Begavî, Enes b. Mâlik’ten; Ebû Dâvud, İbn Abbâs’tan; Taberânî ise Abdullah b. Mes’ûd’dan rivâyet etmişlerdir.⁷⁸⁵

Ahmed b. Hanbel’in *tahrîç* ettiği hadisin sonunda “...sabah namazı...” cümlesi fazladan mevcuttur.⁷⁸⁶

Muhakkik Elbânî hadisin *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁷⁸⁷

Mezrûk hadisin *muttefekun aleyh* olması, birçok muhaddis tarafından rivayet edilmesi ve birden fazla tarikten gelmesi, muhakkik Elbânî’nin *sahîh* olduğunu belirtmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

⁷⁸³ Müslim, *Sahîh*, Salâtu’l-Müsâfirîn, 164, (756), (I, 520); Tirmizî, *es-Sünen*, Salât, 168, (I, 229); İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmetu’s-Salât, 200, (I, 456); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 314; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 222, (h. no: 8346); Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, IV, 98, (h. no: 2131), IV, 195, (h. no: 2296); İbn Hibbân, *a.g.e.*, V, 54, (h. no: 1758); Beyhakî, *a.g.e.*, III, 13, 152-153.

⁷⁸⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, I, 229; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVIII, 32, (thk: Şuayb Arnaûd).

⁷⁸⁵ Buhârî, *Sahîh*, Vitir, 7, (II, 14); Müslim, *Sahîh*, Mesacid, 297, (677), (I, 468); Nesâî, *es-Sünen*, Tatbîk, 26, (II, 200); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vitir, 10, (II, 143); Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*, III, 282; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, X, 74, (h. no: 9994); Beyhakî, *a.g.e.*, II, 301, (h. no: 3153); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, III, 122.

⁷⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 282.

⁷⁸⁷ Nesâî, *es-Sünen*, II, 200, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde).

251. İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet edilmiştir: Allah, namazı Peygamber'inizin dili üzere hazarda (mukim iken) dört, seferi halde iki, korku zamanında da bir rekât olarak farz kıldı. (I/290).

İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Saîd b. Mansûr (227/841), Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Taberânî, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁸⁸

Taberî de Bakara/238. âyetinin tefsirinde bu hadisi İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

Muhakkik Elbânî, hadisin *sahih* olduğunu; Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*'ın şartlarına göre isnadının *sahih* olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁸⁹

Müslim ve ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi ayrıca muhakkiklerin *sahih* olarak değerlendirmeleri nedeniyle biz de *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

“İçinizden vefat edip te geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler...” (Bakara/240).

252. Bu âyet (Bakara/240), Tâif ehlinden Hâkim b. Hâris hakkında nazil olmuştur. Bu zat çocukları anne-babası ve hanımıyla Medine'ye hicret etmişti. O vefat ettiğinde Allah bu âyeti nazil buyurdu. Rasûlullah bunun mirasını anne-baba ve çocukları arasında paylaştırdı. Hanımına bir şey vermedi, fakat onlara bir yıl boyunca kocasının terekesinden bu kadına infak etmelerini emretti. İslâmın başlangıcında kocası ölen kadının bir yıl boyunca mirasçıları tarafından evden çıkarılması haramdı. Nafakasını ödemek onların üzerine vacipti. Fakat mirastan pay alamazdı. Kendiliğinden çıkarsa nafaka hakkı da sakit olurdu. Ölecek kişi bunu vasiyet ederdi. Miras âyeti ininceye kadar bu böyle devam etti. (I/291).

Begavî'nin yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında naklettiği bu hadisi, sadece Vâhidî, Mukâtil b. Hayyân'dan rivâyet etmiştir.⁷⁹⁰

⁷⁸⁸ Müslim, *Sahih*, Salâtu'l-Müsâfirîn, 5-6, (687), (I, 479); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Salâtu's-Seferi, 18, (II, 40); Nesâî, *es-Sünen*, Salâtu'l-Havf, 1, (III, 168-169); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 254; Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 240, (h. no: 2508); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, IV, 234, (h. no: 2346); İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 156, (h. no: 304); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 119, (h. no: 2868); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 59, (h. no: 11041); Beyhakî, *a.g.e.*, III, 193, (h. no: 5383); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IV, 165; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 394.

⁷⁸⁹ Nesâî, *es-Sünen*, II, 200, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 120, (thk: Şuayb Arnaûd).

Mezkûr hadisi muhaddislerin rivâyet etmemesi, hakkında da her hangi bir yorum yapılmaması nedeniyle sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

“Sayıca binleri buldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Bunun üzerine Allah onlara “Ölün!” dedi. Sonra kendilerine hayat verdi...” (Bakara/243).

253. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Abdillâh b. Âmir b. Rabâ'nın Hz. Ömer'den yaptığı rivâyette: Ömer b. Hattâb Şam'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Ser'a' denilen yere vardığında onu (Ecnadiler yâni Ebû Ubeyde b. Cerrah ve arkadaşları) karşılayarak Şam'da veba zuhur ettiğini haber vermişlerdi. Abdurrahman b. Avf onlara Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün:

“Bir yerde taun olduğunu işitirseniz, o yere gitmeyin! Bir yerde zuhur eder, siz de orada bulunursanız, ondan kaçmak için o yerden çıkmayınız” buyurduğunu haber verdi. (I/292).

Müfessirin Bakara/243. âyetini tefsir ederken naklettiği bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, İbn Hibbân, Taberânî ve Beyhakî, Abdurrahman b. Avf'tan rivâyet etmişlerdir.⁷⁹¹

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının Şeyhayn'ın şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁷⁹²

Bu hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder. Daraltan da genişleten de Allah'tır...” (Bakara/245).

254. Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurdu ki:

“Allah Teâla kıyamet gününde şöyle buyuracak: Ey Âdemoğlu seni yedirdim sen beni yedirmedin. İnsan: Ya Rabbi seni nasıl doyurabilirim ki sen âlemlerin Rabbi'sin

⁷⁹⁰ Vâhidî, *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân*, s, 83.

⁷⁹¹ Buhârî, *Sahîh*, Tıb, 30, (VII, 22); Müslim, *Sahîh*, Selâm, 98, (2219), (I, 1740-1741); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Cenâiz, 6, (III, 478); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Medîne, (Câmî), 24, (II, 896-897); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 194; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, II, 149, (h. no: 837); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 219, (h. no: 2953); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 130, (h. no: 268, 269, 272, 278); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, III, 526, (h. no: 6556).

⁷⁹² İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 219.

der. *Yüce Allah Buyurur ki: Filan kulum senden doyurmanı istedi. Onu doyurmadın! Bilmez misin ki, eğer sen ona yiyecek verseydin bunu benim yanımda bulacaktın.*”
(I/294).

Bakara/245. âyetin tefsiri bağlamında nalkedilen bu *kudsi* hadisi Buhârî, (*Edebu'l-Müfred*) Müslim ve İbn Hibbân, uzun bir hadisin içinden yukarıdaki bölümü Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁷⁹³

Suyutî de Bakara/245. âyetin tefsiri sadedinde bu hadisi nakletmiştir.⁷⁹⁴

Begavî'nin doğrudan Ebû Hureyre'den naklettiği bu hadisi Müslim şu senedle *tahrîç* etmiştir: Muhammed b. Hâtim b. Meymûn ← Behz ← Hammâd b. Seleme ← Sâbit ← Ebû Râfi' ← Ebû Hureyre:...

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁷⁹⁵

Mezkûr hadisi *Şeyhayn*'in *tahrîç* etmesi ve Muhakkik Şuayb Arnaûd'un sıhhati hakkındaki olumlu kanaati nedeniyle biz de *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

255. Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hîrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ← Muhammed b. Hammâd ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Enes b. Mâlik'ten yapılan rivâyete göre Hz. Peygamber:

“*Kalpler Allah'ın parmaklarının arasındadır. Nasıl dilerse onu öyle döndürür.*”

(I/295).

Bu hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân, Amr b. As'tan; Tirmizî, İbn Abbâs'tan; İbn Mâce, Ebû Hureyre'den; Taberânî, Şehr b. Havşeb'den; Hâkim, Sem'âni el-Kelâbî'den; Begavî ise Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmişler ve hadisin devamında Allah Rasûlü'nün şöyle dua ettiğini nakletmişlerdir:

“*Ey kalpleri evirip çeviren Allahım! Bizim kalblerimizi dinin üzere sabit kıl.*”⁷⁹⁶

Tirmizî, bu hadisin *hasen* olduğunu birden fazla tarikten nakledildiğini; Hâkim, *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahih* olduğunu fakat *tahrîç* etmediklerini söylemişlerdir.⁷⁹⁷

Bu hadis birçok muhaddis tarafından ve farklı farklı yollarla rivâyet edildiğinden sıhhatini destekler durumdadır. Bu nedenle biz *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

⁷⁹³ Buhârî, *Edebu'l-Müfred*, I, 266, (h. no: 517); Müslim, *Sahih*, Birr, 43, (2569), (III, 1990); İbn Hibbân, *a.g.e.*, I, 503, (h. no: 269); III, 224, (h. no: 944), XVI, 366, (h. no: 7366).

⁷⁹⁴ Suyutî, *Durru'l-Mensür*, VI, 432.

⁷⁹⁵ İbn Hibbân, *a.g.e.*, I, 503, III, 224, XVI, 366.

⁷⁹⁶ Müslim, *Sahih*, Kader, 17, (2654), (III, 2045); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 168; İbn Hibbân, *Sahih*, III, 184, (h. no: 902); Tirmizî, *es-Sünen*, Kader, 7, (IV, 448-449); İbn Mâce, *es-Sünen*, Duâ, 2, (II, 1260); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IX, 164, (h. no: 9432); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, II, 317, (h. no: 3141); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, I, 165.

⁷⁹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 449; Hâkim, *a.g.e.*, II, 317.

“Tâlût askerleriyle birlikte ayrılıp sefere çıkınca...” (Bakara/249).

256. Abdolvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Abdullah b. Racâ –İsrâîl ← Ebû İshâk ← Berâ (b. Âzib) şöyle demiştir: “Biz Muhammed’in sahâbîleri, Bedir sahâbelerinin sayısı Filistin nehrini geçen Tâlût’un sahâbelerinin sayısı üzeredir. Tâlût’la beraber o nehri ancak mü’min olan üç yüz on kûsur kişi geçmiştir, diye konuşurduk.” (I/302).

Bakara/249. âyetin tefsiri bağlamında rivayet edilen bu *mevkûf* hadis Buhârî, Tirmizî, İbn Hibbân ve Begavî, Berâ’dan *tahrîç* etmişlerdir.⁷⁹⁸

Taberî de Bakara/249. âyetin tefsirinde bu hadisi Berrâ’dan rivâyet etmiştir.⁷⁹⁹

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu; Begavî, *sahîh* olduğunu; Muhakkik Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*’ın şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁰⁰

Buhârî ve ismi geçen önemli müelliflerin hadisi rivâyet etmesi, Tirmizî, Begavî ve Muhakkik Şuayb Arnaûd’un *sahîh* kabul etmeleri nedeniyle, bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

257. Ahmed b. İbrahim eş-Şürayhî ← Ebû İshâk es-Sa’lebî ← Ebû Abdillâh b. Zencûye ← Ebû Bekr b. Harce ← Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ← Ebû Humeyd el-Himsî ← Yahyâ b. Saîd el-Attâr ← Hafs b. Süleyman ← Muhammed b. Sûka ← Berate b. Abdîrrahman ← İbn Ömer (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Allah (c.c.) salih bir Müslüman sayesinde komşularından yüz aile efradını belalardan korur.” İbn Ömer bu hadisi naklettikten sonra şu âyeti okudu: “**Eğer Allah’ın, insanları birbirleriyle defetmesi olmasaydı...**” (Bakara/251) (I/308).

İbn Ömer’den gelen bu hadisi Taberânî *tahrîç* etmiştir.⁸⁰¹

Taberî de, Bakara/251. âyetin tefsirinde bu hadisi İbn Ömer’den nakletmiştir.⁸⁰²

İbn Adîy, Heysemî ve Münâvî, bu hadisin râvilerinden Yahyâ b. Saîd el-Attâr’ın zayıf biri olduğunu; İbn Huzeyme, “*lâ yuhteccu bih*”⁸⁰³ olduğunu söylemiştir. Yahyâ b.

⁷⁹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Meğâzî, 6, (V, 5); Tirmizî, *es-Sünen*, Seyr, 38, (IV, 152); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 121, (h. no: 4796); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIII, 377.

⁷⁹⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IV, 489.

⁸⁰⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 152; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIII, 377; İbn Hibbân, *Sahîh*, XI, 121.

⁸⁰¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, IV, 239, (h. no: 4080).

⁸⁰² Taberî, *a.g.e.*, V, 374, (h. no: 5753).

⁸⁰³ *La yuhteccu bih*: Zehebî ve Sehâvî’ye göre Cerhin beşinci, Irâkî’ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir

Maîn de Yahyâ b. Saîd el-Attâr hakkında: “Zayıf biridir, *münkeru'l-hadistir*” demiştir.⁸⁰⁴

Bu hadis, ismi zikredilen râviden dolayı *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

“O Peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık. İçlerinden bir kısmıyla Allah konuşmuş, bir kısmını da derecelerle yükseltmiştir....” (Bakara/253)

258. Ebû Bekr Ya'kûb b. Ahmed b. Muhammed b. Ali es-Seyrafi ← Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed b. Muhammed el-Muhlidî ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. İshâk es-Sekafi ← Kuteybe b. Saîd ← Leys b. Sa'd ← Sa'd b. Ebî Saîd ← o da babasından ← Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Peygamberlerden hiç biri yoktur ki; ona, beşerin emsaline iman ettiği mu'cizelerin misli verilmiş olmasın. Bana verilen (mu'cize) ise Allah'ın bana vahyetiği (Kur'ân-ı Kerîm)'dir. Binaenaleyh kıyamet gününde ben peygamberlerin en çok tâbîi bulunanı olmayı ümid ederim” buyurdu. (I/309).

Bakara/253. âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî, Zehebî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁸⁰⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *Şeyhain*'in şartlarına göre *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁸⁰⁶

Hadis *muttefekun aleyh*'tir. Ayrıca muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin *sahih* olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle bizde de *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

259. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Muhammed b. Sinân ← Hüseyim ← Seyyâr ← Yezîd el-Fakîr ← Câbir b. Abdullah'tan rivâyet edilmiştir ki Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Bana beş şey verilmiştir ki, benden önceki Peygamberlerden hiç birine verilmemiştir. Bunlar:

1. Bir aylık yürüme mesafesinden gök gürültüsü ile yardım gördüm (Bir aylık mesafede olan düşmanımın içine düşen bir korku ile yardıma mazhar oldum).

senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibar için alınır. Aydınli, a.g.e., s. 161.

⁸⁰⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, III, 274; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, VIII, 164; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, II, 261, (h. no: 1794); İbn Ebî Hâtim, *Cehr ve't-Ta'dîl*, IX, 152.

⁸⁰⁵ Buhârî, *Sahih*, İ'tisâm bi'l-Sünne, 1, (VIII, 138-139); Müslim, *Sahih*, İmân, 239, (152), (I, 134); Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*, II, 451; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IX, 7, (h. no: 17712); Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, IV, 60; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII, 195-196.

⁸⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XV, 516, (thk: Şuayb Arnaûd).

2. Benim için yeryüzü mescid ve temiz kılındı. Ümmetimden bir adam her nerde namaz vakti gelirse kılsın.

3. Benden önce kimseye helal kılınmamışken ganimetler bana helal kılındı.

4. Bana şefaah hakkı verildi.

5. Her Peygamber sadece kendi kavmine gönderilmişken, ben bütün insanlara gönderildim.” (I/309).

Câbir b. Abdullah’tan rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîc* etmişlerdir.⁸⁰⁷

Hadis muhakkiklerinden Hüseyin Selîm Esed ve Şuayb Arnaûd, hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁰⁸

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen diğer bazı meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve muhakkikler tarafından *sahîh* kabul edilmesi nedeniyle biz de *sahîh* olarak değerlendirdik.

260. Ebû Abdillâh Muhammed b. Fadl el-Harakî ← Ebu’l-Hasan Ali b. Abdillâh et-Taysefûnî ← Abdillâh b. Ömer el-Cevherî ← Ahmed b. Ali el-Kuşmîhenî ← Ali b. Hucr ← İsmail b. Ca’fer ← A’lâ b. Abdirrahman ← o da babasından ← Ebû Hureyre’den, Hz. peygamber (s.a.s.)’in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

“Peygamberlere şu altı şey ile üstün kılındım.

1. Bana az sözle çok şey ifade etme sanatı verildi.

2. Gök gürülüsü ile yardım edildim.

3. Ganimetler bana helal kılındı.

4. Yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı.

5. Bütün mahlûkata peygamber gönderildim.

6. Peygamberler benimle son buldu.” (I/309).

Ebû Hureyre’den rivâyet edilen bu hadisi Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîc* etmişlerdir.⁸⁰⁹

⁸⁰⁷ Buhârî, *Sahîh*, Teyemmüm 1, (I, 86); Müslim, *Sahîh*, Mesâcid, 3, (521), (I, 370-371); Nesâî, *es-Sünen*, Gusûl ve’t-Teyemmüm, 26, (I, 209-210-211); Dârimî, *es-Sünen*, Salât, 111, (I, 263); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 304; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 303, (h. no: 31642); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIV, 308, (h. no: 6398); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, I, 326, (h. no: 1017), II, 607, (h. no: 4264); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIII, 196.

⁸⁰⁸ Dârimî, *es-Sünen*, II, 873, (thk: Hüseyin Selîm Esed); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXII, 166, (thk: Şuayb Arnaûd).

⁸⁰⁹ Müslim, *Sahîh*, Mesâcid, 5, (523), (I, 371); Tirmizî, *es-Sünen*, Siyer, 5, (IV, 123); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 412; Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, XI, 377, (h. no: 6491); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VI, 87, (h. no: 2313), XIV, 311, (h. no: 6401), 312, (h. no: 6403); Beyhakî, *a.g.e.*, II, 607, (h. no: 4265), IX, 9, (h. no: 17718); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIII, 197.

Tirmizî, hadisin *hasen sahih* olduğunu; muhakkik Şuayb Arnaûd da Müslim'in şartlarına göre isnadının *sahih* olduğunu belirtmişlerdir.⁸¹⁰

Hadisi Müslim ve ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahih* olarak değerlendirmeleri ayrıca bir önceki hadisle yakın anlamda olup sıhhatini desteklemesi nedeniyle bizde de *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

261. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr Muhammed b. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Abdilcebbâr er-Reyyân ← Humejd b. Zenceveyh ← İbn Ebî Şeybe ← Abdu'l-A'lâ ← Cerîr ← Ebu's-Selîl ← Abdillâh b. Rabâh el-Ensârî ← Ubeyy b. Ka'b (r.a.)'dan yapılan rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Ya Ebâ Münzir! Allah'ın kitabının hangi âyeti en büyüktür*” buyurdu. Ben: **“Ondan başka ilah olmayan hayy ve kayyum olan Allah'tır.”** (Bakara/255) dedim. Göğsüme vurdu sonra:

“*Ya Ebâ Münzir! İlim sana mübarek olsun*” dedi. Sonra:

“*Muhammed'in canı elinde olana yemin olsun ki bu âyette arşın ayağındaki meleğin kutsadığı bir dil ve iki dudak vardır*” buyurdu. (I/310).

Ubey b. Ka'b'dan nakledilen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Hâkim, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸¹¹

Müslim, Ebû Dâvud ve Hâkim'in naklettikleri hadiste şu kısım mevcut değildir:

“*Bu âyette arşın ayağındaki meleğin kutsadığı bir dil ve iki dudak vardır.*”⁸¹²

Hâkim, hadisin isnadının *sahih* olduğunu fakat Şeyhayn'ın *tahrîç* etmediğini belirtmiştir.⁸¹³

Müslim ve Ebû Dâvud gibi önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Hâkim'in *sahih* olarak değerlendirmesi nedeniyle biz de hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

262. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Osman b. Heysem Ebû Amr ← Avf ← Muhammed b. Sîrîn ← Ebû Hureyre şöyle rivâyet etmiştir: “Allah Rasûlü (s.a.s.) beni ramazan zekâtını korumakla görevlendirdi. Bir kişi bana geldi ve yiyecek istedi.

⁸¹⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 123; İbn Hibbân, *a.g.e.*, VI, 87.

⁸¹¹ Müslim, *Sahih, Sahih*, Salâtü'l-Müsâfirîn, 258, (810), (I, 556); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vitir, 17, (II, 151); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 141-142; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, I, 445, (h. no: 552); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, III, 344, (h. no: 5326); Beyhakî, *es-Süneni's-Sagîr*, I, 338, (h. no: 958); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IV, 459.

⁸¹² Müslim, *Sahih*, Salâtü'l-Müsâfirîn, 258, (810), (I, 556); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Vitir, 17, (II, 151); Hâkim, *a.g.e.*, III, 344, (h. no: 5326).

⁸¹³ Hâkim, *a.g.e.*, III, 344.

Onu tuttum” ve: “Seni kesinlikle Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne götüreceğim” dedim. O: “Ben muhtaç biriyim geçindirecek ailem var ve çok sıkıntım var” dedi. Onu salıverdim. Sabah olunca Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Ey Ebâ Hureyre dün gece esirini ne yaptın*” diye sordu. Ben:

“Ya Rasûlallah sıkıntısından ve ihtiyacından şikâyet etti. Ona acıdım ve salıverdim” dedim. Buyurdu ki:

“*Sana yalan söylemiş tekrar geri dönecek.*” Hz. Peygamber (s.a.s.)’in sözünden dolayı tekrar geri döneceğini biliyordum. Onu gözledim, yiyecek istemeye geldi onu tuttum: “Seni kesinlikle Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne götüreceğim” dedim. O: “Beni bırak ben muhtacım, ailem var, bir daha geri dönmeyeceğim” dedi. Ona acıdım ve bıraktım. Sabah olunca Allah Rasûlü (s.a.s.) bana:

“*Ya Ebâ Hureyre dün gece esirini ne yaptın*” buyurdu.

“Ey Allah’ın Rasûlü! Sıkıntısından ve ihtiyacından şikâyet etti, ona acıdım ve bıraktım” dedim. Buyurdu ki:

“*Yalan söylemiş geri dönecek.*” Onu üçüncü kez gözledim. Yiyecek almaya geri geldi, onu tuttum: “Seni Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne götüreceğim bu üçüncü kez oldu dönmeyeceğini söylüyorsun sonra dönüyorsun” dedim. O: “Beni bırak Allah’ın seni faydalandıracağı kelimeler öğretirim” dedi. “O nedir” dedim. Dedi ki: “Yatağına yattığında Âyete’l-Kürsi’yi oku. Sonuna kadar bitir. Alah’tan sana bir muhafız verilir. Sabah oluncaya kadar şeytan sana yaklaşamaz.” Böylece onu bıraktım. Sabah oldu. Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Esirini dün gece ne yaptı*” buyurdu. Dedim ki:

“Ya Rasûlallah Allah’ın beni faydalandıracağı kelimeleri öğreteceğini söyledi. Onu bıraktım.” Allah Rasûlü:

“*O ne imiş*”. Ben:

“Bana yatağına yattığında başından sonuna kadar Âyete’l-Kürsi’yi oku. Allah’tan sana bir koruyucu verilir. Sabah oluncaya kadar şeytan sana yaklaşamaz” dedi. İnsanlar hayra kaşı hırslıdır dedim. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*O yalancı olduğu halde sana doğru söylemiş ya Ebâ Hureyre üç geceden beri kiminle mutahab olduğunu biliyor musun*”. Ben: “Hayır” dedim:

“*O Şeytandır*” buyurdu. (I/311).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Nesâî, (*Sünenü'l-Kübrâ*), İbn Huzeyme ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸¹⁴

Suyutî de Bakara/255. âyetin tefsiri sadedinde bu hadisi nakletmiştir.⁸¹⁵

Begavî hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁸¹⁶

Mezkûr hadisi Buhârî'nin rivâyet etmesi, Begavî'nin *sahîh*tir demesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

263. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Rayyânî ← Humejd b. Zencûveyh ← Yahyâ ← Ebû Muâviye ← Abdirrahman b. Ebî Bekr el-Müleyke ← Zürâra b. Mus'ab ← Ebû Seleme b. Abdirrahman ← Ebû Hureyre'den, Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

“*Sabah olduğunda Âyete'l-Kürsi'yi ve Mü'minun sûresinin ilk iki âyetini okuyan kimse akşama kadar muhafaza edilir. Akşam okursa sabaha kadar bu âyetler vasıtasıyla koruma altına alınır.*” (I/311).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Tirmizî, Dârimî, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸¹⁷

Suyutî de Bakara/255. âyetin tefsirinde bu hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.⁸¹⁸

Tirmizî, “*Mü'minun sûresinin ilk iki âyeti...*” yerine “*...ilk üç âyeti...*” ibaresini nakletmiş ve bu hadisin *garib* olduğunu, Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Ebî Müleyke'nin hafızlığından önce bazı âlimlerce aleyhinde konuşulduğunu belirtmiş; muhakkik Elbânî de hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.⁸¹⁹

Hadisin senedinde ismi geçen Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Ebî Müleyke hakkında Buhârî: “*zâhibu'l-hadistir*”⁸²⁰ (hadisi hiçbir şekilde alınmaz) demiş”; Yahyâ b. Maîn: “*zayıftır*”; Ahmed b. Hanbel: “*münkeru'l-hadistir*”; Nesâî: “*metruktur*”

⁸¹⁴ Buhârî, *Sahîh*, Vekâlet, 10, (III, 64); Bed'ul-Halk, 11, (IV, 92); Fedâilu'l-Kur'ân, (Fadlu'l-Bakara), 10, (VI, 104); Nesâî, *es-es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 351, (h. no: 10729); İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 91, (h. no: 2424); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IV, 462.

⁸¹⁵ Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, II, 13.

⁸¹⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IV, 462.

⁸¹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, Fedâilu'l-Kur'ân, 2, (V, 157-58); Dârimî, *es-Sünen*, Fedâilu'l-Kur'ân, 14, (II, 721); Beyhakî, *Şüabu'l-Îmân*, IV, 101, (h. no: 2244); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IV, 464.

⁸¹⁸ Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, VII, 269.

⁸¹⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 158; Tirmizî, *es-Sünen*, V, 158, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki, İbrahim Utve).

⁸²⁰ *Zâhibu'l-Hadis*: Zehebî ve Sehâvî'ye göre Cerhin üçüncü, Irâkî'ye göre ikinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis hiçbir şekilde alınmaz. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 335.

demışlerdir.⁸²¹ İbn Ebî Hâtim’de, Yahyâ b. Maîn’nin onu zayıf olarak nitelediğini belirtmiştir.⁸²²

Bu hadis, cerhedilen râvisinden dolayı *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

264. Ahmed b. İbrahim eş-Şürayhî ← Ebû İshâk Ahmed b. İbrahim es-Sa’lebî ← Abdullah b. Hâmid ← Muhammed b. Ca’fer ← Ali b. Harb ← Ebû Muaviye ← A’meş ← Amr b. Mürre ← Ebû Ubeyde ← Ebû Musa’dan rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) aramızda ayağa kalktı ve şu beş cümleyi söyledi:

“Şüphesiz ki Allah (c.c.) uyumaz, zaten ona uyumak ta yakışmaz. Tartıyı indirir ve kaldırır; gündüzün amelinden önce ona gecenin ameli, gecenin amelinden önce de gündüzün ameli arz olunur. Hicâbı nurdur. Eğer onu açmış olsa vechinin sübuhatı, basarının ihata ettiği (gözünün kendisine ulaşacağı yüzünün secde yerleri yanardı) bütün mahlukâtını yakardı.” (I/312).

Ebû Musa (el-Eş’ari)’den rivâyet edilen bu hadisi Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸²³

Müslim hadisi iki bölüme ayırarak şu son bölümü önce rivâyet etmiştir:

“Hicâbı nurdur. Eğer onu açmış olsa vechinin sübuhatı, basarının ihata ettiği (gözünün kendisine ulaşacağı yüzünün secde yerleri yanardı) bütün mahlukâtını yakardı.”⁸²⁴

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının Buhârî’nin şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁸²⁵

Hadisi Müslim ve ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi ve muahkkik Şuayb Arnaûd’un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bize göre de *sahîh*’tir.

265. Ebû Hureyre (r.a.) Kürsi, arşın önündeki yerdir der. Âyetin manasından Kürsi’nin genişliği yer ve göklerin genişliği gibidir ifadesi çıkar. Haberlerde şöyle yer almıştır: Yer ve gökler Kürsi’nin yanında göldeki bir taş gibidir. Kürsi arşın yanında göldeki bir taş gibidir. İbn Abbâs (r.a.)’tan da şöyle rivâyet edilmiştir: “Gökler yedi kat, yerler yedi kattır. Kürside onların yerleri gibi yedi tane vardır ki, bir kalkana atılmışlardır.” (I/313).

⁸²¹ Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, II, 550.

⁸²² İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve’t-Ta’dil*, V, 218.

⁸²³ Müslim, *Sahîh*, İmân, 293-294-295, (179), (I, 161-162); İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 13, (I, 70); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 405; Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, XIII, 245, (h. no: 7262); İbn Hibbân, *Sahîh*, I, 499, (h. no: 266); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, I, 173.

⁸²⁴ Müslim, *Sahîh*, İmân, 293-294-295, (179), (I, 161-162).

⁸²⁵ İbn Hibbân, *a.g.e.*, I, 499.

Bu *mevkûf* hadisi tespit edemedik ancak Taberî, Ebû Şeyh el-İsbahânî (369/979) ve İbn Kesîr yukarıdaki hadisi destekleyen şu rivâyette bulunmuşlardır:

Übeyy'in rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Yedi kat gök, Kürsi'ye göre zırha yapıştırılan yedi dirhem gibidir.*”⁸²⁶

Taberî ve İbn Kesîr, İbn Zeyd'in Ebû Zerr'den şöyle bir hadis rivâyet ettiğini de aktarmışlardır:

“*Kürsi arşa karşı çöle atılmış demir halka gibidir.*”⁸²⁷

Beyhakî de Ebû Zerr'den şu hadisi rivâyet etmiştir:

Rasûlullah:

“*Ya Ebû Zerr! Kürsi arşa karşı çöle atılmış demir halka gibidir. Arşın Kürsi'ye büyüklüğü çölün halkaya büyüklüğü gibidir.*”⁸²⁸

Ebû Hureyre ve İbn Abbâs'a ait Böyle bir sözün olup olmadığını tespit edemedik. Bu nedenle de sihhati hakkında bir kanaate varamadık.

266. Saîd b. Cübeyr, İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etmiştir:

Ensâr kadınları miklat oluyorlardı. (Miklat: Çocuğu yaşamayan kadına denirdi) Kadın eğer çocuğu yaşarsa onu yahudi yapmaya nezr ederdi. İslâm geldiğinde böyle yapanlar vardı. Nadîr oğulları sürüldüğünde içlerinde Ensârın çocuklarından da vardı. Ensâr çocuklarını geri almak istedi ve şöyle dediler:

“Çocuklarımızdır, kardeşlerimizdir” dediler, vermek istemediler. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: “**Dinde zorlama yoktur...**” (Bakara/256). Allah Rasûlü (s.a.s.)'de:

“*Arkadaşlarınız muhayyer bırakılmışlardır. Sizi seçerlerse sizdendirler, onları seçerlerse kendileriyle birlikte sürgün edin*” buyurdu. (I/314).

Bu rivâyetin *mevkûf* bölümünü Ebû Dâvud ve Nesâî (*Sünenü'l-Kübrâ*'da), İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. Fakat *merfu*' kısmını rivâyet etmemişlerdir.⁸²⁹

Merfu' bölümü ise sadece Beyhakî, Saîd b. Cübeyr'den *tahrîç* etmiştir.⁸³⁰

İbn Hibbân ise Saîd b. Cübeyr'in: “Dileyen onlara dâhil olsun, dileyen İslâma girsin” dediğini rivâyet etmiştir.⁸³¹

⁸²⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 399; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 680; Ebû Şeyh el-İsbehânî, *el-Uzma*, II, 587.

⁸²⁷ Taberî, *a.g.e.*, V, 399; İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 680.

⁸²⁸ Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sifât*, II, 299-300, (h. no: 861).

⁸²⁹ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Cihâd, 116, (III, 132-133); Nesâî, *es-es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 35-36, (h. no: 10983).

⁸³⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IX, 314, (h. no: 18640).

⁸³¹ İbn Hibbân, *Sahîh*, I, 352, (h. no: 140).

Ayrıca Taberî, Suyutî ve Vâhidî *mevkûf* bölümü İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.⁸³²

Begavî'nin doğrudan Saîd b. Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan naklettiği bu hadisi Ebû Dâvud şu senedle *tahrîç* etmiştir: Muhammed b. Ömer b. Ali el-Mukaddemî ← Eş'as b. Abdullah (es-Sicistânî) ← İbn Beşâr ← İbn Ebî Adiyy ← Hasan b. Ali ← Vehb b. Cerîr ← Şu'be ← Ebî Beşîr ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs:...⁸³³

Muhakkiklerden Elbânî, hadisin *sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*'in şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu söylemişlerdir.⁸³⁴

Mevkûf bölüm için muhakkikler *sahîh* demişlerdir. *merfu*' bölüm de sahâbe sözleriyle örtüştüğü için *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

267. Mucahid şöyle demiştir: Evs kabilesinden Yahudilerden süt emmiş insanlar vardı. Alah Rasûlü (s.a.s.) Nadiroğularının sürgün edilmesini emrettiğinde onlardan süt emmiş olanlar:

“Onlarla birlikte gidelim onların dinlerini din kabul edelim” dediler. Onların aileleri kendilerini menetti. Bunun üzerine “**Dinde zorlama yoktur...**” (Bakara/256). Âyeti nazil oldu. **(I/314).**

Begavî'nin senedsiz olarak rivayet ettiği bu hadisi, sadece Taberî ve Vâhidî, (tefsirlerinde) Bakara/256. âyetin tefsiri sadedinde nakletmişlerdir.⁸³⁵

Bu hadis bir önceki hadisle aynı anlama geldiğinden birbirini desteklemektedir. Hadisin sened ve metni her hangi bir eleştiriye de uğramadığı için *sahîh* derecesinde olduğu kanaatindeyiz.

268. Mesrûk şöyle demistir: Ensârdan Benî-Sâlim b. Avf kabilesinden bir adamın iki oğlu vardı. Rasûlullah'ın Peygamberliğinden önce bunlar birbiriyle yardımlaşırды. Sonra bir grup sahâbeyle beraber Medîne'ye geldiler. Yiyecek işleri ile uğraşıyorlardı. Babaları onların yakalarına yapıştı ve: “Siz Müslüman oluncaya kadar sizi bırakmam” dedi. Bu tartışmalarını Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne getirdiler. Babaları: “Ya Rasûlallah benim parçam ateşe girsin de ben bakayım mı” dedi. Bunun üzerine Allah Teâla: “**Dinde zorlama yoktur.**” (Bakara/256) âyetini nazil buyurdu. Babaları da onların yolundan çekildi. **(I/314).**

⁸³² Taberî, *a.g.e.*, V, 410; Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, II, 20; Vâhidî, *Esbâbı Nuzûli'l-Kur'ân*, I, 84.

⁸³³ Ebû Dâvud, *a. y.*

⁸³⁴ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 58, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); İbn Hibbân, *a.g.e.*, I, 352.

⁸³⁵ Taberî, *a.g.e.*, IV, 549; Vâhidî, *a.g.e.*, I, 85.

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi, yine senedsiz olarak sadece Taberî ve Vâhidî'nin, Bakara/256. âyetin tefsirinde naklettiklerini tespit edebildik.⁸³⁶

Yukarıdaki hadis te muhteva bakımından aynı konuya değinmektedir. Bu hadisi, hadis kaynaklarından tespit edemesekte üstteki iki hadisle birlikte değerlendirdiğimiz zaman böyle bir olayın yaşandığına inanıyoruz. Bu nedenle de üç hadis için aynı kanaatte olduğumuzu belirterek *sahîh* olarak değerlendirdik.

269. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ahmed b. Sâlih ← İbn Vehb ← Yûnus ← İbn Şihâb ← Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Saîd b. Müseyyeb ← Ebû Hureyre'den nakledilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Biz şüphe etmeye İbrahim (a.s.)’den daha lâyıkız: Hâni: “Yâ Râbbî ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster...” (Bakara/260) demişti. Rabbî: İnanmadın mı yoksa? Demişti. O da: Yok inandım ama kalbim mutmain olsun diye (sordum) demişti. Allah Lût’a da rahmet eylesin! Gerçekten o pek muhkem bir istinâdgâha (Allah’a) sığınyordu. Eğer ben zindanda Yusuf’un kaldığı kadar uzun müddet kalsaydım (zindandan çıkarmaya gelen) davetçiye mutlaka icabet ederdim.” (I/323).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸³⁷

Ahmed b. Hanbel, hadisi iki bölüm halinde ard-arda nakletmiştir.

Hadis *muttefekun aley*'tir. İsmi geçen diğer önemli muhaddislerce de rivâyet edilmiştir. Bu nedenle biz *sahîh* olarak değerlendirdik.

270. Harmele b. Yahyâ ← İbn Vehb ← Yûnus ← İbn Şihâb ← Ebû Seleme b. Abdurrahman ← Saîd b. Müseyyeb ← Ebû Hureyre'den yapılan rivâyette Rasûlullah (s.a.s.):

“Biz şüphe etmeye İbrahim (a.s.)’den daha lâyıkız: Hani: “Yâ Râbbî ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster...” (Bakara/260) demişti.” (I/323).

Önceki hadisten bir bölümdür. Bu nedenle bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

⁸³⁶ Taberî, *a.g.e.*, V, 411; Vâhidî, *a.g.e.*, I, 84.

⁸³⁷ Buhârî, *Sahîh*, Enbiyâ, 11, (IV, 119); Müslim, *Sahîh*, İmân, 238, (151), (I, 133); İbn Mâce, *es-Sünen*, Fiten, 23, (II, 1334-1335); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 326; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 88, (h. no: 6208); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 342, (h. no: 8813); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, I, 111.

271. Kelbî şöyle demiştir: Bu âyet (Bakara/261) Osman b. Affân ve Abdurrahman b. Avf hakkında nazil oldu. Abdurrahman dörtbin dirhemi Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne sadaka olarak getirdi ve:

“Ya Rasûlallah yanımda sekiz bin dirhem vardı. Onun dört binini kendim ve ailem için ayırdım. Dört binini de Rabbim için ayırdım” dedi. Allah Rasûlü (s.a.s.) ona:

“Kendine ayırdığın için de dağıttığın için de Allah seni mübarek kalsın” buyurdu.

Osman ise Tebük Savaşında müslümanların ordusuna bin deveyi her türlü teçhizatıyla temin etti. Bu âyet o ikisi hakkında nazil oldu. Abdurrahman b. Semura der ki:

Osman (r.a.) bin dinar ile zor durumdaki (Tebük Seferi) müslümanların ordusuna geldi. Paraları Allah Rasûlü (s.a.s.)’nün hücreğine döktü. Peygamber (s.a.s.)’i, elini paralara daldırıp çevirirken gördüm şöyle buyuruyordu:

“Bu gündün sonra yaptığı İbn Affan’a zarar vermez.” (I/324).

Begavî’nin doğrudan Kelbî’den rivâyet ettiği bu hadisi Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Hâkim ve Taberânî bazı farklılıklarla beraber şöyle rivâyet etmişlerdir: Abdurrahman b. Hubâb (r.a.) şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v)’i gördüm, Tebük ordusuna bağışta bulunmaya insanları teşvik ediyordu. Osman b. Affân kalktı ve:

“Ey Allah’ın Rasûlü! Allah yolunda palan ve teçhizatıyla beraber yüz deve vermeyi üzerime alıyorum” dedi. Peygamber (s.a.s.) yine insanları orduya yardım için teşvik ediyordu. Osman b. Affân yine kalkıp:

“İki yüz deveyi her türlü teçhizatıyla orduya vermeyi taahhüt ediyorum” dedi. Sonra Rasûlullah (s.a.s.) yine teşvike devam etti. Osman yine kalktı ve:

“Bu orduya her türlü teçhizatıyla üç yüz deveyi vermeyi taahhüt ediyorum” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.)’ın şöyle diyerek minberden indiğini gördüm:

“Bu bağışından sonra Osman ne yapsa ona zarar vermez. Bu harcamayı yaptıktan sonra Osman ne yapsa ona zarar vermez...”⁸³⁸

Bu konuda Abdurrahman b. Semura’dan da şu hadis rivâyet edilmiştir: Osman, Peygamber (s.a.v)’e geldi ve Tebük ordusuna yardım için bin dinar getirdi. Rasûlullah (s.a.s.)’ın kucağına yaydı. Rasûlullah (s.a.s.)’ın dinarları alt üst edip iki defa şöyle dediğine şahid oldum:

“Osman bundan sonra ne yapsa ona zarar vermez.”⁸³⁹

⁸³⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkib, 18, (V, 626); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 63; Taberânî *el-Mu’cemu’l-Evsat*, IX, 94, (h. no: 9226).

Tirmizî: “Bu hadis bu şekliyle *garib*’tir, sadece Seken b. Muğîre’nin rivâyetiyle bilmekteyiz”. Hâkim, hadisin isnadının *sahih* olduğunu fakat *Şeyhayn*’ın *tahrîç* etmediğini belirtmiştir.⁸⁴⁰

Sa’lebî ve Kurtubî de, Bakara/261. âyetini tefsir ederken bu âyetin Osman b. Affân ve Abdurrahman b. Avf hakkında nazil olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁴¹

Bu âyetin Osman b. Affân ve Abdurrahman b. Avf hakkında nazil olduğu ve bu ikisinin Tebük seferi sırasında büyük infaklarda bulduklarından ittifak vardır. Ancak miktar konusunda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bu hadisin bazı farklılıklarla beraber *sahih* olduğu kanaatindeyiz. Ancak Begavî hadisi doğrudan Kelbî’den rivâyet etmiştir. O da muhakkiklerce cerhedildiği için hadisi *zayıf* kabul etmek durumundayız.

(Kelbî hakkındaki değerlendirmemizi 119. hadiste yaptık.)

“Mali yardımın, infak ve sadakanın Allah rızâsı için yapılmış olmasının kesin işareti, yardım yapılan kimseden hiçbir menfaat beklememek, onu yardım sebebiyle minnet altında tutmamak, incitmek, hiç böyle bir şey olmamış gibi davranmaktır...” (Bakara/262).

272. Ebû Abdillâh Muhammed b. Fadl el-Harakî ← Ebu’l-Hasan et-Taysafûnî ← Abdullah b. Ömer el-Cevherî ← Ahmed b. Ali el-Kuşmîhenî ← Ali b. Hucr ← İsmail b. Ca’fer ← Muttâlib’in Mevlası Amr b. Ebî Amr ← Âsım b. Ömer ← Mahmud b. Lebîd’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.):

“Sizin için en fazla küçük şirk’ten korkuyorum” buyurdu. Denildi ki:

“Ey Allah’ın Rasûlü küçük şirk de nedir.” Şöyle buyurdu:

“*Riya’dır kulları amelleri ile hesaba çektiği gün Allah onlara: Dünyada gösteriş yaptığınız kimselere gidin onlardan mükâfat bulacak mısınız? Bakın bakalım diye buyurur.*” (I/327).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme, Beyhakî, Taberânî, Münzirî ve Heysemî, Mahmud b. Lebîd’den rivâyet etmişlerdir.⁸⁴²

İbn Huzeyme hadisi şu şekilde rivâyet etmiştir: Rasûlullah:

⁸³⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkib, 18, (V, 626); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 63; Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahihayn*, III, 110, (h. no: 4553); Taberânî, *a.g.e.*, IX, 94, (h. no: 9226).

⁸⁴⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 626; Hâkim, *a.g.e.*, III, 110.

⁸⁴¹ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân an Tefsiri’l-Kur’ân*, II, 259; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, IV, 323-324.

⁸⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 428; İbn Huzeyme, *Sahih*, II, 67, (h. no: 937); Beyhakî, *Şüabu’l-İmân*, IX, 154, (h. no: 6412); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, IV, 253, (h. no: 4301); Münzirî, *et-Terğîb ve Terhîb*, I, 34, (h. no: 47); Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, I, 102, (h. no: 375).

“*Ey insanlar gizli şirke dikkat edin.*”

“Ya Rasûlullah gizli şirk nedir” denildi. Buyurdular ki:

“*Adam namaza kalkar insanlar ona baksınlar diye namazını süsler işte bu gizli şirktir.*”⁸⁴³

İbn Mâce, Şeddâd b. Evs'ten şöyle rivâyette bulunmuştur:

“*Ümmetim, hakkında en çok korktuğum şey, Allah'a ortak koşma (suçunu işlemeleridir)dır. Bilmiş olunuz ki: Şüphesiz onlar güneşe, aya veya puta tapacaklar diyecek değilim, lâkin bir takım ibâdetleri Allah'tan başkası için işleyecekler ve gizli bir şehvet arzulayacaklar.*”⁸⁴⁴

Hâkim, bu hadisi rivâyet etmemiş ama riyânın küçük şirk olduğunu belirten şu *mevkûf* hadisi nakletmiştir:

Ya'lâ b. Şeddâd b. Evs babasının: “Rasûlullah zamanında riyayı küçük şirk sayardık” dediğini rivâyet etmiş, hadisin *sahîh* olduğunu fakat Şeyhayn'ın *tahrîç* etmediklerini belirtmiştir.⁸⁴⁵

Heysemî de bu hadisi Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiğini ve ricalinin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁸⁴⁶

Mezkûr hadis *Kutub-i Sitte*'de geçmese de ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Heysemî'nin sıhhati hakkında olumlu kanaatte olması nedeniyle biz (lafızlarda farklılıklar olsa da muhteva bakımından) *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

273. Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe ← Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed el-Hârisî ← Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ya'kûb el-Kisâî ← Abdullâh b. Muhammed b. Mahmûd ← İbrahim b. Abdillâh el-Hallâl ← Abdullâh b. Mübârek ← Hayve b. Şürayh ← Velîd b. Ebi'l-Velîd Ebû Osman el-Medâinî ← Ukbe b. Müslim - Şüfeyya el-Esbahî'den gelen rivâyete göre kendisi Medîne'ye girdiği zaman insanların etrafında toplandığı bir adamla karşılaştı: “Bu adam kimdir” diye sordu.

“Bu Ebû Hureyre'dir” dediler. O insanlarla konuşmasını sürdürürken kendisine yaklaşıp yanına oturdum. Konuşmasını bitirip yalnız kaldığında kendisine şöyle dedim:

“Sana şu ve şunun hakkı için soruyorum. Rasûlullah (s.a.s.)'tan işittiğin, anladığın ve bildiğin bir hadisi bana anlatır mısın?” Ebû Hureyre: Rasûlullah (s.a.s.) bana anlattı ki:

⁸⁴³ İbn Huzeyme, *Sahîh*, II, 67, (h. no: 937).

⁸⁴⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, Zühd, 21, (II, 1406).

⁸⁴⁵ Hâkim, *a.g.e.*, IV, 365, (h. no: 7937).

⁸⁴⁶ Heysemî, *a.g.e.*, I, 102.

“Kıyamet günü Allah kulları arasında hüküm vermek için onların yanına inecektir. Bütün toplumlar o gün dizüstü çökmüş durumdadırlar. Allah’ın çağıracağı ilk kimseler Kur’ân-ı bilen ve ezberleyen, Allah yolunda öldürülen ve mal varlığı çok olan kişiler olacaktır.

Allah Kur’ân-ı bilene diyecek ki:

“Rasûlüme indirdiğim kitabı sana öğretmedim mi” o kişi de:

“Evet ya Rabbi” diyecek. Allah (c.c.):

“Öğrendiğin Kur’ân’la nasıl yaşadın neler yaptın” diyecek. Adam:

“Gece ve gündüz Kur’ân-ı elimden bırakmadım” diye cevap verecek. Bunun üzerine Yüce Allah:

“Yalan söylüyorsun” buyuracak. Melekler de:

“Yalan söylüyorsun” diyecekler. Sonra yüce Allah şöyle buyuracak:

“Sen Kur’ân falan okumadın. Bilakis falan kişi Kur’ân okur, Kur’ân bilir desinler diye okudun ve böyle de denildi.”

Sonra mal mülk sahibi kimse getirilecek ve Allah ona:

“Senin rızkını genişletip hiçbir kimseye muhtaç etmeden yaşatmadım mı” Zengin kimse:

“Evet ya Rabbi” diyecek. Allah (c.c.):

“Sana verdiğim mal mülk ile neler yaptın” diyecek. Zengin kişi:

“Yakınlarıma, yoksullara yardım ederek infak ederdim” diyecek. Allah (c.c.):

“Yalan söyledin”, Melekler de:

“Yalan söyledin” diyecekler. Allah şöyle buyuracak:

“Sen söylediğin gibi yapmadın fakat falan kimse cömerttir desinler diye tüm bu dediklerini yaptın. Neticede de öylede denildi.” Sonra Allah yolunda öldürülen kişi getirilecek. Allah ona diyecek ki:

“Ne uğruna öldürüldün” o kişi:

“Uğruna cihâd edilmesini emrettin bende cihâd edip şehîd oldum” diyecek. Allah:

“Yalan söylüyorsun”, melekler de:

“Yalan söylüyorsun” diyecekler. Bunun üzerine Allah:

“Hayır, sen falan kimse ne cesurdur denilmesini istemiştin, bu da sana denildi diyecek.” Sonra Rasûlullah (s.a.s.) dizine vurdu ve şöyle dedi:

“Ya Ebâ Hureyre bu üç kişi kendi konularında Allah’ın yarattığı ilk kimselerdir. Kıyamet günü Cehennem ateşi bunlarla tutuşturulacaktır.” (I/327).

Şüfeyya el-Esbehî'den rivâyet edilen bu *kudsi* hadisi Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir.⁸⁴⁷

Müslim, hadisin başındaki şu bölümü nakletmemiştir: “*Kıyamet günü Allah kulları arasında hüküm vermek için onların yanına inecektir. Bütün toplumlar o gün dizüstü çökmüş durumdadırlar.*”

Ayrıca Nesâî, İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Hâkim, Beyhakî ve Begavî de hadisi benzer lafızlarla *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁴⁸

Tirmizî, bu hadisin *hasen garib* olduğunu söylemiş; Hâkim, isnadının *sahih* olduğunu fakat *Şeyhayn*'ın *tahrîç* etmediklerini, senedde ismi geçen Velîd el-Uzrî'nin Şam şeyhlerinden (büyüklerinden) olduğunu, *Şeyhayn*'ın ona ihtiyaç duymadığını (*lem yuhteccu bih*⁸⁴⁹ olduğunu), bu hadisin başka bir siyakla gelmediğinden ittifak olduğunu belirtmiştir. Muhakkik Şuayb Arnaûd da hadisin isnadının *sahih* olduğunu, Velîd b. Ebi'l-Velîd adlı râvinin Müslim'in ricali olduğunu belirtmiştir.⁸⁵⁰

Hadisi Müslim ve yukarıdaki önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî, Hâkim ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un sıhhati kanusunda olumlu görüşte olmaları nedeniyle biz de *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

274. Ömer b. Hattâb (r.a.) bir gün Peygamber'in sahâbelerine hitaben:

“ Şu, “**Sizden herhangi biriniz arzu eder mi ki...**” (Bakara/266) âyeti hangi şey hakkında indiğini düşünüyorsunuz” diye sordu. Oradakiler: “Allah en iyi bilendir” dediler. Bu cevap üzerine Ömer öfkeleni ve dedi ki: “Biliyoruz yahut bilmiyoruz deyiniz” dedi. İbn Abbâs: “Benim gönlümde o âyetten birşey (bir ilim) var ey Mü'minlerin Emîri!” dedi. Ömer de ona: “Ey kardeşimin oğlu! Kendini küçük görmeyerek söyle!” dedi. İbn Abbâs: “Bir amel için mesel yapılmıştır” dedi. Ömer: “Hangi amel için” dedi. İbn Abbâs yine: “Bir amel için” dedi. Ömer: “Azîz ve Celîl olan Allah'ın tâatiyle amel eden zengin bir adam için ki, sonra Allah o adama şeytânı yolladı, o da ma'siyetlerle amel etti. Nihâyet Allah o adamın iyi amellerini zayi etti.”
(I/329).

⁸⁴⁷ Müslim, *Sahih*, İmâret, 152, (1905), (II, 1513); Tirmizî, *es-Sünen*, Zühd, 48, (IV, 591-592-593).

⁸⁴⁸ Nesâî, *es-Sünen*, Cihâd, 22, (VI, 23); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IX, 283, (h. no: 18549); İbn Huzeyme, *Sahih*, IV, 115, (h. no: 2482); İbn Hibbân, *Sahih*, II, 137, (h. no: 408); Hâkim, *a.g.e.*, I, 579, (h. no: 1527); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XIV, 333.

⁸⁴⁹ *Lem yuhteccu bih*: Zehebî ve Sehâvi'ye göre cerh sigalarının beşinci, Irâkî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sigadır. Böyle bir râvi'nin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibar* için alınır. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 161.

⁸⁵⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 593; Hâkim, *a.g.e.*, I, 579; İbn Hibbân, *a.g.e.*, II, 137.

Bu *mevkuf* hadisi Buhârî ve Hâkim, Ubeyd b. Umeyr'den *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁵¹

Taberî de Bakara/266. Âyetini tefsir ederken bu hadisi Ubeyd b. Umeyr'den rivâyet etmiştir.⁸⁵²

Begavî'nin doğrudan Hz. Ömer'den naklettiği bu hadisi, Buhârî şu senedle rivâyet etmiştir: İbrahim ← Hişâm ← İbn Cüreyc ← Abdallah b. Ebî Müleyke ← İbn Abbâs ← Kardeşi Ebâ Bekr b. Ebî Müleyke ← Ubeyd b. Umeyr:...⁸⁵³

Hâkim, hadisin *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu fakat onların *tahrîç* etmediklerini söylemiştir.⁸⁵⁴

Hadisi, Buhârî'nin rivâyet etmesi, Hâkim'in *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle, biz sıhhatinde bir sorun olmadığı kanaatindeyiz.

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin...” (Bakara/267).

275. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr Muhammed b. (Muhammed b.) Sem'ân ← Ebû Ca'fer er-Rayyânî ← Humeyd b. Zenceveyh ← Ya'lâ b. Ubeyd ← A'meş ← İbrahim ← el-Esved ← Hz. Âişe (r.anha)'den rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.):

“Muhakkak ki yediğinizin en temizini kendi kesbinizden olandır. Muhakkak ki evlatlarınız da kendi kesbinizdendir” buyurdu. (I/329-30).

Bakara/267. âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, (*Târihu'l-Kebîr*), Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Abdurrezzâk es-San'ânî, İbn Hibbân, Taberânî, Hâkim ve Begavî, Hz. Âişe (r.anha)'den rivâyet etmişlerdir.⁸⁵⁵

Tirmizî, hadisin *hasen* olduğunu; muhakkik Elbânî, *sahîh* olduğunu; Hâkim de Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu fakat onların *tahrîç* etmediklerini söylemişlerdir.⁸⁵⁶

⁸⁵¹ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân, (Bakara), 47, (V, 163); Hâkim, *a.g.e.*, II, 311, (h. no: 3120).

⁸⁵² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 545.

⁸⁵³ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân, (Bakara), 47, (V, 163).

⁸⁵⁴ Hâkim, *a.g.e.*, II, 311.

⁸⁵⁵ Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, I, 407, (h. no: 1302); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Buyû' ve'l-İcâzât, 77, (III, 800); Tirmizî, *es-Sünen*, Ahkâm, 22, (III, 639); Nesâî, *es-Sünen*, Buyû', 1, (VI, 241); İbn Mâce, *es-Sünen*, Ticârât, 1, (II, 723); Ahmed b. Ahmed, *el-Müsned*, VI, 220; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, IX, 133, (h. no: 16643); İbn Hibbân, *Sahîh*, X, 73, (h. no: 4260); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IV, 380, (h. no: 4486); Hâkim, *a.g.e.*, II, 312, (h. no: 3123); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 329.

⁸⁵⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 640; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 288, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); Hâkim, *a.g.e.*, II, 312.

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd, Temîm b. Müntesîr dışındaki râvilerin *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sika* olduklarını, adı geçen râvinin de *sika* olduğunu, ondan Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce'nin hadis rivâyet ettiğini belirtmiştir.⁸⁵⁷

Mezkûr hadisi Buhârî ve ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi ayrıca yukarıdaki değerlendirmeler doğrultusunda bizde hadisin *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

276. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Rayyânî ← Humeyd b. Zenceveyh ← Abdullah b. Sâlih ← Muâviye b. Sâlih ← Bahîr b. Sa'd ← Hâlid b. Ma'dân ← Mikdâm b. Ma'd'dan yapılan rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Kişi elinin kazandığından daha hayırlı birşey asla yememiştir. Dâvud (a.s.) ancak elinin kazandığından yedi.” (I/330).

Mikdâm b. Ma'd'dan rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁵⁸

Nesâî ve Ahmed b. Hanbel *“Dâvud ancak elinin kazandığından yedi”* cümlesini nakletmemişlerdir.⁸⁵⁹

Hadis kaynaklarımızın sıhhat bakımından ilk sırasında yer alan Buhârî'nin rivâyet etmesi, sened ve metnin cerhedilmemesi nedeniyle biz hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

277. Ebu'l-Kâsım Yahyâ b. Ali b. Muhammed el-Kuşmîhenî ← Cinâh b. Nezîr (Kûfe Kadısı) ← Ebû Ca'fer ← Muhammed b. Ali b. Duhaym eş-Şeybânî ← Ahmed b. Hâzim ← Ya'lâ b. Ubeyd ← Ebân b. İshâk ← Sabbâh b. Muhammed ← Murra el-Hemedânî ← Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurdu ki:

“Kul kazandığı haram maldan tasadduk edemez. Allah da ondan kabul etmez. Ondandır infak edemez. Allah da ona sadakasını mübarek kılmaz. Onu geride bırakamaz. Ancak onun ateşini arttırır. Allah kötülükleri silmez. Fakat kötülüğü iyilikle siler. Pis olan şey pis olan şeyi silmez.” (I/330).

⁸⁵⁷ İbn Hibbân, *a.g.e.*, X, 73-74.

⁸⁵⁸ Buhârî, *Sahîh*, Buyû', 10, (III, 9); Nesâî, *es-Sünen*, Ticârât, 1, (II, 723); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 131; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 267, (h. no: 631); Beyhakî, *Âdâb*, I, 316, (h. no: 780); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VIII, 6.

⁸⁵⁹ Nesâî, *es-Sünen*, Ticârât, 1, (II, 723); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 131.

Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilen bu hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Beyhakî, Heysemî ve Begavî rivâyet etmişlerdir.⁸⁶⁰

İbn Hacer bu hadisin râvilerinden Ebân b. İshâk hakkında Yahya b. Maîn ve başka muhaddislerin “*leyse bihi be's*”⁸⁶¹ dediklerini, Ebu'l-Feth el-Ezdî'nin onun hakkında “*metruku'l-hadis'tir*” dediğini belirtmiştir.⁸⁶²

Tebrîzî (741/1340) de bu hadisi nakletmiş ve zayıf olduğunu belirtmiştir.⁸⁶³

Heysemî bu hadisi Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiğini, ricalinin çoğunun *sikâ* olduğunu, bazısının ise *mestûr*⁸⁶⁴ olduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁵

Hadisi her ne kadar yukarıdaki meşhur muhaddisler rivâyet etseler de, muhakkiklerin görüşlerini dikkate aldığımızda Ebân b. İshâk adlı râviden dolayı *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

278. Semüra b. Cündeb: Şüphesiz Rasûlullah (s.a.s.) satış için hazırladığımız (eşyâ)'dan zekât vermemizi emrederdi. **(I/330).**

Mezkûr hadisi Ebû Dâvud, Taberânî, Beyhakî, İbn Hacer, Dârekutnî ve Tebrîzî rivâyet etmişlerdir.⁸⁶⁶

Begavî'nin senedini hazfederek doğrudan Semüra b. Cündeb'den rivâyet ettiği bu hadisi Ebû Dâvud'un *tahrîç* ettiği hadisin senedi şöyledir: Muhammed b. Dâvud b. Süfyân ← Yahyâ b. Hisân ← Süleyman b. Musa Ebû Dâvud ← Ca'fer b. Sa'd b. Semüra b. Cündeb ← Hubeyb b. Süleyman ← O da babası Süleyman'dan ← Semüra b. Cündeb:...⁸⁶⁷

⁸⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 387; İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, I, 231, (h. no: 344); Beyhakî, *Şüabu'l-İmân*, VII, 366, (h. no: 5136); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I, 53, (h. no: 164); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 10.

⁸⁶¹ *Leyse Bihi Be's*: Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sigâ. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, yazılır, araştırılır ve incelenir. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 163.

⁸⁶² İbn Hacer, *Mizânu'l-İ'tidâl*, I, 5.

⁸⁶³ Tebrîzî, *Mişkâtu'l-Mesâbih*, II, 844, (h. no: 2771).

⁸⁶⁴ *Mestûr*: 1. Görünüşte adil olan fakat durumu iç yönüyle, ayrıntılarıyla bilinmeyen, dolayısıyla kendisinden gaflet veya kizb vehmedilebilen ama bunlarla da itham edilmeyen râvi. 2. Kendisinden birden fazla râvi hadis rivâyet ettiği halde cerh ve ta'dil yönünden durumu bilinmeyen veya hakkında yapılan cerh ve ta'dilden birini tercih imkânı bulunamayan râvi. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 177.

⁸⁶⁵ Heysemî, *a.g.e.*, I, 53.

⁸⁶⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 3, (II, 209-210); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VII, 253, (h. no: 7029), VII, 257, (h. no: 7047); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 247, (h. no: 7597); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 57, (h. no: 1206); İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, II, 391; Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 39, (h. no: 2027); Tebrîzî, *a.g.e.*, I, 568, (h. no: 1811).

⁸⁶⁷ Ebû Dâvud, *a. y.*

Tebrîzî ve muhakkik Elbânî, hadisin zayıf olduğunu; İbn Hacer de isnadının bilinmediğini belirtmişlerdir.⁸⁶⁸

Elbânî ve Tebrîzî'nin görüşleri doğrultusunda mezkûr hadisin *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

279. Muhammed b. Dâvud b. Süfyân ← Yahyâ b. Hisân ← Süleyman b. Musa Ebû Dâvud ← Ca'fer b. Se'd b. Semura b. Cündeb ← Hubeyb b. Süleyman ← o da babası Süleyman'dan ← Semura b. Cündeb ← Ebû Amr ve İbn Himâs'ın babası şöyle demiştir: Boynumda taşıdığım katık olduğu halde Ömer b. Hatab (r.a.)'a uğradım. Ömer: “Ey Himâs! Zekâtını ödemedin mi” dedi. Ben de: “Bundan başka malım yok, meyve vereyim” dedim. “Şunu bırak!” dedi. Bıraktım. Onları hesap etti ve ondan zekât aldı. **(I/331).**

Amr b. Himâs'tan rivâyet edilen bu *mevkûf* hadisi Şâfiî, Dârekutnî, Beyhakî, İbn Hacer ve Begavî benzer lafızlarla *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁶⁹

Zehebî bu hadisin râvilerinden Ebû Amr b. Himâs'ın *meçhul* biri olduğunu belirtmiş; İbn Hacer de Ali el-Medînî'nin onu zayıf saydığını belirtmiştir.⁸⁷⁰

Hadisin *Kutub-i Tis'a* da tespit edilememesi, Zehebî ve İbn Hacer'in hadisi zayıf sayması nedeniyle biz de *zayıf* olarak değerlendirdik.

280. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Saîd b. Ebî Meryem ← Abdullah b. Vehb ← Yûnus b. Yezîd ← İbn Şihâb ← Sâlim b. Abdullah'ın babasından yaptığı rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.):

“*Nehirlerle yağmur sularının suladıkları mahsûllerde öşür; kova ve dolapla sulanana ise öşürün yarısı vardır*” buyurdu. **(I/331).**

Bu hadisi Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Begavî, Sâlim b. Abdullah'tan; Müslim ve Nesâî, Câbir b. Abdullah'tan; İbn Mâce, Ebû Hureyre ve Sâlim b. Abdullah'tan *tahrîç* etmişlerdir; Mâlik b. Enes ise Büşeyr b. Saîd'den Mürsel olarak nakletmiştir.⁸⁷¹

⁸⁶⁸ Tebrîzî, *a.g.e.*, I, 568; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 95, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); İbn Hacer, *a.g.e.*, II, 391.

⁸⁶⁹ Şâfiî, *el-Müsned*, I, 97; Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 35, (h. no: 2018); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 248, (h. no: 7603); İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, II, 392; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 51.

⁸⁷⁰ Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl*, IV, 557; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, VII, 121.

⁸⁷¹ Buhârî, *Sahîh*, Zekât, 55, (II, 133); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 12, (II, 252); Tirmizî, *es-Sünen*, Zekât, 14, (III, 31-32); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 42; Müslim, *Sahîh*, Zekât, 7, (981), (I, 675); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 25, (V, 41); İbn Mâce, *es-Sünen*, Zekât, 17, (I, 580-581); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Zekât, 33, (I, 270).

Tirmizî, hadisin *hasen sahih* olduğunu; Elbânî de *sahih* olduğunu söylemişlerdir.⁸⁷²

Hadisin *Kutub-i Sitte*'nin tamamında rivâyet edilmesi, birden fazla tarikten gelmesi nedeniyle, bize göre sıhhatinde bir sorun bulunmamaktadır.

281. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' ← Şâfî' ← Abdullah b. Nâfi' ← Muhammed b. Sâlih et-Temmâr ← İbn Şihâb ← Saîd b. Müseyyeb ← Attâb b. Esîd'den gelen rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Hurmanın (zekâtı) tahmin edildiği gibi, üzümün de tahmin edilir. Hurmanın zekâtı kuru hurma olarak alındığı gibi üzümün zekâtı da kuru üzüm olarak alınır.*” (I/331).

Atâb b. Esîd'den gelen bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Şâfî', İbn Ebî Şeybe, İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Hâkim, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir. Nesâî ise Saîd b. Müseyyeb'den Mürsel olarak rivâyet etmiştir.⁸⁷³

Tirmizî, bu hadisin *hasen garib* olduğunu; Muhakkik Elbânî, *hasen* olduğunu fakat isnadının zayıf olduğunu, Saîd b. Müseyyeb'in Attâb b. Esîd'den işitmediğini senedinin *munkatı*' olduğunu; muhakkik Şuayb Arnaûd, *munkatı*' olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁷⁴

İbn Hacer de Münzirî'nin şöyle dediğini belirtmiştir: “Bu hadisin *munkatı*' olduğu açıktır. Çünkü Saîd b. Müseyyeb, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde doğmuş, Atâb b. Esîd ise Hz. Ebû Bekir öldüğü gün ölmüştür. Dolayısıyla bunların birbirinden hadis rivâyet etmesi imkânsızdır.” Fakat Ebû Hâtim ise hadisin *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁸⁷⁵

Hadis metin bakımından *sahih* olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sened yönünden *munkatî*'dir. Metni *sahih* olsada, *munkatı*' hadisler muhaddisler tarafından zayıf kabul edildiğinden biz de *zayıf* olarak değerlendirdik.

282. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Muhammed b. Abdillâh b.

⁸⁷² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 32; Ebû Dâvud, *a.g.e.*, II, 108, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁸⁷³ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 14, (II, 257-258); Tirmizî, *es-Sünen*, Zekât, 17, (III, 36); Şâfî', *el-Müsned*, I, 94; İbn Hibbân, *Sahih*, VIII, 74, (h. no: 3279); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, VII, 8, (h. no: 13125); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 52, (h. no: 1188); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 415, (h. no: 10563), VII, 294, (h. no: 36207); İbn Huzeyme, *Sahih*, IV, 41, (h. no: 2316); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 349, (h. no: 8837); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 48- 49- 50, (h. no: 2043, 2044, 2045, 2046); Hâkim, *a.g.e.*, III, 687, (h. no: 6525); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 37; Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 100, (V, 109).

⁸⁷⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 36; İbn Huzeyme, *a.g.e.*, II, 41; İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 74.

⁸⁷⁵ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, II, 378.

Abdirrahman b. Ebî Sa'sa' el-Mâzinî ← o da babasından ← Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“*Hurma beş veske ulaşmadıkça sadaka gerekmez. Gümüş beş okkaya ulaşmadıkça sadaka vacib değildir. Deve de beşe ulaşmadıkça sadaka yoktur.*” (I/332).

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Dârimî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁷⁶

Hadis muhakkiklerinden Elbânî ve Hüseyin Selîm Esed, bu hadisin *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁷⁷

Hadis *muttefekun aleyh*'tir. İsmi geçen diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmiştir. Muhakkikler sıhhatinde ittifak etmişlerdir. Bu nedenle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

283. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.):

“*Beş veske ulaşınca kadar hububat ve hurmada sadaka yoktur*” buyurdu. (I/332).

Bu hadisi Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Abdurrazzâk es-San'ânî ve Begavî, Ebû Saîd el-Hudrî'den *tahrîç* etmişler; Beyhakî, Süfyân'dan rivâyet etmiştir.⁸⁷⁸

İbn Hibbân ise Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet etmiş, onun *Sahîh*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd, *Şeyhayn*'in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁸⁷⁹ Muhakkik Elbânî de hadisin *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁸⁸⁰

Mezkûr hadisi Müslim ve ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, birden fazla tarikten gelmesi ve muhakkiklerin *sahîh* olarak değerlendirmelerine istinaden biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

284. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Reyyânî ← Humeyd b. Zencuveyh ← Yahyâ b. Yahyâ ← Ebû Avâne ← Katâde ← Enes b. Mâlik'ten yapılan rivâyette Rasûlullah buyurmuştur ki:

⁸⁷⁶ Buhârî, *Sahîh*, Zekât, 32, (II, 121); Müslim, *Sahîh*, Zekât, 1, 3, (979), (I, 673-674); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 2, (II, 208); Tirmizî, *es-Sünen*, Zekât, 7, (III, 22-23); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 5, (V, 18); 18, (V, 37); 24, (V, 40-41); Dârimî, *es-Sünen*, Zekât, 11, (I, 323); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Zekât, 2, (I, 244-245); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 30; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 499.

⁸⁷⁷ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 94, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); Dârimî, *es-Sünen*, II, 1016, (thk: Hüseyin Selîm Esed).

⁸⁷⁸ Müslim, *Sahîh*, Zekât, 5, (979), (I, 674); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 23, (V, 40); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 86; Abdurrazzâk, *el-Musanef*, IV, 140, (h. no: 7254); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 500; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 215, (h. no: 7470).

⁸⁷⁹ İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 73, (h. no: 3277).

⁸⁸⁰ Nesâî, *es-Sünen*, V, 36, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde).

“Bir mü'min bir ağaç diktiğinde veya bir ziraat işi yaptığında ondan insan, kuş veya hayvan yedikçe kendisi için mutlaka sadaka olur.” (I/332).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve Begavî, Enes b. Mâlik'ten; Dârimî ise Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet etmişlerdir.⁸⁸¹

Tirmizî, bu hadisi Ebû Eyyûb, Câbir, Ümmi Mübeşşir ve Zeyd b. Hâlid'in de rivâyet ettiğini ancak Enes b. Mâlik'in hadisinin *hasen sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd, *Şeyhayn*'in şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁸²

Hadisin *Şeyhayn* ve yukarıdaki meşhur muhaddislerce ve birden fazla tarikten *tahrîç* edilmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

285. Berâ b. Âzib'den mervi olduğuna göre “**Ve malın kötüsünden infak etmeye kalkmayın**” (Bakara/267) âyet-i Celîlesi Ensâr hakkında inmiştir. Hurma devşirme zamanı olunca, Ensâr kendi hurma bahçelerinden taze hurma salkımlarını toplar ve Rasûlullah (s.a.s.)'in mescidinde iki direk arasındaki (gerilmiş durumdaki) ipin üzerine asardı. Muhacirlerin fakirleri de ondan yedi. Oraya konulan salkımların çokluğu dolayısıyla kimse farkına varmaz ve geçişir zanniyle bir adam bozuk hurmalı bir salkımı bile bile getirip (oradaki salkımların arasına) sokar ve bunun caiz olduğunu sanırdı. (I/333).

Berâ b. Âzib'den rivâyet edilen bu *mevkuf* hadisi Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim benzer lafızlarla *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁸³

Taberî ve Vâhidî de Bakara/267. âyetin tefsiri sadedinde bu hadisi Berâ b. Âzib tarikiyle nakletmişlerdir.⁸⁸⁴

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh garib* olduğunu, Ebû Mâlik adlı râvinin asıl isminin el-Gifârî olduğunu, Gasvan ismiyle de isimlendiğini; Hâkim, Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu fakat *tahrîç* etmediğini; İbn Mâce'nin *Sünen*'ini tahkik eden Muhammed Fuad Abdulbaki de isnadının *sahîh* olduğunu söylemişlerdir.⁸⁸⁵

⁸⁸¹ Buhârî, *Sahîh*, Fadlu'z-Zer' ve'l-Müzâraat, 1, (III, 66); Müslim *Sahîh*, Mûsâkât, 12, (1553), (II, 1189); Tirmizî, *es-Sünen*, Ahkâm, 40, (III, 666); Ahmed b. Hanbel, *el-Mûsned*, III, 147; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Mûsned*, V, 238, (h. no: 2851); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 149; Dârimî, *es-Sünen*, Buyû', 67, (II, 580).

⁸⁸² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 666; Ahmed b. Hanbel, *el-Mûsned*, XIX, 479, (thk: Şuayb Arnaûd).

⁸⁸³ Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 218); İbn Mâce, *es-Sünen*, Zekât, 19, (I, 583); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, II, 313, (h. no: 3127).

⁸⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 560; Vâhidî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd*, I, 583.

⁸⁸⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 219; Hâkim, *a.g.e.*, II, 313; İbn Mâce, *es-Sünen*, I, 583, (thk: Muhammed Fuad Abdulbaki).

Bu *mevkuf* hadisin *Kutub-i Sitte* de rivâyet edilmesi, gerek sened ve gerekse metin yönünden cerhedilmemesi ve yukarıdaki değerlendirmeler doğrultusunda biz hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“...Allah ise kendinden bir bağışlama ve lütuf sözü vermektedir. Allah her şeyi kuşatmakta ve her şeyi bilmektedir.” (Bakara/268)

286. Hasân b. Saîd el-Menî ← Ebû Tâhir ez-Zeyâdî ← Muhammed b. Hüseyin el-Kattân ← Ahmed b. Yusuf es-Sülemî ← Abdurrazzâk ← Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Allah (c.c.): *Ey kulum, sen infak et ki, ben de sana infak edeyim, buyurdu.*” Rasûlullah devamında buyurdu ki:

“Allah'ın eli (yâni vermekte tükenmeyen hazîneleri) doludur. Harcamak onu eksiltmez, o gece ve gündüz dâima akar. Allah'ın göğü ve yeri yarattığı günden beri infâk ve in'âm ettiği ni'metlerin mâhiyetini düşündünüz mü? Şübhesiz ki O'nun elindeki (kerem ve ihsânındaki) ni'metlerden hiçbir şey eksilmemiştir. O'nun Arş'ı (tahtı) su üzerindedir. Adalet terazisi O'nun elindedir, terazinin gözü (bazen) alçalır, (bazen yukarı) yükselir (bu suretle insanların kimine çok, kimine az rızık verir).” (I/333-4).

Bakara/268. âyetin tefsiri bağlamında nakledilen bu *kudsi* hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.⁸⁸⁶

Tirmizî, “Allah (c.c.): *Ey kulum! Sen infak et ki, ben de sana infak edeyim*” kısmını rivâyet etmemiş ve bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiş,⁸⁸⁷ muhakkik Elbânî de *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁸⁸⁸

Buhârî, Müslim ve ismi geçen diğer meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve muhakkik Elbânî'nin değerlendirmeleri doğrultusunda biz hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

⁸⁸⁶ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân, (Hûd sûresi), 2, (V, 213); Müslim, *Sahîh*, Zekât, 37, (993), (I, 691); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 5, (V, 250-251); İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 13, (I, 71); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 313; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, XI, 229, (h. no: 6343); İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 503 (h. no: 725); Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sifât*, II, 152, (h. no: 719); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 154-155.

⁸⁸⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 250-251.

⁸⁸⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 250, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbaki, İbrahim Utve).

287. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ubeydullah b. Saîd ← Abdullah b. Nümeyr ← Hişâm b. Urve ← Fâtima bnt. el-Münzîr ← Esmâ'dan rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) kendisine (Esmâ'ya):

“*İnfâk et, malını sayıp zabtetme, sonra Allah da sana karşı ni'metlerini sayıp zabteder. Malını biriktirip saklama, sonra Allah da sana karşı ihsanını esirgeyip saklar*” buyurdu. (I/334).

Esmâ'dan nakledilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁸⁹

Nesâî hem Hz. Âişe'den hem de Esmâ'dan, Taberânî de Esmâ'dan hadisi benzer lafızlarla rivayet etmişlerdir.⁸⁹⁰

Hadis *muttefekun aleyh* 'tır. Birden fazla tarikten gelmiştir. Bu nedenle biz *sahîh* olarak değerlendirdik.

“Sadakaları açık olarak verirseniz bu ne güzel! Şâyet onu yoksullara verirken gizlerseniz bu sizin için daha da hayırlıdır ve sizin bir kısım günahlarınızı düşürür...” (Bakara/271)

288. Allah Rasûlü (s.a.s.):

“*Gizli yapılan sadaka Rabb'in gazabını söndürür*” buyurmuştur. (I/335).

Begavî'nin Bakara/271. âyetin tefsiri bağlamında rivayet ettiği bu hadisi Tirmizî, Taberânî, Hâkim, Heysemî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁹¹

Begavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu hadisi Tirmizî şu senedle rivâyet etmiştir: Ukbe b. Makram el-Basrî ← Abdullah b. İsâ el-Hazâzî ← Yûnus b. Ubeyd ← Hüseyin ← Enes b. Mâlik:... O, hadisin bu vecihle *hasen garib* olduğunu belirtmiş; Elbânî, *zayıf* olduğunu söylemiştir.⁸⁹²

Taberânî ise şu senedle nakletmiştir: Ahmed ← Amr ← Sadaka ← Esbağ ← Behz b. Hakîm:...⁸⁹³

⁸⁸⁹ Buhârî, *Sahîh*, Hibe, 15, (III, 135); Müslim, *Sahîh*, Zekât, 88, (1029), (I, 713); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 346; İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 5, (h. no: 3209); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 313, (h. no: 7813); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 154.

⁸⁹⁰ Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 62, (V, 73-74); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 124, (h. no: 338).

⁸⁹¹ Tirmizî, *es-Sünen*, Zekât, 28, (III, 52); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 289, (h. no: 943); *Mu'cemu's-Sağîr*, II, 205, (h. no: 1034); Hâkim, *a.g.e.*, III, 657, (h. no: 6418); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, III, 115, (h. no: 4638); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 133.

⁸⁹² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 52; Tirmizî, *es-Sünen*, III, 43, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki, İbrahim Utve).

⁸⁹³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 289, (h. no: 943).

Heysemî bu hadisin senesinde Efram b. Havşeb isminde bir râvinin olduğunu ve onun zayıf biri olduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁴

Abdullah b. İsâ el-Hazâzî adlı râvi hakkında; Ebû Zur'a: “*münkeru'l-hadis'tir*” demiş; Nesâî: “*leyse bî sika'dır*”; İbn Adî: “Muhaddisler onun sikalığında ittifak etmemişlerdir, o *muzdaribu'l-hadis'tir*”;⁸⁹⁵ İbn Kattâni: “Onun sika olduğunu bilmiyorum” demiştir.⁸⁹⁶

Yukarıdaki değerlendirmelere baktığımızda hadis sıhhat yönünden sorunlu görünmektedir. Bu nedenle biz *zayıf* olarak değerlendirdik.

289. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Hubeyb b. Abdirrahman ← Hafs b. Âsım ← Ebû Saîd el-Hudrî ← Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“*Kendinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde Allah şu yedi kimseyi gölgesinde gölgelendirir.*

1. Adil imam.

2. Kendini Allah Teâla için ibadete adayan genç.

3. Çıktığında geri dönünceye kadar kalbi mescide bağlı olan kişi.

4. Biraraya geldiklerinde ve ayrıldıklarında Allah için birbirini seven iki adam.

5. Tek başına iken Allah'ı zikrettiğinde gözleri yaşaran adam.

6. Neseb ve güzellik sahibi bir kadın kendisini çağırduğunda: Ben Allah'tan korkarım diyen adam.

7. Sağ elinin infak ettiğini sol eli bilmeyecek kadar gizleyerek sadaka veren kimsedir.” (I/336).

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁹⁷

Tirmizî, hadisin *hasen sahih* olduğunu söylemiştir.⁸⁹⁸

⁸⁹⁴ Heysemî, *a.g.e.*, III, 115.

⁸⁹⁵ *Muzdaribu'l-Hadis*: Irâkî'ye göre cerhin dördüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir siga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibar* için alınır. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 242.

⁸⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, V, 353.

⁸⁹⁷ Buhârî, *Sahih*, Azân, 36, (I, 160-161); Müslim, *Sahih*, Zekât, 91, (1031), (I, 715); Tirmizî, *es-Sünen*, Zühd, 53, (IV, 598-599); Nesâî, *es-Sünen*, Âdâbu'l-Kudât, 2, (VIII, 222-223); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Şe'r, 14, (II, 952-953); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 439; İbn Hibbân, *Sahih*, XVI, 332, (h. no: 7338); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 251, (h. no: 6324); Beyhakî, *es-Süneni's-Sağîr*, I, 184, (h. no: 471); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, II, 354.

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen önemli muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve Tirmizî'nin *hasen sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle, biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“...Onlar insanlara asla el açmazlar...” (Bakara/273).

290. Ebu'l-Kâsım Abdulkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî ← Ebû Saîd Muhammed b. İbrahim el-İsmâîlî ← Muhammed b. Ya'kûb ← Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakîm ← Enes b. İyâd ← Hişâm b. Urve ← o da babasından ← Zübeyr b. Avvâm'dan yapılan rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Sizden birinizin urganını alıpta arkasında odun demeti getirmesi, bundan dolayı Allah'ın onun yüzünü (alçalmaktan) koruması, elbette bu kimse için insanlardan istemekten daha hayırlıdır. O insanlar ona ya verirler yâhut vermezler.” (I/338).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Buhârî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Beyhakî ve Begavî, Zübeyr b. Avvâm'dan *tahrîç* etmişlerdir.⁸⁹⁹

Müslim ve Tirmizî ise hadisi Ebû Hureyre'den ve *“Veren el alan elden üstündür”* cümlesiyle birlikte rivâyet etmişlerdir; Tirmizî, Ebû Hureyre'nin hadisinin *hasen sahîh garib* olduğunu belirtmiştir;⁹⁰⁰ muhakkik Şuayb Arnaûd da isnadının *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁹⁰¹

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, ismi geçen diğer önemli muhaddislerce ve birden fazla tarikten rivâyet edilmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un değerlendirmeleri doğrultusunda biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

291. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Ebu'z-Zinâd ← A'rac ← Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Halkın kendisine bir iki lokma, bir iki hurma vermesi için insanların etrafında dolanan kişi miskin değildir”, dediler ki:

“Miskin kimdir ya Rasûlallah” buyurdu ki:

⁸⁹⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 599.

⁸⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Zekât, 50, (II, 129); İbn Mâce, *es-Sünen*, Zekât, 25, (I, 588); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 167; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 425, (h. no: 10677); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, II, 36, (h. no: 675); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 327, (h. no: 7864), VI, 252, (h. no: 11852); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 112-113.

⁹⁰⁰ Müslim, *Sahîh*, Zekât, 106, (1042), (1, 721); Tirmizî, *es-Sünen*, Zekât, 38, (III, 64-65).

⁹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 43, (thk: Şuayb Arnaûd).

“(Hakîkî) *Miskin, kendini geçindirecek şeye mâlik olmayan ve istemekten de hâya eden yâhud insanlardan yüzüzce istemeyen iffetli kimsedir.*” (I/338).

Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Dârimî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁰²

Muhakkik Elbânî hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁹⁰³

Hadis *muttefekun aleyh*’tır. Yukarıdaki diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmiştir. Muhakkik Elbânî hadisi *sahîh* olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

292. Allah Rasûlü (s.a.s.)’den şöyle rivâyet edilmiştir:

“*Sizden biriniz bir ukiyye veya bu değerde malı olduğu halde dilenirse, haddi aşarak dilenmiş olur*” buyurdu. (I/338).

Bu hadisi Ebû Dâvud, Nesâî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, İbn Huzeyme, Beyhakî ve Begavî, (*Şerhu’s-Sünne de*) Atâ b. Yesâr’dan nakletmişlerdir.⁹⁰⁴

Begavî’nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi Ebû Dâvud şu senedle rivâyet etmiştir: Abdullah b. Müslim ← Mâlik ← Zeyd b. Eslem ← Atâ b. Yesâr:…⁹⁰⁵

İbn Hibbân ve İbn Huzeyme ise hadisi Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyet etmişlerdir.⁹⁰⁶

Muhakkik Şuayb Arnaûd, isnadının *Kavî* olduğunu söylemiştir; Begavî ve muhakkik Elbânî ise isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁰⁷

Hadisin *Kutub-i Sitte*’de rivâyet edilmesi, birden fazla tarikten gelmesi ve muhakkiklerin değerlendirmeleri nedeniyle, biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

293. Ebû Saîd Abdullah b. Ahmed et-Tâhir ← Ebû Sehl Abdussamed b. Abdirrahman el-Bezzâz’ın dedesi –Ebû Bekr Muhamed b. Zekeriyâ b. Uzâfir ← İshâk

⁹⁰² Buhârî, *Sahîh*, Zekât, 52, (II, 131); Müslim, *Sahîh*, Zekât, 101, 1039, (I, 719); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 24, (II, 283-284); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 76, (V, 85); Dârimî, *es-Sünen*, Zekât, 2, (I, 318); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Sıfâtu’n-Nebî, 7, (II, 923); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, II, 260; İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, II, 425, (h. no: 10677); Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsneid*, II, 36, (h. no: 675); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, IV, 327, (h. no: 7864), VI, 252, (h. no: 11852); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 112-113.

⁹⁰³ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 118, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁹⁰⁴ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 24, (II, 278-279); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 90, (V, 99); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Sadaka, 11, (II, 999); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, V, 430; İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, VII, 34, (h. no: 10783); Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 38, (h. no: 13209); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 84.

⁹⁰⁵ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 24, (II, 278-279).

⁹⁰⁶ İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 184, (h. no: 3390); İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 100, (h. no: 2447).

⁹⁰⁷ İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 184; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 84; İbn Huzeyme, *a.g.e.*, IV, 100.

b. İbrahim b. Abbâd ed-Deberî ← Abdurrazzâk ← Ma'mer ← Hârun b. Riâb ← Kinâne el-Adeviyye ← Kabîsa b. Muhârik şöyle demiştir:

Kavmimden birine kefil oldum da bu hususta (bir şeyler istemek üzere) Rasûlullah (s.a.s.)'a geldim ve dedim ki: "Ya Rasûlullah! Ben kavmimden birine kefil oldum bana birşeyler vermen için geldim." Hz. Peygamber:

"*Biz de sana kefil oluruz, sadakadan onlara veririz*" buyurdu. Sonra şunu söyledi:

"*Yâ Kabîsa! Şüphesiz ki üç sınıf insan dışında dilenmek hiç bir kimseye helâl değildir. (Şöyle ki):*

1- *Kefalet altına giren kimseye o malı elde edinceye kadar dilenmek helâldir. Sonra bundan vazgeçer.*

2- *Fakr-u zarurete düçâr olan, o derece ki kabilesinden akli başında üç kişinin: Gerçekten filân fakir düştü diye şehadette bulunacakları kimsenin geçim ihtiyâcını temin edinceye kadar (yahut hacetini giderinceye kadar) dilenmesi helâldir.*

3- *Bütün malını telef eden, bir felâkete maruz kalan kimsenin geçim ihtiyacını temin edinceye kadar (yahut hacetini giderinceye kadar) dilenmesi helâldir. Dilenenin bundan ötesi haramdır. Dilenen onu haram olarak yer*" buyurdu. (I/339).

Kabîsa b. Muhârik'ten gelen bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ma'mer b. Râşid, İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁰⁸

Muhakkik Şuayb Arnaûd, Müslim'in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu; Begavî de bu hadisin *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁰⁹

Müslim ve yukarıdaki meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi ve sıhhati hakkındaki değerlendirmeleri göz önüne aldığımızda hadisi *sahîh* olarak değerlendirdik.

294. Ebû Osman Saîd b. İsmail ed-Dabbî ← Ebû Muhammed Abdulcabbâr b. Muhammed el-Cirâhî ← Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ahmed el-Mehbûbî –Ebû Îsâ Tirmizî ← Kuteybe ← Şerîk ← Hakîm b. Cübeyr ← Muhammed b. Abdirrahman b. Yezîd ← o da babasından ← Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurdu ki:

⁹⁰⁸ Müslim, *Sahîh*, Zekât, 109, (1044), (I, 722); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 26, (II, 290); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 80, (V, 89-90), 86, (V, 96-97); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 59-60; Ma'mer b. Râşid, *el-Câmî*, XI, 90, (h. no: 20008); İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 85, (h. no: 3291); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVIII, 371, (h. no: 948); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 24, (h. no: 1995); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 122.

⁹⁰⁹ İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 85; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 122.

“Kendisine yetecek kadar malı varken dilenen kimse kıyamet günü dilencililiğin bir belirtisi olarak yüzünde tırnak izi ve yara bere içinde gelir.” Bunun üzerine: “Ey Allah’ın Rasûlü yetecek miktar nedir” dendi. Buyurdu ki:

“Elli dirhem veya onun kıymetinde altındır” buyurdu. (I/339).

Abdullah b. Mes’ûd’dan rivâyet edilen bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, Dârekutnî, Hâkim ve Begavî tahrîç etmişlerdir.⁹¹⁰

Tirmizî, İbn Mes’ûd’un hadisinin *hasen* olduğunu; Elbânî, *sahîh* olduğunu söylemişlerdir.⁹¹¹

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’ini tahkik eden Şuayb Arnaûd, hadisin senedinde ismi geçen Hakîm b. Cübeyr adlı râviden dolayı isnadının zayıf olduğunu, bu râvi hakkında Yahyâ b. Maîn: “*leyse bi şey*’dir”; Ahmed b. Hanbel: “*da’fu’l-hadis ve muzdarib*’tir”; Dârekutnî: “*metruk*’tur” dediklerini belirtmiştir.⁹¹²

Dârekutnî hadisi İbn Mes’ûd’dan fakat farklı bir tarikle rivâyet etmiş, ondaki sened zincirinde ismi geçen Abdullah b. Seleme b. Eslem adlı râvinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁹¹³

Muhakkik Hüseyin Selîm Esed de hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir.⁹¹⁴

Hadis iki farklı yolla rivâyet edilmiş ama her iki senedde de cerhedilen raviler mevcuttur. Sıhhati hakkında hem olumlu hem de olumsuz değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeleri dikkate alarak sıhhati hakkında bir karara varamadık.

“Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarfedenler için Rableri nezdinde ecirleri vardır; onlar için ne korku olacak ne de üzüleceklerdir.” (Bakara/274).

295. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ali Hafs ← İbn Mübârek ← Talhâ b.

⁹¹⁰ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Zekât, 24, (II, 277-78); Tirmizî, *es-Sünen*, Zekât, 22, (III, 40-41); Nesâî, *es-Sünen*, Zekât, 87, (V, 97); İbn Mâce, *es-Sünen*, Zekât, 26, (I, 589); Dârimî, *es-Sünen*, Zekât, 15, (I, 325); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 388; Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 27, (h. no: 2000); Hâkim, *el-Müstedrek Ale’s-Sahîhayn*, I, 565, (h. no. 1479); Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, IX, 138, (h. no: 5217); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 83.

⁹¹¹ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 41; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 116, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid).

⁹¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 195, (thk: Şuayb Arnaûd).

⁹¹³ Dârekutnî, *a.g.e.*, III, 27.

⁹¹⁴ Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *a.g.e.*, IX, 138.

Ebî Saîd ← Saîd el-Makbûrî ← Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edilmiştir ki Rasûlullah (s.a.s.):

“Her kim Allah’a inandığı için ve va’dini tasdik ederek (Allah yolunda cihad etmek niyetiyle) bir at bağlarsa, şübhesiz o atın yediği, içtiği, dışkısı ve idrarı kıyamet gününde o şahsın mizanındadır (sevâb olacaktır)” buyurdu. (I/340).

Yukarıdaki âyetin tefsiriyle bağlantılı olarak nakledilen bu hadisi Buhârî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, İbn Hibbân, Hâkim, Beyhâkî ve Begavî, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.⁹¹⁵

Begavî ve muhakkik Elbânî, hadisin *sahîh* olduğunu;⁹¹⁶ Şuayb Arnaûd, isnadının Buhârî’nin şartlarına göre *sahîh* olduğunu, Talha b. Ebî Saîd dışındaki ricalinin *sikâ* olduğunu, bu zatın da Buhârî’nin râvilerinden olduğunu söylemiştir.⁹¹⁷

Hâkim de hadisin *sahîh* olduğunu fakat Şeyhain’in *tahrîç* etmediklerini belirtmiştir.⁹¹⁸

Hadisin, Buhârî ve ismi geçen diğer meşhur muhaddislerce rivâyet edilmesi ve sıhhatinde ittifak olması nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimseler gibi kalkarlar...” (Bakara/275).

296. Ebû Saîd Ahmed b. İbrahim eş-Şüreyhî ← Ebû İshâk es-Sa’lebî ← Abdullah b. Hâmid ← Ahmed b. Muhammed b. Yusuf ← Abdullah b. Yahyâ ← Ya’kûb b. Süfyân ← İsmail b. Sâlim ← Abbâd b. Abbâd ← Ebû Hârûn el-Abdî ← Ebû Saîd el-Hudrî, Allah Rasûlü (s.a.s.)’nün İsra hadisesi hakkında şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Cibrîl (a.s.) beni, herbiri firavunun ailesinin yoluna dizilmiş büyük evler gibi karınlı birçok adama götürdü. Firavun ailesi sabah ve akşam ateşe atılıyordu. Obur devler gibi taş ve ağaçlar atılıyordu ki duymuyorlar ve düşünmüyorlardı. Bunlar, ashâbı onları hissedince kalkıyorlar karınları onlara doğru meyletmeden yere yıkılıyorlardı. Sonra onlardan biri kalkıyor karnını ona doğru meylediyor ve yıkıyordu. Firavun ailesi onların üzerine çıka gelmesine kadar kurtulamıyorlardı. Onların önleri

⁹¹⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cihâd ve’s-Siyer, 45, (III, 216); Nesâî, *es-Sünen*, Hayl, 11, (VI, 225); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 374; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, XI, 442, (h. no: 6568); İbn Hibbân, *Sahîh*, X, 529, (h. no: 4673); Hâkim, *a.g.e.*, II, 101, (h. no: 2456); Beyhâkî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 27, (h. no: 19746); *es-Süneni’s-Sağîr*, IV, 90, (h. no: 3140); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, X, 388.

⁹¹⁶ Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, X, 388; Nesâî, *es-Sünen*, VI, 225, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde).

⁹¹⁷ İbn Hibbân, *a.g.e.*, X, 529.

⁹¹⁸ Hâkim, *a.g.e.*, II, 101.

ve arkaları berzah âlemindeki şekildedir. Firavun ailesi ise: Allahım kıyamet asla kopmasın diyorlardı. Kıyamet gününde ise firavun ailesine azabın en şiddetlisine girin denir.

Ey Cibrîl bunlar kimlerdir dedim. Cibril: Onlar riba yiyenlerdir. Şeytanın dokunmaktan çarptığı kimsenin kalkacağı gibi kalkacaklar diye cevap verdi.” (I/341).

Bakara/275. âyetin tefsiri sadedindeki bu *kudsi* hadisi Kurtubî, Enes b. Mâlik'ten; Münzirî ise Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir.⁹¹⁹

Yapılan araştırmalarda bu hadisin senedinde ismi geçen Ebû Hârun el-Abdî adlı râvinin asıl isminin Emâr b. Cüveyni olduğu anlaşılmaktadır.

Buhârî, Yahyâ Kattânî'nin bu râvi hakkında “terk edilmelidir” dediğini belirtmiş;⁹²⁰ Nesâî, bu râvinin “*metruku 'l-hadis*” olduğunu söylemiştir.⁹²¹

İbn Ebî Hâtim aynı râviyi cerhetmiştir; İbnü'l-Cevzî ve Zehebî bu râvi hakkında Ahmed b. Hanbel: “*leyse bişey'in ve metruktur*” dediğini; Yahyâ b. Maîn: “Onun hadisleri doğru değildir *sika* biri değildir”; Nesâî: “*metruku 'l-hadis'tir*”; Dârekutnî: “*hariciliğe*⁹²² meyillidir”; Cûzecânî: “O yalancı iftiracıdır” söylemişlerdir.⁹²³ İbn Hacer'de bu râvi hakkında; Buhârî'nin onun hadislerini terk ettiğini; Ali el-Medinî, Ebû Zur'a ve Ebû Hâtim'in: “Çok zayıftır” dediklerini; Ahmed b. Hanbel'in: “*leyse bişey'dir*”; Yahyâ b. Maîn'in onun hadisleri için doğru değildir dediğini; Nesâî'nin: “*metruku 'l-hadis'tir*” dediklerini belirtmiştir.⁹²⁴

Hadisin hadis kaynaklarında rivâyet edilmemesi ve senedinde ismi geçen Ebû Hârun el-Abdî adlı râvi hakkında yukarıdaki değerlendirmeleri göz önüne aldığımızda bizde hadisin *zayıf* olduğuna dair kanaat hasıl olmuştur.

297. Ebu'l-Hasan Abdulvehhâb b. Muhammed el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' ← Şâfiî ← Abdulvehhâb ← Eyyûb b. Ebî Temîme ← Muhammed b. Sîrîn ← Müslim b. Yesâr ← **Bir kişi** ← Ubâde b. Sâmit (r.a.)'ten yapılan rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) buyurmuştur ki:

⁹¹⁹ Kurtubî, *Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 355; Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, II, 185, (h. no: 1400-1401).

⁹²⁰ Buhârî, *ed-Duafâ's-Sağîr*, I, 110.

⁹²¹ Nesâî, *Kitabu'd-Duafâ ve'l-Metrûkin*, s, 192.

⁹²² *Haricilik*: Dinî ve siyâsî konulardaki aşırı görüşleri ve faaliyetleriyle tanınan fırka. Hz. Ali'den uzaklaşan ve yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar. Bkz. Öz, Mustafa, *Hariciler, DİA*, XVI, 175.

⁹²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 149; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin*, II, 203; Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, III, 173.

⁹²⁴ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, VII, 412.

“Altını altınla, gümüşü gümüşle, buğdayı buğdayla, arpayı arpayla, hurmayı hurmayla, tuzu tuzla, ancak aynını aynıyla, eli elle eşit satınız. Lakin altını gümüşle, gümüşü altınla, buğdayı arpayla, arpayı buğdayla, hurmayı tuzla, tuzu hurmayla, elden ele satınız. Nasıl isterseniz ikisinden bir tuzu yahut hurmayı eksik verebilir veya ikisinden biri artırabilir. Artıran veya artırmayı isteyen kimse riba yapmıştır.” (I/342).

Bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân ve Beyhakî, Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyet etmişlerdir. Begavî ise Ebû Saîd el-Hudrî ve Ubâde b Sâmit’ten rivâyet etmiştir.⁹²⁵

Tirmizî, aynı hadisi farklı lafızlarla nakletmiş ve Ebû Saîd el-Hudrî’nin hadisinin *hasen sahih* olduğunu belirtmiştir.⁹²⁶

Beyhakî de hadisin *sahih* olduğunu, Müslim b. Yesâr’la Ubâde b Sâmit arasındaki râvinin isminin Abdullah b. Ubeyd olduğunu söylemiştir.⁹²⁷

Mezkûr hadisi incelediğimizde Müslim b. Yesâr ile Ubâde b Sâmit arasında ismi belirlenmeyen bir râvi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Beyhakî bu ravinin Abdullah b. Ubeyd olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ebû Saîd el-Hudrî’den gelen hadisin senedi de muttasıldır. Hadisin Müslim ve ismi geçen diğer önemli muhaddislerce rivâyet edilmesi, en az iki farklı tarikten gelmesi, Tirmizî ve Beyhakî’nin *sahih* olduğunu belirtmeleri nedeniyle bizde de *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

298. Ma’mer b. Abdullah’tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Yiyecek misli mislinedir (misli misline satılır).” (I/342).

Bu hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁹²⁸

Begavî’nin bütün senedi hazf ederek Ma’mer b. Abdullah’tan rivâyet ettiği bu hadisi Müslim şu senedle rivâyet etmiştir: Hârûn b. Ma’rûf ← Abdullah b. Vehb ←

⁹²⁵ Müslim, *Sahih*, Mûsâkât, 80, (1587), (II, 1210); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Buyû’ ve’l-İcârât, 12, (III, 643-644-645-646); Tirmizî, *es-Sünen*, Buyû’, 23, (III, 541); Nesâî, *es-Sünen*, Buyû’, 43, (VII, 277); Ahmed b. Hanbel, *el-Mûsned*, V, 320; Şâfiî, *el-Mûsned*, I, 180; İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, IV, 496, (h. no: 22484); İbn Hibbân, *Sahih*, XI, 391, (h. no: 5016, 5018); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, V, 454, (h. no: 10476); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VIII, 56.

⁹²⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 541.

⁹²⁷ Beyhakî, *a.g.e.*, V, 454.

⁹²⁸ Müslim, *Sahih*, Mûsâkât, 93, (1592), (II, 1214); Ahmed b. Hanbel, *el-Mûsned*, VI, 400; İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 385, (h. no: 5011); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I, 105, (h. no: 325); *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XX, 447, (h. no: 1094); Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 420, (h. no: 2878); Beyhakî, *a.g.e.*, V, 464, (h. no: 10507); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VIII, 58.

Amr ← Ebu't-Tâhir ← İbn Vehb ← Amr b. Hâris ← Ebu'n-Nadr ← Büsr b. Saïd ← Ma'mer b. Abdullah:...⁹²⁹

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *sahîh* olduğunu, Ebu'n-Nadr adlı râvinin asıl isminin Sâlim b. Ebî Ümmiyye el-Medinî olduğunu belirtmiştir.⁹³⁰

Hadisin Müslim ve yukarıdaki diğer önemli muhaddislerce rivâyet edilmesi ve muahkkik Şuayb Arnaûd'un hadisin sıhhati hakkındaki olumlu değerlendirmelerine dayanarak biz de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

299. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Muhammed b. el-Müsennâ ← Gündür ← Şu'be ← Avn Ebû Cüheyfe babasından rivâyet ettiğine göre Peygamber (s.a.s.):

“Kan alma ücretini, köpek bedelini, bağı'nin kazancını (düğüm yapımını) yasakladı. Ribâ yiyene ve yedirene, dövme yapana ve yaptırana ve sûret yapıcı musavvire lanet etti.” (I/343).

Avn b. Ebî Cuheyfe'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Hibbân, Taberânî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁹³¹

Muhakkik Şuayb Arnaûd, *Şeyhayn*'ın şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁹³²

Hadisi Buhârî ve yukarıda ismi geçen diğer meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi ayrıca muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olduğunu belirtmesi nedeniyle biz hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

300. İsmail b. Abdilkâhir el-Cürcânî ← Abdugâfir b. Muhammed el-Fârisî ← Muhammed b. İsa el-Culûdî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Züheyr b. Harb ← Hüseyim ← Ebû Zübeyr ← Câbir (r.a.) Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün:

“Yüce Allah, Riba yiyene ve yedirene, onu yazana ve şahidlik yapana lanet etti. Onlar birdir” dediğini rivâyet etmiştir. **(I/343-344).**

Bu hadisi Müslim ve Begavî Câbir'den; Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlis, İbn Ebî Şeybe ve İbn Hibbân, Abdullah b.

⁹²⁹ Müslim, *Sahîh*, Mûsâkât, 93, (1592), (II, 1214).

⁹³⁰ İbn Hibbân, *a.g.e.*, II, 385.

⁹³¹ Buhârî, *Sahîh*, Buyû', 25, (III, 12); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 308; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, II, 190, (h. no: 890); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIII, 163, (h. no: 5852); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXII, 116, (h. no: 295); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VIII, 25.

⁹³² İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIII, 163.

Mes'ûd'dan; Abdurrezzâk es-San'ânî, İbn Müseyyeb'den; Beyhakî ise Câbir ve İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.⁹³³

Tirmizî, Abdullah b. Mes'ûd hadisinin *hasen sahîh* olduğunu; muhakkik Şuayb Arnaûd da hadisin isnadının Müslim'in şartlarına göre *hasen* olduğunu belirtmişlerdir.⁹³⁴

Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve yukarıdaki diğer önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, birden fazla tarikten gelmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olarak değerlendirmeleri nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

301. Ebû Saîd eş-Şüreyhî ← Ebû İshâk es-Se'lebî ← Ebû Muhammed el-Mahledî ← Ebû Hâmid b. eş-Şerkî ← Ahmed b. Yusuf es-Sülemî ← Nadr b. Muhammed ← İkrime b. Ammâr ← Yahyâ b. (Ebî) Kesîr ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre'den yapılan rivâyette Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Riba yetmiş kapıdır. Allah (c.c.) katında onun en hafifi annesini nikâhlayan gibidir.*” (I/344).

Ebû Hureyre'den gelen bu hadisi İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe ve Münâvî *tahrîç* etmişlerdir.⁹³⁵

Muhakkik Muhammed Fuâd Abdalbaki, İbn Mâce tarikiyle gelen hadisin isnadında ismi geçen Ebû Ma'şer adlı ravinin ittifakla zayıf olduğunu söylemiştir.⁹³⁶

İbnü'l-Cevzî, Ebû Hureyre tarikiyle rivayet edilen bu hadisin senesinde Abdullah b. Ziyad adlı ravinin olduğunu bu ravinin ise yalancı olduğunu belirtmiştir. Onun riba ile ilgili diğer hadisler ve bu hadislerin sıhhati hakkındaki yorumları için ilgili eserine bakılabilir.⁹³⁷

Buhârî, bu hadisin râvilerinden İkrime b. Ammâr adlı râvinin *münkeru'l-hadis* olduğunu belirtmiş; Zehebî ve İbn Hacer de, Buhârî'nin bu râvi hakkında *münkeru'l-hadis*'tir dediğini belirtmişlerdir.⁹³⁸

⁹³³ Müslim, *Sahîh*, Müsâkât, 106, (1598), (II, 1219); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VIII, 54; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Buyû' ve'l-İcârât, 4, (III, 628); Tirmizî, *es-Sünen*, Buyû', 2, (III, 512); İbn Mâce, *es-Sünen*, Ticârât, 58, (II, 764); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 394; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, I, 268, (h. no. 341); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 399, (h. no: 5025); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 448, (h. no: 22000); Abdurrazzâk, *el-Musannef*, VIII, 314, (h. no: 15343); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 451, (h. no: 10468-10469).

⁹³⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 512; İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 399.

⁹³⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, Ticârât, 58, (II, 764); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 448, (h. no: 22005); Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, IV, 51, (h. no: 4507).

⁹³⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, II, 764, (thk: Muhammed Fuâd Abdalbaki).

⁹³⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, (II, 244-245-246).

⁹³⁸ Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, V, 95, (h. no: 269); Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, II, 424; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, III, 287.

Ukaylî (322/934) de Ebû Hureyre ve Abdullah b. Sellâm'dan zayıf hadis olarak rivâyet etmiştir.⁹³⁹

Bu hadis, İkrime b. Ammâr adlı râvinin *münkeru'l-hadis* olarak cerhedilmesi, Ukaylî'nin zayıf sayması nedeniyle biz de *zayıf* olarak değerlendirdik.

“Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın.” (Bakara/278).

302. Atâ ve İkrime'nin dediklerine göre bu âyet Abbâs b. Abdülmuttalib ve Osman b. Affân (r.a.) hakkında nazil oldu. O ikisi parasını peşin vererek hurma almak üzere bir ticaret antlaşması yaptılar. Hurmalar geldiğinde hurma sahibi onlara:

“İkiniz hakkınızı aldınız. Aileme yetecek hiç birşey bana kalmadı. Yarısını alsanız yarısını da sonra alsanız ben size kâr versem” dedi. Böyle yaptılar. Süre dolduğunda o ikisi fazla miktarı da istediler. Bu (haber) Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne ulaşınca onları bundan nehyetti. Bunun üzerine Allah Teâla bu âyeti (Bakara/278) nazil buyurdu. Onlar bunu duyduklarında itaat ettiler ve mallarının başını (anaparasını) aldılar.” **(I/344).**

Yukarıdaki âyetin tefsiri bağlamında rivayet edilen bu hadisi sadece Vâhidî'nin *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân* adlı eserinde tesbit edebildik. O, Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Bu âyet İbn Abbâs ve Hâlid b. Velîd hakkında nazil oldu. İslâm geldiği zaman bu ikisinin ribada büyük malları vardı. Allah (c.c.) bu âyeti (Bakara/278) inzal buyurduğunda Hz. Peygamber şöyle dedi:

“*Dikkat edin bütün riba cahiliyeye aittir ve kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım riba da Abdülmuttalib'in oğlu Abbâs'ındır.*”⁹⁴⁰

Beyhakî de Rasûlullah'ın veda hutbesinde:

“*Dikkat edin cahiliyeye ait bütün adetler kaldırılmıştır, ayaklarımın altındadır...*” dediğini Câbir b. Abdullah'tan rivâyet etmiştir.⁹⁴¹

İbn Kesîr Bakara/278. âyetini tersir ederken bu âyetin Abbâs b. Abdülmuttalib ve Osman b. Affân hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.⁹⁴²

Yukarıdaki bilgileri dikkate aldığımızda bu âyetin, hadiste ismi geçen Abbâs b. Abdülmuttalib ve Osman b. Affân hakkında nazil olduğu ihtimali yüksektir. Aşağıdaki

⁹³⁹ Ukaylî, *ed-Duafâi'l-Kebîr*, II, 253.

⁹⁴⁰ Vâhidî, *Esbabu Nuzûli'l-Kur'ân*, I, 93.

⁹⁴¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IX, 179, (h. no: 18229).

⁹⁴² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 717.

hadis de bu hadisin sıhhatini desteklemektedir. Ancak hadis kaynaklarında tespit edemediğimiz için *hasen* olarak değerlendirdik.

303. Hz. Peygamber (s.a.s.) veda haccında arefe günü hutbesinde:

“*Dikkat edin! Câhiliye işlerine ait her şey ayaklarımın altındadır, kaldırılmıştır. Câhiliye devrinin kan dâvâları kaldırılmıştır. Bize âit olan kan dâvalarından ilk kaldırdığım dâva İbn Rabîa b. Hâris’in kan davasıdır. İbn Rabîa, Benî-Sa’d kabilesinde sütannedeydi. Onu Hüzeyl kabilesi öldürdü. Câhiliye devrinin bütün ribâsı da sakittir (kaldırılmıştır). İlk kaldırdığım ribâ Abbâs b. Abdilmuttalib’in ribâsıdır. Bu ribânın hepsi muhakkak sakittir*” buyurdu. (I/344-5).

Bu hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Dârimî, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân ve Beyhakî, Câbir b. Abdullah’tan ve başındaki şu bölümle birlikte nakletmişlerdir:

“*Şüphesiz ki sizin kanlarınız ve mallarınız şu beldenizde, şu ayınızda, şu gününüzün hürmeti gibi birbirinize haramdır.*”⁹⁴³

Begavî’nin senedsiz olarak rivâyet ettiği mezkûr hadisi Müslim şu senedle *tahrîç* etmiştir: Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ve İshâk b. İbrahim ← Hâtim ← Ebû Bekir ← Hâtim b. İsmail el-Medinî ← Ca’fer b. Muhammed, o da babasından ← Câbir b. Abdillâh:...⁹⁴⁴

Hadis muhakkiklerinden Elbânî, hadisin *sahîh* olduğunu söylemiş; Hüseyin Selîm Esed de isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁹⁴⁵

Bu hadis bir önceki hadisle yakın anlamdadır ve birbirinin sıhhatini kuvvetlendirmektedir. Müslim ve ismi geçen önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, muhakkiklerin *sahîh* olarak değerlendirmesi nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

304. Mukâtil, bu âyet (Bakara/278) Sakif kabilesin’den dört kardeş hakkında nazil oldu demiştir. Mes’ûd, Abdiyalîl, Hubeyb ve Rebîa. Bunlar Amr b. Amir b. Avf es-Sekafi’nin oğullarındandı. Muğîre oğulları (Muğîre b. Abdullah b. Umeyr), bu kardeşlere borçlanıyorlardı. Onlar da faiz koyuyorlardı. Peygamber (s.a.s.) Taif’e geldiğinde bu kardeşler müslüman oldu. Muğîre oğullarından faizlerini istediler. Muğîre oğulları da:

⁹⁴³ Müslim, *Sahîh*, Hac, 147, (1218), (I, 890-891-892); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Menâsik, 56, (II, 461); Dârimî, *es-Sünen*, Menâsik, 34, (I, 376-377); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, V, 10, (h. no: 8827); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 334, (h. no: 14705); İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 257, (h. no: 3944).

⁹⁴⁴ Müslim, *a.y.*

⁹⁴⁵ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, II, 182, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); Dârimî, *es-Sünen*, II, 1167, (thk: Hüseyin Selîm Esed).

“Vallahi İslâm’da riba vermeyiz, Allah Teâla onu Mü’minlerden kaldırmıştır” dediler. Attab b. Esîd’e davayı getirdiler. O Allah Rasûlü (s.a.s.)’nün Mekke’deki valisi idi. Attâb b. Esîd iki tarafın davasını Peygamber (s.a.s.)’e yazıyla bildirdi ki ortada büyük bir para söz konusuydu. Bunun üzerine Allah Teâla bu âyeti (Bakara/278) nazil buyurdu. (I/344-345).

Bu *mevkûf* hadisi Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, Heysemî, İbn Hacer ve Vâhidî *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁴⁶

Taberî ve İbn Ebî Hâtim de Bakara/278. âyetin tefsiri sadedinde bu hadisi rivâyet etmişlerdir.⁹⁴⁷

Mezkûr hadisi *Kutub-i Tis’a*’da tespit edemedik, ama ismi geçen muhaddis ve müfessirlerin rivâyet etmesi, gerek sened ve gerekse metin yönünden cerhedilmemesi, ayrıca islamın faize bakışını da göz önüne aldığımızda bu hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

“Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, eğer bilerseniz başışlamanız sizin için daha hayırlıdır.” (Bakara/280)

305. İmâm Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebu’t-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleyman ← Ebu’l-Abbâs İsmail b. Abdillâh el-Mîkâlî ← Abdullâh b. Ahmed b. Musa b. Abdân el-Hâfız ← Ebû Tâhir Ahmed b. Amr b. es-Serh ← İbn Vehb ← Cerîr Hâzim ← Eyyûb ← Yahyâ b. (Ebî) Kesîr ← Abdullâh b. Ebî Katâde babasından şöyle rivâyet etmiştir:

Ebû Katâde bir borçlusunu aradı da borçlu ondan gizlendi. Sonra onu buldu ve: “Seni buna iten sebep nedir” diye sordu. O: “Zorluk” diye cevap verdi. Yemin etmesini istedi. Yemin etti ve daha çok istedi. Ebû Katâde de ona çok verdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.s.)’den şöyle duyduğunu söyledi:

“Zor durumda kalanı görüp de ondan alacağından vazgeçen kimseyi kıyamet gününde Allah bir beladan kurtarır.” (I/345-346).

Bakara/280. âyetinin tefsiri sadedindeki bu hadisi Müslim, Beyhakî ve Begavî Katâde’den; Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel, Ebû Hureyre’den; İbn

⁹⁴⁶ Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, V, 74, (h. no: 2668); Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid*, IV, 119, (h. no: 6588); İbn Hacer, *Metâlibu’l-Âliye*, XIV, 463, (h. no: 3526); Vâhidî, *Esbâbu Nuzûli’l-Kur’ân*, s, 93.

⁹⁴⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VI, 23; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 548.

Hibbân ve Hâkim, Ubâde b. Sâmî'ten; Taberânî, Katâde, Câbir b. Abdullah ve Enes b. Mâlik'ten; İbn Ebî Şeybe ise Ebu'l-Yesâr'dan *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁴⁸

Tirmizî, bu hadisin birden fazla yolla rivâyet edildiğini ve *hasen* olduğunu belirtmiştir.⁹⁴⁹

Hâkim, "...Allah kıyamet gününde onu bir beladan kurtarır yerine, arşın gölgesi altında gölgelendirir" şeklinde rivâyet etmiş ve bu hadisin Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu fakat onun *tahrîç* etmediğini söylemiştir.⁹⁵⁰

Muhakkik Şuayb Arnaûd da Müslim'in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁹⁵¹

Mezkûr hadis yukarıdaki meşhur muhaddislerce ve birkaç tarikten rivâyet edilmiştir. Sıhhati hakkındaki değerlendirmeleri de gözönünde bulundurduğumuzda bizde hadisin *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

306. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mansûr Muhammed es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Abdilcebbâr er-Rayyânî ← Humeyd b. Zenceveyh ← Ubeydullah b. Musa ← İsrâîl ← Mansûr ← Rib'î ← İbn Mes'ûd (Ebû Mes'ûd hataen yazılmıştır) Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

"*Melekler sizden önce bir adamın ruhunu aldılar. Ona: Hiç bir hayır yaptın mı? Diye sordular. Hayır! Dedi. Hatırla, dediler. Hayır! Ancak ben insanlara veresiye mal verir; hizmetkârlarıma: Fakire mühlet vermelerini, zengine de müsamahakâr davranmalarını emrederdim; dedi. Allah Tebareke ve Teâla: Ona musamaha edin*" buyurdu. (I/346).

Bu *kudsi* hadisi Müslim, Huzeyfe'den; Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Hâkim, Ebû Hureyre'den; Tirmizî, Taberânî ve Begavî ise İbn Mes'ûd'dan *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁵²

Buhârî ise hadisi Ebû Hureyre tarikiyle şu şekilde rivâyet etmiştir:

⁹⁴⁸ Müslim, *Sahîh*, Mûsâkât, 32, (1563), (II, 1196); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 584, (h. no: 10974); Begavî, *a.g.e.*, VIII, 196; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Edeb, 60, (V, 234-235); Tirmizî, *es-Sünen*, Bir ve's-Sulh, 19, (IV, 326); İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 17, (I, 82); Ahmed b. Hanbel, *el-Mûsned*, II, 252; Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, II, 33, (h. no: 2224); İbn Hibbân, *Sahîh*, XI, 424, (h. no: 5044); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III, 240, (h. no: 3277); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, V, 31, (h. no: 4592); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 465, (h. no: 22169).

⁹⁴⁹ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 326.

⁹⁵⁰ Hâkim, *a.g.e.*, II, 33, (h. no: 2224).

⁹⁵¹ İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 424.

⁹⁵² Müslim, *Sahîh*, Mûsâkât, 26, (1560), (II, 1194); Nesâî, *es-Sünen*, Buyû', 104, (VII, 318); Ahmed b. Hanbel *el-Mûsned*, II, 361; İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 422, (h. no: 5043); Hâkim, *a.g.e.*, II, 33, (h. no: 2223); Tirmizî, *es-Sünen*, *a.g.e.*, Buyû', 67, (III, 599); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVII, 239, (h. no: 664); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VIII, 197.

“Bir tacir vardı. İnsanlara borç verir dururdu. Borçluyu fakir gördüğü zaman hizmetçilerine hitaben: Buna müsamaha gösteriniz; Allah’ın da bizlere müsamaha etmesi ümit edilir, derdi. İşte bu huyundan dolayı Allah o taciri müsamaha ile affeylemistir.”⁹⁵³

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiş; Hâkim de Müslim’in şartlarına göre *sahîh* olduğunu ancak onun *tahrîç* etmediğini söylemiştir.⁹⁵⁴

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması, birden fazla tarikten rivâyet edilmesi, Tirmizî ve Hâkim’in sıhhati hakkındaki kanaatleri doğrultusunda biz *sahîh* olarak değerlendirdik.

307. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem’ânî ← Ebû Ca’fer er-Rayyânî ← Humeyd b. Zenceveyh ← Ahmed b. Abdillâh ← Zâide ← Abdilmelik b. Ömeyr ← Rib’î ← Ebû Yesâr’dan Peygamber (s.a.s.)’in:

“Zor durumda kalanı gören veya ondan alacağından vazgeçen kimseyi hiçbir gölgenin olmadığı bir günde Allah kendi gölgesinde gölgelendirir” buyurduğu rivâyet edilmiştir. (I/346).

Bu hadisi Müslim, Hâkim ve İbn Hibbân, Ubâde b. Sâmit’ten; Tirmizî, Taberânî ve Begavî, (*Şerhu’s-Sünne*’de) Ebû Hureyre’den; İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Dârimî ve İbn Ebî Şeybe, Ebû Yesâr’dan rivâyet etmişlerdir.⁹⁵⁵

Müslim şu bölümü nakletmemiştir: “...hiçbir gölgenin olmadığı bir günde”.⁹⁵⁶

Tirmizî, Ebû Hureyre’nin hadisinin bu vecihle *hasen sahîh garib* olduğunu; Hâkim, hadisin Müslim’in şartlarına göre *sahîh* olduğunu ancak onun *tahrîç* etmediğini; Dârimî’nin *Sünen*’ini tahkik eden Hüseyin Selim Esed de hadisin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁵⁷

Bu hadisin ismi geçen meşhur muhaddislerce ve birçok tarikten rivâyet edilmesi, Tirmizî, Hâkim ve adı geçen muhakkiklerin sıhhati hakkındaki olumlu kanaatleri nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

⁹⁵³ Buhârî, *Sahîh*, Buyû’, 18, (III, 10).

⁹⁵⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 599; Hâkim, *a.g.e.*, II, 33.

⁹⁵⁵ Müslim, *Sahîh*, Zühd, 74, (3006), (III, 2301-2302); Hâkim, *a.g.e.*, II, 33, (h. no: 2224); İbn Hibbân, *Sahîh*, XI, 423, (h. no: 5044); Tirmizî, *es-Sünen*, Buyû’, 67, (III, 599); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I, 270, (h. no: 879); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VIII, 198; İbn Mâce, *es-Sünen*, Sadakât, 14, (II, 808); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 359; Dârimî, *es-Sünen*, Buyû’, 50, (II, 574); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 547, (h. no: 23021).

⁹⁵⁶ Müslim, a.y.

⁹⁵⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 599; Hâkim, *a.g.e.*, II, 33; Dârimî, *es-Sünen*, III, 1686, (thk: Hüseyin Selim Esed).

308. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebu'l-Velîd ← Şu'be ← Seleme b. Keheyl ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre (r.a.)'den yapılan rivâyette: Bir adam Peygamber'e geldi de ondan alacağını ödemesini istedi. İsterken kabalık ve sertlik yapmıştı. Sahâbîler de onu (söz ve fiille) cezalandırmak istediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.):

“Onu serbest bırakın (dokunmayın). Çünkü her hak sahibinin söz söyleme hakkı vardır” buyurdu. Sonra da:

“Ona kendi devesinin benzeri yaşta bir deve veriniz” buyurdu. Sahâbîler:

“Yâ Rasûlallah biz ancak onun devesinden daha değerlisini buluyoruz” (onun devesi gibisini bulamıyoruz) dediler. Bunun üzerine Rasûlullah:

“Onu, satın alınız ve ona veriniz. Sizin en hayırlı olanınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir” buyurdu. (I/346).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁵⁸

Müslim'in naklettiği hadis şöyle devam etmektedir: Onun devesinden daha değerli bir deve buldular. Efendimiz:

“Bunu verin” dedi. Adam:

“Bana borcunu tam ödedin, Allah da sana ödesin” dedi.⁹⁵⁹

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu; Elbânî de *sahîh* olduğunu söylemişlerdir.⁹⁶⁰

Bu hadisin *muttefekun aleyh* olması, Tirmizî ve muhakkik Elbânî'nin hadisin sıhhati hakkındaki olumlu kanaatleri nedeniyle biz *sahîh* olarak değerlendirdik.

309. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed es-Serahsî ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Ebi'z-Zinâd ← A'rac ← Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edilmiştir ki Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Zengin borcunu geciktirmesi zulümdür. Kim de parası ödenmek üzere imkân olan bir kimseye havale edilirse ona müracaat etsin.” (I/346-7).

⁹⁵⁸ Buhârî, *Sahîh*, Vekâlet, 6, (III, 61-62); İstikrâd, 7, (III, 83-84); Müslim, *Sahîh*, Müsâkât, 120, (1601), (II, 1225); Tirmizî, *es-Sünen*, Buyû', 75, (III, 608); Nesâî, *es-Sünen*, Buyû', 64, (VII, 291); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 393; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V, 577, (h. no: 10948); *es-Süneni's-Sağîr*, II, 273, (h. no: 1975); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VIII, 194.

⁹⁵⁹ Müslim, *Sahîh*, Müsâkât, 120, (1601), (II, 1225).

⁹⁶⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 608; Nesâî, *es-Sünen*, VII, 291, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Dârimî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁶¹

Tirmizî ve İbn Mâce ise hem Ebû Hureyre hem de İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.⁹⁶²

Tirmizî, Ebû Hureyre'den gelen hadisin *hasen sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁹⁶³

Mezkûr hadisin *Kutub-i Sitte*'nin tamamında geçmesi, birden fazla tarikten gelmesi, Tirmizî'nin, sıhhati hakkındaki olumlu kanaati nedeniyle bizde de *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

310. Abdulvehhâb b. Muhammed el-Hatîb ← Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esamm ← Rabî' ← Şâfî ← İbrahim b. Sa'd b. İbrahim ← o da babasından ← Ömer b. Ebî Seleme ← o da babasından ← Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Mü'minin nefsi borcu ödeninceye kadar (borcuna karşı) takılı kalmıştır.”

(I/347).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Şâfî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Hâkim, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁶⁴

Tirmizî, bu hadisin *hasen* olduğunu; Hâkim, *Şeyhayn*'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu; Begavî, *hasen* olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁶⁵

Mezkûr hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmesede ismi geçen diğer önemli muhaddislerin rivâyet etmesi ve yukarıdaki değerlendirmelere binaen biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

311. Ebu'l-Hasan eş-Şirâzî ← Zâhir b. Ahmed es-Serahsî ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Yah'yâ b. Saîd ← Saîd b. Ebî Saîd el-Makbûrî ← Abdillâh b. Katâde el-Ensârî'nin babasından rivâyet edilmiştir ki bir adam Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne geldi ve:

⁹⁶¹ Buhârî, *Sahîh*, Havâlât, 1, (III, 55); Müslim, *Sahîh*, Mûsâkât, 33, (1564), (II, 1197); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Buyû' ve'l-İcârât, 10, (III, 640-641); Nesâî, *es-Sünen*, Buyû', 101, (VII, 317); Dârimî, *es-Sünen*, Buyû', 48, (II, 574); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Buyû', 84, (II, 674); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 465; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VIII, 210.

⁹⁶² Tirmizî, *es-Sünen*, Buyû', 68, (III, 600-601); İbn Mâce, *es-Sünen*, Sadakât, 8, (II, 803).

⁹⁶³ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 601.

⁹⁶⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, Cenâiz, 75, (III, 389); İbn Mâce, *es-Sünen*, Sadakâ, 12, (II, 806); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 440, 475; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, IV, 143, (h. no: 2512); Şâfî, *el-Müsned*, I, 361; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, X, 416, (h. no: 6026); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, II, 32, (h. no: 2219); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, IV, 101, (h. no: 7099), a. mlf., *es-Süneni's-Sağîr*, II, 295, (h. no: 2061); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VIII, 202.

⁹⁶⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 389; Hâkim, *a.g.e.*, II, 32; Begavî, *a.g.e.*, VIII, 202.

“Ya Rasûlallah! (s.a.s.) Allah yoluna sabrederek, ecrimi de O’dan bekleyip hep ileri atılarak ve savaştan kaçmayarak düşmanla savaşırsam Allah günahlarımı affeder mi” diye sordu. Rasûlullah (s.a.v) da:

“Evet” buyurdu. Adam dönüp giderken Rasûlullah (s.a.s.) onu çağırtdı ve emretti.

“Nasıl demiştin” diye sordu. Adam da sorusunu aynen tekrarladi. Hz. Peygamber (s.a.v):

“Evet, fakat kul borcu ve hakları bunun dışındadır, diyerek: *Bunu bana Cibrîl söyledi*” buyurdu. (I/347).

Abdullah b. Katâde tarikiyle gelen bu hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî, Mâlik b. Enes, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁶⁶

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*’ın şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁶⁷

Müslim başta olmak üzere yukarıdaki önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd’un sıhhati hakkında olumlu görüşte olmaları nedeniyle hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

312. İbn Abbâs (r.a.) demiştir ki: Bu Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne inen son âyettir. (Bakara/280). Cibrîl (a.s.) ona bu âyeti Bakara sûresinin iki yüz sekseninci sırasına koy dedi. Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.s.) yirmibir gün daha yaşadı. İbn Cüreyc, dokuz gece yaşadı der. Saîd b. Cübeyr ise yedi gece daha yaşadı *Rebiu’l-Evvel* ayının on ikinci gecesinin günü, hicretin onbirinci yılı güneş battığında vefat etti. Şa’bî ise İbn Abbâs’tan nakletmiştir ki: Allah Rasûlü’ne indirilen son âyet riba âyetidir. (I/347-348).

Bu *mevkuf* hadisin aynısını kaynaklardan tespit edemedik. Ancak hangi âyetin en son nazil olduğuna dair şu rivâyetleri tespit edebildik:

Buhârî, İbn Abbâs’ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü’ne inen son âyet ribâ âyetidir.⁹⁶⁸

Vâhidî, İbn Abbâs’ın Bakara 281. âyetin inen son âyet olduğunu; İbn Cüreyc de bu âyetten dokuz gece sonra Rasûlullah’ın vefat ettiğini, Saîd b. Cübeyr ve Mükâtil’in ise yedi gece sonra Hz. Peygamberin vefat ettiğini söylediklerini nakletmiştir.⁹⁶⁹

⁹⁶⁶ Müslim, *Sahih*, İmâret, 117, (1885), (II, 1501); Tirmizî, *es-Sünen*, Cihâd, 33, (IV, 212); Nesâî, *es-Sünen*, Cihâd, 32, (VI, 34); Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Cihâd, 31, (II, 461); İbn Hibbân, *Sahih*, X, 511, (h. no: 4654); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, V, 581, (h. no: 10962), a. mlf., *es-Süneni’s-Sağîr*, II, 274, (h. no: 1976); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VIII, 200.

⁹⁶⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 212; İbn Hibbân, *a.g.e.*, X, 511.

⁹⁶⁸ Buhârî, *Sahih*, Tefsîru’l-Kur’ân, (Bakara), 54, (V, 165).

⁹⁶⁹ Vâhidî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Mecîd*, I, 400.

Suyutî, İbn Abbâs'ın Bakara 281. âyetin inen son âyet olduğunu, Hz. Peygamberin bu âyetten seksenbir gün sonra vefat ettiğini söylediğini; yine Saîd b. Cübeyr'in bu âyetin inen son âyet olduğunu, Hz. Peygamberin bu âyetten dokuz gece sonra *Rebîu'l-Evvel* ayının onikinci gecesinde vefat ettiğini söylediğini nakletmiştir.⁹⁷⁰ Taberânî, İbn Ab

Kur'ân-ı Kerim'in inen en son âyetinin hangi âyet olduğu konusunda ne müfessirler ne de muhaddisler bu güne kadar görüş birliğine varamamışlardır. Bundan dolayı bu (*mevkûf*) hadisin sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

“...Tanıklığı gizlemeyin. Kim onu gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı eksiksiz bilmektedir.” (Bakara/283)

313. Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan el-Mervezî ← Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sirâc et-Tahhân ← Ebû Ahmed Muhammed b. Kurayş b. Süleyman ← Ali b. Abdilazîz el-Mekkî ← Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm ← Mervân el-Fezârî ← Cezîre ehlinde bir Şeyh, (Şeyh min ehli'l-Cezîre) ← Yezîd b. Ziyâd ← Zührî ← Urve ← Âişe (r.anha)'den gelen rivâyete göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Hainlik eden erkek ve kadının, bir müslümana zina iftirasında bulunup ceza gören erkek ve kadının, Müslüman kardeşine kin besleyen, yalancı şahidliği denenmiş olanın, bir ailenin hizmetçisinin o aile hakkındaki şahidliği ve azâdlı veya akraba oluşu şüpheli olan kimselerin şahidliği caiz değildir.” (I/350-351).

Yukarıdaki âyetin tefsiri sadedindeki bu hadisi Ebû Dâvud, Süleyman b. Musa'dan rivâyet etmiştir.⁹⁷² Tirmizî, Hz. Âişe'den rivâyet etmiş ve şöyle demistir: Bu hadis *garib* 'tir, sadece Yezîd b. Ziyad ed-Dîmeşkî'nin rivâyetiyle bilmekteyiz. Yezîd'in hadis konusunda zayıf olduğu belirtilmiştir. Bu konuda Abdullah b. Amr'dan da hadis rivâyet edilmiştir. Bu hadisin manasını pek bilemiyoruz, bana göre sened yönünden bu hadis *sahîh* değildir. Bu konuda ilim adamları 'akrabanın akrabaya şahidliği caizdir' derler. Babanın çocuğuna, çocuğun babasına şahidliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluk babanın çocuğuna, çocuğun da babasına şahidliğini caiz görmezler. Bazı ilim adamları ise adil olduğu durumda babanın çocuğuna şahidliği caizdir derler. Aynı şekilde çocuğun da babasına şahidliği geçerlidir. Kardeşin kardeşe şahidliğinde ihtilaf

⁹⁷⁰ Suyutî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 101.

⁹⁷¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 371, (h. no: 12040); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 147, (h. no: 30214).

⁹⁷² Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Akdiyye, 16, (IV, 25-26).

yoktur. Her akrabanın akrabasına şahidliği de geçerlidir. Şâfiî diyor ki: “Aralarında düşmanlık bulunan iki kişiden birinin diğerine şahidliği adil de olsa caiz değildir.”⁹⁷³

Ayrıca bu hadisi İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Abdurrezzâk es-San’ânî, Amr b. Şu’ayb’dan;⁹⁷⁴ Dârekutnî ve Beyhakî hem Amr b. Şu’ayb hem de Hz. Âişe’den rivâyet etmişler, hadisin râvilerinden Yezîd b. Ziyâd’ın zayıf, “*la yuhteccu bih*”⁹⁷⁵ olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁷⁶

Begavî de Hz. Âişe’den rivâyet etmiş, bu hadisin *garib* olduğunu, Yezîd b. Ziyâd adlı râvinin “*münkeru’l-hadis*” olduğunu belirtmiştir.⁹⁷⁷

Hadis muhakkiklerinden Elbânî hadisin *hasen* olduğunu; Şuayb Arnaûd da bu hadisin isnadının *hasen* olduğunu söylemiştir.⁹⁷⁸

Mezkûr hadisi incelediğimizde her ne kadar zayıf râviler varsa da üç farklı senedle rivâyet edildiğinden sıhhatini desteklemektedir, ayrıca muhakkikler hadis hakkında olumlu görüş belirttikleri için *sahîh* hadis derecesine ulaştığı kanaatindeyiz.

Ancak biz Begavî’nin hadisçiliğini değerlendirdiğimiz için onun rivayet ettiği hadisin senedindeki Yezîd b. Ziyâd adlı râvinin cerhedildiğini görüyoruz. Bu nedenle Hz. Aişe tarikiyle gelen hadisin *zayıf* olduğu kanaati bizde hasıl olmuştur.

314. Rivâyet edilmiştir ki Rasûlullah (s.a.s.) zırhını Ebû Şehm el-Yahûdî’nin yanına rehin verdi. Bu durumda yolculukta değildi ve yanında da yazacak biri yoktu. **(I/353).**

Bu hadisi Buhârî, Müslim, İbn Mâce ve Begavî, Hz. Âişe (r.anha)’den;⁹⁷⁹ Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve Taberânî, Enes b. Mâlik’ten *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁸⁰ Şâfiî ise Ca’fer b. Muhammed’den mürsel olarak rivâyet etmiştir.⁹⁸¹

“Yolculukta değildi ve yanında da yazacak biri yoktu” cümlesini hiç birisi nakletmemiştir.

⁹⁷³ Tirmizî, *es-Sünen*, Şehâdât, 2, (IV, 545-546).

⁹⁷⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, Ahkâm, 30, (II, 792); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 181; Abdurrazzâk, *el-Musannef*, VIII, 320, (h. no: 15364).

⁹⁷⁵ *La Yuhteccu Bih*: Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadisin başka bir senedinin olup olmadığının araştırılması gerekir. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 176.161.

⁹⁷⁶ Dârekutnî, *es-Sünen*, V, 438, (h. no: 4601-4602); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kebîr*, X, 261, (h. no: 20568-20569-20570); *es-Süneni’s-Sağîr*, IV, 171, (h. no: 3337).

⁹⁷⁷ Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, X, 123.

⁹⁷⁸ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, III, 306, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XI, 501, (thk: Şuayb Arnaûd).

⁹⁷⁹ Buhârî, *Sahîh*, Cihâd, 89, (III, 231); Müslim, *Sahîh*, Müsâkât, 124, (1603), (II, 1226); İbn Mâce, *es-Sünen*, Rahîn, 1, (II, 815); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VIII, 182.

⁹⁸⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, Buyû’, 7, (III, 519-520); Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*, III, 208; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXIV, 145, (h. no: 383); *el-Mu’cemu’l-Evsat*, II, 8, (h. no: 1055).

⁹⁸¹ Şâfiî, *el-Müsned*, I, 139.

Tirmizî, bu hadisin *hasen sahih* olduğunu belirtmiş; muhakkik Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*'ın şartlarına göre hadisin *sahih* olduğunu söylemiştir.⁹⁸²

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, birden fazla tarikten gelmesi, Tirmizî ve Şuayb Arnaûd'un sihhati hakkındaki değerlendirmelerine binaen biz *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

315. İsmail b. Abdilkâhir el-Cürcânî ← Abdilgâfir b. Muhammed ← Muhammed b. Îsâ el-Culûdî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Muhammed b. el-Minhâl ed-Darîr ve Ümmeyye b. Bistâm el-Ayşî ← Yezîd b. Zürey' ← Ravh (İbnu'l-Kâsım) ← A'lâ ← o da babasından ← Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre yüce Allah:

“Yerde ve göklerde olan şeyler Allah’ındır. İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah ondan sizi hesaba çeker”. (Bakara/284) Âyetini nazil buyurduğunda ashâb zorlandı. Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne geldiler. Dizleri üstüne oturdular ve dedilerki: “Namaz, oruc, cihad ve zekât gibi güç yetirebildiğimiz amellerle mükellef kıldık. Bu âyet sana indirildi ama ona takatımız yok. Allah Rasûlü (s.a.s.)’de:

“Siz kendinizden önceki Ehli-Kitab’ın: Duyduk ve isyan ettik, demeleri gibi demeyi mi istiyorsunuz? Aksine işittik ve itaat ettik. Bizi bağışla Rabbimiz dönüş sanadır deyin” buyurdu. Cemâat bunu okuyunca dilleri ona yatıştı. Hemen arkasından Allah şu âyeti indirdi:

“Peygamber Rabbinden kendisine indirilene imân getirdi. Mü’minlerden de her biri: Allah’a, onun meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, Peygamberleri arasında hiç bir fark gözetmeyiz, diyerek İmân getirdiler. Ve dinledik, itaat ettik. Gufranını niyaz eyleriz yâ Rabb! Varışımız da ancak sanadır”. (Bakara/285) Âyetini nazil buyurdu. Bunu yapmaya başladıklarında ise Allah onu neshetti ve **“Allah hiç bir kimseyi takat getiremeyeceği şeyle mükellef tutmaz. Herkesin kazandığı kendine, irtikab ettiği de (yine) kendi aleyhinedir. Ey Rabbimiz! Unutur veya hatâ edersek bizi hesaba çekme”** âyetini nazil buyurdu. **“Rabbimiz bize bizden öncekilere yüklediğin gibi yük yükleme”** Allah (c.c.): *Peki* buyurmuş. **“Rabbimiz gücümüzün yetmeyeceği şeylerle bizleri sorumlu tutma”** Allah (c.c.): *Peki* buyurmuş. **“Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bizim mevlamızsın kafirler kavmine karşı bize yardım et.”** (Bakara/286) Allah (c.c.): *Peki* buyurmuş.

⁹⁸² Tirmizî, *es-Sünen*, III, 520; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 208, (thk: Şuayb Arnaûd).

Hız. Peygamber (s.a.s.) bu duaları okudukça Allah (c.c.): *Peki* (yaptım) buyurmuştur. (I/354).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁸³

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin *sahîh*, isnadının *hasen* olduğunu söylemiştir.⁹⁸⁴

Müslim ve ismi geçen diğer önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, Şuayb Arnaûd'un *sahîh*'tir demesi, âyetlerin de muhteva bakımından bu hadisi desteklemesi nedeniyle biz hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

316. Saîd b. Cübeyr, İbn Abbâs (r.a.)'tan bu manada (bir önceki hadisle bağlantılı olarak) şöyle bir rivâyette bulunmuştur: Bütün bunlarda “*yaptım*” sözünün anlamı “evet” tir. Bu İbn Mesud, İbn Abbâs ve İbn Ömer (r.a.)'in görüşüdür. Muhammed b. Sirîn, Muhammed b. Kâb, Katâde ve Kelbî'de bu görüşü benimsemişlerdir. (I/354).

Muhteva bakımından bir önceki hadisle bağlantılı olan bu *mevkûf* hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî, (*Sünenü'l-Kübrâ* adlı eseri), İbn Hibbân, Hâkim ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir.⁹⁸⁵

Tirmizî, bu hadisin *hasen* olduğunu, İbn Abbâs'ın rivâyeti dışında başka bir vecihle bilmediğini belirtmiştir.⁹⁸⁶ Muhakkik Şuayb Arnaûd, Müslim'in şartlarına göre hadisin isnadının *sahîh* olduğunu, Âdem b. Süleyman dışındaki râvilerin *Şeyhayn*'in ricalinden olup *sikâ* olduklarını, adı geçen râvinde Müslim'in ricalinden olduğunu belirtmiştir.⁹⁸⁷ Hâkim de bu hadisin isnadının *sahîh* olduğunu fakat *Şeyhayn*'in *tahrîç* etmediğini belirtmiştir.⁹⁸⁸

Anlam itibariyle bir önceki hadisin devamı durumundadır. Yukarıdaki değerlendirmeleri de dikkate aldığımızda hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

317. Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-İsfehânî ← Ebû Bekr Ahmed b. İshâk el-Fakîh ← Ya'kûb b. Yusuf el-Kazvînî

⁹⁸³ Müslim, *Sahîh*, İmân, 199, (125), (I, 115-116); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 412; İbn Hibbân, *Sahîh*, I, 351, (h. no: 139).

⁹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XV, 198, (thk: Şuayb Arnaûd).

⁹⁸⁵ Müslim, *Sahîh*, İmân, 200, (126), (I, 116); Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, (V, 221-222); Nesâî, *es-es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 40, (h. no: 10993); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 458, (h. no: 5069); Hâkim, *a.g.e.*, II, 314, (h. no: 3132); Beyhakî, *el-Esmâu ve's-Sifât*, I, 528, (h. no: 453).

⁹⁸⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 221-222.

⁹⁸⁷ İbn Hibbân, *a.g.e.*, XI, 458.

⁹⁸⁸ Hâkim, *a.g.e.*, II, 314.

← Kâsım b. Hekîm el-Uranî ← Mis'ar b. Kidâm ← Katade ← Zürâre b. Evfa ← Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki:

“Allah ümmetinden nefesine gelen vesveseyi konuşmadıkça ve yapmadıkça kaldırdı.” (I/355).

Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁸⁹

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu, ilim ehlinin bununla amel ettiğini, bu hadise dayanarak bir adam boşanmak istese de talak konusunda bir şey söylemedikçe boşanma gerçekleşmez demiştir.⁹⁹⁰

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd da Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁹⁹¹

Hadisin *Kutub-i Sitte*'nin tamamında geçmesi, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un *sahîh* olarak değerlendirmeleri nedeniyle biz de *sahîh* olarak değerlendirdik

318. Hz. Âişe (r.anha), Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne bu âyeti sordum. “**Siz içinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker...**” (Bakara/284) Buyurdu ki:

“Ya Âişe bu âyette geçen konu, kulun yakalandığı bir sıtma hastalığı veya başına gelen bir musibet veya kaybettiği küçük bir miktar dünyalık için üzülmesinden dolayı kınanmıştır. Sonunda kul madenin kıpkırmızı ateşten temizlenip çıktığı gibi günahlarından temizlenir çıkar.” (I/355).

Bu hadisi Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud et-Tayâlisî *tahrîç* etmişlerdir.⁹⁹²

Taberî de, Bakara/284. âyetinin tefsirinde bu hadisi nakletmiştir.⁹⁹³

Begavî'nin doğrudan Hz. Âişe (r.anha)'den naklettiği bu hadisi Tirmizî şu senedle rivâyet etmiş: Abd b. Humeyd ← Hasan b. Musa ve Ravh b. Ubâde ← Hammâd b. Seleme ← Ali b. Zeyd ← Ümmiyye ← Hz. Âişe:.. O, Hz. Âişe'nin bu hadisinin

⁹⁸⁹ Buhârî, *Sahîh*, Talâk, 11, (VI, 169); Müslim, *Sahîh*, İmân, 202, (127), (I, 116-117); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Talâk, 13-14, (II, 656); Tirmizî, *es-Sünen*, Talâk, 8, (III, 489); Nesâî, *es-Sünen*, Talâk, 22, (VI, 156); İbn Mâce, *es-Sünen*, Talâk, 14, (I, 658); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 255; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, IV, 205, (h. no: 2581); İbn Hibbân, *a.g.e.*, X, 178, (h. no: 4334); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, X, 104, (h. no: 20014); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, I, 108.

⁹⁹⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, III, 489.

⁹⁹¹ İbn Hibbân, *a.g.e.*, X, 178.

⁹⁹² Tirmizî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, (Bakara), 2, (V, 221); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 218; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 160, (h. no: 1689).

⁹⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 117.

hasen garib olduğunu;⁹⁹⁴ Elbânî, isnadının zayıf olduğunu;⁹⁹⁵ Şuayb Arnaûd da bu siyakla isnadı zayıftır, Ali b. Zeyd aslında İbn Cüd'ân'dır demişlerdir.⁹⁹⁶

Ali b. Zeyd b. Cüd'ân hakkında Ebû Zur'â ve Ebû Hâtim: “*leyse bi kaviyy*”⁹⁹⁷ dir” demişlerdir.⁹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel: “Zayıftır”; Buhârî ve Ebû Hâtim: “*la yuhteccu bih* dir”; İbn Huzeyme: “*sû'ul-hifz* dir”⁹⁹⁹ demişlerdir.¹⁰⁰⁰

Begavî hadisi doğrudan Hz. Âişe'den rivâyet ettiği için senedinde Ali b. Zeyd b. Cüd'ân adlı bir râvi var mıdır tespit edemedik. Fakat Tirmizî, Ebû Dâvud ve Taberî'nin Hz. Âişe tarihiyle rivâyet ettikleri hadisin senedinde Ali b. Zeyd b. Cüd'ân adlı râvinin ismi geçmektedir. Begavî de hadisi Hz. Âişe tarihiyle rivâyet ettiğinden adı geçen râvinin burda da olma ihtimali yüksek olduğu için sened yönünden *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

319. Abdolvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Bensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Rayyânî ← Humeyd b. Zencuveyh ← Abdullah b. Sâlih ← Leys ← Yezîd b. Ebî Hebîb ← Se'd b. Sinân ← Enes b. Mâlik, Rasûlullah (s.a.s.)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“*Allah kuluna hayrı murad ederse ona dünyada cezayı hemen verir. Fakat onun hakkında şer dilerse günahının yüzünden çekeceği cezayı ondan erteler ki kıyamet günü Allah'ın huzuruna karşılığını göreceği günahlarıyla gelsin.*” (I/355).

Bu hadisi Tirmizî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Taberânî, Hâkim ve Begavî, Enes b. Mâlik'ten; İbn Hibbân ve Heysemî ise Abdullah b. Mugaffel'den rivâyet etmişlerdir.¹⁰⁰¹

Tirmizî, “*Allah kuluna hayrı murad ederse ona dünyada cezayı hemen verir*” kısmını rivâyet etmemiş ve bu hadisin bu vecihle *hasen garib* olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰²

Muhakkik Şuayb Arnaûd, bu hadisin isnadının *sahîh* olup, Hammâd b. Seleme dışındaki râvilerin *Şeyhayn*'ın ricalinden ve *sikâ* olduğunu, adı geçen râvinin de

⁹⁹⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 221.

⁹⁹⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 221, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki, İbrahim Utve).

⁹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLIII, 29, (thk: Şuayb Arnaûd).

⁹⁹⁷ *Leyse bi kaviyy*: Hadisleri araştırılmalıdır, ancak itibar için alınır-alınmalıdır. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 163.

⁹⁹⁸ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I, 106.

⁹⁹⁹ *Sûu'l-Hifz*: Râvinin hadis rivâyetinde yanlışları doğrularından çok olacak derecede, hafızasının zayıf olması. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 289.

¹⁰⁰⁰ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, III, 127.

¹⁰⁰¹ Tirmizî, *es-Sünen*, Zühd, 57, (IV, 601); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 313, (h. no: 11842); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VII, 247, (h. no: 4254); Hâkim, *a.g.e.*, IV, 651, (h. no: 8799); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 245; İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 173, (h. no: 2911); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 191, (h. no: 17470).

¹⁰⁰² Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 601.

Müslim'in ricali olduğunu;¹⁰⁰³ Elbânî, hadisin *hasen sahih* olduğunu;¹⁰⁰⁴ muhakkik Hüseyin Selîm Esed ise isnadının zayıf olduğunu¹⁰⁰⁵ belirtmişlerdir.

Hadisi incelediğimizde Saîd b. Sinân adlı râvi hakkında Ahmed b. Hanbel: “O hadisleri birbirine katan biridir hiçbir müsned ve Musannef sahibi onun hadislerini almaz” demiştir.¹⁰⁰⁶

Zehebî de Saîd b. Sinân hakkında Ahmed b. Hanbel: “Onun hadisleri *muzdaribtir*”;¹⁰⁰⁷ Cûzecânî: “*Vahiyedir*”;¹⁰⁰⁸ Nesâî: “*Metruku'l-hadis'tir*”; Dârekutnî: “*Zayıftır*” dediklerini kaydetmiştir.¹⁰⁰⁹

Hadis iki ayrı yolla rivâyet edilmiştir. İbn Hibbân ve Heysemî'nin rivâyet ettiği hadisin senedinde Saîd b. Sinân adlı râvinin ismi geçmemektedir. Saîd b. Sinân zayıf olsa da, hadis iki farklı yoldan gelerek birbirini desteklediğinden dolayı makbul olduğu kanaatindeyiz. Fakat biz Begavî'nin rivâyet ettiği hadisi tahlil ettiğimiz için müellifimizin sened zincirinde bu râvinin ismi geçmektedir. Bundan dolayı biz bu hadisi *zayıf* olarak değerlendirdik.

320. Ebû Tâhir Muhammed b. Ali ez-Zerrâd ← Ebu'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Huzâî ← Ebû Saîd el-Heysem b. Kuleyb ← İsbâ b. Ahmed el-Askalânî ← Yezîd b. Hârûn ← Hemmâm b. Yahyâ ← Katâde ← Safvân b. Muhriz şöyle rivâyet etmiştir: Ömer b. Hattab'ın oğlu Abdullah'ın elinden tutuyordum. Ona bir adam geldi ve fısıltı hakkında: “Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün birşey söylediğini duydun mu” dedi. O da: “Allah Rasûlü (s.a.s.)'nün şöyle buyurduğunu duydum” dedi:

“Allah Teâla kıyamet günü mü'mine yaklaşır. Tâki omuzunun hizasına gelir ki insanlardan kendisini gizler ve: Ey kulum şöyle şöyle günahını biliyor musun? Buyurur. Kul: Evet Ya Rabbim der. Yine: Ey kulum şöyle şöyle günahını biliyor musun? Kul: Evet Ya Rabbim der. Tâki onun günahlarını ona ikrar ettirildiğinde kul kendinde helak olmuş olduğunu görür. Allah Teâla: Onu ben dünyada sana örtbas etmiştim. İşte bugünde onu sana bağışlıyorum, diyecek. Sonra iyiliklerinin sahifesi verilecektir. Kâfir ve münafığa

¹⁰⁰³ İbn Hibbân, *a.g.e.*, VII, 173.

¹⁰⁰⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 601, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki, İbrahim Utve).

¹⁰⁰⁵ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VII, 247.

¹⁰⁰⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, IV, 396.

¹⁰⁰⁷ *Muzdarib*: Birbirine zıt oldukları halde birini diğerine tercih imkânı bulunmayan hadislerden her biri. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 242.

¹⁰⁰⁸ *Vâhiye*: Güvenilir, sika biri olduğu hiç söylenmemiş olan bununla beraber etkiletici bir sebepten dolayı za'if olduğu bildirilen râvi. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadisleri hiçbir şekilde alınmaz. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 327.

¹⁰⁰⁹ Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, II, 121.

gelince şahidler: Onlar Rabb'lerini yalanlayanlardır. Lanet zalimlerin üzerine değil mi."
(I/356).

Bu *kudsi* hadisi benzer lafızlarla Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân, Beyhakî ve Begavî, Safvân b. Muhriz'den rivâyet etmişlerdir.¹⁰¹⁰

Taberî de, Bakara/286. âyetini tefsir ederken bu hadisi nakletmiştir. Onun tefsirini tahkik eden Ahmed Muhammed Şâkir, Safvan b. Mehriz el-Mâzinî'nin Tâbiin'den verâ ve fazilet sahibi biri olup sikâ olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹¹

Muhakkik Şuayb Arnaûd, Buhârî'nin şartlarına göre hadisin isnadının *sahih* olduğunu, Müseddid dışındaki ricalin *Şeyhayn*'ın ricalinden olduğunu, adı geçen ravinin de Buhârî'nin ricalinden olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹²

Hadisin *muttefekun aleyh* olması, diğer meşhur muhaddislerce de rivâyet edilmesi ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un hadisin *sahih* olduğunu belirtmesi nedeniyle bizde de *sahih* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

321. Câbir (r.a.)'den rivâyet edilmiştir ki: Cibrîl (a.s.) bu âyet indiğinde Peygamber (s.a.s.)'e:

"Allah seni ve ümmetini övdü. O'ndan vermeyi iste dedi. O da, Allah'ın ilham ettiği şekilde istedi. (Senin mağfiretini isteriz). (I/357).

Begavî'nin doğrudan Câbir'den rivâyet ettiği bu *kudsi* hadisi sadece Taberî ve Suyutî, Bakara/286. âyetinin tefsirinde nakletmişlerdir.¹⁰¹³

Mezkûr hadisi hadis kaynaklarından tespit edemedik, gerek lehinde ve gerekse aleyhinde de herhangi bir yoruma rastlayamadık. Bu nedenle sıhhati hakkında bir kanaate varamadık.

322. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimin yanılmasını, unutmasını ve zorlandığı şeyden (günahını)! Allah Teâlâ şüphesiz affetmiştir." (I/358).

Mezkûr hadisi İbn Mâce, Ebû Zerr el-Ğifârî ve İbn Abbâs'tan; İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Hâkim ve Beyhakî, İbn Abbâs'tan; İbn Ebî Şeybe ise Atâ'dan (*mürsel* olarak) *tahrîc* etmişlerdir.¹⁰¹⁴

¹⁰¹⁰ Buhârî, *Sahih*, Mezâlim, 2, (III, 97-98); Müslim, *Sahih*, Tevbe, 52, (2768), (III, 2120); İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 13, (I, 65); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 74, 105; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 63, (h. no: 34221); İbn Hibbân, *Sahih*, XVI, 353, (h. no: 7355); Beyhakî, *el-Esmâu ve'l-Sıfât*, I, 150, (h. no: 94); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XV, 133.

¹⁰¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 120, XV, 284.

¹⁰¹² İbn Hibbân, *a.g.e.*, XVI, 354.

¹⁰¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân* VI, 129; Suyutî, *Durru'l-Mensûr*, II, 133.

Hâkim, hadisin *Şeyhayn*'ın şartlarına göre *sahih* olduğunu ancak *tahrîç* etmediklerini;¹⁰¹⁵ fakat İbn Mâce'nin *Sünen*'ini tahkik eden Muhammed Fuâd Abdulkakî ise senesinde ismi geçen Kasım b. Yezîd adlı ravinin meçhul olduğunu söylemiştir.¹⁰¹⁶ İbn Hacer, bu hadisin *sahih* olmadığını, Mâlik adlı râvinin zayıf olduğunu belirtmiştir. İbn Adî de bu hadisi *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl* isimli eserinde zayıf olarak rivayet etmiştir.¹⁰¹⁷

Begavî'nin senedsiz olarak rivâyet ettiği bu hadisi Nesâî iki farklı senedle rivâyet etmiştir. İbn Abbâs tarikiyle verdiği hadisin senedi şu şekildedir: Muhammed b. Musaffâ el-Himsî ← el-Velîd b. Müslim ← Evzâî ← Atâ' ← İbn Abbâs:... Hem bu sened zincirinde hem de Taberânî, Dârekutnî ve Beyhakî'nin senedlerinde Ebû Bekr el-Hezlî'nin ismi geçmemektedir.

Hadis birden fazla yolla rivâyet edilmiştir. Bu nedenle birbirini sıhhat yönünden desteklemektedir. Begavî'nin rivâyet ettiği hadis senedsiz olduğu için metin yönünden değerlendirmek durumundayız. Metnin sıhhatinde de bir sorun tespit edilemediği için *sahih* olarak değerlendirdik.

323. İbn Abbâs'ın rivâyet ettiği göre (Kul'un): **“Bizi bağışla** duasına karşılık Yüce Allah: Gerçekten sizi bağışladım. **“Ey Rabbimiz! Unutur veya hatâ edersek bizi hesaba çekme”** duasına: Sizi hesaba çekmem. **“Rabbimiz bize gücümüzün yetmeyeceği yük yükleme duasına”** Gücünüzün yetmeyeceği yük yüklemem. **“Rabbimiz gücümüzün yetmeyeceği şeylerle bizleri sorumlu tutma”** duasına: Sizi sorumlu tutmam. **“Bizi affet.”** (Bakara/286) âyetini sonuna kadar ki duasına: “Sizi affettim, sizi bağışladım, size merhamet ettim, kafirler kavmine karşı size yardım ettim.” Bakara suresi bittiğinde Muâz b. Cebel “Amîn” dedi. **(I/358).**

Bu hadisi sadece Taberî ve İbn Kesîr'in tefsirlerinde tespit edebildik.¹⁰¹⁸

Hadis kaynaklarında bulamadığımız ve hakkında bir yoruma da rastlayamadığımız bu hadisin sıhhati için bir kanaate varamadık.

¹⁰¹⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, Talâk, 16; (I, 659); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 172, (h. no: 19051); İbn Hibbân, *a.g.e.*, XVI, 202, (h. no: 7219); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, II, 52, (h. no: 765); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 161, (h. no: 8273); Dârekutnî, *es-Sünen*, V, 300, (h. no: 4351); Hâkim, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, II, 216, (h. no: 2801); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, X, 104, (h. no: 20013); *es-Süneni's-Sağîr*, III, 301, (h. no: 2584).

¹⁰¹⁵ Hâkim, *a.g.e.*, II, 216.

¹⁰¹⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, I, 659, (thk: Muhammed Fuâd Abdulkakî).

¹⁰¹⁷ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, III, 126; İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, IV, 346.

¹⁰¹⁸ Taberî, *a.g.e.*, VI, 145; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 738.

324. İsmail b. Abdilkâhir ← Abdulgâfir b. Muhammed ← Muhammed b. İsâ el-Culûdî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Ebû Esamm ← Mâlik b. Mikvel ← Zübeyr b. Adiy ← Talhâ b. Müsarriif ← Mürra ← Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: Rasûlullâh (s.a.s.) göklere çıkarıldığı gece *Sidretü'l-Müntehâ*¹⁰¹⁹ ya götürüldü. Sidre altıncı semâdadır. Yeryüzünden semâyâ çıkarılan onda nihâyet bulur ve sonra ondan alınır. Onun yukarisından inen şeyler de onda karar kılar, sonra ondan alınır. (Abdullah b. Mes'ûd burada):

“O zaman Sidre’yi kaplayan kaplamıştı.” (Necm/16) Âyetini okumuş. Onu altından pervaneler diye tefsir etmiştir. Sonra (rivâyetine devamla) Rasûlullâh (s.a.s.)’a üç şey verilmiştir:

1. Beş vakit namaz.
2. Bakara sûresinin son âyetleri.
3. Ümmetinden Allah’a şirk koşmayanın büyük günahlarının af olacağı. **(I/359).**

Bu hadisi Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Beyhakî ve Begavî Abdullah b. Mes'ûd'dan *tahrîç* etmişlerdir.¹⁰²⁰

Buhârî de Mi'râc olayını Enes b. Mâlik'ten detaylı olarak rivâyet etmiştir.¹⁰²¹

Muhakkik Elbânî ve müfessir Begavî bu hadisin *sahîh* olduğunu söylemişlerdir;¹⁰²² Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*'in şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.¹⁰²³

Müslim ve ismi geçen diğer önemli muhaddislerin rivâyet etmesi, muhakkiklerin hadisin sıhhati hakkındaki değerlendirmeleri nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

325. Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebû Nuaym Abdulmelik b. Hüseyin el-İsferâyînî ← Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk el-Hâfız ← Yûnus ve Ahmed b. Şeybânî ← Süfyân b. Uyeyne ← Mensûr ← İbrahim Abdirrahman b. Yezîd ← Ebû Mes'ûd, Rasûlullah (s.a.s.)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

¹⁰¹⁹ *Sidretü'l-Müntehâ* (سدرة المنتهى): Hz. Peygamber'in, Mi'râc gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç. Sözlükte “Arabistan kirazı denilen hoş gölgeli nebk ağacı” anlamındaki sidre ile müntehâ kelimesinden oluşan *sidretü'l-müntehâ* terkibi “son noktada bulunan sidre” demektir. Terim olarak “Hz. Peygamber'in Mi'râc gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç veya makam” diye açıklanabilir. Kur'ân'da bir yerde *sidretü'l-müntehâ* (en-Necm 53/14), bir yerde yalnız sidre (en-Necm 53/16) şeklinde geçer. Sidr iki âyette de (Sebe' 34/16; el-Vâkıa 56/28) “ağaç” mânasına gelmektedir. Uludağ, Süleyman, “Sidretü'l-Müntehâ”, *DİA*, XXXVII, 151-152.

¹⁰²⁰ Müslim, *Sahîh*, İmân, 279, (173), (I, 157); Nesâî, *es-Sünen*, Salât, 1, (I, 223-224); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 387; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 312, (h. no: 31697); Beyhakî, *es-Süneni's-Sağır*, I, 399, (h. no: 959); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII, 349.

¹⁰²¹ Buhârî, *Sahîh*, Menâkibu'l-Ensâr, 42, (IV, 248-249-250).

¹⁰²² Nesâî, *es-Sünen*, I, 223, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII, 349.

¹⁰²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 181, (thk: Şuayb Arnaûd).

“*Bakara sûresinin sonunda iki âyet vardır ki, kim onları gece okursa o kimseye kâfi gelir.*” (I/359).

Ebû Mes’ûd’dan gelen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.¹⁰²⁴

Tirmizî, hadisin *hasen sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd da *Şeyhayn*’ın şartlarına göre isnadının *sahîh* olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰²⁵

Mezkûr hadisin *muttefekun aleyh* olması ve sıhhati hakkında yukarıda yapılan değerlendirmeler doğrultusunda bizde *sahîh* olduğu kanaati hasıl olmuştur.

326. Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem’ânî ← Ebû Ca’fer er-Reyyânî ← Humejd b. Zencûye ← Alâ b. Abdulcebbâr ← Hammâd b. Seleme ← Eş’as b. Abdurrahman el-Curmî ← Ebû Kilâbe ← Ebi’l-Eş’as es-Sen’ânî ← Nu’mân b. Beşîr’den yapılan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Allah gökleri ve yeri yaratmadan bin yıl önce bir kitap yazdı da o kitaptan iki âyet indirerek Bakara sûresini o iki âyetle mühürledi. Bu âyet bir evde üç gün süreyle okunmazsa şeytan o eve yaklaşır.*” (I/359).

Nu’mân b. Beşîr’den rivâyet edilen bu hadisi Tirmizî, Nesâî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Taberânî, Hâkim ve Begavî *tahrîç* etmişlerdir.¹⁰²⁶

Tirmizî ve Begavî bu hadisin *garib* olduğunu; hadis muhakkiklerinden Hüseyin Selîm Esed, isnadının *sahîh* olduğunu; Şuayb Arnaûd ise isnadının *hasen* olduğunu, Eş’as b. Abdurrahman el-Curmî dışındaki ricalin *sika* olduğunu fakat bu râviden de Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî’nin hadis rivâyet ettiğini ve *sadûk* biri olduğunu; Hâkim, hadisin isnadının *sahîh* olduğunu fakat *Şeyhayn*’ın *tahrîç* etmediğini belirtmişlerdir.¹⁰²⁷

Hadisin *Kutub-i Sitte*’de geçmesi ve yukarıdaki değerlendirmelerin tümünün olumlu olması nedeniyle biz *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

¹⁰²⁴ Buhârî, *Sahîh*, Meğâzî, 12, (V, 17-18); Fedâilu’l-Kur’ân, 34, (VI, 113); Müslim, *Sahîh*, Salâtu’l-Müsâfirîn, 255, (807), (I, 554-555); Ebû Dâvud, *es-Sünen*, Şehru’r-Ramazan, 9, (II, 118); Tirmizî, *es-Sünen*, Fedâilu’l-Kur’ân, 4, (V, 159); İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmetu’s-Salât, 183, (I, 435); Dârimî, *es-Sünen*, Salât, 170, (I, 288); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 121; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XVII, 202, (h. no: 541); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IV, 464.

¹⁰²⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 159; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVIII, 320, (thk: Şuayb Arnaûd).

¹⁰²⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, Fedâilu’l-Kur’ân, 4, (V, 159-160); Nesâî, *es-es-Sünenü’l-Kübrâ*, IX, 354, (h. no: 10737); Nesâî, *Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle*, s, 536-537, (h. no: 967); Dârimî, *es-Sünen*, Fedâilu’l-Kur’ân, 14, (II, 721); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 274; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 62, (h. no: 782); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, II, 281, (h. no: 1988); Hâkim, *a.g.e.*, I, 750, (h. no: 2065); Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IV, 467.

¹⁰²⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, V, 160; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, IV, 467; Dârimî, *es-Sünen*, IV, 2132, (thk: Hüseyin Selîm Esed); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 363, (thk: Şuayb Arnaûd); Hâkim, *a.g.e.*, I, 750.

2.4. Hadislerin Rivâyet, Kaynak Ve Sıhhat Bakımından Sınıflandırılması Ve Tablolar Halinde Gösterilmesi

Begavî'nin '*Meâlimü't-Tenzîl*' adlı tefsirindeki Fatiha ve Bakara sûrelerinin tefsirinde geçen hadisler sıhhatlerine ve kaynaklarına göre tablolar halinde gösterilmiştir.

İlk olarak hadislerin kaynakları bakımından değerlendirmesi yapılmış, *Kutub-i Tis'a*'daki hadisler tesbit edilmiş, her birinde hadislerden ne kadarının bulunduğu, *Kutub-i Tis'a* dışındaki kaynaklarda bulunan hadisler ve başvuru kaynaklarda bulunamayan hadisler tabloda gösterilmiştir.

Sıhhat bakımından hadisler *makbûl*, *merdûd* ve hakkında hüküm verilmeyenler şeklinde üç grupta incelenmiştir. Makbûl hadisler, *sahîh*, *hasen*; merdûd hadisler ise *zayıf*, *Mevzu*' ve başvuru kaynaklarda bulunamayanlar olarak gruplandırılmıştır. Ayrıca hakkında değerlendirme tesbit edemediğimiz hadisler, 'hakkında hüküm verilmeyenler' grubuna dâhil edilmiş ve bunlar tablolar halinde gösterilmiştir. *Mevkûf* haberler de tabloya eklenmiştir.

FATIHA SÛRESİ

Tablo 1.

KAYNAK BAKIMINDAN	Kudsî hadisler	1
	Merfû hadisler	5
	Mevkûf hadisler	1
TOPLAM		7
RİVAYET EDİLDİĞİ	Kutub-i Tis'a da yer alanlar	5
KAYNAK BAKIMINDAN	Diğer Kaynaklardan bulunanlar	2
TOPLAM		7
SİHHAT BAKIMINDAN	Sahîh hadisler	6
	Hasen hadisler	1
	TOPLAM	7

Tablo 2. KUTUB-İ TİS'A'DA YER ALAN HADİSLER

Muttefekun Aleyh olanlar	2
Buhârî	3
Müslim	4
Ebû Dâvud	3
Tirmizî	3
Nesâî	4
İbn Mâce	3
Dârimî	1
Mâlik b. Enes	2
Ahmed b. Hanbel	2
TOPLAM	27

BAKARA SÛRESİ**Tablo 1.**

KAYNAK BAKIMINDAN	Kudsî	17	
	Merfû	286	
	Mevkûf	22	
	Mevzû'	1	
TOPLAM		326	
RİVAYET EDİLDİĞİ KAYNAK BAKIMINDAN	Kutub-i Tis'a da yer alanlar	280	
	Diğer hadis kaynaklarında bulunanlar	12	
	Hadis kaynakları dışında bulunanlar	28	
	Başvurulan Kaynaklardan bulunamayanlar	6	
TOPLAM		326	
SIHHAT BAKIMINDAN	Makbul hadisler	Sahîh: 252	257
		Hasen: 5	
	Merdud hadisler	Zayıf: 33	34
		Mevzu': 1	
	Hakkında hüküm verilemeyen hadisler		35
TOPLAM		326	

Tablo 2. KUTUB-İ TİS'A'DA YER ALAN HADİSLER

Mutefekun aleyh	104
Buhârî	139
Müslim	163
Ebû Dâvud	121
Tirmizî	142
Nesâî	106
İbn Mâce	84
Dârimî	54
Mâlik b. Enes	39
Ahmed b. Hanbel	208
TOPLAM	1056

Tablo 3. MÜKERRER HADİSLER¹⁰²⁸

Hadisin ilk geçtiği yer (Hadis No)	I. Tekrar (Hadis No)	II. Tekrar (Hadis No)
1	93	
49	50	
68	69	
106	107	
135	136	
148	151	
158	162	
161	177	
142	188	
173	174	175
228	229	
230	242	
266	267	268
269	270	
TEKRARLAR TOPLAMI		15

¹⁰²⁸ Burada verilen numaralar tezimizde hadislere verdiğimiz sıra numaralarıdır.

2.5. Tabloların Değerlendirilmesi

Tahrîç ve değerlendirmesini yapmış olduğumuz *Meâlimü't-Tenzîl*'deki eserin Fatiha ve Bakara sûrelerinin tefsirinde toplam 333 hadis kullanılmıştır.

Fatiha sûresinin tefsirinde 7 hadis tespit edilmiştir. Bu hadislerin tamamı *makbûl* rivâyetlerdir. Bu rivâyetlerin 6'sı *sahîh* ve 1 tanesi de *hasen*'dir.

Bakara sûresinin tefsirinde ise tekrarlarla birlikte 326 hadis tespit edilmiştir. Bu hadislerin 15 tanesi tekrardır. 326 hadisin 257'si *makbûl*, 34'ü *merdûd*, 35'i ise hakkında hüküm verilemeyen rivâyetlerdir. *Makbûl* rivâyetlerin, 252'si *sahîh* ve 5 tanesi de *hasen* hadislerdir. *Makbûl* hadislerin 104 tanesi *muttefekun aleyh*'tir. *Merdûd* rivâyetlerin ise 33'ü zayıf, 1'i *mevzu*'dur. Dolayısıyla, *makbûl* hadisler tüm hadislerin %78.83'üne, *merdûd* rivâyetler ise %10.43'üne, hakkında hüküm verilemeyenler %10.73'üne tekâbül etmektedir.

Diğer yandan 280 hadis *Kutub-i Tis'a* diye bilinen temel hadis kaynaklarımızda geçerken 12 tanesi diğer hadis kaynaklarında yer almaktadır. 28 hadis ise hadis eserleri dışındaki kaynaklarda geçmektedir ve 6 rivâvetin de kaynağı tespit edilememiştir. Bu veriler dikkate alındığında, *Kutub-i Tis'a*'da geçen hadislerin tüm hadislere oranı % 86 civarında iken, diğer kaynaklarımızda geçen hadislerin oranı % 12.5'tir. Kaynağını tespit edemediğimiz hadisler ise % 1.5'lik bir orana sahiptir.

Görüldüğü üzere Begavî'nin Fatiha ve Bakara sûrelerinin tefsirinde kullandığı hadislerin büyük bölümü sahih rivâyetlerden oluşmaktadır. Zayıf hadislerin sayısı sahih hadislere nazaran oldukça düşük olup, *mevzû* olduğu iddia edilen hadis sayısı ise sadece birdir.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında ve âyetlerin açıklanmasında, Hz. Peygamber'e bir görev olarak yüklenen tebyîn vazifesi Kur'ân tefsirinde önemli bir rol oynamıştır.

Bu sebeple birçok müfessir ilâhi kelamın açıklanmasında Hz. Peygamber'in hadislerini kullanmıştır. Âyetlerin tebyîn ve tefsirinde başvurduğumuz hadislerin, Hz. Peygamber'e âdiyeti elbette Kur'ân'ı doğru anlama ve yaşama hususunda büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle âlimler hadislerin *sahîh* olarak sonraki nesillere aktarılması için özen göstermişlerdir. Buna rağmen çeşitli sebeplerle hadis uydurma girişimlerinde bulunulmuş ve bu girişimler bir ölçüde başarılı da olmuştur. Bu uydurma haberlerin belirlenmesi ve hadis literâtürünün bunlardan temizlenmesi elzem hale gelmiştir.

Biz de bu çalışmamızda Begavî'nin *Meâlimu't-Tenzîl* adlı eserinin (Fatiha ve Bakara sûrelerinin) tefsirindeki hadislerin tahrîç ve değerlendirmesini yaparak, bu rivâyetlerin ne kadarının *sahîh*, ne kadarının *zayıf* olduğunu tespit ettik. Böylece Begavî'nin kullandığı hadisleri seçerken gösterdiği hassasiyeti ortaya koymaya çalıştık.

Horasan'ın Merv şehrinin yakınındaki Bağ ya da Bağşur denilen kasabada 433/1041 yılında dünyaya gelen Begavî, yaşamının her anını ilimle, bilgiyle, geçiren değerli bir âlimdir. O, tek bir alanda değil, başta tefsir ve hadis olmak üzere İslâm ilimlerinin birçok alanında kendini iyi yetiştirmiş ve eserler yazmış ayrıca birçok talebeye ders vermiştir. O, ilme değer vermiş, insanların cehaletten kurtulması için çok çaba sarf etmiş, onları Kur'ân ve sünnete sarılmaya davet etmiştir. Müfessir, muhaddis, fakih, müctehid ünvanlarıyla anılan Begavî, hadis ilmine yaptığı hizmetlerden dolayı kendisine *Muhyi's-Sünne* (Sünneti ihya eden) lakabı verilmiş ve bu isimle meşhur olmuştur. İlmiyle amel eden, sade bir hayat yaşayan, zühd ve takva sahibi bir kişiliğe sahip olan Begavî, 516/1122 tarihinde Merverrûz'da vefat etmiştir.

Birçok alanda eser te'lif etmiş olan Begavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* isimli tefsirinin yanında İslam âleminin hizmetine sunulmuş *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbihu's-Sünne* gibi meşhur hadis eserleri de mevcuttur. O, eserlerini sade bir dille yazmıştır.

Begavî, Kur'ân'ı tefsir ederken sûrelerin tefsirine geçmeden önce o sûrenin Mekkî mi Medenî mi olduğunu, nüzul sebebini ve o sûrenin kaç âyetten oluştuğunu belirtir. Âyetleri cümle-cümle, kelime-kelime inceleyip Kur'ân'ı Kur'ân'la, Kur'ân'ı hadisle tefsir etmeye önem vermiştir. Ona göre Kur'ân'da nesh vardır. Âyet, hadisi nesh ettiği gibi meşhur hadis de âyeti nesh eder. O, müteşabih âyetleri te'vil etmekten

sakınmış bu konuda selefin yolunu takip etmiştir. Begavî büyük bir muhaddistir. Bu nedenle âyetlerin tefsirinde *sahîh* hadisleri rivayet etmeye özen göstermiş ve âyetlerin daha iyi anlaşılması için bu rivayetlerin ilgili âyet hakkında söylenip söylenmediği konusunda gayret sarf etmiştir. Kendisi hadis naklederken, metnin bazen tamamını bazen de sadece konuyla ilgili kısmını zikretmektedir. Bunu yaparken de hadisleri çoğunlukla isnadlı zikretmiş (246 hadis), bir kısmını doğrudan sahâbe veya tabiûn ← sahâbe şeklinde (56 hadis), zaman zaman da sadece metni nakletmiştir (31 hadis). Kısaca belirtirsek onun *Meâlimu't-Tenzîl* isimli eseri rivayet tefsiri bakımından değerli bir eserdir. Bu nedenle kendisinden çokça söz ettirmiştir. Buna rağmen eserde az da olsa zayıf haberlere rastlamak mümkündür.

Begavî, müfessir olmasının yanında hadiste de otorite denilecek derecede bilgi sahibidir. Hadislerin çoğunluğunu, (başta Buhârî ve Müslim olmak üzere) önemli muhaddislerin *sahîh* hadis kitaplarında yer alan sıhhat derecesi yüksek rivayetlerden derlemiş, bu konuda çok titiz davranmıştır. Bu çalışmamızda ulaştığımız %78'lik oran da bunun en bariz örneğidir. O, hadise dair eserlerine aldığı haberlerin çoğunun sıhhati hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Kendisi her ne kadar eserlerine uydurma hadis almadığını söylese de *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbihu's-Sünne*'deki bazı hadislerin uydurma olduğu iddia edilmiş ve *mevzûât* kitaplarında yer almıştır.

Begavî şafii mezhebine mensup bir âlimdir. Bu görüşünü ön planda tutsa da mezhep taassubuna kapılmamış, *sahîh* kabul ettiği hadisleri mezhebinin görüşlerine aykırı olsa bile eserlerine almıştır. Örneğin, şafî mezhebinde namazda Fatıha sûresini okurken Besmele çekmek farz olduğu halde, Enes (r.a.)'ten gelen şu rivayeti nakletmekten çekinmemiştir: “Ben, Hz. Peygamber, (s.a.s.), Ebû Bekr, Ömer ve Osman ile birlikte namaz kıldım. Onlardan hiç birinin ‘*Bismillahirrahmanirrahim*’i okuduklarını işitmedim.”

O, fıkhıta müctehit derecesine yükselmiş, ictihadla ilgili hadislerin yanlış anlaşılması için açıklamalarını çok dikkatli bir şekilde yapmıştır. İctihatta bulunabilmek için Kur’ân’ı, hadisleri, dil bilimlerini, kıyası ve selef âlimlerinin görüşlerini çok iyi bilmek gerektiğini belirtmiştir.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra, müfessirin kullandığı hadislerin çoğunluğunun *sahîh* hadis kitaplarında yer alan sıhhat derecesi yüksek hadisler olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum eserinin güvenilirliğini arttırmakta, âlimler tarafından ona ve eserlerine verilen önemin haklılığını ortaya koymaktadır.

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	HÜSEYİN BAĞATARHAN
Öğrenci Numarası	112212116
Enstitü Anabilim Dalı	TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
Programı	HADİS
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	YRD. DOÇ. DR. MUSA ERKAYA
Tez Başlığı (Türkçe)	BEĞAVÎ'NİN MEÂLİMÜ'T-TENZİL İSİMLİ TEFİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (FATİHA VE BAKARA SÜRELERİ)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 275 sayfalık kısmına ilişkin, 26/05/2015 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 19'dur.

Hüseyin BAĞATARHAN
(Tezi Hazırlayan)

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. MUSA ERKAYA
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Erkan YAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü. LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını¹ sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

¹ Makale şartı doktora öğrencilerini kapsamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDURRAZZÂK es-SAN'ÂNÎ** (211/826), Ebû Bekr Abdürrezzak b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî el-Yemânî, *el-Musannef*, I-XI, (thk: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), Beyrût, 1403/1983.
- ABDULLAH b. MUBÂREK** (181/797), Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mubârek el-Hanzalî et-Türkî, *Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik*, (thk: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), Beyrût, ts.
- ACLÛNÎ** (1162/1748), İsmail b. Muhammed b. Abdulhadî ed-Dimeşkî Ebu'l-Fidâ', *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs*, I-II, (thk: Abdulhamîd b. Ahmed b. Yusuf Hendâvî), Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000.
- AHMED B. HANBEL** (241/855), Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, I-IV, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
-, *el-Müsned*, I-XL (thk: Şuayb Arnaûd, Âdil Mürşid) Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001. (el-Mektebetuş-Şâmîle Proğramı).
- ALİYYU'L-KÂRÎ** (1014/1605), Ebu'l-Hasan Nûreddîn el-Herevî, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzû'a*, (thk: Muhammed Lütfî es-Sabbâğ) Beyrût, 1406/1986.
-, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, I-IX, Beyrut, 1422/2002.
- AYDINLI**, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul, 2011.
- BEGAVÎ** (516/1122), Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferra, *Meâlimü't-Tenzil*, I-VIII, Daru't-Tayyibe, Riyad, 1409/1989.
-, *Şerhu's-Sünne*, I-XV, Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403/1983.
- BEYHAKÎ** (458/1065), Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Horâsânî Ebûbekr, *es-Sünenu'l-Kebîr*, I-X, (thk: Muhammed Abdulkâdîr Atâ), Beyrût, 1424/2003.
-, *es-Süneni's-Sağîr*, I-IV, (thk: Abdulmu'tî Emîn Kal'acî), Câmîatu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Pakistan, 1410/1989.
-, *el-Ba's ve'n-Nüşûr*, Beyrut, 1406/1986.
-, *Delâilu'n-Nubuvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Şerî'a*, I-VII, Beyrut, 1405/1985. (el-Mektebetuş-Şâmîle Proğramı)
-, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, I-II, (thk: Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî), Cidde, 1413/1993.
-, *Şuabu'l-Îmân*, I-XIV, Hindistan, 1423/2003.

- BEZZÂR** (292/905), Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdulhâlik, *el-Müsned*, I-XVIII, (thk: Mahfûz er-Rahmân Zînullah, I-IX; Âdil b. Sa'd, X-XVII; Sabrî Abdulhâlik eş-Şâfî, XVIII.), Medînetu'l-Münevvere, 1988-2009.
- BUHÂRÎ** (256/870), Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
 , *Kitâbu'd-Duafâi's-Sağîr*, Mektebetu İbn Abbâs, 1426/2005.
 , *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-VIII, Haydarâbâd, ts.
 , *el-Edebu'l-Müfred*, (thk: Elbani), Suudi Arabistab, (1997/1418).
- CESSÂS** (370/980), Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Hanefî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, (thk: Muhammed Sâdik el-Kamhâvî), Beyrût, 1405/1985.
- CEZÂİRÎ** (1338/1919), Tâhir b. Sâlih (Muhammed Sâlih b. Ahmed b. Mûhib ed-Dimeşkî, *Tevcîhu'n-Nezer ilâ Usûli'l-Eser*, I-II, (thk: Abdulfettâh Ebû Ğudde), Haleb, 1416/1995. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
- ÇAKAN**, İsmail Lütfî, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, 2011.
- DÂREKUTNÎ** (385/995), Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer en-Nu'mân b. Dînâr el-Bağdâdî, *es-Sünen*, I-V, Beyrut, 1424/2004. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
 , *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Mektebetu'l-Meârif, Riyad, 1404/1984.
- DÂRİMÎ** (255/868), Ebu Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman es-Semerkindî, *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
 , *es-Sünen*, I-IV, (thk: Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-Muğnî, Suudi Arabistan, 1412/2000. (el-Mektebetü's-Şâmile Proğramı)
- EBÛ DÂVUD** (275/888), Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
 , *es-Sünen*, I-IV, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut, ts. (el-Mektebetü's-Şâmile Proğramı)
- EBÛ DÂVUD et-TAYÂLİSÎ** (204/819), Süleyman b. Dâvud b. el-Cârûd el-Basrî, *el-Müsned*, I-IV, (thk: Dr. Muhammed b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî), Dâru'l-Hicr, Mısır, 1419/1999.
- EBÛ HAYYÂN EL-ENDELUSÎ** (745/1344), Ebu'l-Hakem Ubeydullâh (Abdullâh) b. el-Muzaffer b. Abdillâh b. Muhammed el-Bâhilî el-Endelüsî, *Bahru'l-Muhît*, I-X, Beyrut, 1412/1992. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
- EBÛ NUÂYM el-ISFAHÂNÎ** (430/1039), Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Musa b. Mehrân, *Delâilu'n-Nübüvve*, I-II, Beyrût, 1406/1986.

- EBÛ YA'LÂ EL-MEVİLÎ**, (307/919) Ahmed b. Ali b. Müsennâ b. Yahya b. İsâ et-Temîmî, *el-Müsned*, I-XIII, (muhakkik; Hüseyin Selîm Esed) Dimeşk, 1404/1984.
- ELBÂNÎ** (1420/1999), Muhammed Nâsiru'd-Dîn, *İrvâu'l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdisi Menâru's-Sebil*, I-IX, Beyrût, 1405/1985. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
- ERKAYA**, Musa, "Mesâbîhu's-Sunne'nin Bazı Hadisleri Çerçevesinde Ömer el-Kazvîni'nin Risâlesi'ne İbn Hacer el-Askalânî'nin Cevapları", çev: *Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XI, s. 2, ELAZIĞ, 2006.
- EROĞLU**, Ali, "Müfessir Begavî, Hayatı Ve Tefsirdeki Metodu", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1987.
-, Meâlimü't-Tenzîl ve Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azim Tefsirleri Üzerine Bir Mukayese, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 9, ERZURUM, 1990.
- FETTENÎ** (986/1578), Muhammed Tahir b. Ali el-Sıddîkî el-Hindî, *Tezkiretu'l-Mevzu'ât, İdâratu't-Tıbbâtu'l-Munîriyye*, 1343/1923.
- GAZÂLÎ** (505/1111), Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *Mîzânu'l-Amel*, Mısır, 1964.
- HÂKİM** (405/1014), Muhammed b. Abdullah Ebû Abdillâh en-Nisâburi, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, I-V, (thk: Mustafâ Abdulkadir Atâ), Beyrut, 1411/1990.
- HÂZİN** (741/1340), Alâu'd-Dîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer eş-Şeyh Ebu'l-Hasan el-Ma'rûf, *Lubâbu't-Te'vil fî Me'âni't-Tenzîl*, (thk: Muhammed Ali Şâhîn), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1415/1995. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
- HEYSEMÎ** (807/1404), Nûreddîn Ali b. Ebîbekr b. Süleyman, *Keşfu'l-Estâr el-Zevâidi'l-Bezzâr*, I-IV, (thk: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), Beyrût, 1399/1979.
-, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, (thk: Hüsâmeddîn el-Kudsî), Kâhire, 1414/1994. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
- HUMEYDÎ** (219/834), Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ b. Abdillâh el-Kureşî el-Esedî, *el-Müsned*, I-II, (thk: Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî), Suriye, 1417/1996. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)

- ISFAHÂNÎ** (369/979), Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî, *el-Uzma*, I-V, (thk: Ridâullah b. Muhammed İdris el-Mubârekfûrî), Riyâd, 1408/1988. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
- İBN ADÎ**, (365/976), Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, (thk: Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Beyrût, 1418/1997.
- İBN ARRÂK** (963/1556), Nûreddîn Ali b. Muhammed el-Kenânî, *Tenzîhu's-Şerîati'l-Merfû'a 'Ani'l-Ahbâri's-Şeni'ati'l-Mevzu'a*, I-II, (thk: Abdulvâhhâb Abdullâtîf, Abdullah Muhammed es-Siddîkel-Gumârî), Beyrût, 1399/1979. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
- İBNÜ'L-CEVZÎ** (597/1200), Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Mevzûât*, I-III, Medînetü'l-Münevvere, 1386/1966. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
-, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, I-III, (thk: Abdullah el-Kâdî), Beyrût, 1406/1986.
-, *el'İlelu'l-Mütenâhiye fi'l-Ehadîsi'l-Vâhiye*, I-II, İdâratu'l-Ulûmu'l-Asriyye, Pakistan, 1401/1981. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
- İBN EBÎ HÂTİM** (327/938), Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed el-Münzîrî et-Temîmî er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* I-XIII, (thk: Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetu Nezzâr Mustafa Elbâz, Suudi Arabistan, 1419/1999.
-, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrût, 1271/1952.
- İBN EBÎ ŞEYBE** (235/849), Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman, *el-Musannef*, I-XXVI, (thk: Muhammed Avvâme), Muessesetu Ulûmi'l-Kur'ân, Suudi Arabistan, 1427/2006.
- İBN HACER** (852/1448), Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Beyrut, 1379/1958. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
-, *Lisânu'l-Mîzân*, I-VII, Beyrut, Lübnan, 1390/1971. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
-, *Metâlibu'l-Âliye*, I-XIX, Dâru'l-Âsime, Suûdi Arabistan, 1419/1999. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
-, *Takrîbu't-Tehzîb*, Lübnan, Beyrut, 1420/1999.
-, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Matbuatu Dâiratu'l-Meârif en-Nizâmiyye, Hindistan, 1326/1906. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)

-, *Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfi'iyi'l-Kebîr*, I-IV, Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, 1419/1989. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
- İBN HALLİKÂN** (681/1282), Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebîbekr, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, I-VIII, (thk: İhsân Abbâs) Beyrut, 1414/1994.
- İBN HİBBÂN** (354/965), Muhammed b. Ahmed Ebu Hâtîm et-Temîmî el-Bustî, *Sahîh*, I-XVIII, (thk: Şuayb Arnaûd), I-XVIII, Beyrut, 1408/1988. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
-, *Kitabu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrukîn*, I-III, (thk: Muhammed İbrahim Zâyed), Haleb, 1396/1976.
-, *es-Sikât*, I-IX, Haydarâbâd, Hindistan, 1393/1973. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
- İBN HİŞÂM** (213/827), Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî el-Meâfirî Ebû Muhammed Cemâluddîn, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-II, (thk: Mustafa Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdu'l-Hafîz eş-Şilbî), Haleb, 1375/1955.
- İBN HUZEYME** (311/923), Ebû Bekr Muhammed b. İshâk en-Nisâbûrî, *Sahîh*, I-IV, (thk: Muhammed Mustafâ el-A'zamî), Beyrût, ts. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
- İBN KESİR** (774/1372), İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer el-Kuraşî el-Basrî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye fî't-Tarih*, I-XV, Dâru'l-Firk, 1407/1986.
-, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-VIII, (thk: Sâmi b. Muhammed Selâme), Dâru't-Tayyibe, 1420/1999. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
-, *Tabakâtu's-Şâfiyyîn*, (thk: Dr. Ahmed Ömer Hâşim, Dr. Muhammed Zeynihim Muhammed Azib), Mektebetu Sekâfeti'd-Dîniyye, 1413/1993.
- İBN MÂCE** (273/886), Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İBN SA'D** (230/844), Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Haşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-VIII, (thk: İhsân Abbâs), Beyrut, 1968. (el-Mektebetu's-Şâmile Proğramı)
- İBNÜ'L-ESİR** (630/1232), Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-Tarih*, I-X, (thk: Ömer Abdusselam Tedmirî), Beyrut, Lübnan, 1417/1997.
- İBN MANZÛR** (711/1311), Muhammed b. Mukrim b. Ali Ebu'l-Fadl Cemâluddîn el-Ensârî, İfrîkî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrût, 1414/1994.

- KÂTİB ÇELEBÎ** (1067/1656), Mustafa b. Abdullah el-Kostantînî Hâcî Halife, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-VI, Dâru'l-Ulumi'l-Hadîs, Bağdat, 1941.
- KÂVUKÇÎ** (1305/1888), Muhammed b. Halil b. İbrahim et-Trablusi, *el-Lu'lu'ul Marsû' fî Mâ Lâ Asle Lehû ev bi Aslihî Mevzu'*, (thk: Fevvâz Ahmed Zimerlî), Beyrût, 1415/1995.
- KAYSERÂNÎ** (507/1113), Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tahir b. Ali b. Ahmed el-Makdisî, eş-Şeybânî, *Tezkiratu'l-Huffâz "Etrâfi Ehâdîsi Kitâbi'l-Mecrûhîn li İbn Hibbân"* (thk: Hamdî Abdulmecid es-Selefi), Riyad, 1415/1994. (el-Mektebetu's-Şâmile Programı)
- KAZVÎNÎ** (682/1283), Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd, *Asâru'l-Bilâd ve Âhbâru'l-İbâd*, Beyrût, ts.
- KEHHÂLE** (1408/1987), Ömer b. Rızâ b. Muhammed Râğîb b. Abdulğani ed-Dimeşkî, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I-XIII, Beyrut, ts.
- KOÇYİĞİT**, Talat, *Hadis Istılahları*, Ankara, 1980.
- KOMİSYON**, *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, TDV Yay. Ankara, 1997.
- KURTUBÎ** (671/1273), Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî el-Hazrecî Şemsü'd-Dîn, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, Lübnan, 1427/2006.
- LEKNEVÎ** (1304/1886), Muhammed Abdulhay el-Ensârî el-Hindi Ebu'l-Hasenât, *el-Âsâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbâri'l-Mevzu''a*, (thk: Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl), Bağdat, ts. (el-Mektebetu's-Şâmile Programı)
- MA'MER b. RAŞİD** (153/770), el-Ezdî Ebû Urve el-Basrî, *el-Câmi'* I-XI, (thk: Habîburrahmân el-A'zamî), Beyrût, 1403/1983. (el-Mektebetu's-Şâmile Programı)
- MAHMÛD et-TAHHÂN**, *Usûlü't-Tahrîç ve Dirâsetü'l-Esânîd*, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrût, 1979.
- MAKDİSÎ** (1033/1624), Zeynüddin Mer'î b. Yusuf b. Ebi Bekr el-Kermî el-Makdisî, *el-Fevâidu'l-Mevzûa fî'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa*, (thk: Muhammed b. Lutfî es-Sabâğ), Riyad, 1419/1998. (el-Mektebetu's-Şâmile Programı)
- MÂLİK b. ENES** (179/795), Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

- MİZZÎ** (742/1341), Cemâluddîn Ebu'l-Haccâc el-Kudâi el-Kelbî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, I-XXXV, (thk: Dr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
- MÜNÂVÎ** (1031/1622), Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcu'l-Ârifîn, *Feyzü'l-kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, I-VI, Beyrut, Lübnan, 1391/1972.
 , *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci ehâdîsi Tefsîri'l-Kâdî el-Beyzâvî*, I-III, (thk: Ahmed Müctebâ), Riyâd, ts. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
- MÜNZİRÎ** (656/1258), Abdulazîm b. Abdulkavî b. Abdullah Ebû Muhammed Zekiyuddîn, *et-Terğîb ve't-Terhîb Mine'l-Hadîs's-Şerîf*, I-IV, Beyrût, 1417/1997. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
- MÜSLİM** (261/875), Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-III, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- NESÂÎ** (303/915), Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî, *es-Sünen*, I-III, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
 , *es-Sünen*, I-VIII, (thk: Abdulfettah Ebû Ğudde), Haleb, 1406/1986. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
 , *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, (thk: Hasan Abdulmun'im Şelebî), Beyrût, 1421/2001.
 , *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, Müessesetu'r-Risâle, 1405/1995.
 , *Kitabu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, (thk: Kemal Yusuf el-Hût), Beyrut, Lübnan, 1405/1985.
- NEYSÂBÛRÎ** (850/1446), Nizâmu'd-Dîn el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kumî, *Garâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, Beyrût, 1416/1996. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
- SAĞÂNÎ** (650/1252), Muhammed b. Hasan b. Haydar el-Adeviyyi'l-Amrî el-Kuraşî, *el-Mevzûât*, (thk: Necm Abdurrahman Half), Dimeşk, 1404/1984. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
- SAÎD b. MANSÛR** (227/841), Ebû Osman b. Şu'be el-Horâsânî el-Cûzecânî, *es-Sünen*, I-II, Dâru's-Selefiye, Hindistan, 1403/1992. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)
- SA'LEBÎ**, (427/1035), Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Ebû İshâk, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, I-X, (thk: İmâm Ebû Muhammed b. Âşûr), Beyrût, 1422/2002. (el-Mektebetu's-Şâmîle Proğramı)

- SANCAKLI**, Saffet “*Begavî ve Şerhu’s-Sünne’deki Şerh Metodu*”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora tezi), 1996.
- SEHÂVÎ** (902/1496), Şemsuddîn Ebu’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Osman b. Muhammed, *Fethu’l-Muğîs bi Şerhi Elfiyeti’l-Hadîs li’l-Irâkî*, I-IV, (thk: Ali Hüseyin Ali), Mektebetu’s-Sünne, Mısır, 1424/2003. (el-Mektebetu’ş-Şâmîle Programı)
- SUYUTÎ** (911/1505), Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâluddîn, *ed-Durrul-Mensûr fi’t-Tefsir bil-Me’sûr*, I-VIII, Kahire, 1424/2003.
-, *el-Leâlî’l-Masnû’a fi’l-Ehâdîsi’l-Mevzu’â*, I-II, (thk: Ebu’l-Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyda), Beyrût, 1417/1996. (el-Mektebetu’ş-Şâmîle Programı)
-, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, I-IV, (thk: Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim), Mısır, 1394/1974. (el-Mektebetu’ş-Şâmîle Programı)
-, *Tabakâtu’l-Huffâz*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 1403/1983. (el-Mektebetu’ş-Şâmîle Programı)
-, *Tedribu’r-Râvî fi Şerhî Takrîbi’n-Nevevî*, I-II, (thk: Ebû Kuteybe Nazır Muhammed el-Fâryâbî), Daru’t-Tayyibe, ts. (el-Mektebetu’ş-Şâmîle Programı)
-, *Lübâbu’n-Nukûl*, Beyrut, Lübnan, ts. (el-Mektebetu’ş-Şâmîle Programı)
- SÜBKÎ** (771/1370), Tâcu’d-Dîn Abdulvehhâb b. Takyiddîn, *Tabakâtu’ş-Şâfiyyeti’l-Kübrâ*, I-X, (thk: Dr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Dr. Abdulfettâh Muhammed el-Huluv), Hücr li’t-Tabâet ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1383/1964.
- ŞÂFÎÎ** (204/819), Muhammed b. İdris, *el-Müsned*, I-IV, Lübnân, Beyrut, 1400/1990.
- ŞEVKÂNÎ** (1250/1834), Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevâ’idu’l-Mecmû’â fi’l-Ehâdîsi’l-Mevzu’â*, (thk: Ridvan Cami’ Ridvan), Riyad, ts.
- TABERÂNÎ** (360/970), Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, I-XXV, (thk: Humeydî b. Abdulmecîd es-Selefî), Kâhire, 1415/1994. (el-Mektebetu’ş-Şâmîle Programı)
-, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I-X, (thk: Târik b. Avdillah b. Muhammed, Abdulmuhsîn b. İbrahim el-Hüseyinî), Kâhire, ts. (el-Mektebetu’ş-Şâmîle Programı)

-, *el-Mu'cemu's-Sağır*, I-II, (Muhammed Şakûr Mahmûd el-Hâc) Beyrut-Ummân, 1405/1985. (el-Mektebetu'ş-Şâmile Proğramı)
- TABERÎ** (310/922), Muhammed b. Cerir b. Kesîr Ebû Ca'fer, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, I-XXIV, (thk: Ahmed Muhammed Şâkir), Müessesetu'r-Risâle, 1420/2000. (el-Mektebetu'ş-Şâmile Proğramı)
- TEBRÎZÎ** (741/1340), Muhammed b. Abdullah el-Hatîb el-Amr Veliddîn, *Mişkâtu'l-Mesâbih*, I-III, Beyrût, 1985.
- TEYMÎ** (535/1140), İsmail b. Muhammed b. Fadl b. Ali el-Kuraşî el-Esbehânî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, I-III, (thk: Eymen b. Sâlih b. Şa'bân), Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 1414/1993.
- TİRMİZÎ** (279/892), Muhammed b. İsâ b. Dahhâk Ebû İsâ, *es-Sünen*, I-V, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
-, *es-Sünen*, I-V, (thk: Ahmed Muhammed Şakir, 'I-II. cilt', Muhammed Fuad Abdulbaki, 'III. cilt', İbrahim, Utve, 'IV-V. Cilt'), Mısır, 1395/1975. (el-Mektebetu'ş-Şâmile Proğramı)
- UKAYLÎ** (322/933), Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammâd, (thk: Abdulmecid b. İsmail. Es-Selefi), *Kitâbu'd-Duafâi'l-Kebîr*, I-IV, Riyad, 1420/2000.
- VÂHİDÎ** (468/1075), Ebu'l- Hasan Ali b. Ahmed en- Nîsâbûrî eş-Şâfiî el-Vasîti, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd*, I-IV, (thk: Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Şeyh Ali Muhammed Meûd, Dr. Ahmed Muhammed Sîrah, Dr. Ahmed Abdulğanî el-Cemel, Dr. Abdurrahman Üveys), Beyrût, Lübnân, 1415/1994.
-, *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân*, (thk: Kemal Besyûnî Zağlûli), Dâru'l-Kutubil ilmiyye, Beyrut, Lübnan, 1411/1991.
- el-YÂFÎ** (768/1367), Ebû Muhammed Affuddîn Abdullah b. Es'ed b. Ali b. Süleyman, *Mir'âtu'l-Cinân ve İbratü'l-Yekzân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnân, 1417/1997.
- YAKÛT el-HAMEVÎ** (626/1228), Şihâbuddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdillâh er-Rûmi, *Mu'cemu'l-Buldân*, I-VII, Beyrut, 1415/1995.
- YÜCEL**, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İstanbul, 2011.
- YÜCEL**, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İstanbul, 2011.

- ZEHEBÎ** (748/1347), Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz, *Mîzânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, I-IV, (thk: Ali Muhammed el-Becâvî), Beyrût, Lübnân, 1382/1963. (el-Mektebetu's-Şâmîle Programı)
-, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I-IV, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998.
-, *el-Kâşif fi Mârifeti men lehu rivâye fi'l-kütübi's-Sitte*, (thk: Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Cidde, 1413/1992.
- ZEMAŞERÎ** (538/1143), Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed Cârullâh, el-*Keşşâf*, I-IV, Beyrût, 1407/1987. (el-Mektebetu's-Şâmîle Programı)
- ZEYLAÎ** (762/1361), Cemâlu'd-Dîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, I-IV, Cidde, 1418/1997.

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin BAĞATARHAN; 1968 yılında Bingöl'de doğdu. İlköğrenimini Bingöl'de, orta öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 2009 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Hâlen Diyânet İşleri Başkanlığı'nda Uzman İmam Hatip olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.